

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ahlaki Körlük

Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

AKIŞKAN MODERNLİKTE DUYARLILIĞIN YİTİMİ

İngilizceden Çeviren: Akın Emre Pilgir

AHLAKİ KÖRLÜK • Z. Bauman & L. Donskis

1925'te Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonyadan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlaki sosyolojiye taşır. Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçevede toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Türkçede yayımlanan kitapları şunlardır: *Socialism: The Active Utopia* (1976; *Sosyalizm: Aktif Utopya*, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yay., 2016); *Hermeneutics and Social Science* (1978; *Hermenötik ve Sosyal Bilimler*, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yay., 2017) *Legislators and Interpreters* (1987; *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996); *Freedom* (1988; *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yay., 2015); *Modernity and the Holocaust* (1989; *Modernite ve Holocast*, Çev. Süha Sertaboğlu, Alfa Yay., 2016); *Thinking Sociologically* (1990; *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Modernity and Ambivalence* (1991; *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003); *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992; *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000); *Postmodern Ethics* (1993; *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1998); *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality* (1995; *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001); *Postmodernity and its Discontents* (1997; *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2000); *Globalization: The Human Consequences* (1998; *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Work, Consumerism and the New Poor* (1998; *Çalışma, Tüketiciçilik ve Yeni Yoksul*, Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999); *In Search of Politics* (1999; *Siyaset Arayışı*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2013); *Liquid Modernity* (2000; *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017); *The Individualized Society* (2001; *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005); *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (2001; *Cemaatler. Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, Say Yay., 2016); *Conversations with Zygmunt Bauman* (2001; Keith Tester ile, *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, Çev. Mesur Hazır, Heretik Yay., 2017); *Society under Siege* (2002; *Kuşatılmış Toplum*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Liquid Love* (2003; *Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017); *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi* (2004; *Kimlik: Benedetto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017); *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts* (2004; *İskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*, Çev. Osman Yener, Can Yay., 2018); *Europe* (2004; *Avrupa*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Art of Life* (2008; *Yaşam Sanatı*, Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017); *Does Ethics Have a Chance in a World of Consumers?* (2008; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?*, Çev. Funda Çoban, İnci Katarci, De ki Yay., 2010); *44 Letters from the Liquid Modern World* (2010; *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, Çev. Ahmet Söğütöğlu, Habitus Yay., 2012); *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011; *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergun, Say Yay., 2013); *Culture in a Liquid Modern World* (2011; *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Çev. Fatih Örneke, İhsan Çapcıoğlu, Atif Yay., 2015); *Liquid Surveillance* (2012, David Lyon ile, *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2013); *This is Not a Diary* (2012; *Bu Bir Günlük Değildir*, Çev. Didem Kizen, Jaguar Yay., 2014) ve *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* (2013; *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yay., 2014); *State of Crisis* (2014; *Carlo Bordini ile Kriz Hâli ve Devlet*, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yay., 2018); *Practices of Selfhood* (2015; *Rein Raud ile, Benlik Pratikleri*, Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yay., 2018); Stanislaw Obirek ile, *On the World and Ourselves* (2015; *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Çev. Burcu Halaç, Ayrıntı Yay., 2017); Stanislaw Obirek ile, *Of God and Man* (2015; *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Çev. Ahmet Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2015); *Strangers at Our Door* (2016; *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. Emre Barca, Ayrıntı Yay., 2018) ve *Retrotopia* (2017; *Retrotopya*, Çev. Ali Karatay, Ayrıntı Yay., 2018). Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır. Uzun yaşamına pek çok değerli çalışmayı sığdıran Bauman, 9 Ocak 2017'de hayatını kaybetti.

LEONİDAS DONSKİS (13 AĞUSTOS 1962 - 21 EYLÜL 2016)

Litvanyalı Yahudi bir felsefeci, siyaset kuramcısı, düşünce tarihçisi, toplumsal analizci ve yorumcu. Litvanyada Vytautas Magnus Üniversitesi'nde siyaset bilimi profesörlüğü yaptı. Ayrıca 2009'dan 2014'e kadar Avrupa Parlamentosu'nun üyesiydi. Litvanyada önemli bir kamusal figür olarak insan hakları ve sivil özgürlüklerin savunuculuğunu yaptı. 2014'te Donskis, Litvanyada Hoşgörü ve Çeşitliliğin Elçisi unvanıyla Avrupa Komisyonu'ndan ödül aldı. Merkez sağcı bir siyasetçi olarak, her tür aşırı tutuma karşı çıkmış, şiddetli protesto etmiştir. Bunun yerine bireysel aklı ve vicdanı öne çıkaran bir liberalizmden yana oldu.

Ayrıntı: 1435
İnceleme Dizisi: 321

Ahlaki Körlük
Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi
Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

Kitabın Özgün Adı
Moral Blindness
The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity

Dizi Editörü
Güven Gürkan Öztan

İngilizceden Çeviren
Akın Emre Pilgir

Yayıma Hazırlayan
M. Emre Yılmaz

Son Okuma
Barış Özdemir

© Zygmunt Bauman and Leonidas Donskis 2013
This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge.

Bu kitabın Türkçe Yayın Hakları AnatoliaLit aracılığıyla alınmıştır.
Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z
Merkez Köyü / Merkez Bucağı / Beylikdüzü / İstanbul
Tel.: (0212) 875 48 86-87 Fax: (0212) 875 48 88
Sertifika No.: 47881

Birinci Basım: 2020

Baskı Adedi 2000

ISBN 978-605-314-253-9
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı No:1 Kat:5
Sirkeci/İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinlari

facebook.com/ayrintiyayinlari

instagram.com/ayrintiyayinlari

Ücretsiz E-Kitap Arama: <https://ranteley.org>

Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

Ahlaki Körlük

Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

LENİN 2017

Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak
Vladimir İlyich Lenin , Slavoj Žižek

EKİM

Rus Devriminin Hikâyesi
China Miéville

DÜNYAYA VE KENDİMİZE DAİR
Zygmunt Bauman & Stanislaw Obirek

FAŞİZM VE KAPİTALİZM
Faşizmin Sosyal Kökenleri ve
İşlevleri Üstüne Teoriler
*Angelo Tasca, Arthur Rosenberg,
Otto Bauer, August Thalheime*

TANRI'YA VE İNSANA DAİR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Bauman

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felsefesi,
Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ

Dünyanın Yeniden Keşfi

John Ralston Saul

AVRUPA

Bitmemiş Bir-Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLIAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

HAVVA'NIN SAKLI YÜZÜ
Arap Dünyasında Kadınlar
Nevâl es-Sâdevî

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

EDEBİYATA ÖVGÜ
Zygmunt Bauman & Riccardo Mazzeo

PASİF DİRENİŞ
Mitin Ötesinde Bir Tarih
Domenico Losurdo

BORÇLU ZAMANLARDA YAŞAMAK
Citlali Rovirosa-Madrado ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

GREV!
Jeremy Brecher

MARKSİZM, ORYANTALİZM,
KOZMOPOLİTANİZM
Gilbert Achcar

MARKSİZM VE KENT
Ira Katznelson

MİZAH
Terry Eagleton

EĞİTİM ÜZERİNE
Riccardo Mazzeo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

ANLATININ SÖYLEMİ
Yöntem Hakkında Bir Deneme
Gérard Genette

İçindekiler

Giriş: İnsanın Esrarengizliği ve Akıl Ermezliğine İlişkin Bir Teoriye Doğru yahut Kötülüğün Muğlak Biçimlerini İfşa Etme.....	7
1. Şeytandan Korkutucu Derecede Normal ve Akıl Başında İnsanlara	27
2. Politikanın Krizi ve Bir Duyarlılık Dili Arayışı.....	67
3. Korku ve Kayıtsızlık Arasında: Duyarlılıkların Kaybı	121
4. Evreni Tüketmek: Yeni Bir Anlamsızlık Hissi ve Kriterlerin Yok Olması....	165
5. Batı'nın Gerileyişi'ni Yeniden Düşünmek.....	211

Giriş
İnsanın Esrarengizliği ve Akıl Ermezliğine
İlişkin Bir Teoriye Doğru yahut
Kötülüğün Muğlak Biçimlerini İfşa Etme

Leonidas Donskis Zygmunt Bauman tipik bir sosyolog değil. Kendisi gündelik yaşamın filozofu. Düşünce ve dil dokusu, birbirinden farklı kolları iç içe örüyor: üst düzey teoriler; düşler ve politik vizyonlar; insanlığın istatistiki birimine ait kaygılar ve ıstıraplar; küçük erkekler veya kadınlar; ustura gibi keskinliği ve ezici acımasızlığıyla dünyanın muktedirlerine yöneltilmiş katı eleştiriler; onların can sıkıcı fikirlerini, beyhudeliğini, ilgi ve popülerlik için verdikleri abartılı mücadeleyi, duyarsızlıklarını ve kendilerini kandırmalarını ele alan sosyolojik analizler.

 u hiç de  a ırtıcı değil: Bauman'ın sosyolojisi her şeyden önce hayal gücünün, hislerin, beşeri ilişkilerin (a k, dostluk, çaresizlik, kayıtsızlık, duyarsızlık) ve bunlardaki içten deneyimlerin sosyolojisidir. Bir söylemden diğerine kolaylıkla geçmesi, düşüncesinin dikkat çekici özelliklerinden biri olmuştur.

Belki de kendisi dünyada, sadece üst düzey teorilerin dilini etkin bir şekilde kullanmakla kalmayıp  evik bir şekilde bu dilden reklamcılığın, reklamların, SMS mesajlarının, motivasyon konu macıları ve i  dünyasından gurulara ait mantraların, kli elerin ve Facebook yorumlarının diline atlayan, ardından tekrar toplumsal teorinin, modern edebiyatın ve felsefe klasiklerinin diline (ve temalarına) dönen tek sosyologdur (nitekim Bauman, Anthony Giddens ve Ulrich Beck'le birlikte sahanın yaşayan büyük isimlerinden biridir) ve *tartışmasız bir biçimde* dünyanın büyük düşünürlerinden biridir (Umberto Eco, Giorgio Agamben, Michel Serres, Jürgen Habermas'la birlikte).

Onunkisi gerçekliğin tüm katmanlarını yeniden inşa etmeyi ve onun evrensel dilini sadece akademinin uzmanları için değil, her tür okur için erişilebilir hale getirmeyi amaçlayan bir sosyolojidir. Söylemsel gücü ve gerçekliği çözme becerisi felsefe içinde, Andre Glucksmann'ın sessiz filmlerdeki yazı kartonlarına, yani betimlenen gerçekliği hem inşa hem de i  a etmeye yarayan kartonlara benzettiği bir işlev yürütmektedir.

Bauman, herkesçe kabul edilmiş bir metodolojik eklektik idir: Empati ve duyarlılık onun için metodolojik yahut teorik saflıktan çok daha önemlidir. Üst düzey teoriler ve televizyondaki realite  ovlarını, felsefi ve politik nutukları, dini düşünceler ve reklamları birbirinden ayırmı  sonsuz uçurumun üzerindeki ipte yürümeye kararlı olan Bauman, dünyamızı sadece politik ve finansal elitlerin diliyle açıklamaya  alı sa veya sadece hermetik ve ezoterik nitelikteki akademik metinlere ba vursa, nasıl gülünç derecede yalıtılmış ve tek taraflı sözler edeceğini bilmektedir.

Teorilerini şekillendiren ve onu en çok etkileyen başta Antonio Gramsci, sonrasındaysa büyük oranda Georg Simmel olmuştur. Bunda  atı ma teorisi kadar zihinsel yaşam (*Geistes-*

leben) ve *Lebensphilosophie* kavramlarının da payı vardır. Teorik temalarının ve kuramsallaştırma biçimlerinin çoğunu Bauman'a tedarik etmiş olan şey Almanların bu yaşam felsefesi idi. Yine Friedrich Nietzsche'ninkinden ziyade Ludwig Klages'inki ve Eduard Spranger'inkiydi (özellikle onun *Lebensformen* kavramı).

Simmel'in *Die Grosstadte und das Geistesleben* (Metropolis ve ruhsal yaşam, 1903) adlı makalesini hatırlamak yeterlidir: Bu, sonrasında yansımaları, Thomas Mann'ın *Lübeck als geistige Lebensform* (Tinsel Bir Yaşam Biçimi olarak Lübeck, 1926) yazısında, çok daha sonrasında ise Litvanya mektuplarında, Tomas Venclova ve Czesław Miłosz'un *Vilnius kaip dvasinio gyvenimo forma* (tinsel bir yaşam biçimi olarak Vilnius, 1978) başlıklı diyalogunda bulmuştur. Kent, bir yaşam ve düşünce formuna dönüşür. Tarihin, mimarinin, müziğin, plastik sanatların, iktidarın, belleğin, mübadelelerin, insanlar ve fikirler arasındaki karşılaşmaların, uyumsuzlukların, finansın, politikanın, kitapların ve akidelerin dile geldiği bir yere, modern dünyanın doğduğu ve aynı zamanda gelecek formlarını kazandığı bir alana dönüşür. Bu motif, Bauman'ın sonraki eserlerinin çoğuna sirayet eder.

Bauman'ın düşünce haritasında, sadece Gramsci ile Simmel'in felsefi ve sosyolojik fikirlerine değil, Kaunas'da doğup büyümüş ve Bauman'a göre yirminci yüzyılın en büyük etik düşünürü olan sevgili filozofu Emmanuel Levinas'ın ahlak kavrayışlarına da rastlarız. Levinas'ın düşüncesi, Öteki'nin kişiliğini ve haysiyetini onun yaşamını kurtaracak ölçüde tanımanın mucizesiyle ilgilidir. Aynı zamanda bu tanımanın sebebini açıklama yetisinden yoksundur; çünkü bu açıklama, bu ahlaki ve etik bağın yaratacağı mucizeyi yok edecektir. Bauman'ın kitapları sadece bu ve diğer modern düşünürlerle değil, teologlara, dini düşünürlerle ve kurmaca eserlere de gönderme yapar. Özellikle bu sonuncusu, Bauman'ın yaratıcılığında önemli bir rol oynamaktadır.

Aynı Polonyalı sosyolog Jerzy Szacki gibi, Bauman da Varşova Üniversitesi'ndeki profesörü Stanisław Ossowski'den belirleyici ölçüde olmasa bile ciddi şekilde etkilenmiştir. Beşeri bilimlerde eriştiği üstün başarılarından ötürü, İspanya kralının elinden

Asturias Prensi  d l n  alırken yaptığı konuşmada, Bauman, Ossowski'nin kendisine her şeyden önce şunu öğrettiğini aktarıyordu: Sosyolojinin beşeri bilimlere ait olduğunu. Ardından Bauman, sosyolojinin aynı roman gibi beşeri deneyimleri aktaran bir değerlendirme olduğunu belirterek sözüne devam etmişti. Nitekim tüm zamanların en büyük romanının, Miguel de Cervantes'e ait *Don Kişot* olduğunu kabul ediyordu.

Vytautas Kavolis, sosyolojiyi ve genel olarak sosyal bilimleri “melodiden yoksun bir saha” olarak d ş nm ş se, Bauman bunun tam tersini söylemektedir: Bauman'ın sosyolojisi sadece ses yaymakla kalmaz, aynı zamanda gözlerinizin içine bakar. Bu etik bir bakıştır: Gözlerinizi ka ıramaz ve karşılık vermekt n kendinizi alamazsınız;       psikolojik keşifler yapan veya çevresindeki nesneleri özümseyen (tüketen) gözlerin aksine, Baumancı göz, içinde ahlaki ayna ilkesini taşır. Yaptığınız tüm işler, kullandığınız dil, düşünmeden ve sadece güvenli bir şekilde taklit ederek söylediğiniz veya yaptığınız her şey size geri yansır:  zerine kafa yormadığınız ama sessizce benimsediğiniz tüm kötülükler size geri döner.

Bauman'ın teorik duyarlılığı ve empatisi, bakan ve bakılan şey arasındaki önceki asimetriyi ortadan kaldıran bir konuşma biçimine veya tutuma benzetilebilir. Jan Vermeer'in beklenmedik bir şekilde bakışlarımıza karşılık veren ve bizi sessizce “kim kime bakıyor” sorusuyla baş başa bırakan *İnci Küpeli Kız*'ı gibidir. Lahey'deki Mauritshuis galerisinde, Hollanda sanatının diğer ölümsüz şaheserleriyle birlikte sergilenen o tablodaki kıza siz mi bakıyorsunuz, yoksa o mu size bakıyor? Bakılan kişi, gözünü bakan kişiye çevirir, böylece dünyayı tümüyle unutulmuş bir diyaloga geri döndürür. Bu, eşitler arasındaki ağırbaşlı ve sessiz bakışmadır. Sözde diyalog kisvesi altında içine düştüğümüz, tüketen, kullanan, bilen ve saldırgan bir şekilde telkinlerde bulunan bakıştan farklıdır.

Bauman izleyenleri izler, düşünenleri düşünür ve konuşanlarla konuşur;       okur kitlesi ve diyalog kuran partnerleri sadece ona layık teorisyenler ve hayal ürünü kişilikler değildir.

Fikirlerini küçük erkeklere veya kadınlara, yani küreselleşmenin ve ikinci (akışkan) modernitenin yerlerinden ettiği insanlara sunar. Bilinçli bir şekilde tarihin büyük bir anlatı olduğunu reddederek; Stephan Greenblatt, Carlo Ginzburg ve Catherine Gallagher'in, yeni tarihselcilik ve karşı tarihin (mikro tarih, küçük tarih) temsilcilerinin çabalarını sürdürür. Tarihsel anekdotlarla inşa ettikleri *un grand recit*'ten [*büyük bir retorik*] ziyade gerçek insanlar hakkında ayrıntılı ve anlamlı bir anlatıdır: *une petite histoire* [*küçük bir tarih*].

Bauman'ın kuramsallaştırmasındaki tarihsel zaman, çizgisel değil noktacıdır. Tarihine şekil verenler, dünyanın büyükleri değil küçük şahsiyetleridir. Büyük düşünürlerin değil, küçük insanların kenarlara atılmasının tarihidir. Bauman açık bir şekilde modernliğin kahramanlarına değil, kaybedenlerine sempati duyar. Onların isimlerini asla bilemeyeceğiz. Pier Paolo Pasolini'nin *Aziz Matyas'a Göre İncil* [*The Gospel According to St Matthew*] ve *Decameron* gibi filmlerinde oynattığı, profesyonel olmayan, inanılmaz ölçüde kendilerine has ve etkileyici yüzlere sahip (reklamların, kendini tanıtmaya çabalarının, kitlesel tüketimin, övgülerin ve metaya dönüşmenin hiç dokunmadığı yüzleriyle) oyunculara benzerler.

Bunlar modern ekonomik yapının (isterseniz kapitalizm deyin) öncülerinden, *girişimcilerden*, erken dönem modern sanatın dâhilerinden ziyade kazıklarda yakılan ve Carlo Ginzburg'un *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth Century Miller* [*Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*] (ilk olarak 1976'da İtalyanca *Il formaggio e i vermi* başlığıyla yayımlanmıştır) kitabında geçen sapkın Menocchio gibi insanların biyografileridir. Tarihsel dramının bu küçük ve sessiz aktörleri, kendi kaygılarımıza, muğlaklığımıza, belirsizliğimize ve güvensizliğimize bir somutluk kazandırmış ve şekil vermiştir.

Zenginlik ve iktidar farklılıklarının sürekli arttığı, ancak çevresel güvenlikle ilgili farkların durmaksızın azaldığı bir dünyada yaşıyoruz: Bugün Batı ve Doğu Avrupa, Birleşik Devletler ve Afrika eşit derecede güvenli veya güvensizdir. Milyonerler, şahsi

dramlar ve  oklar yaşamaktadır ve bu yaşananlar sosyal a lar sayesinde, her an aynı altüst olu larla kar ıla ma ihtimali dışında onlarla hiçbir ortak özelliği olmayan kişiler tarafından bilinir hale gelmektedir. Politikacılar, kitlesel demokrasi ve kitlesel eğitim sayesinde, kamuoyunu manipüle edecek sınırsız fırsatlara sahiptirler; fakat kendileri doğrudan kitlelerin tutumlarındaki de i imlere bağlıdırlar ve kitleler eliyle yok edilebilirler.

Müphemlik her şeye sızmış haldedir. Dünya tarihinin sahnesinde ödün vermeyen aktörler nasıl yoksa, artık belirsizliğe yer bırakmayan toplumsal durumlar da yoktur. Böyle bir dünyayı iyi ve kötü kategorileriyle, her şeyi siyah-beyaz gören toplumsal ve politik merceklerle, nerdeyse Mani eist ayrımlarla yorumlamaya çalışmak, bugün hem imkânsız hem de gariptir. Kendini kontrol etmeyi uzun süredir bırakmış (ne var ki saplantılı bir biçimde bireyleri kontrol etmeye çalışmaktadır), kendi  eli kilerine yanıt veremeyen ve ekti i gerilimleri azaltamayan bir dünyadır.

Dramları, d  leri, iyilik ve kötülük yapanları belirgin olan o  a lar ne mutlular. Bugün teknoloji politikayı açmış durumda. İkincisi kısmen teknolojinin tamamlayıcısına d n  m   durumda ve teknolojik bir toplumun yaratılmasını nihayete erdirmenin önünde tehdit konumunda. Belirlenimci bilinciyle bu toplum, teknolojik yeniliklere ve sosyal a lara katılmaktan (toplumsal ve politik denetimin uygulanması için olmazsa olmaz bir katılımdır) imtina etmeyi, küreselleşme sürecinde geride kalan (veya kutsanmış fikirlerini reddeden) herkesi toplumun uç kesimlerine yollamaya yeterli bir zemin olarak görmektedir.

Eğer bir politikacıysanız ve televizyonlara  ıkmıyorsanız yoksunuz. Fakat bu eski bir haber. Yeni haberse şöyle: Sosyal ağlarda erişilebilir değilseniz hiçbir yerdesiniz. Teknoloji dünyası bu ihanetinizi asla unutmayacaktır. Facebook'a katılmayı reddederek arkadaş kaybedersiniz (klasik edebi eserlerde belirtildiği gibi bir arkadaş dahi bulmak bir mucize ve lütuf olmasına rağmen, Facebook'ta binlerce arkadaş bulabilecek olmanız tuhaf bir şeydir). Fakat mesele sadece ilişkilerin kaybedilmesi değildir. En net şekliyle toplumsal tecrittir. Eğer vergi beyanlarınızı

ve ödemelerinizi elektronik ortamda yapmazsanız toplumdan yalıtılırsınız. Teknoloji ona uzak durmanıza izin vermez. *Yapabilirim, yapmalıyım*'a dönüşür. Yapabilirim, dolayısıyla yapma mecburiyetindeyim. Hiçbir ikileme izin verilmez. İkilemlerin değil, olasılıkların gerçekliğinde yaşarız.

Voltaire'in *Candide veya İyimserlik* isimli meşhur felsefi öyküsünde, ütopya krallığı Eldorado'da ifade edilen faydalı bir düşünce vardır. Candide, Eldorado'da yaşayan insanlara rahipleri ve rahibeleri olup olmadıklarını sorunca (çünkü hiç görülmemektedirler), ufak bir şaşkınlık anından sonra oradaki tüm sakinlerin kendi kendilerinin rahibi olduklarını, minnettar ve bilge bir tutumla sürekli Tanrı'yı methettiklerini ve dolayısıyla hiçbir aracıya gereksinim duymadıklarını işitir. Anatole France'ın romanı *Les Dieux ont soif*te (*Tanrılar Susamışlardı*) genç bir devrimci fanatik, Devrimin tüm Vatanseverleri ve Yurttaşları er ya da geç Yargıçlara dönüştüreceğine inanır.

Bu sebepten ötürü, *Facebook, Twitter ve blogların çağında, ağda olan ve yazan herkesin tam da bu sayede birer gazeteci olduğunu* söyleyen cümle ne yapay ne de tuhaf bir ifadedir. Eğer sosyal ilişkiler ağını kendimiz yaratabiliyorsak ve beşeri bilinçle duyarlılığın oluşturduğu küresel drama katılabiliyorsak, farklı ve ayrık bir uğraş olarak gazeteciliğe ne kalır ki? Tüm servetini iki büyük kızı arasında paylaştıran (kamusal alanı şekillendiren iletişim ve politik tartışmalar) ve Soyтарыsıyla baş başa kalan Kral Lear'ın durumuna düşmezler mi?

Eski zamanlarda epikler, sagalar veya romanlarla aktarılan, bugünse kendisini televizyon ekranları ve bilgisayar monitörlerinde gösteren yeni bir beşeri anlatının parçası oluyoruz. Yeni anlatı, sanal âlemden yaratılıyor. Bundan ötürü birleştirici düşünceler ve eylemler, pragmatik açıklık ve etik, akıl ve hayal gücü; sadece dünyayı yansıtmayı ve somutlaştırmayı, sorunları kavramayı ve konuşmayı, diyalogu beslemeyi amaçlayan, sürekli kendisini yenileyen bir stratejiye değil, uzun yıllar önce var olmayı bıraktıkları yerlere yeni engeller dikmeyen bir yazım türüne de ihtiyaç duyacak gazetecilik için bir güclüğe dönüşür. Bu, duyarlı

olmak, insanlara uygun bir tarzla hareket etmenin yeni yollarını bulmak için yapılan, beşeri ve sosyal bilimlerle yakın işbirliği içine girerek küresel bir karşılıklı anlayış, toplumsal eleştiriler ve öz-yorumlamalar için yeni sahalar yaratacak bir arayı tır. Böyle bir saha açığa  ıkmadı ında, felsefeyi, edebiyatı ve gazeteciliği neyin beklediği hiç belli olmaz. Birbirlerine yakla ırlarsa hayatta kalacaklar ve her zamankinden daha önemli hale gelecekler. Fakat birbirlerinden koparlarsa hepimiz barbarlara d n  e e iz.

Teknoloji kenarda kalmanıza izin vermeyecektir. *Yapabilirim, yapmalıyım*'a dönüşür. Yapabilirim, dolayısıyla yapmak zorundayım. Hiçbir ikileme izin verilmez.  kilemlerin değil, olasılıkların ger ekli inde ya arız. Bu içinde ahlaktan hiçbir eser kalmamış WikiLeaks'in eti ini andırmaktadır. Hangi sebeple ve ne amaçla yapıldığı belirsiz olsa da casusluk yapmak ve bilgi sızdırmak zorunludur. Sırf teknolojik anlamda mümkün olduğu için yapılması zorunlu bir şeydir. Burada politikaya hâkim olmuş bir teknoloji tarafından yaratılan ahlaki bir boşluk vardır. Bu bilincin sorunu, iktidarın biçimi veya meşruiyeti değil, niceli idir. Çünkü finansal ve politik iktidar neredeyse kötülük de (lafı gelmişken, gizlice tapınılmaktadır) oradadır. Dolayısıyla böyle bir bilinç için kötülük Batı'da pusuya yatmı  haldedir. Uzun zaman önce k t l  n zayıf ve g cs z olduğu, bundan ötürü da ıldı ı ve izlerini  rtt    bir dünyaya varmış olsak da hâlâ bir ismi ve coğrafyası vardır.   te yeni k t l  n iki tezahürü: İnsanların acılarına duyarsızlık ve bir kişinin sırlarını yani asla konu ulmaması ve kamuya açılmaması gereken şeyleri alarak mahremiyeti s m rgele tirme arzusu. Dünyanın her yerinde, başkalarına ait biyografilerin, yakınlıkların, ya amların ve deneyimlerin kullanılması, duyarsızlı ın ve anlamsızlı ın belirtisidir.

Kötülük, bize sanki başka bir yerde ya ıyormu  gibi geliyor.   imizde değil de dünyanın belli yerlerinde, bize düşman olan yahut içinde tüm insanlığı tehlikeye atan şeylerin yaşandığı bölgelerde saklandı ını düşünüyoruz. Bu naif kuruntu ve kendimizi aldatma biçimimiz, iki-üç yüzyıl önce olduğu gibi bugün de mevcudiyetini koruyor. K t l    nesnell  e sahip bir etmen

olarak yansıtmak, uzun süredir dini öykülerin ve kötülük mitolojilerinin teşvik ettiği bir şeydi. Ancak bugün bile içimizdeki kötülüğe bakmayı reddediyoruz. Neden? Çünkü dayanılmaz ölçüde zor ve sıradan bir insanın gündelik yaşamındaki mantığı tamamen altüst edecek bir şey.

Duygusal ve psikolojik güvenlikle bağlantılı sebeplerden ötürü insanlar, genelde içlerinde bitmek bilmeyen şüpheleri ve belirsizlik halini aşmaya çalışırlar. Bizi altüst eden, hatta bize ıstırap veren sorulara net ve hızlı yanıtlar bulamadığımızda, ona çok daha güçlenen bir güvensizlik hissi eşlik eder. Popüler kültürümüze ve medyamıza şablonların ve kestirimlerin bu denli hâkim olması bundandır: İnsanlar bunlara duygusal güvenliklerinin koruyucuları olarak ihtiyaç duyarlar. Leszek Kolakowski'nin yerinde gözlemiyle, klişeler ve şablonlar insanların geriliği veya budalalığına delil oluşturmaktan ziyade, insanların zayıflığına ve bitmek bilmez şüphelerle yaşamının katlanılmaz ölçüde zor olmasından duyulan korkuya işaret etmektedir.

Komplo teorilerine inanmak veya inanmamanın (felsefi bir ifadeyle konuşursak, birer tahminden fazlası değildirler, çoğu kez doğrulanmaları ve savunulmaları imkânsızdır ama aynı zamanda kolay kolay da çürütülemezler) bilim ve bilgi birikimiyle ilgili gerçek koşullarla hiçbir bağlantısı yoktur. Komplo teorilerine entelektüeller, bilim insanları, hatta şüpheli insanlar bile inanırlar. Bu, eski bir Yahudi şakasıyla anılmayı hak eden bir konudur: Ölüm sonrasında bir ateistle Tanrı arasında gerçekleşen konuşmanın sonunda, ateiste; Tanrı'ya ve genel olarak hiçbir şeye inanmamasına, her şeyden şüphe etmesine rağmen Tanrı'nın var olmadığına nasıl inandığı sorulur. Ateist, buna insan bir şeylere inanmak zorunda diyerek yanıt verir...

Yine de nasıl olursa olsun, belli bir ulus veya ülkede kötülüğün yerini tespit etmek, şablonlar ve tahminlerin dünyasında yaşamaktan çok daha karmaşık bir fenomendir. Modern ahlaki tasavvur, kötülüğün sembolik coğrafyası olarak adlandırdığım bir fenomen yaratmaktadır. Bu, kötülüğe dair ihtimallerin tek tek bireylerden ziyade toplumların, politik toplulukların ve

Ülkelerin özünde yattığına inanan bir kanaattir. Kötülüğün toplum ve toplumsal ilişkilerin özünde yattığına, dolayısıyla insanın toplumsal işlere müdahil olmaktan ziyade kendi ruhunu kurtarmakla uğraşması gerektiğine inandığı için belki Martin Luther'in de bunda payı vardı.

Elbette totaliter ve otoriter sistemlerin koca ülkelerin, toplumlarının ve bireylerin düşünce yapılarını, duyarlılıklarını ve toplumsal ilişkilerini çarpıttığını inkâr etmek aptalca olur. Fakat her şey demokrasi ve otoriterlik arasındaki Manişeist ayrımlarla sınırlıysa (*o sancta simplicitas* [ah kutsal saflık], sanki demokratik ülkelerde, özgürlüğü ve eşitliğ  değ r veren insanlarda ve ahlaki tercihlerde kötülük hiç yokmuş gibi), bu da sorunun bir parçasıdır. Kötülüğün sembolik coğrafası, politik sistemlerin sınırlarında durmaz; zihniyetlere, kültürlere, ulusal ruhlara, düşünce örüntülerine ve bilinçteki eğilimlere sirayet eder.

Bauman'ın analiz ettiğ  dünya, artık şeytanların ve canavarların yaşadığı, insanlığın iyi ve parlak kesimi için tehlikeler barındıran bir mağara değildir.  zg n bir şekilde ve kendisine has yumuşak bir ironiyle Bauman, bütünüyle normal ve görünüş itibarıyla kibar insanların, güzel komşuların ve aile fertlerinin; bireyliğ , gizemi, haysiyeti ve duyarlı bir dili onlara men ederek öteki için yarattıkları cehennemi yazar.

Bu açıdan Bauman, Hannah Arendt'in düşüncesinden çok da uzak değildir. Özellikle Kudüs'teki Eichmann ve kötülüğün sıradanlığı üzerine yaptığı tartışmalı araştırmayla, yeni dünyaya ait kötülüğün hayal kırıklığını a ıĜa vuruş şekliyle. Herkes bir canavar veya cehennem yaratığı görmeyi beklemektedir; fakat karşılarına çıkan şey, tüm kişiliğ  ve faaliyetleri son derece normal ve göreve son derece bağlı bir kişi olduğunu kanıtlayan sıradan bir ölüm b rokratıdır. Bauman'ın, Holocaust'u [Soykırımı] canavarların ve iblislerin sefahati olarak değil de, her ulusal ferdin Almanlar ve diğ r milletlerle (başlarına gelen olaylar ve çektikleri acıları hızlı ve basit bir şekilde yorumlama fırsatına sahip milletlerin) aynı şeyi yapmasına sebep olacak bir dizi korkunç kos l olarak yorumlaması, saşırtıcı değildir.

Görevinizi yaptığınızdan ve ahlaklı bir insan olduğunuzdan en ufak bir şüphe duymaksızın bir yabancıнын yaşamını yok etmek. İşte bu, kötülüğün yeni biçimidir. Akışkan modernlik içinde kötülüğün görünmez şeklidir ve kendisini bütünüyle bu kötülöklere terk etmiş veya el açmış bir devleti, sadece yetersizlikten ve rakiplerinin gerisine düşmekten korkan ama bir an olsun insanların istatistiki birimlerden ibaret olduğundan hiç şüphe duymayan bir devleti desteklemektedir. İstatistik, gerçek insan yaşamlarından daha önemlidir. Dahası bir ülkenin boyutu, ekonomik ve politik gücü, insanlığın yararına konuşsa bile sakinlerinden birinin değerinden çok daha önemlidir. Kişisel hiçbir şey yoktur, her şey sadece işle ilgilidir. İşte bu akışkan modernliğin yeni İblisidir. Fakat Mikhaıl Bulgakov'un *Usta ve Margarita* romanıyla, Doğu Avrupalıların Hristiyanlığın kötülüğünü açıklayamadığına dair gizli inanışını ifşa eden kahramanı Woland'ın aksine, yirminci yüzyıl, kötülüğün bağımsız ve paralel bir gerçeklik şeklinde var olduğunu, iyiliğin yetersizliği sonucunda açığa çıkmadığını (St Augustine'nin öğrettiği ve yüzyıllarca inanıldığı gibi) kesin bir yargıya dönüştürür. Bu akışkan modernlik, sıradanlığı dışsız bir iyiliğe değil kötülüğün kendisine dönüştürür.

Günümüzün en can sıkıcı ve şoke edici hakikati, kötülüğün zayıf ve görünmez oluşudur. Dolayısıyla filozoflar ile edebiyatçıların eserlerinden tanıdığımız şeytanlar ve kötü ruhlardan çok daha tehlikelidirler. Kötülük dişsizdir ve her yere yayılmış haldedir. Maalesef acı gerçek, tüm normal ve sağlıklı insanların içinde pusuya yatmış olduğudur. En beteriye, hepimizde kötülük yapma potansiyelinin olması değil, inancımız, kültürümüz ve beşer ilişkilerimizin durduramadığı durumlar ve koşullardır. Kötülük, zayıflığın maskesini takar ve aynı zamanda kendisi de zayıflıktır.

Kötülüğün belirgin formlarına sahip zamanlar şanslıymış. Bugün artık ne olduklarını ve nerede bulunduklarını bilmiyoruz. Birileri hafızalarını kaybettiğinde, görme ve hissetme becerilerini yitirdiklerinde her şey açıklığa kavuşmaktadır. İşte burada yeni

zihinsel tıkanıklıklarımızın listesi yer almaktadır. İçinde; kasıtlı bir şekilde Öteki'yi unutmamız, diğer insanları tanıma ve kabul etmeyi maksatlı bir şekilde reddederken canlı, gerçek, yanımızda bir şeyler yapmakta ve söylemekte olan kişileri kenara atmak da vardır. Hepsi, sizden uzakta, hatta belki başka bir semiyotik gerçeklikte yaşayan Facebook “arkadaşları” üretmek içindir. Listede ayrıca arkadaşlıkları taklit ederken yaşanan yabancılaşmalar, bizimle birlikte olan kişilerle konuşmama ve onları görmeme, tanımadığımız ve hiç karşılaşmadığımız insanlara mektup yazarken “saygılarımla” ifadesiyle sona erdirmeye (içerik ne kadar duygusuz olursa, bu hitap o denli kibar bir görünüm kazanır) hali de vardır. Ayrıca yakınımızda bulunan ve sessizce acı çekenlerle değil, hayali ve uydurma kişilerle, ideolojik yahut iletişimsel yansımalarımızla iletişim kurma isteği de bunlardan biridir. İnternette bulunan sadist ve yamyamlara özgü dille yeni sansür formları (çok tuhaf bir şekilde) birlikte yaşamakta olup, suretsiz nefretin sözlü sefahatlerinde, ötekilerine atılan sanal dışkılarda ve beşeri duyarsızlığın eşi görülmemiş şekilde sergilenmesinde (özellikle anonim yorumlarda) dizginlerinden boşaltılmıştır.

Bu; anlayış ve hislerin acilliğiyle şiddetine her zamankinden çok ihtiyaç duyan bir çağda, insanın kendi seçtiği, kendine dayattığı ve kadercı bir şekilde kabullendiği bir ahlaki körlüktür. Karanlık zamanlarda anlayışımızı tekrar kazanmak için, insanlara haysiyetlerinin yanı sıra özlerindeki anlaşılmazlığı da geri vermemiz gerekmektedir. Ve bunu sadece dünyanın en büyük insanlarına değil, kalabalıklara, istatistiki bireylere, istatistiki birimlere, kitlelere, seçmenlere, sokaktaki insana ve sevdiğimizimize geri vermeliyiz. Yani kendilerini demokrat olarak gösteren ve bize insanlarla ihtiyaçları hakkında bilinecek her şeyi öğrendiğimizi, bu verilerin piyasa, devlet, sosyolojik anketler, reytingler ve insanları Küresel Anonime dönüştüren diğer şeyler tarafından kesin bir şekilde tespit edilip her yanıyla açıklandığını satmaya çalışan teknokratların inşa ettiği, insanın kendisini kandırmaya yarayan onca kibirten kurtulmamız gerekir.

İnsanların yüzlerini ve bireyselliklerini gasp etmek, en az haysiyetlerini yok etmek veya g   etmiş ve farklı dini inançlara sahip kişiler arasında öncelikli tehditler aramaktan farksız bir kötülüktür. Bu kötülük, ne politik do ruculukla ne bürokratik- le mi , zorunlu bir (sık sık ger einin karikatürüne d n  m  ) “ho   r ” ile a ilabilir; ne de insanlı  yeni kast sistemlerinin formunu alan, zenginlik ve prestijin kıyaslandığı, modern k le- cili in, toplumsal ayrımcılığın ve hiyerar ilerin hâkim olduğu, hepsinin kültürel farklılık ve kültürel “e sizli e” gönderme ya- pılarak meşru kılındığı adaletsizlikler ve çöküntülerle ba  ba a bırakmaktan öte bir şey olmayan çok-k lt rl l kle açılır. Bu, sinik bir aldatmacadır. Veya en iyi ihtimalle naif bir aldanmaca ve yatı tırıcıdır.

Kimi zaman gözlerimizin ta içine bakan ve sorular soran metinler, ışığı görmemize yardımcı olur. Onlara yanıt vermek- ten kendimizi alamayız. Eğer modern teorik, politik ve etik duyarlılığın bölgesinde kalmak istiyorsak bunları görmezden gelme hakkımız yoktur. Bunlar bugün Zygmunt Bauman’ın yazdıklarına benzer metinlerdir.

Çağımızın en büyük düşünürlerinden biriyle müşterek ya- zılmı  bu kitabın, ya amımın önemli bir dönümü olduğunu söylemeye dahi gerek yoktur. Böyle bir fırsat, insanın başına sadece bir kez gelebilir. Bunun için üzerimde önemli etkisi ol- mu , büyük ilham vermiş, sevgili dostum Zygmunt Bauman’a çok m te ekkirim.

Bu kitap, parçalanmaya, atomize olmaya ve ortaya çıkardığı duyarlılık kaybına karşı gerçek bir alternatif olarak ait olma hissinin yeniden ke fedilme olasılığı üzerine yapılmış bir diya- logdur. Ayrıca günümüzde insanlığın ve ahlaki tasavvurlarının adiyaforile mesiyle oluşan tuzaklardan ve sayısız tehditten tek çıkış yolu olarak yeni etik perspektife e ilen bir diyalogdur. Bu uyarı kitabı, aynı zamanda yaşam sanatını ve sanatın yaşamını hatırlatan bir işleve sahiptir; çünkü bu, dostlar arasında yürütülen teorik diyaloglarla şekillenir. Zygmunt Bauman, bu kitapta d   ncelerimden hareketle ayrıntılara girmesi, ima ettiğim

şeyleri özetleyip toparlaması, sorularımızı tutarlı birer söyleme dönüştürmesiyle sanki Rönesans döneminin diğer hümanistlerine seslenen içten ve dost canlısı bir hümanist gibidir. Akla Thomas More ve Erasmus'u veya Thomas More ve Peter Giles'i yahut Thomas More ve Raphael Hythloday'i getirebilir.

Bu form, More'ın *Ütopya*'sına zıt üzücü bir haber hakkında sosyolojik ve felsefi bir diyalog yürütmemize olanak veriyor. Bu haber, Milan Kundera üzerinde tasrif yaparken kaleme aldığım aforizmalardan birinde belirttiğim gibi şu: Küreselleşme, insanların bir yerde kaçabilecekleri ve mutluluğu bulabilecekleri toprakların hâlâ var olduğunu söyleyen son yenik umududur. Yahut bir yerlerde, anlamsızlık hissine, kriterlerin yok oluşuna ve nihayetinde ahlaki körlükle duyarlılığın yitimine karşı çıkabilmesiyle, sizinkinden farklı bir diyarın hâlâ var olduğunu söyleyen son yenik umuttur.

Zygmunt Bauman Politika insanların dünya içinde yürüttüğü çok katmanlı faaliyetler içinde, ahlaki duyarsızlıktan etkilenmiş tek dilimi değildir. Hatta onun kaynağı ve motoru olmaktan ziyade, her yeri kuşatan ve her şeyi yiyen bir kırının ikincil hasarı olarak da görülebilir. Politika mümkün olan şeylerin zanaatı olduğundan, her sosyo-kültürel düzen kendi politika yapma biçimini öne çıkarırken, diğer türden politik pratiklerin başarılı olmasını güçleştirir ve etkili olmasını daha da zorlaştırır. Akışkan modern düzenimiz kesinlikle bu kuralın istisnası değildir.

Nasır tutmuş, merhametsiz ve kalpsiz davranışlara veya sadece başka insanların çileleri ve felaketleri karşısında takınılıp açığa vurulan ılımlı ve kayıtsız tutuma (Pontius Pilate'in "elleri yıkama" jestiyle özetlediği poza) işaret etmesi için "ahlaki duyarsızlık" kavramından yararlandığımızda, "duyarsızlığı" bir metafor olarak kullanırız. Başat konumu içinden çekilip çıkarıldığı anatomik ve fizyolojik fenomenler alanında yatar. Başat anlamı, belli duyu organlarının, görme, işitme, koklama veya dokunmanın bozulması, bunun sonucunda "normal" koşullarda

imgeler, sesler veya diğer izlenimleri açığa çıkaracak uyarıların algılayamama halidir.

Kimi zaman bu organik, bedensel duyarsızlık arzulanır, ya-
pay yollarla tetiklenir veya ağrı kesicilerin yardımıyla insanlar
kendi kendilerini duyarsızlaştırır. Dahası ameliyat sırasında veya
özellikle acı verici organik bir hastalığın kısa süreli ya da ciddi
ataklarında geçici bir önlem olarak hoş karşılanır. Organizmay-
asla acıya *kalıcı suretle* bağışık hale getirmez. Tıp mesleğindeki-
ler için böyle bir durum, belaya davetiye çıkarmaktan farksızdır: Ne-
ticede acı, organizmanın marazi tehditlere karşı savunmasında
hayati bir silahtır. Müdahale edilemeyecek kadar geç kalmadan
önce, tedavi edici bir eyleme girişmenin aciliyetine işaret eder.
Eğer acı bir şeylerin yanlış olduğunu gösteren ve müdahale
edilmesini isteyen uyarısını zamanında göndermezse, hasta,
durumu tedavi edilemeyecek ve onarılamayacak âna gelinceye
dek şifa arayışını erteleyecektir (tedavi edilmeleri çok güç olduğu
için en dehşet verici olan organik bozukluklar, başlangıçta yani
hâlâ tedavi edilebildiği ve iyileştirme şansının olduğu aşama-
larda hiçbir acı yaratmayan hastalıklardır). Bununla birlikte
kalıcı suretle acının olmadığı koşulların düşüncesi (yani uzun
vadede anestezi alıp acıya duyarsız hale getirilme), ilk bakışta
bırakın bize tehditkâr gelmeyi, belirgin ve açık bir şekilde nahos
bir durum gibi de görünmez. Acıdan sürekli muaf olacağımızı
söyleyen ve gelecekte alacağı tezahürlere karşı bize teminat
veren vaat, kabul etmek gerekirse çok az insanın direnebileceği
bir ayartmadır. Fakat acıdan kurtulmak, en hafif tabirle hem iyi
hem de kötü bir şeydir... Rahatsızlığı önler ve kısa süreliğine
ciddi olması mümkün ıstırapları dindirir; ama aynı zamanda
“memnun müşterilerini” tuzaklara düşmeye daha meyilli hale
getirirken pekâlâ kendisi de bir tuzak olabilir.

Ancak “duyarsızlık” kavramı organik ve bedensel fenomenlerden alınıp insanların arasındaki ilişkilerin evrenine taşındığında ve önüne “ahlaki” sıfatı eklendiğinde, acının uyanık tutma, ikazda bulunma ve önleyici işlevleri genelde tümüyle unutulur. Bir şeylerin beseri birlikteliği ve beseri toplulukların

yaşama kapasitesini tehdit ettiğini veya şimdiden bir şeylerin sorunlu olduğunu söyleyen, bir şey yapılmazsa durumun daha da kötüleşeceğini anlatan ilk sinyallerin algılanmaması, ya tehlikenin gözlerden kaçtığı ya da beşeri etkileşimleri yüzeysel, üstünkörü, kırılğan ve ikiye bölünerek çoğalan yapılara indirgeyerek, bunları topluluğun kendisini savunmasına yarayacak potansiyel etmenler olmaktan çıkarmasına yetecek kadar uzun bir süre önemsenmediği anlamına gelmektedir. Son tahlilde, “bireyselleşme” adıyla damgalanan sürecin (bugün moda olmuş, başkalarının müdahalesi ve yakınlığından kurtulma talebine karşılık gelen “daha fazla alana ihtiyacım var” sözüyle özetlenmektedir) geldiği nokta aslında budur. Niyetleri illa “ahlak dışı” olmasa da bireyselleşme süreci, ahlaki değerlendirmelere ve düzenlemelere hiç gereksinim duyulmayan, daha önemlisi bunlara yer bırakmayan koşulları yaratır.

Bugünlerde bireylerin başka bireylerle girdikleri ilişkiler, “saf” ilişkiler olarak tanımlanmaktadır. Bundan kasıt, “hiçbir bağlayıcılığın bulunmadığı”, koşulsuz yükümlülüklerin olmadığı, dolayısıyla hiçbir şeyin önceden belirlenmediği ve bu sayede geleceğin ipotek altına alınmadığı ilişkilerdir. İlişkinin sürmesini sağlayan asıl temel ve tek sebebin, ilişkinin getirdiği karşılıklı tatminin miktarı olduğu söylenmektedir. “Saf ilişkilerin” ilerleyişi ve yaygınlığı, geniş kesimlerce bireysel “özgürlüğe” giden yolda atılmış devasa bir adım olarak yorumlanmıştır (ikincisi ister istemez, insanın başkalarına karşı taşıdığı yükümlülüklerden dolayı tercihlerini belirlemesi kaçınılmaz kısıtlamalardan kurtulma şeklinde yeniden yorumlanmıştır). Ancak böyle bir yorumu sorgulanır hale getiren şey, bu örnekte çirkin ve temelsiz bir abartı olan “karşılıklılık” kavramıdır. İlişkiye giren iki tarafın tesadüfen aynı anda tatminkâr olması, illa karşılıklılık yaratmaz. Neticede ilişkiye girmiş iki bireyin de *aynı anda* tatminkâr olmasından daha fazlasını ifade etmemektedir. İlişkinin gerçek bir karşılıklılığa varmasını önleyen şey, ilişkiyi muhakkak tek taraflı ve tek yönlü kararların bitireceğini bilen, kimi zaman teselli edici, başka zamanlarsa rahatsız edici ve dehşete düşürücü

bir farkındalıktır. Ayrıca hafife alınmayacak bireysel  zg rl ge getirilmiş bir kısıtlamadır bu. “Ağların” (bu günlerde bu isim, demode olduğuna inanılan eski tarz “toplulukların” veya “ce-maatlerin” yerini alması için seçilmiştir) esas farkı, tam da bu ilişkiyi *tek taraflı* sonlandırma hakkıdır. Toplulukların aksine, ağlar bireysel bir düzlemde olur ve bireysel bir şekilde karılıp dağıtılırlar. Dahası, varlıklarını sürdürmek için değişken olsa da bel bağladıkları tek temel, bireysel iradedir. Oysa bir ilişkide *iki* birey yan yana gelir... Ahlaken “duyarsızlaştırılmış” bir birey (yani diğer kişinin esenliğini hesaba dahil etmek istemeyen ve bunu yapma imk nına sahip kişi), aynı zamanda istese de istemese de, kendi ahlaki duyarsızlığına nesne olmuş ahlaki duyarsızlığın alıcı tarafına yerleşir. “Saf ilişkiler”, özgürlüğün karşılıklılığından ziyade, ahlaki duyarsızlığın karşılıklılığının işaretçisidir. Levinasçı “iki kişilik grup”, ahlakı besleyecek bir fidelik olmaktan çıkar. Aksine *adiyaforileşmenin* (yani ahlaki değerlendirmelerin alanından muaf tutulma) etmenine dönüşür. Bu bir yanda *katı*, modern, bürokratik çeşidini tamamlarken, çoğu kez onun yerini alan, tüm ayrıntılarıyla *akışkan* modern niteliklere sahip bir *adiyaforileşmedir*.

Adiyaforileşmenin akışkan modern türü, tüketiciler-meta ilişkilerinin örüntüleriyle kurgulanmaktadır ve etkili olup olmayacakları bu örüntünün insanlar arasındaki ilişkilere nakledilmesine bağlıdır. Birer tüketiciler olarak bizler, arzularımızı veya ihtiyaçlarımızı tatmin etmesi için aradığımız ve satın aldığımız metalara sonsuza dek sadık kalacağımızın sözünü vermeyiz. Dahası, beklentilerimizi gerçekleştirdikleri  n  geçmediği sürece veya aynı arzuları daha önce satın aldığımız şeyden daha kapsamlı bir şekilde karşılayacağını vaat eden başka metalarla karşılaşmadığımız sürece hizmetlerinden yararlanmaya devam ederiz. “Dayanıklı” ibaresiyle tarifedilenler de dahil olmak üzere tüm tüketim malları, fazlasıyla değiştirilebilir ve harcanabilir şeylerdir. Tüketimci (yani tüketimin esinlediği ve tüketime hizmet eden) kültürde, satın alma ve kullanıp atma arasında geçen zaman, tüketilen nesneden alınmış hazlar kullanımından

çıkıp ele geçirilmesine kaydıka azalmaya meyillidir. Kullanımın uzun ömürlülüğü kısıalma eğiliminde olup, nesnelerin tatmin etme (dolayısıyla arzulanmaya devam etme) kapasiteleri hızla tükendikçe geri çevirme ve kullanıp atma olayları daha da sıklaşır. Tüketimci bir tutum, ekonominin çarklarını yağlayabilir. Ahlaki tutumlara kum serper.

Ancak bu, akışkan modern düzende ahlaki kaygılarla dolu eylemlere bela olan tek musibet değildir. Kazanç hesaplamaları, ahlaki dürtülerin örtük ama herkesçe bilindiğı gibi asi ve inatçı bir tutumla baş kaldıran baskılarını asla tam anlamıyla zapt edip boyun eğdiremeyeceğı için, ahlaki buyrukların ihmal edilmesi ve Levinas'ın sözleriyle Ötekinin Yüzüne bakmanın getirdiğı sorumluluk duygusunun yok sayılması ağızlarda "vicdan azabı" veya "ahlaki tereddütler" olarak bilinen acı bir tat bırakır. Burada imdada tüketimci teklifler yetişir: Ahlaki ihmallerin günahı, mağazalardan alınacak hediyelerle bağışlanabilir ve aklanabilir; çünkü bunları gerçek kılan ayartmalarla arkalarında yatan esas dürtüler ne kadar bencil ve kendine gönderme yapan cinsten olsa da, alışveriş yapma eylemi ahlaki bir fiil olarak yansıtılmaktadır. Kendi yarattığı, teşvik ettiğı ve şiddetlendirdiğı kabahatlerle kışkırtılmış ahlaki dürtülerden yararlanan tüketim kültürü, bu yolla her mağazayı ve acenteyi yatıştırıcı ilaçlarla anestetik uyuşturucular tedarik eden eczanelere dönüştürmektedir. Bu örnekte verdikleri uyuşturucu ilaçlar, fiziksel acılardan ziyade *ahlaki* rahatsızlıkları hafifletme veya ortadan kaldırma niyetiyle üretilmiştir. Ahlaki ihmallerin eriştiğı alan ve şiddeti arttıkça, ağıri kesicilere yönelik talep durmadan büyür ve ahlaki yatıştırıcıların tüketimi bir bağımlılığa dönüşür. Sonuç olarak kışkırtılmış ve tasarlanmış ahlaki duyarsızlık, genelde mecburiyete veya "alışkanlığa" dönüşür: Neticede ahlaki acıların insanlara faydası olan uyarıcı, ikaz edici ve harekete geçirici rolünden soyutlanmasıyla, kalıcı ve yarı evrensel bir koşula dönüşür. Ciddi anlamda rahatsız edici ve kaygı uyandırıcı hale gelmeden önce ahlaki acının boğulmasıyla, ahlaki iplerle örölmüş beşeri bağlar altüst olarak daha kırılğan ve hassas hale gelir. Sıkıntılardan kurtulmak ve

sorunlarına çözüm bulmak için tüketici piyasalarında arayışa çıkmaya alışkın yurttaşlarıyla, politikanın öznelerine önce birer tüketici olarak gensoru vermesi, çok daha sonrasında yurttaş olarak değerlendirmesi, dahası tüketim coşkusuyla yurttaşlığın erdemi, tüketici faaliyetleriniyse yurttaşın temel görevlerini gerçekleştirilmesi olarak tanımlaması mümkündür (veya buna teşvik edilmekte, itilmekte ve en nihayetinde mecbur bırakılmaktadır)...

1

Şeytandan Korkutucu Derecede Normal ve Akli Başında İnsanlara

Leonidas Donskis Yirminci yüzyıldan sonra bizler, özellikle benim gibi Doğu Avrupalılar, kötülüğün tezahürlerini şeytanlaştırmaya meyilliler. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da hümanistler ve sosyal bilimciler *tesir kaygısını* analiz etmeye yatkınlarken, Doğu Avrupalılar *yıkım kaygısıyla* meşguller. Orta Avrupa'nın modernliği kavrayışı, sırf aynı (fiziksel) yıkım kaygısını paylaşmasından ötürü Doğu Avrupa'nın apokaliptik modernlik tahayyülüne benzemekte.¹ Fakat Doğu Avrupa'da

---

1. Milan Kundera'nın "Orta Avrupa'nın Trajedisi" isimli meşhur denemesinde yürüttüğü aklın arkasındaki mantığı kabul edersek, Doğu Avrupa'nın politik

modernliğin karanlık yüzü kendisini bütünüyle irrasyonel, mantığın ve medeniyetin kırılğan suretini yok eden bir g   olarak gösteriyorsa, yirminci yüzyılın Batı Avrupa yazınında baŗtan baŗa farklı bir modernlik türü kendisini açığa vurmaktadır. Bu, rasyonel, her Şeyi kendisine tabi kılan, anonim, gayri Şahsi, insanın sorumluluğunu ve mantığını iki ayrı alana güvenle ayırabilen, toplumu atomlara ayıran ve aŗırı rasyonelliği sayesinde kendisini sıradan insanların kavrayamayacağı noktalara taŗıyan bir modernliktir. Kısaca Doğu Avrupa'da modernliğin apokaliptik peygamberi Mikhail Bulgakov'sa, Orta Avrupa'da onun muadili kuŗkusuz Franz Kafka ve Robert Musil olur.

Fakat Eylül 2010'da Litvanya, Kaunas'taki Vytautas Magnus  niversitesi'nde kötülüğün doğal tarihi üzerine verdiğiniz konferansta, kötülüğün "ŗeytanlarına ve iblislerine" yeni bir ıŗık tutmuŗtunuz: Hannah Arendt'in provokatif kitabında ustalıkla tarif ettiği Kudüs'teki Adolf Eichmann örneğini hatırlatmıŗtınız.² Herkes duygusuz ve patolojik bir canavar görmeyi beklemiŗti; fakat mahkemenin tuttuğu psikiyatrlar, Eichmann'ın son derece normal olduğuna dair güvence verince büyük hüsrana uĐramıŗlardı ve hevesleri kırılmıŗtı. Eichmann iyi bir komŗu, tatlı ve sadık bir koca, bir aile adamı ve cemaat  yesi olabilecek biriydi. Büyük çaplı suçlara karıŗmıŗ herkesi klinik vakalara

---

anlamda uzun süredir meŗgul olduğu Şeylerin büyük kısmı tarihsel açıdan Orta Avrupa'ya aittir. EĞer Roma Katoliklerinin etkisi ve özellikle Barok etkilerle birlikte çok kültürlü ve kozmopolit kentlerin bölgedeki kültürel sınırları yarattığı varsayımından hareket edersek, Orta Avrupa'nın sembolik alanına Avusturya'yı, Macaristan'ı,  ek Cumhuriyeti'ni, Slovakya'yı, Slovenya'yı, Hırvatistan'ı, Polonya'yı, Litvanya'yı ve Ukrayna'nın batı kısmını dahil edebiliriz. Doğru Avrupa ise en baŗta Rusya'yı, Belarus'u, Ukrayna'nın doğu kısmını, Moldovya'yı ve daha az ölçüde Romanya ile Bulgaristan'ı içine almaktadır. Bu sınırlar ne kadar keyfi ve tartıŗmaya açık olsa da, kendi dini ve tarihsel-kültürel ayrımları vardır. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Rusya'nın bıraktığı politik etkiden sonra bu daha da geçerlilik kazanmıŗtır. Bu konuda daha fazlası için bkz. Milan Kundera, "The tragedy of Central Europe", *New York Review of Books* 32:7 (26 Nisan 1984), s. 33-8 ve Leonidas Donskis (der.), *Yet Another Europe after 1984: Rethinking Milan Kundera and the Idea of Central Europe* (Rodopi, 2012).

2. Bkz. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (Penguin Books, 2006).

0067siz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dönüştürmek ve şeytanlaştırmak suretiyle travmatik deneyimleri mazur göstermeye dönük yaygın eğilimimizi akılda tutarsak, imada bulunduğunuz şey bence çok yerinde ve geçerliydi. Bir bakıma, Milan Kundera'nın *Une Rencontre*'sinde, Anatole France'nin *Les Dieux ont soif* romanındaki kahramandan bahsederken vurguladığı noktaya yakın bir yerdedir: Genç ressam Gamelin, Fransız Devrimi'nin fanatiğine dönüşür; fakat Devrim'le ve onun kurucu babaları olan Jakobenlerle alakası olmayan durumlarda ve ilişkilerde canavarlıktan alabildiğine uzak biridir. Kundera, Gamelin'in bu ruhsal niteliğini ince bir biçimde, Gamelin'in giyotine yolladığı komşusu *l'homme qui refuse de croire* (inanmayı reddeden insanlardan) Brotteaux'yla onu karşılaştırarak *le desert du serieux*'ya veya *le desert sans humour*'a (ciddiliğin çölüne, mizahi duygusu olmayan çöle) atfediyor olsa da, fikir gayet açıktır: Düzgün bir insanın içinde bir canavar saklanıyor olabilir. Barışçıl zamanlarda bu canavara ne olduğu ve her zaman bunu içeride tutup tutamayacağımız başka bir sorudur.

Öteki'ne varoluş şansı vermeyi sık sık reddettiğimiz veya onu görmekten ve işitmekten kaçındığımız, bunun yerine onu yamyam bir ideolojiye kurban ettiğimiz akışkan veya karanlık zamanlarda içimizdeki bu canavara ne olur? Göz göze ve yüz yüze geleceğimiz varoluşsal bir durumun yerini, ampirik veriler ve bulgular yahut istatistiki bilgiler olarak insanların yaşamlarını ve kişiliklerini tüketen, her şeyi kuşatmış bir sınıflandırma sistemiyle doldurmaya meyilliyiz.

Zygmunt Bauman “Kötülüğün şeytanlaştırılması” olarak adlandırılan fenomeni, son birkaç yüzyıl boyunca Batı Avrupa'nın “modern atılımla” oluşturduğu “medenileştirici merkezi”; “medeni olmayan” ve “medenileşmeye ihtiyacı olan” (gelişmemiş, gerici, geri kalmış) yerlerin yan yanılığı üzerinden görülüp değerlendirilmiş engin bir hinterlandtan ayıran ve yine ona tuturan *eşikte* yaşamaya mahkûm olmuş “Doğu Avrupalılara” has özelliklere atfetmezdim. İyiliğin (inayetin, kefaretin, kurtuluşun) kökenleri, tüm monoteist inançlarda olduğu gibi yüceltilmeye

devam edildiği sürece kötülüğün ŐeytanileŐtirilmesi gerekir. “Şeytan” figürü, sevecen bir Tanrı figürü ile içinde yaşadığımız dünyada kötülüğün var olmasının bađdaŐmazlıđına karşılık gelmektedir. İnsanlığın iyiliksever, merhametli babası ve bekçisi, tüm iyi Şeylerin kaynağı olan Tanrı, tüm monoteizmlerin temel mukaddemesidir. Kötü niyetin kaynağını “Şeytan” diyerek gösterme, açığa vurma ve tarif etmenin ayartısıyla tamamlanan ve yıllardır tekrarlanan *unde malum* ya da kötülüğün kaynağı nedir sorusu, iki bin yılı aşkın bir s uredir anlamlı ve geçerli bir *Weltanschauung* için yanıp tutuŐan teologların, filozofların ve sözlerinin alıcısı olmuş birçok insanın zihinlerine eziyet  ektirmiŐtir.

AŞırı görünür olan “moderniteye” (insanların seçip hayata geçirdiği bir düşünce ve eylem biçimi olmasının yanında, açıkça insanların ürünü olan ve insani bir tercih olarak kabul edilen modernlik) o güne dek sadece ( oğu kişi için görünmez olan ve sadece seçilmiş bir azınlığın görebildiği) Şeytan’a ayrılan bir r l n verilmesi, “modern projenin” yani dünyevi işlerin yönetimini insanların idaresi altına sokmanın sayısız y n  ve sonucundan, yahut sonsuz sayıda yan etkisinden yalnızca birisidir. Tümüyle kilise h kimiyetiyle geçen yüzyıllardan miras alınmış “modernite projesinin” katı tektanrıci tutumu dikkate alındığında; bu değişim, eski (kutsal) varlıkların yerine farklı isimlerle yeni (dünyevi) varlıkların ikame edilmesinden ibaretti. Bu normalde deđiŐmemiŐ ve  ağlarca varlığını sürdüren bir matris içinde yapılmaktaydı. O günden bu yana *unde malum* sorusunun adresi bu maddi ve dünyevi unsurlar olmuştur. Bunlardan biri yeterince medenileŐmemiŐ (arınmamıŐ, ıslah olmamıŐ, dönüŐtürülmemiŐ) halk tabakasının avam “kitleleriydi.” Yani modern öncesi dönemde “rahipler, yaşlı kadınlar ve atasözleriyle” (Aydınlanma filozofları dini öğretileri, aileden edinilen bilgileri ve toplumsal gelenekleri böyle adlandırıyorlardı) yetiŐenlerin tortularıydı. Diğer taraftaysa artık barışı ve özgürlüğü tesis etmek için (en azından söyledikleri ve muhtemelen düşünceleri bu yöndeydi) baskı ve Őiddete baŐyuran, modern diktatörler ve despotlar olarak

yeniden hayat bulmuş kadim tiranlar vardı. İki tarafın sakinleri, hareket halindeyken yakalanmış olsalar da, orada oldukları farz edilmesine rağmen boş yere aranmış olsalar da, kapsamlı incelemelere tabi tutulmuşlar, evrilip çevrilmişler, X ışınlarıyla taranmışlar, psikanalitik ve tıbbi testlerden geçirilmişlerdir. Ayrıca kötü eğilimleri doğurduğu ve ürettiğinden şüphelenilen her tür çarpıklık kayda geçirilmiştir. Fakat pragmatik anlamda bunu çok da bir şey takip etmemiştir. Reçetelere yazılan ve uygulanan tedavi yöntemleri şu veya bu çarpıklığı kaldırmış yahut hafifletmiş olabilir fakat *unde malum* sorusu sorulmaya devam etmiştir. Çünkü tavsiye edilen tedavilerden hiçbirinin kesin çözüm olmadığı ve açıkça kötülüğün görülenden çok daha fazla kaynağı olduğu, muhtemelen birçoğunun ve büyük kısmının inatla gizlendiği görülmüştü. Dahası sürekli değişmekteydiler. Birbirini takip eden her statüko görünüşe göre kendine has kötülük kaynaklarına sahipti. Nitekim halihazırda bilinen veya bilindiği düşünülen kaynakları başka yöne çeviren ve/veya onları kapatıp durdurmaya çalışan her odak; beraberinde, geçmişin bilindik kötülüklerine karşı daha iyi güvenceler sunan ama o güne dek hafife alınmış ve göz ardı edilmiş, yahut önemsiz olduğu düşünülmüş kötülüklerden yayılan zehirli kokulara karşı korunmasız kalan yeni bir durumu getirmiştir.

Unde malum sorgulamasının uzun (ve hâlâ sona ermekten çok uzak) öyküsünün şeytanlardan sonraki bölümünde, ilginin büyük kısmı (“nereden” sorusunun dışında ama modern ruhla uyumlu bir şekilde) “nasıl” sorusuna, yani kötülüğün *teknolojisi-ne* adanmıştır. Bu soruya verilen yanıtlar kabaca iki başlık altına girmektedir: Baskı ve baştan çıkarma. Muhtemelen ilkinin en uç ifadesi Goerge Orwell’in 1984’ünde bulunmaktadır. İkincisinininki ise Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’sında saklıdır. Her iki yanıt türü de Batı’da dile getirilmiştir. Ancak Orwell’in tasavvuru doğrudan Rusya’daki komünist deneye yanıt olarak resmedildiği için, Doğru Avrupa söylemlerinde izi kolayca bulunabilecek, Fyodor Dostoyevski’ye ve ötesine uzanan, Batı’daki Hıristiyanlık Kilisesi ile Doğu’daki Ortodoks Kilisesi arasındaki üç yüzyıllık

bölünmeye varan ciddi bir yakınlığı vardır. Neticede “Batı medeniyetini” tanımlayan iki niteliğin, yani kişisel özgürlükler ve bireysel özerklik ilkeleri karşısında güvensizlik ve direncin en güçlü olduğu yer burasıydı. Orwell’in tasavvuru, Batı’dan ziyade Doğu’nun tarihsel deneyimleriyle esinlenmiş bir şey olarak görülebilir. Sonuçta bu tasavvur, Doğu tipi despotizm tarafından istila edildikten, fethedildikten, bastırıldıktan ve k leleştirildikten sonra Batı’nın alması beklenen şekille ilişkiliydi. Temel imgesi, yerde insanların suratını ezen bir asker izmesiydi. Buna karşı Huxley’in tasavvuru, fazlasıyla Batı’nın yarattığı ve yaklaşmakta olan t k t mci topluma verilmiş ilk tepkilerden biriydi. Onun da başat teması güçsüz kalmış insanların serfliğiydi fakat burada “gönüllü bir kölelik” söz konusuydu (Michel de Montaign e inanırsak,   yüzyıl önce Etienne de la Boetie’nin icat ettiği bir terim). Yani sopadan çok havucu kullanan ve yol almak için şiddetin, aleni emirlerin ve vahşı baskıların yerine, ayartıcı ve baştan çıkarıcı unsurlardan yararlanan bir kölelik. Fakat burada şunu hatırlamamız zorunludur: Bu  topyalardan önce Yevgeny Zamyatin, içinde *her iki* “köleleştirme metodolojisinin” aynı anda hem i içe geçtiği hem de birbirini tamamladığı, daha sonra Orwell ve Huxley tarafından ayrı ayrı değerlendirilecek olsa da iki yöntemi de tahayyül etmiş *Biz* romanını kaleme almıştı:

şeytanı geride bırakmış modern çağımızda, aynı entrikacı İblisin, şeytan çıkarmaların, cadı avlarının ve odun yığınlarının zamanında olduğu kadar güçlü ve çok daha canlı yürütülen, görünüşe göre sonsuza dek sürececek ve hiç bitmeyecek *unde malum* tartışmasının önüne başka bir motif çıkarmakta çok haklısınız. Bu kötülük yapanların *güdüleri*, “kötülük yapanların *kişilikleriyle*” ilgilidir ve benim g r ş mce en önemlisi canavarsız yapılan canavarca fiillerin ve soylu amaçlar adına gerçekleştirilen kötü eylemlerin gizemiyle alakalıdır (Albert Camus, en zalimane insani suların daha yüce bir iyilik adına işlenmiş olduğunu iddia etmiştir...). Kundera’yı, Anatole France’ın gerçekten kâhince vizyonunu hatırlatma şekliniz özellikle yerinde ve zamanında yapılmış bir şey. Bu vizyon, geriye dönüp bakıldığında,

sonrasında yaşanacak sosyal bilimlerle ilgili tartışmalarda öne sürülmüş, birbirini art arda takip eden tüm permütasyonlar ve kıvrımlar için özgün bir matris olarak yorumlanabilir.

Anatole France'ın ilk kez 1912'de yayımladığı *Les Dieux ont soif* romanını³ yirmi birinci yüzyılda okuyacak kişilerin aynı anda şaşkınlığa kapılıp sevince boğulmama ihtimali çok düşüktür. Büyük olasılıkla okurlar, Milan Kundera'nın ifadeleriyle sadece "önceden yapılmış yorumların perdesini" değil, "büyük beşeri çatışmaları, bu çatışmaları trajediler üzerinden kavrayan, iyi ve kötü arasındaki mücadeleler olarak gören naif yorumlardan" kurtarmak için "dünyanın önüne çekilmiş perdeyi de yırtmış"⁴ bir yazara, aynı benim gibi büyük hayranlık duyacaklardır. Kundera'nın görüşünce, roman yazarının çağrısı ve tüm roman yazımının uğraşı budur. Ne var ki buna ilaveten, daha doğmamış okurların yararına olacak şekilde, henüz dokunmamış fakat romanını tamamladıktan ve özellikle ölümü üzerinden epeyce vakit geçtikten sonra hevesle dokunması ve "dünyanın önüne" asılması kaçınılmaz perdeleri kesip yırtmada kullanılacak araçları tasarlayıp test etmelidir.

Anatole France'ın kalemini kenara bırakıp bitirdiği romana son kez baktığı anda, "bolşevizm", "faşizm" ve hatta "totaliteryanizm" gibi sözcükler gerek Fransızcada gerekse başka dillerde henüz hiçbir sözlüğe girmiş değildi. Ayrıca Stalin veya Hitler gibi isimler henüz hiçbir tarih kitabında yer almıyordu. Belirttiğiniz gibi Anatole France'ın bakışı; güzel sanatlar dünyasına yeni adım atan, büyük yeteneğe sahip ve ümit vaat eden, Watteau, Boucher, Fragonard ve popüler zevklerin diğer diktatörlerinden tikslenme konusunda çok daha büyük beceriye sahip bir gence, Evariste Gamelin'e odaklanmıştı. Gamelin bu kişilerin "kötü zevklerini, kötü çizimlerini, kötü tasarımlarını", "net bir üslup ve çizgiden bütünüyle habersiz oluşlarını", "maskelere, oyuncak

3. Burada alıntı yapılan baskı: Anatole France, *The Gods Will Have Blood*, Çev. Frederick Davies (Penguin, 1979).

4. Cf. Milan Kundera, *The Curtain: An Essay in Seven Parts*, Çev. Linda Asher (Faber & Faber, 2007), ss. 22, 24, 123. Arşivi - <https://rantey.org>

bebeklere, cicili bicili şeylere, çocuksu saçmalıklara” düşkünlüklerini “tiranlar ve köleler için çalışmaya” hazır olmalarıyla açıklıyordu. Gamelin, “bundan yüz yıl sonra Watteau’ya ait bütün resimlerin tavan aralarında çürüyeceğinden” emindi ve “1893 yılına gelindiğinde sanat öğrencilerinin kaba eskizlerini Boucher’in tuvaleri üzerinde çizeceklerini” öngörüyordu. Hâlâ Devrimin hassas, güçsüz ve kırılgan çocuğu olan Fransız Cumhuriyeti büyüyüp, bu baş da dahil olmak üzere tiranlık ve kölelik yılanının başlarını tek tek kesecekti. Cumhuriyete karşı komplo yapanlara hiçbir merhamet gösterilmiyordu; çünkü ne özgürlüğün düşmanlarına verilecek bir özgürlük, ne de hoşgörünün düşmanlarına gösterilecek bir hoşgörü vardı. Kendisine inanmayan annesinin şüpheli sözlerine, Gamelin tereddütsüz şu yanıtı veriyordu: “Robespierre’e güvenmek zorundayız, o dürüst ve asla yozlaşmayacak biri. Her şeyden öte Marat’a güvenmeliyiz. Halkı gerçekten seven, onun hakiki çıkarlarının farkında olup bunlara hizmet eden biri. Hainlerin maskesini düşüren ve komploları boşa çıkaran ilk kişi hep o oldu.” France, yazar olarak ara ara yaptığı müdahalelerden birinde, kahramanının düşüncelerini, fiillerini ve sevdiği şeyleri “tahtın kendisini yıkmış ve eski düzeni tersine çevirmiş küçük insanların” “dingin fanatizmi” olarak açıklayıp damgalar. Genç bir Romanyalı faşistten yetişkin bir Fransız filozofuna geçiş sürecini anlattığı yazılarında, Emile Cioran Robespierre ve Marat’ın çağıyla Stalin ve Hitler’in çağında yaşamış çoğu genci şöyle özetliyordu: “Kötü şans, kaderleridir. Hoşgörüsüz öğretilere ses verenler ve bu öğretileri hayata geçirenler onlardır. Kana, kargaşaya, barbarlığa susamış olanlar onlardır.”⁵ Peki, gençlerin tümü mü? Ve sadece gençler mi? Dahası sadece Robespierre yahut Stalin’in çağında yaşayanlar mı? Bu varsayımların üçü de kulağa bariz şekilde yanlışmış gibi geliyor.

Canavarca eylemleri gerçekleştirenler sadece ve sadece canavarlar olsaydı, dünya ne kadar güvenli ve konforlu, keyifli ve dost

5. Cf. Emile Cioran, *Pensée et Décomposition* (Gallimard, 1949).

canlısı bir yer olurdu. Canavarlara karşı oldukça iyi korunmuş haldeyiz ve canavarların yapabileceği, yapmakla tehdit ettiği kötü eylemlere karşı korunduğumuzdan hiç şüphe duymayız. Psikopatları ve sosyopatları tespit eden psikologlarımız, üreme ve toplanma olasılıklarının nerelerde yüksek olduğunu anlatacak sosyologlarımız, onları hapisanelere ve tecrit hücrelerine mahkûm edecek yargıçlarımız, orada kaldıklarından emin olmamızı sağlayacak polislerimiz veya psikiyatrlarımız vardır. Ne yazık ki iyi, sıradan ve hoş Amerikalı beylerle hanımlar ne birer canavar ne de birer sapıktı. Ebu Gureyb'teki mahkûmların başlarına atanmış olmasalardı, yapmaya kadir oldukları o korkunç şeyler hakkında *hiçbir şey* öğrenmezdik (veya böyle bir kanıya kapılmaz, tahmin etmez, tahayyül etmez ve hayalini kurmazdık). Kasada müşterilere gülümseyen kızın, denizaşırı bir ülkede göreve gönderildiğinde, gözettiği insanları taciz etmek, onlara işkence yapmak ve onları aşağılamak için zekice ve tuhaf olduğu kadar aşağılık ve sapkınca hileler tasarlamada ustalaşabileceği hiçbirimizin aklına gelmez. Memleketlerindeki komşuları; çocukluklarından beri tanıdıkları o cana yakın beylerin ve hanımların, Ebu Gureyb'in işkence odalarında çekilmiş fotoğraflardaki canavarlarla aynı kişiler olduklarına bugün bile inanmayı reddetmektedirler. Ama aynı kişilerdir.

İşkenceci gruba önderlik ve rehberlik ettiğinden şüphelenilen Chip Frederick üzerine yaptığı psikolojik araştırmanın sonunda, Philip Zimbardo şunları söylemek zorunda kalmıştır:

Kayıtlarında Chip Frederick'in herhangi kötü eğilimli ve sadistçe davranışlarda bulunabileceğini önceden gösterebilecek hiçbir şeye rastlayamadım. Aksine kayıtlarında, böyle anormal koşullarda çalışmaya ve yaşamaya zorlanmasaydı, ordunun er alım reklamları için Amerika'nın her yerinde posterlerini asacağı biri olabileceğini gösteren çok şey vardır.

Toplumsal fenomenlerin bireylerin ruhsal durumuna indirgenmesine keskin ve tavizsiz bir şekilde karşı çıkan Hannah

Arendt'in gözlemine göre, baştan  ıkarıcı Nazilerin arasında esas d hi Himmler'di. Ne Goebbels gibi *bohem* tabakadan gelen, ne de Streicher gibi cinsel sapıklığı olan, ne Goering gibi maceracı, ne Hitler gibi fanatik, ne de Alfred Rosenberg gibi deli olan Himmler, erkeklerinin belirleyici bir çoğunluğunun vampir veya sadist değil, çalışan ve aileyi geçindiren kişiler olduğunu (doğru bir şekilde!) varsayması sayesinde "kitleleri topyek n tahakkümcü bir sistemin içinde  rg tlemişti."⁶ Jonathan Littell'in 2009'da yayımladığı *The Kindly Ones*'ı [Nazik Kişiler] okuyanlar, "kötülüğün sıradanlığı" tezini yorumlarken kullanılan ve bizzat Arendt'in desteklediği şu yaygın çıkarımla ilgili gizli bir eleştiriyi açığa çıkarabilir: Kötü şeyler yapmış Eichmann'ın aslında "düşünmeyen bir adam" olduğunun varsayılması. Littell'in portresinde Eichmann, hiç de düzenin düşünmeyen bir takipçisi veya kendi alçak tutkularının kölesi biri olarak belirmez. "Nuremberg'te tarif edildiğinin aksine, kesinlikle *insanlığın düşmanı* değildir. *Sıradan bir kötülüğün* ete kemiğe bürünmüş hali de değildir." Tersine, " ok yetenekli, yürüttüğü işlevlerde son derece yetkin, belli bir prestiji olan ve kişisel inisiyatif geliştirme konusunda hatırı sayılır sezgilere sahip bir b rokrattı."⁷ Bir müdür olarak Eichmann, bugün kesinlikle saygın bir Avrupalı firmanın gurur kaynağı olabilecek biriydi (hatta sahiplerinin veya üst düzey yöneticilerinin Yahudi olduğu şirketlere bile getirilebilirdi). Littell'in anlatıcı karakteri Dr. Aue, Eichmann'la yaptığı birçok şahsi görüşmede, kendisi için makamının uygun bir şekilde yerine getirmesini söylediği bir görevden azı veya fazlası olmayan Yahudilere karşı, bırakın tutkulu bir nefrete, şahsi bir önyargının izlerine bile rastlamadığını ısrarla belirtir. Evde de işte de Eichmann tutarlı bir şekilde aynı kişiydi. Örneğin SS'ten arkadaşlarıyla iki Brahms kuarteti çalarken nasılsa öyle biriydi: "Eichmann sakın, metodik bir şekilde, gözlerini partisyondan ayırmadan çalardı ve hiç hata yapmazdı."⁸

6. Bkz. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism* (Deutsch, 1986), s. 338.

7. Jonathan Littell, *The Kindly Ones* (Chatto & Windus, 2009), s. 569-70.

8. A.g.e., s. 565. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

LD William Shakespeare ve Christopher Marlowe'dan bu yana, yani Niccolo Machiavelli'yi kötülüğün tecessümü olarak betimlemiş bu iki yazın adamından günümüze siyasetteki Şeytan, kimi zaman modernliğin önemli nitelikleri olarak gördüğümüz şeylere şaşırtıcı ölçüde yakın bir dolu yorum kazanmıştır. Örneğin insanlara ait sırların manipüle edilmesine ve yakınları tarafından suistimale uğramasına yol açan, Yevgeny Zamyatin'in *Biz* ve George Orwell'in 1984'ü gibi distopyalarda geleceğin karanlık bir tasavvuru olarak beliren bir şey olarak mahremiyetin toptan ortadan kalkması, erken modern döneme ait Avrupa edebiyatında öngörülmüş, kestirilmiş ve nüktedan bir tarzla betimlenmiş bir olguydu.

Luis Velez de Guevara'nın on yedinci yüzyılda kaleme aldığı ve Şeytanın hanelerin içindekileri ifşa etme gücüne sahip olduğu *El Diablo cojuelo* metnini veya bu temanın Alain-Rene Le Sage'ye ait *Le Diable boiteux* romanındaki varyasyonunu hatırlamak yeterlidir. Erken modern döneme ait yazarların, insanları mahremiyetlerinden ve sırlarından yoksun bırakmayı amaçlamış şeytani bir güç olarak saydıkları şey, bugün realite programlarından ve kendisini açığa seren çağımızda istekli, keyifli bir şekilde kendimizi ifşa ettiğimiz diğer eylemlerden ayrılmaz bir parçaya dönüşmüştür. Din, politika ve edebi hayal gücünün ürünü olan bu Şeytan kavramı, modern Avrupa sanatının arkasında görünür haldedir: Mesela *Tobias'ın Kitabı*'ndan Şeytan'ın kadın versiyonu olan ve Francisco de Goya'nın aynı isimli tabloda resmettiği Asmodea'yı hatırlayalım.

Akışkan Modernlik kitabınızda, akışkan zamanlarımızda mahremiyetin kaybını analiz ediyorsunuz. David Lyon'la birlikte yazdığınız *Akışkan Gözetim*'deyse, kitlesel gözetimin ilk beklentileri ile akışkan gözetim çağımızdaki sahanın gerçeklikleri arasında net bir ayrım yapmaktasınız. Neticede bana, mahremiyetin öldüğünü ilan ediyormuşsunuz gibi geliyor. Michel Foucault ve Jürgen Habermas'ı takip edersek, Panoptikon projesinden mahremiyetin sömürgeleştirilmesine dek yaşanan şeyleri, özerk birey fikrinin çağımız tarafından yenilgiye uğratılması olarak

görebiliriz. Eğer durum buyrsa politik özgürlükler de yok olma yolunda. Dahası, tehdide karşı uyarı borusunu  almaktan çok uzakmı  gibi görünüyoruz. Aksine bunu, dünyaya var olduğumuzu realite programlarına has bir şekilde hatırlatma adına yeni edindiğimiz bir güvence ve fırsat olarak kutluyoruz.

Bu,  eytanı övmek için kulland  ımız yeni yol mu? Akışkan bir  eytan övgüsü m ?

ZB Yeni bir yol olduğu kesin ama  eytan'a " vg " olduğu söylenemez. Ancak Faustçu anlaşmanın düzgün bir şekilde imzalanıp m h rlenmesiyle geleceği vaat edilen esrimelerde uy uk ve rahatlı a düşkün bir şekilde yuvarlanmanın övgüsü değil. Aksine  eytan'ın verdiği ve çoktan alınmış, elde edilmiş ve t ketilm  olan,  z msedi imiz ve sindirdi imiz (bir yanda aynı "Alien [Yaratık]" ismiyle çıkan seri filmlerdekine benzer bir şekilde ele geçirilir, yutulur, tüketilir ve sindirilirken) hediye-lerin tadını çıkarma halidir. Dahası bu, ister geleneksel bi i- miyle isterse Istvan Szabo'nun g ncelledi i reenkarnasyonu-yla olsun, Goethe'nin o eski ve bilindik Mephisto'su değildir. Aksine "kendin yap" ("do it yourself") türünden bir  eytandır. Sahaya yayılmış ve da ılmı , kuralsız ve  ahsiyetten uzak, toz haline gelip insan sürülerinin üzerine serpilmiş, sonrasında  zelle tirilmi  ve biz münferit erkek ve kadınlara b l  t r lecek şekilde " u- belere ayrılan" sayısız "yerel temsilci" do urmu  bir  eytandır. Artık o, Zamyatin'in, Bulgakov'un veya Orwell'inki gibi adresi, kararg hı ve infaz edici kolları olan bir  eytan değildir. Yahut bu bakımdan toplu bir şekilde dua etmesi için topluluğun  a rılıp bir araya getirileceği tapınaklara sahip olmayan bir  eytandır. Hepimiz seccadelerimizi nereye gidersek oraya ta ırız ve her yüksek cadde dua okunacak bir noktaya dönüşür. Ayinler ve dua kitapları kendisine gönderme yapsa bile (veya bu sebepten ötürü) dualarımızı herkesin ortasında okuruz...

David Lyon'la yapt  ım özgün konuşmadan alıntı yaptınız. Bu, o günden beri süregelen bir s yle iye d n      durumda ve içinden iddialarımdan birini alıntılama-ya izin veriniz:

İnternetin “anonimliği öldürme” inceliğine gelirsek ... özel hayatımızın gizliliğiyle ilgili haklarımızı irademizin kırımına teslim etmekteyiz. Veya belki mahremiyetin ortadan kalkmasına, sırf karşılığında bize sunulan harikulade şeyler için ödediğimiz makul bir bedel olarak rıza göstermekteyiz. Yahut kişisel özerkliğimizi bu mezbahalara teslim etme baskısı öyle ezicidir, koyun sürülerinin durumuna öyle benzer bir şeydir ki, sadece istisnai derecede isyankâr, cesur, hırçın ve azimli bir azınlığın iradesi buna ısrarla karşı koymaya kalkabilir. Fakat şöyle veya böyle, bize en azından görünüş itibarıyla bir tercih sunulur. Bu aynı zamanda en az iki tarafı bağlayan, en azından ihlal edildiğinde protesto edip dava açma hakkımızın olduğu sözleşmelere benzer. Bizi iznimiz olmadan gözetleyen mekanik dronlar söz konusu olduğunda bize asla verilmeyen bir şey sunulur.

Bununla birlikte bir kere içine girdiğimizde, hep kaderin tutsağı oluruz. İnternetteki 2 milyar kullanıcının kolektif zekâsı ve birçok kullanıcının web sitelerinde bıraktığı dijital parmak izleri bir araya geldiğinde, her utanç verici videonun, her samimi fotoğrafın ve her kaba e-postanın kaynağıyla ilişkilendirilme ihtimalini, kaynağı bunu istese de istemese de daha yüksek hale getirir. Vancouver'deki sokak isyanlarının resimlerini çekmiş serbest fotoğrafçı Rich Lam'ın, fotoğraflarından birinde (kazara) tutkulu bir şekilde öpüşürlerken yakaladığı çiftin izini sürüp kimliklerini tespit etmesi sadece bir gününü almıştı. Bugün özel olan her şey potansiyel olarak ulu orta yapılmaktadır. Ve potansiyel anlamda kamunun tüketimine açıktır. Sayısız hizmet sunucusundan birine kaydı bir kez düştüğünde internete hiçbir şeyi “unutturamayacağınız” için belli bir süre boyunca ve sonsuza dek açık kalacaktır. [Brian Stelter'dan alıntı yaparsak] “Anonimliğin bu şekilde erozyona uğraması, her yere yayılan sosyal medya hizmetlerinin, ucuz cep telefonu kameralarının, internette fotoğraf ve videoların ücretsiz saklanabilmesinin ve belki de en önemlisi, insanların neyin kamusal neyin özel olması gerektiğiyle ilgili fikirlerinde yaşanan değişimin ürünüdür.” Bize tüm bu teknik aygıtın “kullanıcı dostu” olduğu söylenmektedir. Oysa reklamların favorisi olmuş bu söze yakından bakıldığında, ifade ettiği şey, IKEA mobilyalarında olduğu gibi kullanıcının emeği olmadan tamamlanamayacak bir üründür. Şunu da eklememe izin veriniz: Kullanıcıların coşkulu adanmışlığı ve sağır edici alkışları olmadan tamamlanamayacak ürünlerdir. Etienne de la Boetie bugün aramızda olsaydı, muhtemelen gönüllü değil, kendin yapçı bir kölelikten bahsetmekten kendini alamazdı...

Mahremiyet, samimiyet, anonimlik, sır saklama/gizlilik hakkı tümüyle Tüketiciler Toplumunun alanı dışına atılır yahut düzenli bir şekilde girişteki güvenlik görevlilerine teslim edilir. Tüketicilerin toplumunda, hepimiz metaları tüketen kişilerizdir ve metalar tüketim için üretilirler. Hepimiz meta olduğumuzdan, kendimiz için talep yaratmaya mecburuzdur. İnternetin; Facebook'ları ve bloglarıyla, o zavallı insanların kendileri için yarattıkları butik VIP salonlarının sokak piyasasından versiyonlarıyla, şöhretli kişileri üreten fabrikaların belirlediği standartları takip etmesi kaçınılmazdır. Bu şöhretli isimlerin reklamını yapan kişiler muhakkak şunun keskin bir şekilde farkındadırlar: Reklamların içeriği samimi, sırnaşık ve rezil oldukça, tanıtım daha başarılı ve çekici hale gelir, reytingler veya tirajlar daha da yükselir (TV, kuşe k ğıtlı dergiler, şöhretlilerin özel hayatlarını kurcalayan tabloitler, vb.). Genel sonuç, mikrofonların günah çıkartma kabinlerine, megafonların kamuya açık meydanlara sabitlendiği bir "itiraf toplumdur." İtiraf toplumunun fertleri davetkâr bir şekilde herkese açıktır ama dışarıda kalmanın ağır bir cezası vardır. Katılmaktan  ekinenlere, Descartes'ın Cogito'sunun güncellenmiş versiyonu, yani "g r l yorum,  yleyse varım", ne kadar çok insan beni görürse, o kadar var olurum ilkesi (genelde zor yollarla)  ğretilir...

İnsanın kendi içine kapanması ve tanıtım oyununun dışında kalması, iki cepheden aynı anda gerçekleşen saldırılar nedeniyle nerdeyse imkânsız hale gelmiştir. İlk cephenin, tüm TV monitörleri ve kameralarıyla, bir şeyler izlemenin sadece izlenmenin de içinde olduğu bir paketle gelmesiyle, korkuları ve dehşetleri George Orwell gibi kişiler tarafından kayda alınmış bir çağdan miras gelen, uzun bir tarihi vardır. Uzun bir tarih olabilir ama güvenlikle kafayı bozmuş ve ona bağımlı olmuş toplumumuzda yazılan en son bölümünde, daha önce hiç adı duyulmamış, yakın zamana dek hayal edilmesi imkânsız bir şekilde her yere yayılan ve her şeye nüfus edebilen yepyeni silahlar kuşanmıştır: Sinekkuşu boyutlarında, kendi kendisine çalışan casus "dronlar" veya bugünün son moda teknolojiyiyle yapılmış böcekler.

Fakat yakın zamanda nano-dronların gelmesiyle hepsi demode olacaktır. Ancak ikinci cephenin, yani yukarıda tarif edilen Kendin Yap cephesinin çok kısa bir geçmişi vardır: O da hızla gelişen ve edinmesi sürekli kolaylaşan teknolojik aygıtlardan yararlanmaktadır; fakat aynı küçük ev endüstrisi gibi, kurulumu evde yapılmaktadır ve onun da gönüllü olduğuna inanılıp bu şekilde takdim edilmektedir.

LD Doğu Avrupalı yazarlardan, ölümcül bir unutkanlık ve kayıtsızlık halinin Doğu ve Orta Avrupa'nın laneti olduğunu öğreniyoruz. Yirminci yüzyılın en büyük romanlarından birinde, bir deha ve uyarının sonucunda yazılmış olup, bir kadının akıl hastanesine kapatılmış ve ıstırap içindeki roman yazarı sevgilisini kurtarmak için Şeytanla anlaşma yaptığı Faust-vari bir öykünün işlendiği *Usta ve Margarita*'da (1928-41 yıllarında yazılmış ve 1966-7'de ağır sansürlerden geçmiş bir versiyonu yayımlanmıştır), Mikhail Bulgakov, Şeytana gücünün ek ve belki de merkezi bir unsurunu verir.

Şeytan, kişiliksizliğe ve hiçliğe mahkûm edilmiş bir insandan hafızasını alabilmektedir. İnsanlar, hafızalarını kaybetmeleriyle, kendileri ve etraflarındaki dünyayı eleştirel bir şekilde sorgulamaktan aciz kişilere dönüşürler. Bireyselliğin ve ilişkilenmenin getirdiği gücü kaybedince, temel ahlaki ve politik hassasiyetlerini de kaybederler. Nihayetinde diğer insanlara duydukları hassasiyeti de yitirirler. Modernitenin en yıkıcı formlarında güvenle pusuya yatmış olan Şeytan, insanları mekân, yuva, bellek ve ait olma hislerinden mahrum bırakır.

Bu şahane romanın karakterinin; hem Şeytanı hem de Tanrı'nın yahut göreceğimiz üzere hem Karanlığın hem de Aydınlığın varlığını inkâr ederek, çocuksu bir naiflikle tarihi ve evrensel insanlığı reddettiği için ceza olarak akıl hastanesine kapatılan şair Ivan Bezdomny'nin (Rusça "Evsiz" anlamına gelmektedir) ontolojik anlamda evsiz olması tesadüf değildir. Soyadının *Evsiz* anlamına gelmesi, açıkça Bulgakov'un yersizliği, evsizliği ve unutmayı modernliğin radikal veya totaliter biçimine ait şey-

tani unsurlar olarak g rd   ne işaret etmektedir. Bezdomny, bütünüyle b l nm    hale gelerek, bellekten mahrum kalarak ve yaşamla tarihi birleştiren ilkeleri   zemeyerek ki ili inin temellerini kaybeder. Zihinsel hastalığının   zofreni olarak teşhis edilmesi, t pk  belleğin ve duyarlılığın kaybı gibi  eytan'ın verdiği cezalardan biridir.

Tarih ve politikadaki  eytan, uzun yıllar onun hakkında önemli eserler üretmeye niyetlenmi  olan Mikhail Bulgakov'dan Leszek Kolakowski'ye, Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya has bir temadır.

Litvanya asıllı  sraili yazar Grigory Kanovich, hafıza ve duyarlılığın kaybını, şeytanın toplumsal altüst olu lar, felaketler, savaşlar ve afetler sırasında insanlığa yapt  i etkilerin kaçınılmaz bir unsuru olarak tarif eder. *The Devil's Spell* [* eytanın Büyüsü*] (2009) adlı romanında, destansı bir üslupla Holocaust sırasında Litvanya'da işlenmiş su ların gönüllüce unutulmasını,  eytan'ın i lerinden biri olarak betimler. Vicdan bo lu u, unutulmu luk ve maruz kaldıkları suçlar için kendilerini suçlayan kurbanlara son darbeyi indirmiş olan unutmama iradesi. Tam da bu noktada insanı hafızasından ve duyarlılı ından eden  eytani bir edim vardır. Nihayetinde bozulmaya u ramamı  tarihsel bellek, Shoah'tan [Nazi soykırımı] sonra Avrupalı Yahudilerin s  nabilece i güvenilir ve vaat edilmiş tek vatan olmayı sürdürmektedir.

Ancak bunun başka bir yönü daha vardır. Bellek ve bellek politikaları son yıllarda dış politikanın belirgin bir unsuruna d n  m   t r. Birleşik Devletler ve Avrupa'da u ursuz bir eğilimin giderek g  lendi ine şahit olmaktayız. Siyasetçiler kendilerini giderek, yeni ilham kaynaklarına d n  m    iki alanla meşgul bir vaziyette bulmaktadırlar: mahremiyet ve tarih. Doğum,  l m ve cinsiyet politik savaş meydanlarının yeni cephelerini oluşturur. Ahlaki ve varoluşsal kaygılarımızın topluma ve insanlığa fayda sa lamay  hedefleyen rasyonel ve meşru eylemlere d n   me iyle politika bugünlerde yok olmaya yüz tutmuştur ve politika gittikçe bir dizi yönetsel pratikle kamuoyunun ustalıklı bir biçimde manipüle edilmesine dönüşmektedir. Ve bu nedenlerden ötürü, mahrumiyetin ve tarihin hızla politik lesmesinin mevcut

politik ve ideolojik boşluktan çıkış yolu için bir vaat taşıdığını varsaymak akılsızca olmayacaktır. İster dünyaya geliyor, ister ölüyor, isterse evleniyor olsunlar; zavallı bireylerin neticede ya devlet ve devlete ait kurumların mülkü olacaklarını ya da ve en iyi ihtimalle politik bir öğretinin araçlarıyla rehineleri olarak kalacaklarını söylemek için, son yirmi yıl civarında gerçekleşmiş en hararetli kürtaj, ötenazi ve eşcinsel evlilik tartışmalarını hatırlamak yeterlidir.

Ancak gökyüzünün altında yeni bir şey de yoktur. Modernite; geçmişte olduğu gibi bugün de, insanları fiziken yok etmeden bedenleri ve ruhları üzerinde olabildiğince çok nasıl denetim kuracağına kafayı takmış haldedir. Aynısı toplumun belleği ve kolektif duyguları için de geçerlidir. Orwell'in 1984'ünden öğrendiğimiz gibi, tarih sadece arşivleri ve kayıtları denetleyenlere bağlıdır. Tek tek insanlar partinin kendilerine bahsettiğinden ayrı bir varoluşa sahip olmadığından, bireysel belleğin tarihi yaratma veya düzeltme gücü yoktur. Fakat bellek her gün kontrol edilirse veya imal edilip güncellenirse, tarih yozlaşıp iktidar ve denetimin haklılaştırıcı ve meşrulaştırıcı bir tasarımına dönüşür. Sonuç olarak, Merkezi Partinin, geçmişi denetleyenin geleceği ve bugünü de denetleyeceği sonucuna varması gayet makuldür. Tarih, demokrat da olsalar otoriter de olsalar asla sadece siyasetçilerin eline bırakılamaz. Politik bir öğretinin veya hizmet ettiği rejimin mülkiyeti değildir. İyi bir şekilde kavrandığında tarih, varoluşumuzun ve her gün yaptığımız ahlaki tercihlerin sembolik tasarımıdır. İnsanların mahremiyeti gibi, tarihi inceleme ve eleştirel bir şekilde sorgulama hakkımız da özgürlüğün köşe taşlarındandır. Katolik Louvain Üniversitesi'nde tarih profesörlüğü yapan, siyasetçilerin hem tarihçilere hem de jüri üyelerine ait rollerle işlevleri benimsemeye hazır olduklarına değinen Michel Dumoulin'in sözlerini tekrarlamak son derece anlamlıdır: "Qu'on laisse les historiens faire leur boulot (Bırakın tarihçiler işlerini yapsınlar)."⁹

9. Bkz. "Les politiques se souviennent-ils de l'histoire?" *Le Soir*, 25 Ocak 2012.

Akışkan modernliğin bu açmazından bizi çıkaracak yol nedir? Bellek gereğinden fazla olduğunda, bırakın mizah duygumuzu bizi dahi öldürebilir, ancak belleğimizden vazgeçemeyiz.

ZB Değerlendirmem, bir kez daha, şeytanın her biçimi alabileceği olması ve “Şeytan’a ait işlerin” genelde muğlak ve değişken olacağıdır: Bir değış-tokuş, takas, quid pro quo (mukabele), kısasa kısas, şunu kaybetmek kaydıyla şunu kazan tarzı ifadelerle özetlenecek bir şeydir... Şeytan’ın gücü, sahtek rlıktaki ustalığından gelir.

Şeytan; hilek r, dolandırıcı, şarlatan bir figürdür; ve hepsinden öte 22 x 16.1 metre boyutlarında (yaklaşık 72 x 53 fit ebatlarında) ama çok daha genişletilmesi mümkün (ve nitekim genişletilecek) bir IMAX ekranına yansıtılmış bir   k ğit ci. Böylesi dehşetli bir ebada yayıldığı için, Şeytan göründüğü gibi olmayan, ne iddia ettiğ  ne de sandığınız gibi görünen bir şeyin acımasızlığını, hatta boyun eğmezliğini somutlaştırır. Kendi gerçek doğasını ancak geriye dönülmez bir noktada veya bunu geçtikten sonra gösteren bir hainin dehşeti...

Talmud  zerine yaptığı incelemelerden birinde Emmanuel Levinas, ayartıcılığın gerçekten karşı konulmaz ve çekici gücünü, ona teslim olunca müjdecisi olacağı düşünülen, umulan ve vaat edilen şeylerin cazibesinden ziyade, düpedüz “ayartılma” halinin kendisinden aldığı iddia eder. Ayartının sunduğ  şeyin, mutlu olma arzusuyla bilinmeyenden duyulan korkunun karışımı olması kaçınılmazdır. Sadece hayal edilen ve henüz deneyimlenmemiş bir durum olduğ  müddetçe, iyi ve kötü arasına çizgi çekmek kuşkusuz riskli, hatta bütünüyle tehlikeli bir iştir. Ayartılma halinde (ve tam da ona teslim olunduğ   na dek), bilinmeyen şeylerin, çizgiyi yanlış çekmenin getirdiğ  korku; hâlâ elde tutulan kalemin, yani kontrol sahibi olmanın verdiğ  keyifle bastırılır. Levinas bu duruma “ayartıcılığın baştan çıkarıcılığı” adını verir: Son tahlilde anın “yeterince tanımlanmaması”, “sonu suzluğ ” ve “tamamlanmamışlığı” nedeniyle, yani zaten seçim yapma özgürlüğüne kavuştuğunuz fakat henüz

seçmediğiniz, özgürlüğünüzün hâlâ sağlam olduğu ve yara almadığı anda gelen o ele avuca sığmaz ve insanı kahreden kısa anla ayartılma hali (ayartıcılıkla kovuğundan çıkarılmış bir yaratığın, rutin, tekdüze, monoton ve sabitliğin zindanlarından kurtulması). Bunun ilahi bir durum olduğu, Tanrı'nın biz ölüm-lülere bahşetmediği bir niteliğin sınırsız gücünü gözler önüne süren ufak bir bakış olduğu söylenebilir. İşte baştan çıkarma bu yüzden çoğu kez Şeytan'la ve onun icraatlarıyla ilişkilendirilir. Baştan çıkarma hali; dine karşı, insanın kendisini her şeye kadir biri gibi görmesi kadar büyük bir küfürdür. Kişinin ayartılmaya izin vermesi günahkârca bir eylemdir. Bundan ötürü ayartılara teslim olmak, cezalandırılmayı sonuna dek hak etmektedir. Karar verme özgürlüğüne sahip olmak, şeytanların toplandığı o kötü cehennemin dehlizlerine ulaşmak demektir. İhtişamının parıltısına kapılınca, eşiğin hemen öte tarafındaki dik ve kaygan çukuru gözden kaçırmak çok kolaylaşır...

Düşüşe dair kanıtlar yığının artması ile ayartının çekiciliğinin tehlikeye girecek olmasından ayartıyı bağışık kılabilecek temel araçlardan birine gelelim şimdi... Evet, bellek (tanımı itibarıyla *geçmiş* hatıralar) gerçekten de *manipüle edilebilir* (ve bu şeytani, sahtekârca niyetleri ve tutkuları olan türlü türlü insanın girişimiyle yapılır; fakat tuttukları, hevesli, kayıtsız veya çekinceli ama her zaman itaatkâr bir sürü insanın veya onlara gönüllü olarak ama kimi zaman istemeden suç ortaklığı yapan kişilerin yardımı ve gayreti olmaksızın gerçekleşmez; Winston Smith, Hakikat Bakanlığı tarafından işte bunu yapması için görevlendirilmiştir) fakat *yok edilemez*. X olayından soyutlanmış bir bellek, boş bir nokta olmaz ve hâlâ tarihsel bellektir. Sadece farklı bir tarihin (içinde X olayının olmadığı bir tarihin) belleği olur. (Bu esnada önce Doğu Avrupa ardından Fransa'nın büyük filozofu Leonid Shestov, ısrarla Tanrı'nın gelecek kadar geçmişi de değiştirebileceğini söylerken, bu "geriye dönük hareket etme", "halihazırda yapılmış olanı yeniden yapma", "yapılmış olanları iptal etme" ve böylece "geçmişi değiştirme" edimini Tanrı'nın önemli ve tekeline aldığı imkânlardan biri olarak değerlen-

dirmiştir: Örneğin Atinalı hem erilerinin eliyle Sokrates'in zehirlenmesinden doğan öfkeyi ortadan kaldırabilir. Öyleyse  eytan'ın geçmişle oynaması, kendisini "Tanrı'nın alternatifi" olarak sunmaya ve Tanrı'yı kendi kurallarıyla O'na ait bir oyunda mağlup etmeye dönük, bitmek bilmez, küstah ve çaresiz girişimlerden sadece birisidir. Dolayısıyla Bezdomny'nin Tanrı'yı inkâr etmeden  eytan'ı inkâr edememesi hiç  a ırtıcı değildir. Onu akıl hastanesine kapatan şey tam da ink rının bu kaçınılmaz " ift anlamlılığıdır".) Dolayısıyla gerçekleşen şey, "olmayan bir kişinin" belirmesi değil, beden hırsızlığına yakın bir şeydir. Kişinin yerine gizlice başkasının konmasıdır (neticede yedek parçaların ve tedrici "siborgla ma"nın oluşturduğu bir toplum, aynı zamanda bize kimliklerimizi, onları meydana getirmiş biyografiler de dahil olmak üzere yeniden kurgulamamızı tavsiye eden ve buna istekli bir toplum hepimizi giderek daha çok ve daha derinden sarmalamaktadır - değil mi?) Hâlâ *farklı* da olsa *bir* geçmişin anılarına sahip olan ve aynı eskisi gibi o günü anlayıp idrak etmek ve geleceği tahmin etmek için belleğini kullanan *farklı* bir insan açığa çıkar.

Şimdiye dek kimse insanların elinden bu eleştirel kapasiteyi alamamıştır; fakat bu kapasiteyi alternatif sonuçlara yeniden yönlendirmeyi ba armı  çok kişi olmuştur. Ancak beni, günümüzün yaşam tarzı içinde "geçmiş anıların" durumu hakkında en çok endi elendiren şey, kolektif amnezi olasılığı (bu, gerçekten kartların arasında yoktur) ve bundan ötürü evrensel evsizlik hali değil, geçmişin sürekli (George Simmel'in bir kavramından yararlanırsak) hepsi aynı yerçekimiyle s z len renkli veya renksiz, iştah açıcı veya tatsız parçalarla dolu bir kaba, azalan  ansa tabi ve kalıcı suretle ona teslim edilmiş bir kaba, sınırsız sayıda permütasyona izin verse de kendine has bir mantıktan ve kendi önem hiyerar sisinden yoksun bir kalıba dönüşmesidir. Şeytan'ın içi mi? Litvanya'da yaşanan Yahudi pogromlarını Sovyet i galcileriyle işbirliği yapmış Litvanyalı Yahudilerin anılarıyla gölgelemek veya bunu onun yerine koymak için, eşit ölçüde ve eşit etkiyle Tanrı için de  eytan için de m m yakulabilir...

Ayrıca Asya kıtasının kuzeybatıda bulunan ve adına “Avrupa” denen yarımadasında, ulusal yahut etnik olanlar da dahil olmak üzere her kimlik, yıpratma savaşı içinde baskı ve özgürlüğü, dayatmalar ve tercihleri, kapsama ve dışlamaları karşı karşıya getiren temel bir cephe hattı olmaktan giderek çıkmaktadır. Giderek baştan çıkarıcı bir oyuna ve tuzaklardan kaçınma çabasına, yılanların ve merdivenlerin güncellenmiş bir versiyonuna dönüşmektedir. Tüm pratik niyetleri ve maksatlarıyla “kimlik”, hızla (en azından dünyanın bize ait parçasında) “özdeş eğlencelere” [“identainment” - identity ve entertainment kelimeleriyle yapılmış bir söz oyunu] dönüşmektedir: Fiziki ve ruhsal sağ kalım için verilen savaşların tiyatrosundan çıkıp, eğlenceli ve dinlendirici oyunların sahnesine geçmekte, *homo politicus*’tan [politik insandan] ziyade *homo ludens*’in [oyun oynayan insan] sevdiği meşgalelerden birine dönüşmektedir. Ayrıca büyük oranda *özelleştirilmiş*, (büyük “P” ile) “Politik” alandan kayıp gitmiş ve sürülmüş, bireylerce yürütülen “yaşam politikalarının” kötü tanımlanmış, gevşek yapılı, onulmaz derecede kırılgan ve değişken alanına atılmıştır. Yaşam politikaları, büyük oranda politika üreticilerinin terk ettikleri veya kasten ya da gıyaben piyasalara ihale ettikleri bir alandır. Günümüzde bu alana taşınmış veya taşınmakta olan birçok işlev gibi hızlı ama kapsamlı bir *ticarileşme* sürecinden geçmektedir. Adına “kimlik arayışı” veya “kimlik inşası” denen oyun, çeşitli yollarla birbirine rakip prodüktörler tarafından sahnelere taşınmaktadır. Görece yakın geçmişte trajedik tarza sahip prodüksiyonların sayısı azalmış olsa da, epik dramlardan komedilere veya grotesklere tiyatral türlerin her yelpazesini kapsayan yapımcılardır.

Devam etmek gerekirse, tarihsel bellek her zaman *karmaşık* bir nimettir ve çoğu kez ince fakat göz kamaştırıcı şekilde ayartıcı ve baştan çıkarıcı bir kutsama cilasıyla gelen bir lanettir. Hafıza hevesli ve etkili bir şekilde kötülüğe hizmet edebileceği gibi, onu kendimizi geliştirme ve hatalardan ders alma amacıyla da kullanmamız mümkündür. Tehlikeli ayartmaların pususunu kamufle edebilecekleri gibi, portatif birer uyarı levhası olarak

da hizmet verebilirler. Mağduriyet bir bakıma, mağdur edenleri yani utanç verici ve tamamen uygunsuz bir olayı unutmak için yanıp tutu anları aşağılık bir konuma d    r r. Fakat çektikleri ıstırapları anılarında sürekli canlı tutmak isteyen, bunu çoğunlukla acılarının aynı şekilde tazmin edilmesi umuduyla yapan mağdurları da y celtmez. Yakın bir röportajda, benle söyleşi yapan Artur Domoslawski, doğru tutumu takınmanın İsrail ordusunun i ledi i sessiz savaş suçlarını ve Filistinlilerin zulm n  görmezden gelmeyi imkânsız hale getirdiğini, bunun *tam da* Avrupalı Yahudilerin başına gelen acımasız olaylardan, ayrımcılıktan, pogromlardan, gettola tırılmadan ve neticede nihai bir imhadan ötürü böyle olduğunu söylemişti. Kendimi Domoslawski'nin iddiasına bütünüyle katılır bir vaziyette bulmu tum. Bana göre Soykırım'dan kurtulmuş insanların misyonu, hepimizin birlikte ikamet ettiği  u dünyanın, muhtemelen aynı niteliğe ve ehemmiyete sahip başka bir felaketten kurtulmasına yardımcı olmaktır. Bu amaçla, birlikte var olu  biçimimizin temellerine kazınmış (gizli ama oldukça canlı ve dirençli) korkunç ve kanlı eğilimlere tanıklık etmeleri gerekmektedir. En büyük Soykırım tarihçilerinden Raul Hilberg, Nazi soykırım aygıtının yapısal anlamda Alman toplumunun "olağan"  rg tlenme şeklinden ayrılmadı ını tekrar tekrar vurgularken, bu misyonu tam da bu şekilde kavramaktaydı: "Olağan", gündelik rollerinden birini oynamakta olan toplumun aynısıydı. Teolog Richard Rubenstein ise kendisini dinlemeye hazır olan herkese  unu hatırlatmaya devam etmişti: Aynı bedensel hijyen, ince felsefi fikirler, enfes sanat eserleri ve muhteşem müzikler gibi, serflik, savaş, sömürü ve toplama kampları da modern medeniyetin sıradan özellikle-riydi. Neticede vardığı sonuç, Shoah'ın "medeniyetin   k   ne değil, ilerlediğini gösteren bir kanıt oldu uydu".

Ne yazık ki bu, Soykırımdan  ıkarılan tek ders değildi. Başka bir ders daha vardı: İlk darbeyi indiren, tepeye çıkar ve tepede kaldığı sürece cezasız kalır. Görünüş itibarıyla bu u ursuz dersi almış ve Hitler'e (isteyerek veya yanlışlıkla)  ld kten sonra zafer bah etmekle suçlanmış kişilerin sadece İsrail'in yöneticileri

olmadığı doğrudur. Ancak bu İsrail’de, yani kendisini Yahudilerin başına gelenlerin yasal mirasçısı olarak gören bir ülkede yaşıyorsa, muhtemelen diğer vakalarınkinden daha derin bir sarsıntı yaratır: Neticede hepimizin benimseyip el üstünde tuttuğu, ıstırapın insanı yücelttiğini, acı çekmiş kurbanların bu sınamadan pirüpak ve ahlaken olgunlaşmış bir şekilde çıkacağını söyleyen bir miti yok etmektedir. Gerçek olmasını içtenlikle arzuladığımız şeyin hilafına aniden şunu farkedebiliriz ki zulme uğramış kurbanlar zulmedenlere karşı aynı şekilde bedel ödetmek için fırsat kollamaktadırlar. Dahası, dün kendilerine zulmetmiş kişilerden veya onların çocuklarından intikam almak şu veya bu nedenle yapılamıyor veya uygunsuz kalıyorsa, en azından geçmişteki zayıflıklarının kara lekesini ve utancını silmeye, bunu yapmak için eşit güce sahip olduklarını göstermeye ve miras aldıkları, devam etmekte olan aşağı konumun izlerini yok etmeye girişmektedirler. Kanıtlamak için uzanabilecekleri herkes seçilebilir. Eldeki kuş, daldaki iki kuştan iyidir.

Hiç kuşku yok ki, başkalarına acı vermek failleri alçaltmaz ve aşağılık bir konuma düşürmezken, acı çekmiş kişilerin bu sınamadan ahlaken yara almamış bir şekilde çıkmamaları acı bir gerçek ve Şeytan’ı gerçekten de müthiş cesaretlendiren bir şeydir. Gaddarlığın ve zulmün gerçek sonucu (Gregory Bateson’un, her aşamasında iki tarafın da inatçılığını ve kavgacılığını derinleştiren, onları ayıran uçurumu daha da genişleten peş peşe eylemleri ve tepkileri adlandırmak için bulduğu bir terimden yararlanırsak), başka bir “şizmojenetik zinciri” yürürlüğe sokmasıdır. Nitekim bu zinciri sonsuza dek uzatmaktan vazgeçmek için çok fazla iyi niyete ve çabaya ihtiyaç vardır. İki kötülük içinde, milliyetçiliğin taşıyıcısı ve uygulamacısı olmaksızın onun kurbanı olmayı yeğlerim. Polonya’daki Yahudi aleyhtarı seferberliğin arkasındaki adam olan General Moczar, Janine’e ve bana çok acı verdi fakat vicdanlarımızı lekelemeyi başaramadı. Tersine, eğer vicdanı varsa kendisinininkini lekeledi.

Şöyle diyorsunuz: “Bellek gereğinden fazla olduğunda, bırakın mizah duygumuzu, bizi dahi öldürebilir; ancak belle-

ğimizden vazgeçemeyiz.” Cerrahi bir neşterin keskinliği ve hassasiyetiyle güzel ifade edilmiş bir cümle. Doğrusu içinde bulunduğumuz kötü vaziyeti bundan daha iyi özetleyecek bir cümle bulmak güç. Ama insan, anılar olmadan mutlu mesut yaşayabilecek olsa da (tüm hayvanlar gibi), unutarak yaşamaya devam etmenin nerdeyse imkânsız olduğunu da hatırlayalım... En parlak ve kavrayışlı akıllar arasında, unutmanın getirdiği çeşitli nimetlerden çok az kişinin övgüyle bahsetmesine, zengin kaynaklara sahip kimi (ne yazık ki yine çok az) tarihsel aktörleri bu yönde hareket etmeye ikna etmesine şaşırmamalı. Julius Sezar’ın katlinden iki gün sonra, Cicero barışın temellerini kurmak adına Roma Senato’sunu “kanlı tartışmalarla” dolu anıları mahkûm etmeye çağırmişti. 1814’te tahtı iade edilen XVIII. Louis, Fransız Devrimi’nde yapılan canavarlıkların kral katli de dahil olmak üzere unutulmasını emretti. Yeni Fransız anayasasına “restorasyondan önceki görüşler ve oylarla ilgili her tür sorgulama yasaktır. Gerek saray erkanı gerekse yurttaşlar bunları eşit şekilde unutmakla yükümlüdürler” diye yazmıştı. Ayrıca büyük oranda Nelson Mandela’nın verdiği ilham sayesinde, Güney Afrika’nın adaletsizlik, nefret ve kan dökmelerle geçen uzun karanlık yıllardan örnek teşkil edecek kadar pürüzsüz ve insancıl bir şekilde çıkmasını hatırlayın. Hans-Georg Gadamer şöyle yazmıştı: “Unutmak zihinsel yaşamın sadece kusuru ve eksikliği değil, Nietzsche’nin gösterdiği gibi temel bir koşuldur da. Sadece unutmanın sayesinde zihin baştan aşağı yenilenme şansına sahip olmaktadır.”¹⁰

Her şey hesaba katıldığında, uğranılan zararları ve adaletsizlikleri hatırlamak mı iyi, unutmak mı? Görüşler (hiç umut vermeyen ve cesaret kırıcı bir şekilde) bölünmüşlüğüne sürdürmektedir ve mahkemeler bir hüküm vermekten çok uzaklardır. Sanırım jüri de çok uzun yıllar dışarıda olacaktır...

LD Kötülük; anormal vakalarda, patolojilerde, sapkınlıklarda ve benzeri şeylerden çok, bizim genelde normal saydığımız, hatta

10. Bkz. Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode* (Münch, 1990), s. 21.

tekdüze yaşamın fasa fiso ve sıradan şeylerinde saklanmaktadır. Biz Doğu Avrupa'da hâlâ beşeri tarihin trajik unsurlarıyla daha fazla meşgul olmayı sürdürürken, siz sıradan ve tekdüze şeylere daha çok ışık tutmaktan kendinizi alamıyorsunuz. Dolayısıyla beşeri davranışların adiyaforileşmesi kavramı olmadan, duyarlılığın kaybını anlamak pek mümkün olmayacaktır. Yunanca *adiaphoron*, “önemsiz şey” anlamına gelmektedir (çoğulu *adiaphora*). Bu terim Yunan Stoacılar tarafından kullanılmıştır. Sonrasındaysa Katolik ve Protestanlar arasındaki litürjik/ayinsel farklılıkları *adiaphora* olarak tanımlamış, yani dikkat edilmemesi gereken şeyler olarak görmüş, dini reformcu ve Martin Luther'in akranı Philipp Melanchton tarafından benimsenmiştir. Fakat sizin terime kattığınız anlamla; *adiaphoron*, kişinin kendi duyarlılık alanından geçici süreyle çekilme halidir. Tepki vermeme veya bir şeyler sanki insanların değil de doğal fiziki nesnelerin, şeylerin ve insan olmayan canlıların başına geliyormuş gibi tepki verme becerisidir. Yaşanan şeyler önemsizdir. Bizim başımıza gelmemekte veya bizimle birlikte olmamaktadır. Bu, eskiden popüler olan; bebekli kadınların, çocukların, avam tabakanın ve aristokratların (sonuncusu uzak bir mesafeden izler) katılıp adeta keyif verici temaşalar gibi izlediği kamuya açık idamların açıklanmasına yardımcı olmaktadır.

Bireysel şahsiyetin kalabalıklar içinde ve aleni bir şekilde gerçekleştirilen gaddarlıklarla dağılıp çözülmesi, işkenceye uğrayan ve öldürülen insanlarla kurulabilecek tüm gerçek ilişkileri yok etti. O idamları izleyen insanlar, bu temaşa şahsen kendilerini veya sevdiklerini tehdit ediyor olsa dehşete kapılırlardı. Ama bu gaddarlıklar “gerçek insanların” başına değil de suçluların ve “halk düşmanlarının” (söz gelimi kitlelerin hoşuna gidecek bir şekilde kraliyet ailesinin, aristokratların, Vendee eylemcilerinin, taşradaki muhafazakâr kraliyet yanlıları ve devrimin diğer düşmanlarının giyotine yollandığı Fransız Devrimi sırasında) başına geldiği için, insanların anlayış ve empati hissetme gücü bastırılmıştı.

Görünen o ki, “sağlıklı ve normal bir insan”, bir süre için başka insanları yavaş yavaş öldüren veya işkenceye uğrayan insanların acılarına hiç anlayış göstermeyen sadist bir sosyopat olarak ahlaki bir ahmağa dönüşebilmektedir. Kişinin kliniksel terimlere dahi ihtiya ı yoktur. Ahlaki delilik, sağlıklıların başına da gelebilmektedir. Savaş sırasında şiddet ve cinayetin rutinle mesi, insanların savaşın deh etlerine tepki vermeyi bıraktığı koşulları yaratır. Diğer yanda, uyarıcıların sürekli liği insanları zorla tepki veremez hale getirir ve sadece çok güçlü niteliklere sahip toplumsal, enformasyonel uyarıcılarla ilgilenmelerine yol açar. Eski zamanların bilgeliği, bize  unu hatırlatmaktadır: Toplumsal tonlaması yüksek uyarıları yanlış kullanmak veya ahlaki paniği yaymak, gerçekten yardıma ihtiyaç duyduğunuzda başkalarından alacağınız hızlı ve yeterli tepkiyi er geç kaybetmenize yol açacaktır. İnsanlarla kafa bulmayı seven, kurt saldırıyor diye yalan söyleyen ve sürüsü gerçekten kurtların saldırısına uğrayınca kimseden yardım alamayan genç  obanla ilgili masalı hatırlamak yeterli.

Ardı ardına yaşanan politik skandallar, insanların toplumsal ve politik hassasiyetlerini benzer şekilde azaltırlar yahut tümüyle yok ederler. Bir şeylerin toplumu  alkalandırması için, gerçekten beklenmedik ve düpedüz gaddarca bir şey olmalıdır. Dolayısıyla kitle toplumu ve kitle kültürü kaçınılmaz bir şekilde bizi adiyatorile tirmektedir/ nemsizle tirmektedir. Toplumsal doğaları ve ilgileri, büyük oranda yalnızca medyanın vesile olduğu sansasyonel ve yıkıcı uyarıcılarla ayaklananlar sadece siyasetçiler değil, duyarsız bireylerdir de. Uyarma, kendini gerçekleştirmenin yöntemi ve yoluna dönüşmektedir. Rutine dönüşen şeyler kimsenin ilgisini  ekmez. Toplumun herhangi bir şekilde ilgisini görmek için insanın yıldıza veya kurbana dönüşmesi gerekir. G zlemlediğiniz gibi sadece ünlüler ve meşhur kurbanlar, sansasyonel ve değersiz bilgilerle doldurulmuş toplumun dikkatini çekmeyi umabilirler. Bilhassa sadece zorlama ve şiddeti tanıyan bir ortamda.   hret ve yıldız olma başarı anlamına gelmektedir - kitleleri ondan çok da uzak olmadıkları ve ona ulaşabilecekleri

yanılsaması ile baş başa bırakan bir başarı. Yıldız, başarılı olmuş veya hâlâ başarının yaşamlarına gireceğine inanan kişiler için bir kahramandır.

Fakat bir kurban, başarısızlıklar ve örselenmişliklerle birleşmiş kişilerin kahramanıdır. Geleneksel efsanevi kahraman, bugünün her zaman geçmişi tekrar edebileceğine duyulan inançla genelleşmiş bir iktidar izdüşümüdür. Neticede bu, tarihsel kahramanın günümüz dünyasında sahip olabileceğinden daha büyük bir anlam taşımamaktadır. Size göre günümüzde oluşabilecek en kötü kombinasyon, kurban ve kahramanın birleşmesidir. Bu, alçalmışların onurunu diriltten fakat bedel olarak kahramanın ölmesini ve yıkımın yüceleştirilmesini zorlayan bir birleşimdir. Düşman veya onu somutlaştıran şeyler fiziksel olarak yok edilirken, kahramanın da illa kendi kendisini imha etmesi yani kurbana dönüşmesi, kaybedilen haysiyeti yeniden kazandırır: Kahraman ve kurbanın mükemmel karışımına, şahitlik veya şehitlik kültürle, teröristlerin ve bunlara inananların vicdanlarında ulaşılır.

Davranışların adiyaforileşmesini çağımızın en hassas sorunlarından biri olarak görüyorsunuz. Sebepleri çeşitli: Araçsal rasyonalite; kitle toplumu ve kitle kültürü, yani her an ve her saniye bir kalabalığın içinde olma (sadece interneti ve televizyonu düşünün); kişinin ruhunda kalabalıkların yatması; ve kimsenin sizi tanımaması, teşhis edememesi veya ayıplayamaması sayesinde sanki hep sizi sarıyormuş gibi görünen bir dünya kavramı. Dolayısıyla bizim yaşamlarımızla ilişkilendirmediğimiz şeyler bizim için önemsizleşir; varlıkları dünyada var olma biçimimizden ayırır; dahası kimliğimizin ve benlik kavramımızın alanına ait olmazlar. Başkalarının başına bir şeyler gelmektedir ama bizim değil. Bizim başımıza gelemez. Bu, teknolojik ve sanal beşeri dünyaya ilişkin kavrayışımızla kışkırtılmış tanıdık bir hissiyattır.

Filmlerde sürekli çakılan uçaklar gördüğünüzde, bunlara gerçek yaşamda asla başınıza gelmeyecek birer kurgu olarak bakmaya başlarsınız. Her gün gösterilen şiddet, şaşırmanın ve

tiksinmenin ortaya çıkışını engeller. Bir yerde alışırınız. Aynı zamanda gerçekdışı olmayı da sürdürür. Hâlâ bizim başımıza gelmeyecekmiş gibi görünür. Ötekilerin başına gelmiştir. Bu “ tekiler”; sanatçıların, analizcilerin, akademisyenlerin veya gazetecilerin yarattığı kurgu karakterlerdir. Sadece benim başıma gelen şeyler gerçektir. Fiziksel ve doğrudan benim yaşadığım şeyler. İspatlanabilecek şeyler.

Birbiriyle ilişkili, hatta birbirini koşullayan şu iki şeyi birbiri-ne bağlamada sık sık başarısız oluruz: Medyamızda şiddetin ve vahşetin sözlü ve görsel bir abartıyla betimlenmesi ile ötekileri ve kendimizi küçültmeye çalışan, sadistçe ve mazoşist e olduğu su götürmez politik yorumlar yapma pratiği. Ötekileri ve kendimizi kesip biçen vahşi bir söylem tarzının, yani ağır ağır kendisini inkâr eden ve yok eden toplumsal ve politik bir yorumculuğun eleştirel tutumlarla gerçekten hiçbir ortak noktası yoktur. Çünkü gerçek ve iyi bir eleştiri, alternatiflerin inşa edilmesi, bir mantık çerçevesinden veya farklı bir bilme yahut düşünme yolundan hareketle bir düşüncenin ve eylemin sınanmasıdır. Sözlü ve zihinsel yamyamlık yahut ahlakın karşılıklı yok edilmesi sadece tek bir anlama çıkar: Serbestçe tartışmanın reddedilmesi ve henüz başlamadan boğulması. Sadist bir dil, genelde nesnesini denetlemeye, ona işkence etmeye ve böylelikle boyun eğdirmeye çalışırken; mazoşist bir dil, kişinin kendisi hakkında, o şahsa veya yaşadığı ülkeye düşman kişilerin dahi aklına gelmeyecek yorumlarda bulunmasıyla nitelenir.

Bunların tümü, on yıllar boyunca bildiğimiz sakin ve dengeli tartışmaları kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğumuzu göstermeye yetmiyor mu? Ya hepsi bozulup, ihtiyaç duyduğumuz kitlesel tepkileri kışkırtmaya yarayan zihinsel bir tekniğe veya BT tekniklerine dönüşüyorsa? Ayrıca bilgiyle desteklenmiş görüşler ve politik müzakereler olmadan, aksine bugün adına politika dediğimiz bunca politik skandal ve realite şov arasında demokrasi ve kamusal alan nasıl var olacak? Dahası, bizler dünyada olup bitenleri takip etme ve acı çeken insanlarla empati kurma becerimizi de kaybetmenin eşiğinde değil miyiz? Anonim  evri-

miçi sohbetlerde pusuya yatmış sadist dil ve zihinsel yamyamlık, görünür olanları ve kendilerini ifşa edenleri incitmek ve onların cesaretini kırmak için yapılan, doğrudan insanların şefkatini ve anlayışını yok etmeye yarayan son derece saldırgan yorumlar gibi yan etkileriyle, bu sanal yaşamın kuvvetlenmesi değil mi?

ZB Ludwig Wittgenstein, birden fazla insanın çektiği acının, hatta tüm insanlığa ait acıların, insan ırkının tek bir ferdinin çektiği acıdan asla daha büyük (daha keskin, derin ve acımasız) olamayacağını söylemişti. Bu ahlak-ahlaksızlık ekseninin bir kutbudur. İkinci kutupsa, toplumsal bedenin sağlığını korumak için etkili cerrahi müdahalelere gerek olduğunu söyleyen düşüncedir: Bedenin hastalıklı (hastalığa yatkın) parçaları kesilip atılmalıdır. Ahlaki söylemin geri kalanı bu iki kutup arasında hareket eder.

Fakat “adiyaforileşmeyle” kastettiğim şey, kasıtlı bir şekilde veya gıyaben belli insan gruplarını ilgilendiren belli başlı eylemleri ve/veya dahil edilmemiş eylemleri, ahlak-ahlaksızlık ekseninin *dışına*, yani “evrensel ahlaki yükümlülüklerin” ve ahlaki değerlendirmelere tabi fenomenler alanının dışına konumlandırmak için kullanılan taktiklerdir. Bu eylemleri veya eylemsizliği, örtük ya da açık bir şekilde “ahlaken tarafsız” edimler olarak tanımlamaya ve aralarında yapılacak tercihlerin ahlaki yargılara tabi olmasını engellemeye, yani ahlaki ayıplamaların önüne geçmeye yarayan taktiklerdir (iyiliğin ve kötülüğün, bilgi ağacından koparılmış meyveden ilk ısırığı almadan önce sahip olunan o cennetlik naifliğe zoraki bir dönüş olduğu da söylenebilir...). Yaygın kanaatler içinde bu taktikler, genelde “hedefe giden her yol mubahtır” veya “yapılan şey kötü olabilir ama daha büyük bir iyilik için savunulması veya teşvik edilmesi zorunludur” tarzı sözler altında toplanır. Klasik “katı” modernlikte bürokrasi, ahlaki değerlerle yüklü eylemlere adiyaforik kalıplar biçilen esas atölyeydi. Bugün bana göre bu rolü büyük oranda piyasalar üstlenmiş durumda.

Bana göre “adiyaforik” terimi “ nemsiz” değil “alakasız” anlamına, daha doğrusu “kayıtsız” veya “ılımlı” anlamına gelmektedir. Hıristiyanlık inancının kanunlarıyla belli inançların uyuşması veya çatışması üzerine kafa yormuş kilise kons llerinin niyetlerini ve önerilerini takip edersek, “ılımlı” demek mümkündür. *Konsülün* “adiyaforik” olarak ilan ettikleri inançlar, kilise üyelerinin günaha girmeden sahip olabilecekleri inan lardı. Benim bir nebze sek lerleştirdiğim kullanımdaysa, “adiyaforik” eylemler *toplumsal rızanın* (evrensel veya yerel rıza) ahlaki değerlendirmelerden muaf tuttuğu ve bundan ötürü vicdan azaplarıyla ahlaki damgalanma tehdidinden azade eylemlerdir. Toplumsal (yani çoğunluğa ait) rızanın nezaketi, aktörlerin kendilerine duydukları saygı ve kendilerini üstün görmeleri, *a priori* olarak ahlaki kınamalardan korunmuş olur. Ahlaki vicdan böylelikle etkisiz kılınır ve eylemlerin tercihinde kısıtlayıcı ve sınırlayıcı bir eylem olmaktan çıkarılır.

Hüküm verme yetkisine sahip (sayısal kalabalıklarından veya bulundukları makamlardan aldıkları yetkiyle) insanlar, bunların “adiyaforik” olduklarını iddia etseler bile, eylemler ve eylemsizlik çoğu kez tutkulu ihtilafların nesneleri olmayı s rd r rl r. Ahlaki masumiyetleri hararetli tartışmalara konu olur. Bu tartışmanın çok yaygın örneklerinden biri, g   kullanımıının ya kanun ve düzenin korunması (yani meşru şiddet) ya da şiddet eylemleri (yani gayrimeşru cebir) olarak sınıflandırılmasıdır. Açıkçası bu iki sınıflandırma arasındaki fark, en nihayetinde kimin yasalar eliyle “meşru” olanı “gayrimeşru” olandan ayıracak çizgileri çekmeye hakkı olduğuna bağlıdır. Bu çizgiyi çekip onu bağlayıcı ve zorlayıcı kılacak araçları kullanma hakkı, tüm iktidar mücadelelerinin temel direğidir.

“Dünyada olup bitenleri takip etme ve acı çeken insanlarla empati kurma becerimizi kaybetmenin eşiğinde” olup olmadığımızla ilgili endişelerinizde sonuna kadar haklısınız. Bu tehlike, ritmini medyanın reyting savaşılarıyla gişe hasılatlarının belirlediği bir yaşımda, IT [BT-Bilgi Teknolojileri] eliyle yönetilen bilgilerin daha yerleşmeden, kök salmadan ve bilinçli tartışmalarla olgun-

laşmadan eskidiği bir hız-alanında (Paul Virilio'nın terimiyle) var olmaktadır. Bize bir şeyleri ezberlemek ve hafızalarımızda tutmak için pek fırsat sunmadığı için, bildiklerimizi veya öğrenebildiklerimizi unutmaya zorlayan veya teşvik eden “anın tiranlığıyla” bize acı çektiren “telaşlı bir yaşamın” parçasıdır. Büyük İtalyan sosyolog Alberto Melucci şöyle derdi: “Sağlam hiçbir temelin olmadığı bir yerde bu temel için çağrıda bulunan mevcut anın kırılganlığı hepimize bela olmuş durumda.” Dolayısıyla “değişim üzerine düşünürken, her zaman arzu ve korkular, beklentiler ve belirsizlikler arasında bölünüyoruz.”¹¹ Belirsizlik *risk* demektir: Tüm eylemlerin ayrılmaz yoldaşı ve Melucci'nin özlü tabiriyle “tercihler alınıyazısına dönüştüğü” için zorla karar alan ve zorluluktan tercihte bulunan insanlara musallat olmuş kötü bir ruhtur. Günümüzde tercihlerin verdiği azabı, *homo eligens*'e yani “tercihler yapan insana” ıstırap çektiren rahatsızlıklardan ayıran şey, her zaman şu gerçeğin keşfi veya şüphe edilmesi olmuştur: Tercihte bulunanları yaptıkları seçimlerin zararlı sonuçlarından kurtarmak için, takip edilebilecek, önceden yazılmış hiçbir kural, evrensel olarak kabul edilmiş hiçbir hedef yoktur. Bugün göze güvenilir gelen referans noktaları ve kılavuzların, yarın yanıltıcı veya yoz şeyler olarak alaşağı edilme ihtimalleri vardır. Sözde kaya kadar sağlam olan şirketlerin, aslında muhasebecilerinin hayal güçlerinin ürünü oldukları görülür. Bugün “sizin için iyi olan” şeyler, yarın sizi zehirleyen şeyler olarak yeniden sınıflandırılır. Sağlam görünen taahhütler ve ciddiyetle imzalanmış anlaşmalar bir gecede bozular. Ve verilen sözler (ya da bu sözlerin büyük kısmı) sırf yerine getirmemek veya caymak için söyleniyormuş gibidir. Dalgalara karşı istikrarlı, güvenli hiçbir ada kalmamış gibidir. Tekrar Melucci'den alıntı yaparsak, “artık bir evimiz yok; ya aynı masallardaki üç küçük domuzcuk gibi evimizi tekrar tekrar inşa etmemiz ya da onu salyangozlar gibi sırtımızda taşımamız gerekiyor.”

11. Bkz. Alberto Melucci, *The Playing Self: Person and Meaning in the Planetary Society* (Cambridge University Press, 1996), s. 43. Bu İtalyanca *Il gioco dell'io* (1991) isimli özgün eserin genişletilmiş bir versiyonudur.

Yaşamımızın dolambaçlı yollarında bizi boğması kaçınılmaz bilgiler, görüşler, telkinler, öneriler, tavsiyeler ve imalarla dolu tsunami, “bilgiye, çalışmaya ve yaşam tarzına” karşı (doğrusu bunları ve her şeyi kapsayan hayata karşı) “bıkkın bir tavır” yaratır. Bu, geçtiğimiz yüzyılın başlarında George Simmel’in, ilk kez “metropollerin” yani büyük ve kalabalık modern kentlerin sakinlerinde yüzeye çıktığına tanık olduğu bir tavidir:

Bıkkın tavrın temeli, ayrımların körelmesine dayanır. Bu, yarım akıl-lılarda olduğu gibi nesnelerin algılanmadığı anlamına gelmez. Aksine şeylerin anlamları ve farklılaşan değerleri, dolayısıyla şeylerin kendisi gerçekdışı şeyler gibi deneyimlenir. Bıkkın bir insana, hepsi aynı oranda düz ve gri gelir. Hiçbir nesne diğerinden öncelikli olmayı hak etmez...¹²

Joseph Roth, bu hassasiyeti yok eden alışkanlığa ait mekanizmalardan birine şöyle işaret etmişti:

Bir felaket yaşandığında, oradaki insanlar çok içine girip yardım etmeye girişirler. Belli ki şiddetli felaketlerin böyle bir etkisi vardır. Görünüşe göre insanlar felaketlerin kısa sürmesini beklemektedir. Ancak kronik felaketler komşular için öyle tatsız şeylerdir ki, giderek birbirlerine ve kurbanlarına karşı düpedüz sabırsız olmasa da kayıtsızlaşırlar... Acil durum uzun bir s reye yayıldığında, yardımsever eller ceplere döner ve şefkatin alevi sönümlenir.¹³

Böylelikle alışıldık, günlük ve karnavalları andıran rutinin askıya alındığı anda,  ek gönderilir gönderilmez rutinimize dönmek üzere, felaketin kurbanlarına yardım etmeye koşarız. Çağrının kısalığı bizi sarsıp dengemizi ve soğukkanlılığımızı ortadan kaldırır, ( ağrı kadar kısa bir) eyleme geçmeye zorlar.

12. George Simmel, “The metropolis and mental life”. Burada alıntısı yapılan pasaj, Kurt Wolff’un 1950 tarihli tercümesinden alınmıştır. Yeniden baskısı şurada yer almaktadır: *Classic Essays on the Culture of Cities*, (der.) Richard Sennett (Appleton-Century-Crofts, 1969), s. 52.

13. *Juden auf Wanderschaft*, burada alıntılanan eser: Joseph Roth, *The Wandering Jews*,  ev. Michael Hofmann (Granta, 2001). s. 125.

Fakat anın tıranlığı içinde, yine geçici bir an için onu kıracak başka sarsıntılar bekleyen bir “şefkat yorgunluğu” baş gösterir. Bu nedenle tek seferlik depremlerdeki veya sellerdeki dehşetin bizi harekete geçirme şansı, ağır (belli belirsiz olduğu söylenebilir) ama amansızca artan gelir ve fırsat eşitsizliğinden daha yüksektir. Bir defaya mahsus bir zalimliğin bir dolu protestocuyu sokaklara dökme ihtimali, evsizlerin, dışlanmışların ve ezilmişlerin her gün maruz kaldıkları, tekdüze dozlarla alınan aşığılanmalardan ve hakaretlerden daha yüksektir. İnsafsızca işlenmiş bir cinayet veya demiryolu felaketi zihinlere ve kalplere, insanlığın ezici teknolojilere ve adiyaforileşme virüsüyle tükendiğinden giderek bıkkınlaşan, hassasiyetini yitiren, neşesiz ve kaygısız bir toplumun bozukluklarına, yitip gitmiş yahut harcanmış yaşamlarla ödediği rutin haraçtan çok daha sert darbeler indirir...

Başka bir deyişle, uzun süreli bir felaket, ilk sarsıntıları ve öfkeyi unutulmaya terk ederek, böylece insanların kurbanlarıyla kurduğu dayanışmayı zayıflatıp güçsüzleştirerek kendi devamlılığını yaratır. Dolayısıyla gelecekte daha fazla kurban olmasın diye farklı güçlerin dayanışma içine girme olasılıkları azalır...

LD Özellikle 1990’lı yıllarda aktif olan, kendi ülkesinde ihmal edilmese de fazla takdir edilmeyen, ironik, acı ve parlak sözleriyle ünlü Litvanyalı yazar Ricardas Gavelis (1950-2002), “heveslilerin çağı” diye bir terim ortaya atmıştı. “Saf uzmanların” kültüne girmekten tamamen uzak olsa da, Gavelis, bir şeyler söylemeden ve yapmadan önce iki kez düşünmeyi tercih eden, kibar ve sakin erkeklerle kadınları susturabilen saldırgan vasatlığın hâkim olmasından korkuyordu. Korkusu abartılı değildi. Aslında Sovyet sonrası politik alanda yaşanan şey, heveslilerin devrimiydi. “Eski ama yeni” idarecilerle politik sınıflara, iş topluluklarına, jet sosyete ve kültürel elite dönüşecek insanların hepsi Komünist Parti’den veya Komünist Gençlik’ten geliyordu. Bu, Doğu Avrupa’da herkesin bildiği bir sırdı. Doğrusu post-Komünist toplumun diğer tüm kesimleri toplandığında, hepsinden daha fazla toplumsal sermayeleri ve ağları vardı.

Oysa “hevesli”, her zaman kötü bir sözcük değildir. Kendisini Venedikli bir heveskâr olarak tanımlama cüretini göstermiş, Barok dönemin büyük Venedikli bestecilerinden Tomaso Giovanni Albinoni’yi hatırlayalım. Ancak Gavelis kesinlikle başka bir şeyi kastetmekteydi. Burada tercüme edilirken acımasızca kaybolan şey, okumuş erkek ve kadınların sessiz bağımsızlıkları ve yaratıcılıklarına ait ince farktır. Bu toplumsal yaşam ve kültür içinde, orijinal kitaplar, sivil toplumu odak almış tartışmalar ve politik fikirlerin doğuşu gibi önemli şeylerin gerçekleşmesini kolaylaştıran ve olanaklı hale getiren yavaş yemek [slow food]* gibidir. Ne yazık ki düşünceleri besleyecek böyle yavaş bir gıdanın yakınına dahi gelemedik. Aksine Sovyetlerin politik zevksizliğinden ve ideolojik tiranlığından kurtulduktan sonra, kendimizi yana yakıla Batı Avrupa akademisinin hazır gıdalarına yetismeye çabalar halde bulduk. Kırgınlığımızı, bizi alışlageldik liberal Batı eğitimine yaklaştırmak yerine ondan uzaklaşmamıza neden olacak ilaçlarla iyileştirmeye başladık.

1990’dan sonra Doğu Avrupa’da yaşanan şey, yavaşlama ve durup düşünme fırsatının hiç olmadığı, eşi görülmemiş ekonomik, toplumsal ve politik değişimlerin son derece hızlı bir şekilde gerçekleşmesiydi. Modern tarihte değişimlerin en hızlı yaşandığı bir laboratuvar olarak Doğu Avrupa, düşünme ve yavaşça tepki verme fırsatını kaybetmeye başlamıştı. Acil durum çağrılarına ve radikal dönüşümlerin güçlüklerine karşı hemen eyleme geçme veya yıldırım hızıyla tepki verme ihtiyacı, politik sınıfa hizmet veren yeni saray retorikçileri ve halkla ilişkiler ekiplerinin işlevini oynamakla, uluslararası akademik yaşamın kenarlarına sürülmek arasında tercih yapmak zorunda kalmış bağımsız aydınlarla hiç alan bırakmamıştı.

Ernest Gellner’in ölümünden sonra yayımlanmış “Tarihin Geri Kalanı” başlıklı denemesinde ustalıkla bir şekilde tarif ettiği gibi, Batı Avrupalı akranlarının zavallı bir kuzeni olarak Doğu

---

* Slow food: Amerikan fast food kültürünün bütün dünyayı sardığı yıllarda eleştiri olarak doğan “slow food” (yavaş yemek) akımı yerli üreticiyi koruma, daima taze ürün kullanma ve pişirme teknikleri gibi pek çok alanı kapsamaktadır. (ç.n.)

Avrupalı bir aydının başka bir seçeneği daha olduğu doğrudur: Faziletlerini ve yaratıcı katkılarını nihai bir şekilde kavrama şansına erişmeden yahut uzak da olsa hiçbir kesinlik olasılığı olmadan yerkürenin başka yerlerine kalıcı veya geçici süreyle göç etmek. “Gezgin bir akademisyen”, “çingene alim” yahut Amerikalıların işsiz akademisyenler için kullandığı hüsnütabiri tekrarlarsak “bağımsız bir alim” (yahut günümüzün anlamsız ve duyarsız dünyasında, görünüş itibarıyla duyarlı Yenisöylemin Orwellci incilerinden birini hatırlarsak “bağlantısız alim”). Bunların hepsi, Doğu veya Orta Avrupalı bir aydının varoluşsal ve entelektüel evsizliğini gizleyen maskelerdir. Dünyanın tümü, eskiden beri belirsizliğin, güvensizliğin ve güvencesizliğin tecessümü ve sembolü olmuş Orta Avrupa’ya dönüşme sürecinde değilse elbet...

Litvanya bugün, Avrupa Birliği ülkelerinin çoğunluğu gibi, üniversiteleri birer şirket gibi hareket eden, derin araştırmalar yapma ve üst düzey eğitim verme gibi özgün amaçlardan ziyade, hizmet ve etkinliği en üste taşıyan yarı ticari organlara dönüştürmeye çalışan yeni idari deneylere (resmi adıyla sağlam yapısal reformlara) hapsedilmiş haldedir. Bu anlamsız deneyler masum ve zararsız olmaktan çok uzaktır. Avrupa kültürünün köşe taşlarından biri ve farklı devletlerle hükümet biçimlerinden sağ çıkmış bir kurum olarak üniversiteye veda etmek gibi ciddi ve gerçek bir riskle karşı karşıyayız. İtalya’da bile yeni yönetici sınıf, üniversitelerin özerkliğini konuşmaz olmuştur. Üniversitelerin ve eğitimin metalaştırılması, vurgulanmasını gerektirmeyecek kadar barizdir. Fakat bundan daha kötü bir şey vardır: Üniversitelerin alanı içinde politik olanın aşamalı bir şekilde kaybolması ve teknokrasinin demokrasi ve özgür tercih kılığında bu alana sızması.

Yeri gelmişken, klasiklerin ve geçmişin ölümünden bahsedene, Zamyatin’in *Biz*’iydi. Tek Devlet’in eğitim sisteminde klasik araştırmalar artık yoktur ve beşeri bilimler genel anlamda kaybolmuş haldedir. Hümanizmin ölümü ve geleceğin eğitiminde tarihle klasik bilimlerin yasaklanmasıyla ilgili şeyler, 1770 gibi

erken bir dönemde Fransız yazarı Louis-Sebastien Mercier tarafından, hiç bitmeyen ilerleme ideolojisinin aşırılıklarına biçim kazandırmış politik fantezi eseri *L'An 2440, reve s'il en fut jamais* [Yıl 2440: Görülebilecek olursa bir rüya] kitabında yazılmıştı. Zamyatin'in distopyasında geçmiş, ilkel eserlerini incelemek akılcılığı ve ilerlemeyi tehdit ettiğinden imkânsız olan barbarlarla ilişkilendirilirken, Tek Devlet'te en kötü hastalık, antik Yunanlıların ruh olarak bahsettiğı şeydir.

Size göre klasik ve modern (Humboldt'un açısından modern)  niversitelerin yavaş yavaş ölüyor olması neye işaret ediyor? İçimizde insanlığı besleyen ve etrafımızdaki dünyayı şekillendirme potansiyelini uyandıran bir etmen olarak, Humboldt u eğitim kavramının ölümüne mi şahitlik ediyoruz? *Le devoir de memoire* kültürünü (belleğın görevini) ve bunlar olmadan modern hassasiyetlerimizi nasıl işleyip sürdüreceğiz?

ZB Düşüncelerin değil, kısa konuşmaların çağında yaşıyoruz: George Steiner'in meşhur gözlemiyle, azami etkiyi yapacak ve hemen modası geçecek şekilde hesaplanmış geçici şeylerin  ağında. Fransız bir gazetecinin nükteli bir şekilde söylediğı gibi, Emile Zola bugün Dreyfus skandalıyla ilgili görüşlerini açıklamak için televizyon kameralarının önüne çıkarılsa, kendisine sadece "J'accuse" diye bağırmaya yetecek zamanı verirlerdi. İnsanlar arasındaki iletişimin standart biçimi, iPhone mesajlarında  ns z harflere indirgenmiş sözcüklerle, bu indirgemeye izin verilmediğinde ve bu kısaltmalar ortadan kaldırıldığında sağı kalamayacak kelimelerdir. Çok tekrarlanan ama aynı eko gibi yankısı çok kısa süren en popüler yazışmalarda 140'tan fazla karakter olmasına izin verilmemektedir. İnsanın ilgi süresi (bugün piyasanın en kıt kaynağıdır); yazılması, gönderilmesi ve alınması mümkün mesajların boyutlarına ve uzunluğuna indirilmiştir. Telaşlı yaşamın ve anın tiranlığının ilk kurbanı dildir. Taşıdğı farz edilen anlamları kaybetmiş, yoksullaşmış, kabalaşmış ve sıkışmış bir dildir. Anlamalı sözcüklerin ve taşıdıkları manaların gezgin şövalyeleri olan "aydınlar" ise sivil zayıatlarıdır.

Gavelis, “hevesliler” diyor öyle mi? Sanırım bu, düşünen ve okuyan insanların dönüştüğü şeyden ziyade *olmayı bıraktıkları* şey... Başlangıçta, “entelektüel” teriminin icadından (söylenlere göre Georges Clemenceau, silah arkadaşları akademi, siyaset, gazetecilik ve diğer alanlarda daha kazançlı işleri tercih ederken, tutkusunu sürdüren “irfan sahibi insanların” kalanını isimlendirmek için bu kelimeyi ortaya atmıştı) yüz yıl önce içleri keşfetme, araştırma ve kavrama tutkusuyla yanan tüm bu insanlar (“hevesli” “dilettante” terimi, Latince *delectare* yani “bir şeylerden zevk almak” sözcüğünden gelir) tabiri caizse serbest çalışan, kendi ayakları üstünde duran veya soylu ve güçlü hamiler tarafından desteklenen kişilerdi. Max Weber, politika için yaşayan siyasetçilerle politika ile geçinmeyi seçmiş siyasetçiler arasındaki farka işaret etmişti... Geldikleri yeni konumların yüksekliğine konmuş ve politika ile geçinen bu siyasetçiler, çaresizce, bu zanaatla tutkuyla uğraşan kişilerin geri kalanını değersizleştirecek yollar aramışlardır. Aynı sebeple artık şiddetle özledikleri bir tutkunun hazlarına duyulan nostaljiyi de bastırmaya çalışmışlardır. “Heveskârların çağından” geriye kalmış kişileri kendi mesleklerinden farklı ve daha aşağı konumda bulunan birer “amatör” olarak yaftalayarak iki ihtiyaçlarını da tatmin etmişlerdir. Clemenceau’nun entelektüelleri (giderek daha katı, ayrımcı, bölücü ve parçalayıcı bir işbölümüyle tanınan bir dünyada, tüm mesleki sınırları aşan değerler karşısında, acı bir şekilde sorumluluklarının farkında olan bu aydınlar) şirket binalarının içine girdiklerinde yahut piyasaların uçsuz bucaksız, yağmurlu ve rüzgârlı enginlerine çıktıklarında sırta kadem basmışlar ya da gizemli bir dönüşüm geçirmişlerdir. Michel Foucault’nun “kısmi entelektüelleri” (elbette bir oksimorondur) olarak yeniden canlanmışlardır: Hastaneleri savunan cerrahlar, tiyatrolar için fon isteyen sahne aktörleri, üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının geleceğinden kaygılanan akademisyenler. Yani neticede işlerini, gelir kaynaklarını ve ayrıcalıklarından geriye kalan şeyleri korumaya uğraşan çalışanlar.

D nmelerden oluşan bu sürüyü yeni Piyasa Kilisesi'ne kadar takip etmeyi ve kendi misyonlarından vazgeçmeyi reddettiklerinde, geçmişin "heveskâr" nişancıları bu koşullarda ne yapabilir? Theodor Adorno'ya kulak verebilirler:

Entelektüel için dokunulmaz bir yalıtılmışlık, bugün belli bir dayanışma göstermenin tek yoludur... Tarafsız bir gözlemci, sürece aktif katılımcılar kadar eklemelenmiş biridir. İlkinin tek avantajı eklemlendiğini kavraması ve bu bilginin getirdiğini minik bir özgürlüktür... Her şeyden önce kişi kudretli olanları aramaktan ve onlardan "bir şeyler beklemekten" sakınmalıdır. Olası avantajları bulma çabası, tüm beşeri ilişkilerin ölümcül düşmanıdır. Dayanışma ve sadakat işte bunun sonucunda gelebilir ama asla pratik gayelere yönelik düşüncelerden gelmez.¹⁴

Bu sözcükler, inzivaya çekilmiş bir göçmenin kaleminden  kmıştır ("göçmenlerin geçmiş yaşamı, hepimizin bildiğini gibi feshedilmiş bir yaşamdır"¹⁵). Fakat yazıldığı dönemde, "heveskâr" entelektüeller topluluğu "kısmi entelektüellerin" cesur yeni dünyasından sürülmeye zorlanmışlar veya gönüllü birer sürgün olmuşlardır. Dahası, gözlerini tamamen "kudretlilerden gelecek" "olası avantajlara"  evirmişlerdir...

Adorno'nun bu üzücü ve kasvetli sözcükleri karalamasından bu yana köprünün altından çokça sular akmıştır. Yaşamları dilimlere ayıran ve zamanın akışını sonsuz olaylar serisine  eviren yoğun k reselleşmeler, dereg lasyonlar ve bireyselleşmelerle geçen yılların neticesinde, Michel Houellebecq, akışkan, kuralsız, tüketime saplanmış, bireyselleşmiş bir çağın bugüne dek rakibi hiç çıkmamış ve ilk büyük distopyasını, *Possibility of an Island*'ı [*Bir Adanın Olasılığı*] kaleme aldı. Bu, sadece entelektüellerin kaderi üzerine değil, eğer son yıllarda yaşanan süreçler hız kesmezse ve bunu tersine çevirecek veya durduracak hiçbir şey yapılmazsa, entelektüel kavramının kendisiyle çelişkili hale geleceği bir dünya üzerine yazılmış bir tezdi.

14. Bkz. Theodor Adorno, *Minima Morali: Reflections from Damaged Life*,  ev. E. Jephcott (Verso, 1974), s. 26.

15. A.g.e., s. 46.

Susannah Hunnewell'in Houellebecq ile yaptığı röportaj üzerine yorumda bulunurken, günlüğüme bir süre önce şu notları almıştım:

Zamyatin, Orwell veya Aldous Huxley gibi geçmişin en büyük distopyalarını üretmiş yazarlar, katı modern dünyanın sakinlerine musallat olmuş dehşetler hakkında kendi vizyonlarını kaleme almışlardı. Bu, sıkı sıkıya denetlenen ve düzenle kafayı bozmuş üreticilerle askerlerin dünyasıydı. Vizyonlarının akranı olan seyyahları bilinmeyenle sarsıp, mezbahaya uysal uysal yürüyen koyunların uyusukluğundan zorla çıkaracağını umdular. İsyan etmezseniz sonunuz böyle olacak, dediler. Zamyatin, Orwell, Huxley aynı Houellebecq gibi zamanlarının çocuklarıydılar. Bundan ötürü, Houellebecq'in *ak-sine* kasıtlı bir şekilde ismarlamayla çalışan terzilerdi. Ismarlama bir geleceğin inşa edilebileceğine inandılar ve kendiliğinden ortaya çıkacak bir gelecek fikrini çirkin bir uyumsuzluk gibi gördüler. Korktukları şey yanlış alınmış ölçümler, biçimsiz tasarımlar ve/veya baştan savma iş yapan, sarhoş veya yolsuz terzilerdi. Ancak terzi dükkânlarının batacağından, devre dışı kalacağından veya aşama aşama yok olacağından hiç korkmuyorlardı. Terzisiz bir dünyanın geleceğini hiç beklemiyorlardı.

Fakat Houellebecq tam da böyle terzisiz bir dünyanın içinden yazmaktadır. Bu dünyada gelecek, *kendiliğinden* oluşmuş bir şeydir. Kendin Yap tarzı bir gelecektir ve bu tarzın bağımlısı olmuş insanların hiçbirini onu kontrol etmemekte, kontrol etmeyi istememekte veya kontrol edememektedir. Houellebecq'in çağdaşları bir kez iç içe girmeyecek şekilde kendi yörüngelerine girdiğinde, tıpkı gezegen ve yıldızların yol planlamacılarıyla trafik monitörlerine ihtiyaç duymaması gibi kondüktörlere ve hareket memurlarına asla ihtiyaç duymazlar. Mezbahaya giden yolları kendi başlarına mükemmel bir şekilde bulabilirler. Nitekim öykünün iki baş kahramanının yolda birbirleriyle karşılaşma umuduyla (ne yazık ki beyhude ve boş bir umuttur) yaptıkları gibi. Houellebecq'in distopyasındaki mezbaha da Kendin Yap tarzı bir mezbahadır.¹⁶

16. Zygmunt Bauman, *This is Not a Diary* (Polity, 2012).

Politikanın Krizi ve Bir Duyarlılık Dili Arayışı

Leonidas Donskis *Frankfurter Rundschau*'da (26 Eylül 1992) ilginç bir tartışma gerçekleşmişti. Röportajı yapan kişi, kendisine entelektüellerin toplumsal önemlerini korumada başarılı olup olamayacağını sorduğunda, İspanyol edebiyat eleştirmeni ve yazar Manuel Vazquez Montalban (özellikle dedektif romanlarıyla tanınmaktadır), esprili bir şekilde “CNN ve Jane Fonda arasındaki bağ, dünyanın tek organik entelektüeli olacak” diye yanıt vermişti.

Montalban, kamusal alanda bireysel olarak değil de kolektif bir şekilde açığa çıkan entelektüellere daha fazla güven duy-

duğunu ekleyerek söze devam ediyordu. Ardından toplumsal eleştirinin yirmi birinci yüzyılda hayatta kalacağı ve yeni toplumsal hareketleri biçimlendireceği sonucuna varmıştı. Onun sözcükleriyle, biz “bireyci entelektüellerin” hâlâ iyi olduğumuz tek konu, eleştirel zihniyete sahip topluluklar oluşturmaktır. İspanyol yazara göre entelektüelin rolü azalacak, fakat aynı zamanda daha g cl  ve eleştirel topluluklar açığa çıkacak.

Hiç ama hiç kuşku yok ki entelektüellerin geleceği vardır; fakat bu son elli yıl boyunca biz Doğu ve Orta Avrupalıların gayet iyi bildiği, yalnız Tiresias’lar ve Cassandra’ların, muhaliflerin, retçilerin ve vicdanı kendilerinde cisimlendirmiş kişilerin rolünden hatırı sayılır oranda farklı bir gelecek olabilir. Tüketimi, yoğunluğu, ilgi arayışını, kendini ifşa etmeyi ve sansasyon merakını saplantı haline getirmiş bencil çağımızda, bireysel bir entelektüelin unutulmaktan kurtulabilmesi, bir kurban veya şöhretli birine dönüşmeden çok zordur.

Dolayısıyla Andrei Sakharov, II. John Paul veya Vaclav Havel gibi insanların giderek daha az yer bulduğu bir dünyada yaşıyoruz. Görünüşte sorgulanmayacak türden ahlaki otoriteler, ismen kabul edilmeleri fakat getirdikleri ahlaki tercihlerdeki mantığın (sessizce ve hatta fark edilmeden) değiştirilmesiyle kolayca marjinalleştirilebilir. Güvenli bürokratik uygulamalar ve yerleşmiş rutinler, insan haklarının sahici bir şekilde savunulabilmesi için tehlikeli olabileceği gibi, bunu sağlayan seçilmiş bir yaklaşımda olabilir.

Örneğin insan haklarını savunanları Avrupa Parlamento’sunun Sakharov  d l ’ne aday gösterdiklerinde; politik grupların tercihlerini görüşüp hesaplama tarzlarında son derece utanç verici, ironik, hatta uğursuz bir yan vardır. Rutinleşmiş reel-politik uygulamaların arkasında saklanan şey, ismi politikacıların kendi kendisini tesis eden ve kibirli maksatları için kullanılacak o büyük insan hakkı savunucusunun meşrulaştırıcı otoritesidir.

Politik ve bürokratik grupların anonimliği ve şeffaflıktan uzak oluşu, büyük entelektüeller ve eleştirmenlerin kaderi için yıkıcı olduğu kadar, medya dünyası içinde politik bir zevksizlik

veya ünlü kültüdüdür. Doğrusu eski tarz veya Facebook çağını-nöncesinden kalma entelektüellerin, kamusal alanla siyasetin sınırlarına atılma riskiyle karşılaştığı bir dönemde yaşıyoruz. Var olmayan şeylere dönüşme riskiyle karşı karşıyadırlar.

Bu bir şaka değildir. Doğrusu şaka olmaktan da çok uzaktır. Kamuoyunun önüne çıktığınızda kendinizi sadece BT'nin ve kamusal iletişimin yenilikleriyle yahut televizyonlardaki söyleşi programlarıyla görünür ve işitilebilir kılabilirsiniz. Gerisi zaten malumunuz. Neticede teknoloji, politikayı geride bırakmıştır. Ya BT dünyasının aktif bir parçası olursunuz ya da artık var olmayı bırakırsınız. Yapabilirsiniz, dolayısıyla yapmak zorundasınız. Çevrimiçi olabilirsiniz, dolayısıyla çevrimiçi olmak zorundasınız. Çevrimdışıysanız, gerçekliğe dahil olmayı bırakıyorsunuzdur. Bu kadar basit.

Yine de entelektüellerin cenaze müziğini çalmak için vakit daha çok erkendir. Montalban'ın bahsettiği gibi, eleştirel zihniyete sahip ve yorumlayıcı topluluklar oluşturarak hayatta kalabilirler. Dahası Facebook çağında özellikle belirgin hale gelmiş, yeni toplumsal hareketleri şekillendirmede etkili olabilirler. Nitekim toplumsal hareketler kendi paylarına, şimdiye dek geleneksel siyaset hakkında bildiğimiz şeylerin çoğunu ortadan kaldırarak, politik yaşamımızı temelleriyle birlikte yeniden şekillendirebilirler.

Çünkü bunların tamamı, çağımızın dünyasında büyük P ile Politikanın sonuymuş (en azından sonunun başlangıcıymış) gibi görünmektedir. Klasik siyaset her zaman özel sorunları kamusal meselelere dönüştürme gücünün yanı sıra kamusal sorunları özümseyip bunları özel, hatta varoluşsal meselelere dönüştürme gücüyle ilişkilendirilmiştir. Bugün bu politik mekanizmalar bozulmuştur. Postmodern siyasi yaşamımız içinde, kamusal sorunlar olarak gördüğümüz şeyler genelde kamusal şahsiyetlerin özel sorunlarıdır.

O halde politikanın çekildiği bir zamanda yaşadığımız, herkesin bildiği sırlardan biridir. Bugünlerde bürokrasiden veya uzmanlar arasından çıkmış eski tip politikacılardan daha popüler

olan sayısız siyasi palyaçoya bakın. Hızla politik yaşam içinde, köklü siyasi partilerin karşısına çıkmış önemli rakiplerin, farklı yaklaşımlara ve özelliklere sahip siyasi partilerden değil, tesir gücü yüksek sivil toplum örgütlerinden veya toplumsal hareketlerden geldiği bir aşamaya yaklaşmaktayız.

Rus ve Çinli otokratlar bunu gayet g cl  bir şekilde hissetmektedirler. Hepimizin bildiği gibi STK'lar zorba rejimlerde hoş karşılanmazlar. Özellikle Orta Doğu'daki bir dizi "Facebook devriminden" veya Arap Baharı'ndan sonra, hatta bugün Madrid'teki genç ve  fkeli İspanyolların Facebook devrimi sırasında, Facebook da hoş karşılanmamaktadır. Bu direniş eylemleri ve toplumsal rahatsızlıkların nerdeyse kesin bir şekilde öngördükleri şey, geleneksel veya yeni siyasi partiler tarafından yönetilecek veya onlara entegre olacak sanal toplumsal hareketlerin çağıdır. Aksi takdirde bu hareketler siyasi partileri yeryüzünden sileceklerdir.

İktidarın saplantı haline getirildiği bir dönemde yaşıyoruz.

Dikkat çektiğiniz gibi, havuç ve sopa stratejisi olarak adlandırılan eski politik formül hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Fakat yirminci yüzyıl içinde korkunç sopalara tanık olduğumuzdan, bugün havuçların h kimiyetini deneyimleme ihtimalimiz daha yüksek. İktidar, kendisini askeri güç ve militarist bir dilden ziyade, mali ve ekonomik bir güçle potansiyel olarak açığa sermektedir. Ancak mantık hep aynı kalmaktadır. Bu ister Friedrich Nietzsche'nin isterse Karl Marx'ın kılığına girmiş olsun, eski bilindik *Wille zur Macht* yahut g   istencidir. Meselenin, tanımlanması mümkün bir *Weltanschauung*'a, dirençli bir kimliğe veya önemli bir ideolojiye sahip olup olmamakla ilgisi yoktur. Aksine ne kadar g  e sahip olduğunuzla ilgili bir meseledir. Satın alıyorum,  yleyse varım.

Artık insanları basit birer istatistiki birim olarak görmeye alışmış durumdayız. Tek tek insanları işgücü olarak görmek sarsıcı bir şey olarak görünmemektedir. Toplumun satın alma gücü ve tüketme becerisi, bir ülkenin iktidar kulübüne girmek için uygun olup olmadığını değerlendirmeye yarayan hayati

kriterlere dönüşmüştür. Bu kulübün üyelerine uluslararası örgütlerin çeşitli ve etkili unvanlarıyla hitap etmekteyiz. Demokrasi olup olmadığınız sorusu, sadece gücünüz olduğunda geçerli bir sorudur. Dolayısıyla retorik veya politik sopalarla kontrol edilmek zorundadır. Eğer petrol zenginiyseniz yahut büyük meblağlar harcayabilecek veya büyük yatırımlar yapabilecek durumdaysanız, bu sizi modern politik ve ahlaki hassasiyetlere saygı göstermeme veya sivil özgürlüklerle insan haklarına bağlı kalmama suçundan aklar.

Yakından bakıldığında, Avrupa'da olanlar teknokratik bir devrimdir. On veya yirmi yıl önce kulübe girebilmek için demokrasiyle yönetildiğinizi kanıtlamak önemliydi. Önemli olan şeyler, belli değerler ve taahhütlerdi. Bugünlerde dünya siyasetinde yeni bir aşamaya girme ihtimalimiz yüksek: Gerçekten önemli olan mali disiplininiz, mali birliğe girmeye uygun olup olmadığınız ve ekonomik davranışlarınız.

Samuel Butler'ın *Erewhon*'unu (Hiçbir Yer [Nowhere] öbeğinin anagramı olarak, bu anti-ütopyacı romanın başlığı net bir şekilde Thomas More'un *Ütopya*'sını ima etmektedir) hatırlayacak olursak, burada Avrupa'nın politik ve ahlaki mantığı tersyüz olmuş durumdadır. *Erewhon*'da Butler, hastalığın bir yükümlülüğe dönüştüğü ve sağlıklı, formda kalamayanların cezalandırıldığı ütopyacı bir topluluğu alaya alır. Buna benzer bir şey Aldous Huxley'in, mutsuzluğu geriliğin belirtilerinden biri olarak gören *Cesur Yeni Dünya*'sında da bulunabilir. Mutluluk arayışının uzak, teknokratik ve teknolojik bir toplumda dönüştüğü karikatür, ne var ki gerçekliğimizin ötesine uzanan bir şey olarak bizi teselli etmemelidir.

Bugün Avrupa'da gördüğümüz şey, yeni oluşan bir kavram olarak ekonomik acziyetin yükümlülüğüdür. Türü ne olursa olsun hiçbir politik ve ekonomik acziyet cezasız kalmamaktadır. Bununla kastım, yıllar boyunca özgürlüğün ayrılmaz bir unsuru olmuş yenik düşme hakkına artık sahip olmadığımızdır. İflas olasılığına veya diğer başarısızlık ihtimallerinden herhangi birine açık olma hakkı, sonuçlarıyla karşılaştığımız için her

gün yaptığımız temel bir tercih olarak Avrupa'nın özgürlük efsanesinin parçasıydı.

O günler geride kaldı. Şimdi küresel piyasalara yanlış bir mesaj göndermeniz halinde, Avrupa'nın hatta tüm dünyanın mezar kazıcısına dönüşme riskiyle karşı karşıyasınız. Küresel bir domino etkisine yol açabilir, böylece eşit derecede aynı küresel iktidar yapısına bağımlı olan dostlarınızı da düşmanlarınızı da hüsrana uğratabilirsiniz. Bu, dünya tarihinde Şimdiye dek kimsenin görmediği ve tanımlamadığı yeni bir iktidar dilidir. Doğru dürüst davranın yoksa oyunu bozar ve yüzümüzü kara çıkarırsınız. Bunu yaparak, artık içinde hiçbir ülkenin veya ulusun kendisinden sorumlu olmadığı o ahlaki ve toplumsal düzenin yaşama gücünü tehlikeye sokarsınız. Her şeyin kendi küresel yansımaları ve sonuçları vardır.

Peki, ya uluslar? Eskiden Avrupalı ulusların, bu d nyeyi yaşamda ve bu maddi dünyanın gerçekliğinde mutlu olma olasılığına işaret eden Calvinist kader ilkesini somutlaştırdığından emindik. Kant  kendi kaderini tayin etme ilkesi on dokuzuncu yüzyılda daha fazla geçerliydi. Mutluluk arayışının tıpkı kurtuluş ve insanın kendini gerçekleştirme ihtimalleri gibi, cumhuriyetin ve ona ait değerlerin diline seslendiği bir dünya vardı. Bundan ötürü iki dünya savaşından ve imparatorlukların  k ş nden sonra post-kolonyal uluslar açığa çıkmıştı.

Bugün ikinci modernite içinde sahip olduğumuz şeyin, Ulrich Beck'in de belirteceği gibi, ilk modernitedeki bu mantıkla benzerliği (varsa bile)  ok azdır. Tarihsel ve politik anlatılarımızı yeniden meşru kılmak için ne kadar  abalarsak çabalayalım, artık bırakın on dokuzuncu yüzyılın dramlarını, yirminci yüzyılın tutkularını ve özlemlerini dahi deneyimleme imk nımız yoktur. Sizin terimlerinizi kullanacak olursam, akışkan modernlik bizi küresel bir t keticili topluluğuna dönüştürmüştür. Katı modernliğin çağında belleğin, kolektif duyguların ve ahlaki tercihlerin yarattığı uluslar, Şimdi kulübe girebilmek için uslu durması beklenen ve buna mecbur tüketiciler topluluğudur.

Facebook çağında uluslar, ortak dile ve kültüre sahip sınıır-ötesi birimlere dönüşmektedirler. Katı modernlik çağında, ulusun birkaç faktörden oluştuğunu, en başta ortak bir toprak parçası, dil ve kültürün yanı sıra modern işbölümü, toplumsal hareketlilik ve okur-yazarlıkla meydana geldiğini bilirdik. Bugünlerdeyse tablo oldukça farklı: Ulus, derin bir şekilde geri çekilmelere ve dönmelere gömülmüş yaşama mantıklarıyla, hareketli bireylerin yarattığı bir topluluk olarak belirmektedir. Mesele artık, kesin bir şekilde aynı yerde kalıp kalmayacağınıza veya yaşamınızın geri kalanı boyunca aynı politik aktörlere oy verip vermeyeceğinize karar vermek yerine, ülkenin sorunları ve bunların etrafında kopan tartışmalar söz konusu olduğunda çevrimiçi mi çevrimdışı mı olduğunuza dönüşmüştür.

Ya çevrimiçisinizdir ya da değilsinizdir. Bu, akışkan modern toplumun gündelik halk oylamasıdır.

Zygmunt Bauman “Teknoloji, politikayı geride bıraktı” diyorsunuz... O kadar haklısınız ki!

On dokuzuncu yüzyılın ortasında, teknolojinin onları yaratan kişilerin karar alma haklarını ve becerilerini ele geçireceğini, varsa bile çok az parlak zihin hayal etmiş olduğundan, Robert Thomas Babington Macaulay bir bakıma kâhince “gazetecilerin [Avam Kamarası’nda] oturdukları bölümün ülkenin dördüncü zümresine dönüşeceğini” gözlemlemişti. Kuşkusuz kısa sürede gülünç derecede abartılı ihtiraslarla türemiş fakat artık siyasette gülünecek bir mesele olmaktan çıkıp buyurucu seslerden birine dönüşmüş *üçüncü* zümreye dokundurma yaparak, Macaulay, basının gücünün yakında artacağını, o gün Britanya’nın kabul ettiği yöneticileri devirip iktidarı ellerinden almaya yetecek kadar büyüyeceklerini öngörmüştü. Marshall McLuhan’dan çok daha önce Macaulay, aracın amaca dönüştüğünü fark etmişti. Bu dönüşüm, muhtemel ve müstakbel kanaat sahiplerine erişim kanallarının ele geçirilmesi ve bunların tekelleştirilmesi suretiyle kanaat önderlerinin otoritesine son verilmesi sayesinde gerçekleşti. *Araçları* ele geçirmiş, onları göğüslerine sıkı sıkıya

bastırmış ve kontrol kulelerine yerleştirdikleri bek ileriyle her girişi kontrol etmiş gazeteler, dahası elektronik haber kaynakları ve halefleri gerçekten de *hedeflerin* seçimi üzerinde oldukça eksiksiz veya nerdeyse eksiksiz denilebilecek bir denetim kurmayı başarmışlardır. Onları istenen adreslere taşıyacak medya olmadığından mesajlar ya  l  doğmaya ya da vasiyet bırakmadan ölmeye mahk mdurlar. Bu anlamda yeni hiçbir şey yoktur. İletişim araçlarına el koymak, açık bir şekilde sosyal medyayı kapatma tehdidinde bulunan Çinli veya Birmanyalı diktatörlerin örneğinde yahut gizli bir şekilde yayın şirketleri arasındaki reyting savaşlarında oyunun kuralı olmayı sürdürmektedir. Nitekim bana göre tek yeni soru, haberlerle görüşlerin üretim ve dağıtım alanında el koyanların elindekilere el konulup konulamayacağıdır. Daha önemlisi, eskiden erişilebilir olmayan ama artık yaygınlaşan ve erişimi kolaylaşan teknoloji, mülksüzleştirenlerin mülksüzleştirilmesinin işaretçisi olur mu?

ABD'denin resmi ve yerleşik düzeni, İran'da Haziran 2009'da yapılan hileli seçimler karşısında Tahran sokaklarına çıkıp protestolar yapan gençlere verdiği tepki; Facebook, Google veya Twitter gibi şirketlerin lehine yapılan ticari kampanyalarla çarpıcı bir benzerlik taşımaktadır. Sanırım ne yazık ki yakın çevrelerinden olmadığım cesur ve araştırmacı gazeteciler, böyle bir izlenime işaret edecek ağırlıkta bir dolu bulgu toplayabilirlerdi. *Wall Street Journal* şöyle ahk m kesmekteydi: "Bu, Twitter olmasaydı asla gerçekleşmezdi!" Etkili ve bilgili Amerikalı blog yazarlarından Andrew Sullivan, Twitter'a "İran'daki direnişi örgütlemede kritik bir araç" olarak işaret ederken, saygıdeğer *New York Times* "kurşun atan haydutlarla" "tweet'ler atan protestocular" arasındaki mücadeleyi ballandırarak anlatıyordu.¹ Hillary Clinton ileri gidip 21 Ocak 2010 tarihinde yaptığı "internet özgürlüğü" konuşmasında, "günümüzün samizdatının"* doğduğunu duyuy-

1. "Caught in the net", *Economist*, 6 Ocak 2011, <http://www.economist.com/node/17848401> (erişim tarihi Haziran 2012).

* Samizdat: Sovyet bloğunu oluşturan ülkelerdeki kaçak yayınları ve bu yayınların el altından dağıtılmasını kapsayan terimdir. ( .n.)

rup, “viral videolar ve blog postlarını” kast ederek “bu araçları” “dünya genelinde demokrasiyi ve insan haklarını ileriye taşımak için kullanacak kişilerin ellerine bırakma” ihtiyacını ilan etti.² Ona göre “bilgi özgürlüğü küresel ilerlemenin temelini oluşturacak barış ve güvenliğe destek olmaktadır.” (Ancak hemen şu uyarıyı yapmama izin veriniz: ABD’deki siyasi elitlerin, adeta Fransızların *deux poids, deux mesures* (çifte standart) nasihatine uyup WikiLeaks’e kısıtlamalar getirmeye ve kurucusunu hapisle cezalandırmaya kalkışmasından önce, Potomac köprülerinin altından çok da su akmamıştı...). Ed Pilkington, George Bush’un danışmanlarından Mark Pfiefler’in Twitter’ı Nobel Ödülüne aday yaptığını hatırlatmakta ve ABD Dış İşleri Bakanlığı çalışanlarından Jared Cohen’den alıntı yapıp Facebook’u “demokrasi için dünyanın gördüğü en organik araçlardan biri” olarak tanımlayışından bahsetmektedir.³ Uzun lafın kısıası, Jack Dorsey, Mark Zuckerberg ve silah arkadaşları, ilerleyen Demokrasi ve İnsan Hakları Ordusunun generalleridirler. Ve tweet’ler ve Facebook mesajları yollayan bizlerse askerleriyizdir. Medya gerçekten de mesajın kendisidir. Dijital medyanın mesajıysa “enformasyon perdesinin indiği” ve böylelikle halk iktidarıyla evrensel insan haklarının tüm gezegene yayılacağı yeni bir alanın açığa çıkmış olduğudur

Belarus’tan 26 yaşında Amerika’ya yeni gelmiş bir öğrenci olan Evgeny Morozov’un, aynı başlıkla çıkardığı son kitapta “net aldanmacası” olarak azarladığı, alaya aldığı ve mahkûm ettiği şey, ABD’nin politik ve kanaat önderliği yapan elitleriyle dijital hizmetlerin pazarlamasını ücret almadan yapan diğer kişilerdeki bu sağduyusuzluk türüdür.⁴ Morozov’un 400 say-

2. Bkz. Pat Kane’nin Evgeny Morozov’a ait *The Net Delusion* eseri üzerine yaptığı inceleme, *Independent*, 7 Ocak 2012.

3. Ed Pilkington, “Evgeny Morozov: how democracy slipped through the net”, *Guardian*, 13 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/technology/2011/jan/13/evgeny-morozov-the-net-delusion> (erişim tarihi Haziran 2012).

4. Evgeny Morozov, *The Net Delusion: How Not to Liberate the World* (Allen Lane, 2011); Amerika’da çıkan versiyonun başlığı *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom* şeklindedir.

falık araştırmasına sıkıştırmayı başardığı diğ r sayısız husus arasında şunlar da vardı: Al-Jazeera'ye göre Tahran'da sadece 60 tane aktif Twitter hesabı vardı ve protestoları örgütleyenler insanların ilgisini çekmek için ağırlıkla telefonla  ağırı yapma veya komşuların kapılarını tıkladıma gibi utanç verici ölçüde eski moda teknikler kullanmışlardı. Fakat despot İran'ın acımasız ve vicdansız oldukları kadar internet kullanmayı da bilen zeki yöneticileri, bilinen muhaliflerin bağılantısının olup olmadığını görmek için Facebook'a bakıp bu bilgileri isyanın potansiyel liderlerini yalıtma, hapsetmek ve güçsüz kılmak için kullandılar. Kısaca otokrasiye meydan okuyacak her tür demokratik girişimi (olması halinde) yılanın başı k   ken ezmek için kullandılar... Nitekim Morozov'un işaret ettiğı gibi, otoriter rejimlerin interneti kendi yararlarına kullanabilmesini sağılayan sayısız farklı yol vardır. Dahası bunların çoğunu kullanmakta ve kullanmaya da devam etmektedirler.

İlk olarak sosyal ağılar, geleneksel gözetim araçları ile kıyaslandığında mevcut veya potansiyel muhalifleri tespit etmenin ve konumlarını bulmanın daha ucuz, hızlı, kapsamlı ve bütünüyle kolay bir yolunu sunmaktadır. Nitekim David Lyon'un ortak çalışmamızda iddia ettiğı ve göstermeye çalıştığı gibi,⁵ sosyal ağılarla yapılan gözetim, incelemek istediğı nesnelerin ve kurbanların işbirliğı sayesinde çok daha etkili olmaktadır. İnsanın kendisini kamuya ifşa etmesini, toplumsal varoluşa erişmenin birincil ve en kolay yoluna dönüştürmüş, aynı zamanda onu bu varoluşun muhtemelen en güçlü ve gerçek anlamda yetkin bir kanıtı haline getirmiş bir itiraf toplumu içinde yaşıyoruz. Milyonlarca Facebook kullanıcısı, kimliklerinin, sosyal bağılantılarının, düşüncelerinin, hislerinin ve faaliyetlerinin en samimi ve normalde erişilmesi imkânsız unsurlarını açığa sermek ve kamuya mal etmek için birbiriyle yaşışmaktadır. Sosyal medya, gönüllülükle ve kendin yap tarzıyla işleyen gözetim sahalarıdır. Casuslukta ve araştırıp bulma konularında profesyonelleşmiş

5. Bkz. Zygmunt Bauman ve David Lyon, *Liquid Surveillance* (Polity, 2012).

kişilerin doldurduğu özel kuruluşlara baskın gelmektedir (gerek hacim gerekse masraf olarak). Diktatörler ve gizli istihbarat servisleri için cidden havadan gelen paraları andıran kusursuz birer talih kuşudur. Ayrıca istenmeyen ve hak etmeyen kişileri (yani *uygunsuz* davranan veya davranma ihtimali olanları) yanlışlıkla kendi kendimize belirlediğimiz düzgün demokratik topluluğumuza kabul etmemizi veya gizlice sızmalarını önlemeye kafayı takmış demokratik toplumumuzdaki sayısız “ban [yasaklayıcı]-optikal” kuruma harikulade bir iltifattır... *Net Al-danmacası*’ndaki bölümlerden birinin adı şöyledir: “KGB neden Facebook’a üye olmanızı istiyor?”

Morozov, otoriter, hatta zorba rejimlerin, internetin demokrasiden yana olduğunu müjdeleyenlerin ve methedenlerin umut bağladığı teknolojiden yararlanarak, sözde özgürlük savaşçılarını kendi oyunlarında yenmelerini mümkün kılacak yolları keşfeder. Burada yeni bir haber yoktur. Eski teknolojiler, *Economist*’in bize hatırlattığı gibi geçmişte de diktatörler tarafından benzer şekilde, kurbanlarını teskin edip etkisizleştirmek için kullanılmaktaydı. Araştırmalar, Batılı televizyonlara erişebilen Doğu Almanların rejime duydukları hoşnutsuzluğu ifade etme ihtimallerinin düşük olduğunu göstermekteydi.⁶ Kuşkusuz çok daha kuvvetli olan dijital bilişim söz konusu olunca, Morozov’un iddiası şöyledir: “İnternet, otoriter yönetimlerde yaşayan insanlara o kadar çok ucuz ve kolay erişilebilir eğlenceler sunmaktadır ki, insanların siyasetle ilgilenmesini sağlamak alabildiğine güçleşmektedir.” Yani siyaset eğlencenin heyecan verici çeşitlerinden birine dönüşmezse, çok gürültü koparan ama rahatlatıcı ölçüde pısrık, güvenli ve zararsız bir şey olarak kalır. “Facebook’taki imza kampanyalarına tıklamayı politik bir eylem olarak” gören, bundan ötürü “enerjilerini binlerce eğlenceli ve dikkat dağıtıcı şeyle harcayan” yeni “internet aktivisti” kuşağın yaptığı bir şey olarak kalır. Her biri anında tüketilen ve tek kullanımlık olan bu dikkat dağıtıcı unsurlar, internetin her gün üretip dağıtmada

6. “Caught in the net”.

usta olduğu bir Şeydir. (Afrikalı  ocukları Kurtarın grubunun üzücü durumu, “gerçek dünyanın” iŐleyiŐ Şeklini ve araçlarını deėiŐtirmede politik internet aktivizminin etkisini gösteren sayısız örnekten sadece birisidir: Afrika’da korunmayan çocuklar ölmeye devam ederken, 12.000 doları toplamaları birkaç yıl sürmüştür...)

BaŐtaki kodamanların giderek yayılan ve derinleşen genel güvensizliğe, Silikon Vadi’sinin pazarlamaları ve Hillary Clinton’un tarzıyla, binlerce akademik ofisten tekrarlanıp yayınlanmış güftelerin ortak çabalarıyla; internetin insanlara iktidarı kazandırma potansiyeliyle ilgili genel kanının güçlendirilmesine bakıldığında, hedeflerine internetten ulaŐması halinde hükümet yanlısı propagandaların dinlenme ve  z msenme Şansının yükselmesinde Şaşılacak bir yan yoktur. Otoriterlerin içinde daha zeki olanlar bunu gayet iyi bilmektedirler: Neticede ortada, hizmetlerini en yüksek fiyatı teklif eden kişilere satmaya istekli çok fazla bilişim uzmanı vardır. Hugo Chavez, Twitter’dadır ve söylenenlere göre yarım milyon Facebook arkadaŐıyla b b rlenmektedir. Diğer yandan Çin’de devletin desteklediği blog yazarlarından oluşan gerçek bir ordu vardır (“50 sent partisi” olarak adlandırılmıştır çünkü her girdi için 50 sent ücret almaktadırlar). Morozov, okurlarına, Pat Kane’in 7 Ocak 2012 tarihinde *Independent*’ta belirttiği bir gerçeği, “genç sosyo-teknik operatörler için vatana hizmetin, Assange ve ahabplarının bohem anarŐizmi kadar güçlü bir motivasyon olabileceğini” hatırlatmaktadır. Bilgi hacker’ları, “Kızıl Tugaylara” da “Uluslararası Őeffaflık  rg t ne” de aynı hevesle, aynı iyi niyetle ve samimiyetle katılabilirler. İnternet iki tercihi de aynı s k netle destekler.

Çok ama çok eski bir  y k  tekrar tekrar anlatılır: Baltalar, odun kesmek için de baş kesmek için de kullanılabilir. Seçim, baltaya değil onu tutan kiŐiye aittir. Tutan hangisini seçerse se sin, balta aldırıŐ etmez. Nitekim bugün ulaŐabileceėi noktada ne kadar keskin olursa olsun, teknolojinin kendisi sizin için (ve sizin yerinize) “demokrasi ve insan haklarını ileriye taŐımayacaktır.”

Politik dilin duyarsızlaşma sürecini, ulus-devlet siyasetinden kalma kurumlar içinde tersine çevirmeye ümit bağlamayı reddederek yine çok doğru bir şey yapıyorsunuz. Bu, laf arasında da olsa çoktan tartıştığımız sebeplerden dolayı böyle: İktidar (işleri halletme becerisi) ve politikanın (nelerin halledileceğine karar verme kapasitesi) kopmasını hedefleyen ileri bir ayrımla bunun sonucunda ulus-devlet siyasetinin işlevlerini gerçekleştirmede gösterdiği gülünç, aşağılayıcı ve alabildiğine belirgin bir acizyet. Varsa bile çok az kişi kurtuluşu yukarıdan beklemeye devam etmektedir: Bakanların verdikleri güvenceler, kulak verilse bile alaycılıkla karışık bir kuşkuyla dinlenmektedir. Hüsrarla sonuçlanmış umutların yığını her geçen gün daha da büyür. Televizyon ekranlarının ortasında, devlet adamları ve kadınlarının akşam haberlerinde attıkları kararlı adımları gururla duyurdukları aleni temaşa tekrarlanmaya devam eder. İşlerin gidişatı üzerinde tekrar denetim kurmak ve başka bir üzücü soruna çözüm bulmak için aldıkları tedbirleri duyururlar. Ardından tek yapabildikleri, bu tedbirlerin ufak da olsa uygulanma şansı olup olmadığını görmek, uygulanması halinde somut bir etki taşıyıp taşımayacaklarını anlamak için borsaların ertesi sabah açılmasını endişeli bir şekilde beklemektir.

Babalarımız neyin yapılması gerektiğini tartışırken ağız kavgasına tutuşabiliyorlardı; fakat yapılacak şey tanımlandığında hepsi gerekli failin orada, onu gerçekleştirmeye hazır bir şekilde hazır olduğunda hemfikirlerdi. Bu, aynı anda hem iktidarla (işleri halletme becerisi) ve politikayla (doğru şeylerin yapıldığından emin olma becerisi) donanmış devletlerdi. Ancak çağımız, bu tür faillerin artık var olmadığını ve eski alışıldık yerlerinde artık bulunmasının imkânsız olduğunu gösteren kanıtların artmasıyla öne çıkmaktadır. İktidar ve politika birbirinden ayrı yaşayıp hareket etmektedirler. Ve boşanmaları an meselesidir. Bir yanda küresel enginlikleri güvenle dolaşan, politik denetimden özgür ve kendi hedeflerini seçme özgürlüğüne sahip iktidar vardır. Diğer yandaysa gücünün, kaslarının ve dişlerinin hepsini veya nerdeyse hepsini çaldırmış ve zayıflamış politika vardır. Ka-

birlikte çalışmalarına ilham vermesi umulan çok az şey vardır. Bu süregelen, kamusal medya araçlarında belirgin bir şekilde resmedilmiş deneyimlerden biri, Tahrir Meydanı'ndan Manhattan'deki Zuccotti Park'ına kadar uzanan ve "öfkeli hareketi" olarak da bilenen "işgal hareketinin" mantar gibi çoğalan ama rengârenk tezahürleriyle harmanlanmış bir fenomendir. Harald Welzer, bu fenomenin derinlerde yatan köklerini, kamuoyunda büyüyen şu farkındalıkta ararken belki de doğru yoldadır: "Bireysel stratejilerin ağırlıkla yatıştırıcı bir işlevi vardır. Uluslararası politikaların seviyesi, sadece uzak gelecekte olabilecek değişimler sunmaktadır. Dolayısıyla kültürel eylemlere bırakılan alan *orta* seviye, insanın kendi toplumunun seviyesi ve insanların nasıl bir gelecekte yaşamak istediğiyle ilgili demokratik meselelerdir."⁷ Örneklerin çoğunda veya büyük kısmında bu bilgi bilinçaltında kalsa veya kötü bir şekilde ifade edilmiş olsa bile.

Marx ve Engels, Rhinelandlı bu iki öfkeli ve çabuk öfkelenen genç bugün yani yaklaşık iki yüzyıl sonra manifestolarını kaleme almak için oturmuş olsalardı, şu şekilde değişmiş bir gözlemle başlama ihtimalleri yüksekti: "Gezegenin üzerinde bir hayalet dolaşiyor; öfkenin hayaleti..." Kızgın olmak için gerçekten de bolca sebep bulunmaktadır. Fakat en başta öfkeye yol açmış çeşitli saiklerle yol alırken, kendisine çektiği sayısız akışın ortak paydasının, özsaygı ve haysiyeti ortadan kaldıran cehaletimizle iktidarsızlığımızın aşağılayıcı bir önsezi olduğu da pekâlâ düşünülebilir (olacak şeyler hakkında ve bunları önlemenin yolları hakkında hiçbir ipucumuz yoktur). Yaşamın güçlükleriyle uğraşırken kullanılan eski, sözde patenti alınmış yöntemler artık işe yaramamaktadır. Diğer yandaysa yeni ve etkili yöntemler hiçbir yerde görülmemekte veya feci biçimde kıt sayıdadır. Şu veya bu şekilde öfke oradadır ve onu kopyalayıp boşaltmanın yolu gösterilmiştir: Sokaklara çıkmak ve sokakları işgal etmek. Potansiyel işgalciler havuzu devasa boyutlardadır ve günbegün büyümektedir.

7. Bkz. Harald Welzer, *Climate Wars: What People Will Be Killed For in the 21st Century* (Polity, 2012), s. 176.

Kurtuluşun bildiğimiz şekliyle “yukarıdan” (yani meclislerden ve devlet makamlarından) geleceğine inanmayı bırakmış ve işleri yoluna koymak için alternatif yollar aramaya başlamış insanlar, bir keşif ve/veya deney yolculuğu içinde sokaklara akılmaktadırlar. Kent meydanlarını; devasa güçlükleri hedef almış politik eylem araçlarının tasarlandığı veya tesadüfen bulunduğu, teste tabi tutulduğu ve hatta ateşli çemberlerden geçirildiği açık hava laboratuvarlarına dönüştürmektedirler... Nitekim bir dizi sebepten ötürü kent sokakları, bu tür laboratuvarların kurulması için iyi yerlerdir. Çünkü birkaç başka sebepten dolayı buralarda kurulan laboratuvarlar, geçici bir süreliğine de olsa diğer yerlerde boş yere aranan şeyleri sunuyormuş gibi görünmektedirler...

“Sokaklara çıkmış insanlar” fenomeni; şimdiye dek, öfkelelerinin hedef aldığı en nefret uyandırıcı nesneleri, sefaletlerinden sorumlu tuttıkları Tunus’ta Ben Ali, Mısır’da Mübarek veya Libya’daki Kaddafi gibi şahsiyetleri ortadan kaldırma becerisini ispatlamıştır. Ancak inşaat alanını temizlemede ne kadar hünerli ve etkili olsa da, arkasından gelecek inşaat işlerinde de faydalı olabileceklerini kanıtlamaları gerekmektedir. Aynı derecede öneme sahip ikinci bilinmeyen, sahayı temizleme faaliyetlerinin diğer yerlerde diktatöryel rejimlerdekinden daha kolay bir şekilde başarılip başarılamayacağıdır. Sokaklara buyruksuz ve davetsiz bir şekilde dökülen insanların karşısında tiranların dizleri çözülmektedir; fakat demokratik ülkelerin küresel liderleri ve sürekli “aynı şeylerin yeniden üretilmesine” bekçilik etmeleri için diktikleri kurumlar, bunu fark edip endişeye kapılmış gibi görünmemektedirler. Yerel *öfkeli*lerle işgal edilmiş olsalar da olmasalar da, yerkürenin sayısız Wall Stre’et’ine dağılmış bankalarda sermayeyi yeniden düzenlemeye devam etmektedirler. Herve le Tellier’in *Le Monde*’nin aynı sayısında yaptığı nüktedan gözlemiyle, liderlerimiz; “politik skandallardan, barbarca kargaşadan, felaket getiren anarşiden, kıyameti andıran trajedilerden, histerik ikiyüzlülüğten” bahsederken (bunların yanında ortak Yunanlı atalarımızın iki binyıl önce icat ettikleri bir terimi kullandıklarını da hatırlatalım!), tüm Avrupa siste-

minin içine düştüğü krizin suçunun, bir ülke ve bir hükümetin yaptığı gaflarla işlediği kabahatlere yüklenebileceğini, böylece aynı mantıkla sistemi akladıklarını ima etmektedirler...

Dolayısıyla, “sokakları işgal eden insanlar”, tebaalarının davranışları üzerinde eksiksiz ve sürekli denetim kurmayı, hepsinden öte de onları inisiyatif geliştirme haklarından mahrum bırakmayı amaçlamış despot veya otoriter rejimleri temellerinden pekâlâ sarsabilir. Fakat aynısı, büyük bir sarsıntı geçirmeden büyük hoşnutsuzlukları rahatça doğal karşılayabilen ve muhalefetin boyutu ne olursa olsun içine katabilen bir demokrasi için pek geçerli değildir. Madrid, Atina veya New York’taki *Movimientos los indignados* [öfkeliilerin hareketleri], seleflerinin aksine (örneğin Komünist Prag’ta Vaclavske Namesti’yi işgal etmiş insanlar), hükümetlerinin politikalarına ufak da olsa etki etmek şöyle dursun, sokaklardaki varlıklarının tanınması için bile boş yere bekler vaziyettedirler. Aynısı çevrimdışı alem yani sokaklardaki insanlar için de geçerlidir. Ayrıca çok daha büyük oranlarla çevrimiçi insanları, yani Facebook, Twitter, MySpace’te bloglar yazarak, ağızlarından zehir saçarak, savaş trompetleri çalarak, twitter atarak ve insanları eyleme çağırarak tarihi de kendi biyografilerini de değiştirmek için hevesle çabalayan kişileri de kapsamaktadır...

Thierry Pech ve Philippe Steiner, yakın zamanda yayımladıkları araştırmalarda, Pech’in yazdığı *Les temps des riches: Anatomie d’une secession* (2011) ve Steiner’in *Les remunerations obscenes*’ında (2011), iki yazar son otuz yıldır gerçekleşmekte olan bir olguyu – “zenginlerin yoksullara karşı isyanını” – mercek altına almışlardır. Zenginlerin ödediği vergilerin azaltılması ve en zengin insanların daha çok zenginleşmesine engel olan sınırların kaldırılması şu sloganla öne çıkarılmıştır: “Zenginler daha az para ödediğinde, yoksullar daha iyi yaşayacaklar.” Artık tepedeki servetin “aşağıya damlayacağını” söyleyen vaatlerin foyası (herkesin çaresizce izlemesi ve yakarması için) ortaya çıkmış haldedir; fakat bu büyük aldatmacanın “tali hasarı” daha uzun yıllar yerinde kalacaktır. Toplumsal dayanışmanın ve

müşterek sorumluluğun temelleri s k lm  , toplumsal adalet fikrine gölge d    r lm  , a    zl  k, hasislik ve g  steri  i t  ketimlerle ili  kilendirilen utanç ve toplumsal kınamalar silinip gitmiş, bunların hepsi kamunun hayranlıkla bakacağı nesnelere ve    ret kültüne d  n    r lm    r. Bu, “zenginlerin isyanının” *kültürel* etkisidir. Fakat bu kültürel alt  st olu    imdi kendi *toplumsal* temellerini de kazanmıştır. Aldığı yeni toplumsal formasyonsa prekaryadır (bu isim “güvencesizlik” / “precariousness” kavramından türetilmiştir).

Bildiğim kadarıyla, artık kullanım tarihleri bitmiş ve hiç    he yok ki Ulrich Beck’in “zombi terim” olarak sınıflandıracadı “proletarya” ve “orta sınıf” sözcüklerinin yerini aynı anda alması için “prekarya” terimini bulan (hedefi on ikiden tutturan) kişi, iktisat i Profesör Guy Standing’ti. “Ageing Baby Boomer” [Ya lanan Bir Bebek Patlaması Ku adı Ferdi] takma adıyla kendisini gizlemi  bir blog yazarının belirttiği gibi,

Tercihlerimizi belirleyen ve bizi yalıt n, hiçbirimizin tercihlerimizin nasıl belirlendiğini sorgulamadığından emin olan piyasadır. Yanlış tercihleri yaptığınızda cezalandırılırsınız. Fakat onu bu denli vahşi yapan şey, bazı insanların iyi tercihler yapmak için nasıl diğerlerinden daha donanımlı (sosyal sermayeye, bilgiye veya maddi kaynaklara sahip) olduklarını hesaba katmamasıdır.⁸

Prekaryayı “birleştiren” şey, bu son derece renkli topluluğu tutarlı bir kategoride toplayan unsur, a ırsı bir ayrışma, dağılma ve atomlara ayrılma koşullarıdır. Kökenleri veya unvanları ne olursa olsun, prekaryanın tümü ıstırap içindedir. Ve her biri yalnız acı çekmekte; her bireyin ıstırabı, yeterince açıkgöz olmadıkları veya gayret g  stermedikleri için kendi işledikleri bireysel günahların hak edilmiş ve bireysel cezasıdır. Bireysel d  zlemde yaşanan ıstırapların hepsi çarpıcı bir şekilde birbirine benzemektedir. İster   st   ste yığılmış elektrik ve su faturaları

8. <http://www.creditcrunch.co.uk/forum/topic/8222-goodbye-proletariat-hello-precariat> (erişim tarihi Mayıs 2012).

isterse kolej ücretlerinin faturalarıyla gelsin, ister mevcut işlerin kırılğanlığına tuz biber eken düşük ücretlerle isterse sağlam ve güvenilir işlere erişememekle yaşansın, ister uzun vadeli yaşam-sal beklentilerin bulanıklığından isterse lüzumsuz hale gelme ve/veya alt seviyeye düşmekten duyulan huzursuz kuruntulardan kaynaklansın; hepsi, *varoluşsal belirsizliğe* indirgenir. Cehalet ve iktidarsızlığın müthiş bir karışımından, tükenmez bir aşağılanma kaynağından ibaret olur.

Bu tarz ıstıraplar insanları bir araya getirmez; ıstırap çekenleri böler ve ayırır. Alinyazısının ortaklığını inkâr eder. Dayanışma çağrılarını gülünç hale getirir. Prekaryalar birbirlerine kıskançlık besleyebilir veya birbirlerinden korkabilirler. Kimi zaman birbirlerine acıyabilir, hatta (çok sık olmasa da) birbirlerinden hoşlanabilirler. Ancak varsa bile çok azı “kendisine benzeyen” diğer mahluklara *saygı gösterir*. Aslına bakılırsa neden saygı göstermesi gerekir ki? Ben nasıl kendimsem onlar da “böyle” oldukları için, öteki insanlar muhakkak benim gibi saygıyı hak etmeyen insanlardır ve aşağılanmalarla alayları benim kadar çok hak ediyorlardır! Prekaryaların diğer prekaryalara saygı göstermeyi reddetmesi ve karşılığında onlardan saygı bekleme-meleri için sağlam sebepleri vardır: Sefil ve acı verici koşulları, alt konumda ve küçük düşmüş bir halde olduklarının silinmez bir izi ve canlı bir kanıtıdır. Halının altına ne kadar dikkatli bir şekilde süpürülmüş olursa olsun son derece belirgin olan bu durum, yetki sahibi kişilerin, yani insanlara hak verme veya onları haklardan mahrum etme gücüne sahip kişilerin onlara “normal” ve saygıdeğer insanların hak ettiği hakları men etmelerinin delili olur. Dolayısıyla vekaleten, şahsi değersizliğin ve alçaklığın toplumsal tasdikini takip etmesi, kaçınılmaz aşağılanmalara ve küçümsemelere de delil oluşturur.

“Güvencesiz” olmanın esas anlamı, Oxford İngilizce Sözlüğüne göre “bir başkasının lütfu ve memnuniyetine bağlı olmak, dolayısıyla belirsizlik içinde yaşamak” demektir. “Güvencesizlik” ismini almış belirsizlik, eyleme geçme gücünün önceden belirlenmiş ve yazılmış asimetrisini iletir: *Onlar* yapabilir, *biz*

yapamayız. Nitekim *onların* nezaketiyle yaşamaya devam ederiz. Ancak bu nezaket, kısa süre içinde veya hiçbir uyarı yapılmaksızın geri çekilebilir ve çekilmesini önlemek, hatta bu tehdidi hafifletmek bile gücümüz dahilinde değildir. Neticede *bizler* geçinmek için bu nezakete ba ımlıyken, *onlar* tamamen ortadan kalkmamız halinde kolayca, çok daha büyük bir konfor ve daha az kaygıyla yaşamlarına devam edebilirler...

Başlangıçta “güvencesizlik” fikri, prenslere ve lordlara ait mutfakların etrafına          büyük beleş i ve diğer parazit sürülerinin acılarıyla yaşam deneyimlerini gözlerden saklamaktaydı. Gündelik ekmekleri; prenslerin, lordların ve onlar gibi üst tabakadan, güçlü başka insanların kaprislerine ba lıydı. Beleş iler; ev sahiplerini/hayırseverlerini güldürmeye ve onlara yaranmaya borçluydular. Ev sahipleri ise onlara hiçbir şey borçlu değillerdi. Ancak bu ev sahiplerinin, günümüzdeki haleflerinin aksine isimleri ve sabit adresleri vardı. O günden itibaren ikisini de kaybetmişlerdir (ikisinden de  zg r kalmışlardır?). Ara sıra günümüz prekaryaların oturmalarına izin verildiği zarif, narin ve hareketli masaların sahiplerine bugün  zet olarak “işgücü piyasaları”, “ekonomik refah/bunalım çevrimi” veya “küresel g  ler” gibi soyut isimler verilmektedir.

Yüz yıl sonra akışkan modern dönemde yaşayacak torunlarının aksine, Henry Ford, Sr, J.P. Morgan veya John D. Rockefeller’in  a da larına nihai “güvensizlik silahı” verilmemi ti ve bundan ötürü proletaryayı prekaryaya dönüştürme imk nları yoktu. Servetlerini başka yerlere (ne kadar sefil olsa da yaşamalarını sağlayacak her ücret karşılığında, zalimane olsa da her tür fabrika düzenine homurdanmadan katlanmaya hazır insanların doldurduğu yerlere) aktarma seçeneği, erişimleri dahilinde değildi. Tıpkı fabrikalardaki işçiler gibi, sermayeleri mek na “sabitlenm  ” haldeydi: Sermayeleri ağır, hantal makinelere aktarılmış ve uzun fabrika duvarlarının içine hapsedilm  ti. Ba ımlılı ın bundan ötürü *karşılıklı* olması ve daha uzun yıllar boyunca iki tarafın birbirine mahkûm olması, iki tarafın da keskin bir şekilde farkında olduğu, herkese açık bir sırdı...

Ortalama yaşam süresinin uzun olduğu bu sıkı ve karşılıklı bağımlılıkla yüz yüze gelmiş tarafların ikisi de, er ya da geç bir yaşam tarzı geliştirmenin, pazarlığını yapmanın ve gözetmenin çıkarlarına olduğuna kanaat getirmek zorunda kalmıştı. Bu manevra, özgürlüklerini belirleyen ve menfaat çatışmalarının ne derece ileri itilebileceğini, itilmesi gerektiğini gösteren, konması kaçınılmaz sınırları gönüllü bir şekilde kabul etmeyi gerektirmiş bir ortak yaşamdı. Dışlama, seçeneklerin dışındaydı ve dolayısıyla sefaletle kayıtsızlık ile hakların inkâr edilmesi de seçenek değildi. Henry Ford'un ve sayıları günden güne kabaran hayranları, takipçileri ve taklitçilerinin seçebileceği tek alternatif, ister istemez üstün oldukları, işçilerin tezgâhlara bağlandığı gibi sıkı sıkıya yapıştıkları, daha rahat ve davetkâr yerlere gitmelerine imkân vermeyen dalları kesmekten farksızdı. Karşılıklı bağımlılık ilişkisinin koyduğu sınırları ihlal etmek, kendi zenginlik kaynaklarının yıkımı demektir. Yahut servetlerini büyüten ve yıl yıl, gelecekte ve belki sonsuza dek büyütmeyle devam etmesi umulan toprağın bereketini hızla tüketmek demektir. Uzun lafın kısası, sermayenin sağ kalabileceği eşitsizliğin sınırları vardı... *Eşitsizliğin kontrolden çıkmasını önlemek konusunda çatışmanın iki tarafının da büyük çıkarları vardı*. Dahası, diğerini oyunda tutmak iki tarafın da yerleşik çıkarıydı.

Diğer bir deyişle, eşitsizliğin “doğal” sınırları ve toplumsal dışlamanın “doğal” bariyerleri vardı. Karl Marx'ın “proletaryanın mutlak yoksullaşması” olarak öngördüğü şeyin kendi kendisini çürütmesi ve ters çıkarmasının temel sebebi, emeği istihdama hazır koşullar altında tutma konusunda sorumluluk almış bir devletin yani sosyal devletin açığa çıkmasının esas nedeni, bunun “sol ve sağın ötesine geçen” ve tarafsız bir mesele olmasıydı. Ayrıca kapitalistlerin dehşet verici tercihleriyle hızla kâr elde etmek için duydukları hırs dizginlenmediğinde oluşan intihardan farksız sonuçlar karşısında, devletin kapitalist düzeni korumasının sebebi de buydu. Nitekim bu ihtiyacı; asgari ücretler getirerek veya çalışma günleri ve haftalarına süre sınırları koyarak, bunların dışında sendikalara hukuki güvence

verip işçilerin kendilerini korumaları için başka silahlar sunarak karşılamaları da bundandı. Zengin ve yoksul arasındaki uçurumun genişlemesinin önlenmesi, hatta güncel bir deyimle “negatife döndürülmesi” bu sebeptendi. Sağ kalmak için eşitsizliğin, kendisini sınırlama sanatını icat etmesi gerekiyordu. Nitekim bunu yaptı da. Düşe kalka olsa da yüz yılı aşkın bir süre boyunca hayata geçirdi. Neticede bu etmenler, en azından eğilimin kısmen tersine çevrilmesine katkı sundu: Alt sınıflara musallat olmuş belirsizliğin derecesini yumuşattı ve böylece belirsizlik oyununda saftutmuş tarafların güçleriyle fırsatlarını görece eşitledi.

Bu etmenlerin yokluğu bugün her zamankinden daha belirgindir. Proletarya hızla prekaryaya dönüşmekte, yanına hızla orta sınıfın koca bir parçasını da katmaktadır. Bu reenkarnasyonun tersine çevrilmesi, kartlar arasında yoktur. Geçmişin proletaryasını savaştı bir sınıfa dönüştürmek, ağırlıkla iktidarın desteğiyle mümkündü. Tıpkı geleneğinin ve mirasının sahibi, mezar kazıcı prekaryanın bugün atomlara ayrılmasında olduğu gibi.

Bunu başka bir çığır açıcı değişim takip etti. Geçmişte kalmış “proletaryanın” aksine, “prekarya” tüm ekonomik sınıflardan insanları kucaklamaktadır. Hepimiz yahut (“Wall Street’i işgal edenlerin” ısrar ettiği gibi) en azından %99’umuz artık “prekaryayız”: Çoktan lüzumsuz hale gelmiş ve bir sonraki kesintide veya “yeniden yapılandırmada” işsiz kalmaktan korkan kişilerin yanı sıra, becerileri ve tutkularıyla uyuşan işleri boş yere arayan üniversite öğrencilerinin, gelecek borsa çöküşünde evleriyle birikimlerini kaybetme korkusuyla titreyen ömürlük çalışanların ve toplumdaki konumlarının güvende olmadığını düşünmek için sağlam sebepleri olan sınırsız sayıda insanın tabakası.

Büyük soru, ölüm-kalım sorusu; “prekaryanın”, aynı dayanışmayı inşa edebilmiş ve ortak bir sosyal adalet fikriyle “iyi topluma” ilişkin ortak bir tahayyülü hayata geçirebilmiş, tüm fertleri için yaşanılabilir bir toplum kurabilmiş yahut bunları yapması ümit edilmiş “proletarya” gibi “tarihsel bir faile” dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğidir. Bu soru; ancak bizlerin yani

prekaryanın tek tek, grup halinde veya hep birlikte yapacağı şeylerle yanıtlanabilir. Fakat şu kanıya ulaşmak mümkündür: “Sosyal devletin” bu soruya olumlu yanıtlar vermeye çalıştığı yerlerde, bugünkü hükümetlerin ve devletler arası organların toplu halde sosyal harcamaları kısmak (daha doğrusu yoksul ve miskinlere verilen tedarikleri kesip, zenginlere ve güçlülere ayrılan kaynakları arttırmak) için yaptıkları baskılar, kasten veya gıyaben olumlu yanıtları düpedüz imkânsız kılmasa da mantıksız hale getirmeyi hedeflemektedir.

“Çevrimiçi ve “çevrimdışı” göçün saikleri, güzergâhları ve sonuçları arasında, varsa bile kötü bir koordinasyonun olduğunu gözlemlerken de haklısınız. Göç, artık coğrafi konumun değiştirilmesini gerektirmiyor ve aynı yere tutunmak kendi başına oraya ait olmanın kanıtı değil. Ama sınırlarla çizili toprak parçaları [mülkilik - teritoryal yapı], tanım gereği politik egemenliğin temeli ve güvencesiydi. Bu toprakları çıkardığınızda egemenlikten geriye ne kalır ki? Ulrich Beck’in yerinde terimini ödünç alırsak, bu düşüncenin “zombi kavramlar” sınıfına atılması gerekmektedir: Çoktan ölmüş ama sanki canlıymış gibi hareket eden, öyle görülüp o şekilde muamele gören kavramların sınıfına atılmalıdır. Veya Jean Baudrillard’ın “simulakra” sınıfına, yani hastanın taklit mi yaptığı yoksa gerçekten hasta mı olduğuna karar vermenin imkânsız olduğu psikosomatik bozukluklara benzeyen, alışıldığı şekliyle üzerlerine atfedilmiş veya yüklenmiş maddi ve organik referanslardan soyutlanmış, sadece görüntülerden oluşan fenomenlerin sınıfına konmalıdır.

Bu koşullar altında en büyük mesele, şunları ifade ederken öne çıkardığınız soru: “Bu direniş eylemleri ve toplumsal rahatsızlıkların nerdeyse kesin bir şekilde öngördükleri şey, geleneksel veya yeni siyasi partiler tarafından yönetilecek veya onlara entegre olâcak sanal toplumsal hareketlerin çağıdır. Aksi takdirde bu hareketler siyasi partileri yeryüzünden sileceklerdir.” Benim tahminim, mahkemenin hâlâ oturumda olduğudur. İşler farklı bir yöne, hatta tahmin etmemizin imkânsız olduğu yollara sapabilir. Pek de uzak olmayan bir geçmişte, “Arap Baharı”

olaylarını nefesimizi tutarak izledik. Çoğu Batılı gözlemcinin bu olayları nerdeyse anında takip etmesini beklediği “büyük demokratik devrim” gelmekten bir nebze çekinmişti. Fakat Tahrir Meydanı’na akan ve talepleri dikkate alınıncaya dek oradan ayrılmayı reddeden kalabalıkların; Wall Street, Londra Kenti veya Yunanistan ve İspanya parlamentolarının etrafına dikilmiş çadırlardan çok daha çığır açıcı bir etki bıraktığı görüldü. Zorba rejimler, bu tür görüntülerin olağan ve nerdeyse günlük birer rutine dönüştüğü demokrasilerle kıyaslandığında, sokaklara dökülmüş insanlara karşı çok daha hassaslardı (ve kırılganlardı!). Zorbalık ve kendi kendine toplanmış kalabalıklar birbiriyle bağdaşmamaktadır. Birlikte var olmaları akıl almaz bir şeydir. Eşzamanlılıkları muhakkak kısa sürelidir ve şiddetli bir sona mahkûmdur. Boş yere birbirlerini vazgeçmeye zorladıkları anda birinin veya diğerinin teslim olması zorunludur (Yemen, Suriye, Mısır’a bakınız –liste kesinlikle uzatılabilir–). Demokrasi, sokaklara çıkan insanları olağan karşılayabilir, bayraklarını ve pankartlarını ödünç alabilir veya çalabilir. Dahası, politikalarını ciddi bir şekilde değiştirmeden sadece bunları satmak için kullandığı dili değiştirebilir. Wall Street, şimdiye dek aylarca işgal edildiğini güçbela fark edebilmiştir. Fütursuzca farkında olmadan yaşamına devam edebilir. Eğer Avrupa’da hanedanlık/otokratik rejimlerden modern demokrasilere ne zaman geçildiğini tespit etmek istiyorsanız, siyasi elitlerin kelime dağarcığında “ayak takımı”, “süprüntü” veya “güruh” (kararsız kalabalıklar, “hareket halindeki halk tabakası”) sözcüklerinin yerini “halk”, “yurttaşlar”, “seçmenler” veya “vergi ödeyenler” kelimelerine bıraktığı noktayı tespit etmek yerinde olacaktır. Ve son olarak: “Tüketimi, yoğunluğu, ilgi arayışını, kendini ifşa etmeyi ve sansasyon merakını saplantı haline getirmiş bencil çağımızda, bireysel bir entelektüelin unutulmaktan kurtulabilmesinin, bir kurban veya şöhretli birine dönüşmeden çok zor” olduğunu belirtiyorsunuz. Yine çok haklısınız. C. Wright Mills’in yarım yüzyıl önce aydınlar adına medyanın, “hakkımız gereği ona sahip olanlara yani bize” “döndürülmesini” talep etmesinden bu yana, Potomac

köprülerinin altından çok sular akmıştır... Bütününü piyasaların avuçlarında olan ve gırtlığına kadar acımasız reyting savaşlarına gömülmüş medya, fikirlerin oluşumunu onların dağılımı, alımı ve akılda tutulmasından ayıran alana sıkıca yerleşmiş haldedir. Bu alan stratejik öneme sahiptir. Bu alanı işgal eden, giriş ve çıkış vizelerinden sorumlu olmakta ve hangi açıdan bakılırsa bakılsın fikirlerin bütünlük içindeki dolaşımını denetlemektedir. Regis Debray, bilindiği gibi entelektüellerin tarihindeki mevcut aşamayı, bir kavramı iki ayrı unsurda toplayarak “vasatlığın çağı” olarak adlandırmıştı: Vasatlığın hâkimiyetine yol açan bir medya iktidarı. Medyanın elindeki vize ofislerinden başarıyla geçen entelektüeller, medyanın nizamnamelerine yazılmış ve uygulamalarıyla somutlaşmış kurallara riayet eden kişilerdir. Bunlar, reytinglerin (satış rakamları, gişe hasılatı, websitelerinin kayda geçirdiği “hoşlanma” ve “ziyaret” sayıları) etkisine göre vize başvurularının kabul edilmesi veya reddedilmesini belirleyen kurallardır. Aynı zamanda reklamların hacimlerini ve fiyatlarını belirlediği gibi, kârların ve hissedarlara verilen kâr paylarının düzeyini de belirler. Giriş başvuruları kabul edilen insanlar bugün genel ismiyle “şöhretlilerin” içine girerler (Daniel J. Boorstin’in nüktedan ve iğneleyici ifadesiyle, sırf tanındıkları için meşhur olan ve isimleri genelde verdikleri hizmetlerden daha değerli olan insanlar). Giriş vizesi için yapılan rekabette, entelektüeller film ve sahne yıldızlarına, futbolculara veya seri katillere kıyasla zayıf bir konumdadırlar. Dahası, şöhretlilerin sihirli çevresine katılmak için gereken özelliklerin, entelektüelin görevini yerine getirmesiyle (ister bireysel ister Montalban’ın önerdiği gibi “kolektif” olarak) uyumlu olup olmadığını merak etmek için çok fazla sağlam sebep vardır... Evet gerçekten de söylediğiniz gibi, “politikanın çekildiği bir zamanda yaşadığımız, herkesin bildiği sırlardan biridir. Bugünlerde bürokrasiden veya uzmanlar arasından çıkmış eski tip politikacılardan daha popüler olan sayısız siyasi palyaçoya bakın.” Ya “politik haberler” uysalca “bilgi-eğlencenin” hâkimiyetine boyun eğmektedir ya da dar ve

genelde marjinalleşmiş “niş bir kitle”^{*} dışında kimseye sunulma şansı kalmamış durumdadır. İzlenme saatlerinin zirve yaptığı saatlere konan sıradan haberler, ayakta duran veya sık sık etrafta koşuşturan sunucular tarafından aktarılır. En önemli vasıfları ve değerleri, her tür politik meseleyi eğlenceli bir öyküye, kendilerini de ünlü kişilere dönüştürmeleridir. Yorumda bulunmalarını beklediğimiz şeylerin ağırlığı veya eğlenceden ayrı değerlerden ziyade, her gün kendilerini bitmek bilmez bir popülerlik yarışının içine yerleştirip izleten kişilere dönüşmeleridir.

Lutz Niethammer, 1989 tarihli kitabında, yazmakta olduğu dönemde hızla popülerleşen “tarihin sonu” fikrinin ne geçici bir modadan ibaret olduğu ne de “bir şeylerin sona erdiğini söyleyen gerçek anlamıyla sınırlı olduğunu” belirtmişti. Muhtemelen bahsettiğimiz daha çok, “düşünümSELLİĞİN dinamik bir yapının sona ermesine değil, bu yapıyla ilişkilenmiş umudun yok olmasına işaret ettiği postmodern modernliğimizdir (Welsh).”⁹ Bütün pratik açılarıyla bu, “bildiğimiz (veya daha çok bizden hemen önceki atalarımızın bildiği) şekliyle” politikaya yüklenmiş umudun yok olması demektir. Şimdiye dek tarihin temel itici ve harekete geçirici gücü olan politikanın sonu... Niethammer, Arnold Gehlen’den yaptığı alıntıyla “fikirlerin tarihi söz konusu olduğunda daha fazlasının beklenemeyeceğini” söyler.¹⁰ “Fikirlerin tarihi askıya alınmıştır ve ... bizler şimdi tarih sonrasına varmış durumdayız. Bundan dolayı Gottfried Benn’in bireylere verdiği “kendi kaynaklarınıza güvenin” tavsiyesi artık insanlığın tümü için söylenmelidir.” Şunu dememiz mümkün: “Tarihin sonu”, onun temel (ve belki de tek) motorunun yani “politikanın sonunu” fark etmenin getirdiği bir hipotezden ibarettir. Politikanın sonunun da nereden başladığını takip

* Bulunduğu konuma, “niş” anlamına gelen oyuğa uygun bir kitle denilebilir. (ç.n.)
9. Lutz Niethammer, *Posthistoire. Ist die Geschichte zu Ende?* (Rowohlt, 1989); burada alıntılanan, Patrick Camiller’in İngilizce tercümesindendir, *Posthistoire: Has History Come to an End?* (Verso, 1992), s. 1-2.

10. Şu eserden: Arnold Gehlen, *Studien zur Anthropologie und Soziologie* (Luchterhand, 1963), s. 322.

etmek mümkündür: Onun temel üreticileri ve taşıyıcıları olan fikirlerin ve entelektüellerin sözde sonu.

“Kendi kaynaklarınıza güvenin”... Sanırım şunları söylerken aklınızdaki tam da böyle bir şey: “Bugün Avrupa’da gördüğümüz şey, yeni oluşan bir kavram olarak ekonomik acziyetin yükümlülüğüdür. Türü ne olursa olsun hiçbir politik ve ekonomik acziyet cezasız kalmamaktadır. Bununla kastım, yıllar boyunca özgürlüğün ayrılmaz bir unsuru olmuş yenik düşme hakkına artık sahip olmadığımızdır.” Başarısız olma hakkının reddedilmesi, sanki ilk başladığı dönemlerden bu yana modernite aracının bir parçası olmuştur. Özgürlüğün hızlandırıcı etkisine karşı koyması ve onu sınırlar içinde tutması umulan bir tür fren işlevi görmüştür. Buna, erken modern dönemin ütopyalarından birinde, Rabelais’in kaleme aldığı ve tek görevin mutluluk olduğu, cezaya çarptırılan tek ihlalinse mutsuzluk olduğu Theleme Manastırı’nda rastlarız.

LD Distopya edebiyatı yirminci yüzyılın kâbuslarını tasvir etmişti. Yevgeny Zamyatin’in *Biz*’i, Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya*’sı, George Orwell’in *1984*’ü ve Arthur Koestler’in *Gün Ortasında Karanlık*’ı (ne var ki bu sonuncusu, daha az uyarıda bulunan romanlar kulübüne girer), derin ve çarpıcı bir şekilde modern ve kitlesel iletişim araçlarının dünyasını nitelemiş, nitelemeyi de sürdüren gerçekliğin, bilinç üretiminin simülasyonlarını öngörmüşlerdi. Dünyaya ilişkin algımızın ve farkındalığımızın belki kitle iletişim araçlarıyla çevrelendiği, gerçeklik yerine imgeler, sahte şeyler ve hayali görüntülerle uğraştığımız, Jean Baudrillard tarafından mantıklı bir şekilde gösterilmiştir.

Baudrillard’ın takdirle karşılanmış ve sizin de halihazırda bahsetmiş olduğunuz simülakra teorisi veya gerçekliğin simülasyonlarıyla ilgili teorisi, Milan Kundera’nın usta kalemıyla, kitlesel iletişim araçları içinde, imajolog yani imgelerin mühendisleri ve dağıtıcıları olarak adlandırdığı yeni tipte insanlar tarafından üretilen dünya olarak tarif ettiği şeye çok benzemektedir. İmajoloji, yani insanların düşünmeden veya eleştirel bir şekilde

sorgulamadan takip etmesi gereken idealleri, anti-idealleri ve değer-imgelerini yaratma sanatı, medya ve reklamcılığın yavrusudur. Öyleyse gerçeklik, Kundera'nın * l ms zlik* romanında iddia ettiği gibi kaybolmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Bohemya'nın köylerinden birinde yaşımaşı yaşı bir kadın, kendi yaşımaşı, doğanın ve tekdüze gerçekliğin çevrimi üzerinde; bugünlerde hayatını kamuoyu yaratan kalem orların insafına bırakmak zorunda kalmışı bir milyonere veya güçlü bir politikacıya göre daha fazla kontrol sahibiydi.

Michel Houellebecq'in *Bir Ada İhtimali* romanına yakından bakarsak, sanatın politikasına ve politikanın sanatına olan şeyler hakkında benzer bir bakışı açısının olduğunu görebiliriz. Sanat ve kurgu; kendilerini seks, şiddet ve baskıyla dolu imgelere teslim etmeden hayatta kalamazlar. Dahası ucuz sansasyonları, gürültücü komplot teorilerini, yasal imaları, kestirimleri ve ustalıkla politik karikatürlerle politik eğlencelerin diline tercüme edilen nefreti birleştirek kurgulanmışı siyasetle ve sansasyonel medya mesajlarıyla kenetlenirler.

Ancak politikacıların kendisi, medyanın imal ettiği kişıler gibi davranmaya hevesli olduklarından, imajologların yahut bugünkü politik jargonla kalem orların rolünü abartmak için hiçbir sebep yoktur. Modern tarihte hükümdarın üzerine denetleyici bir ilke olarak ilk kez hukukun üstünlüğünü getirmiş İngiltere'deki Püriten Devrimi'nin çağında yaşıyan insanlarla, İkinci Dünya Savaşı döneminde ve savaş sonrasında ön plana çıkan Winston Churchill, Charles de Gaulle veya Willy Brandt gibi tarihi şahsiyetlerle aynı sınıftan veya türden insanlar değillerdir. Bugün onlar pop kültürün yıldızları, ş hretlileri, kurbanları veya eğlendiricileridir. Çoğu kez politikacı-eğlendirici insanların oluşturuğu yeni bir sınıf olarak işlev y r t rl r.

Houellebecq'in betimlediği gibi, teknolojik ve t k timci toplumun dünyasında sadece iki şeyin önemi vardır: Siyasetin eğlencesi ve eğlencenin siyaseti. Stand-up komedyenlerinin, siyasi eğlence programlarında  alışan TV yapımcılarının ve TV sunucularının bugün yeni müesses nizamın vazgeçilmez ve son

derece önemli bir parçasına dönüşmesi bundandır. Kundera'ya göre siyasetçiler imajologlar olmadan var olamazlar. Nitekim politik mizah olmadan veya daha doğru bir ifadeyle eğlence dünyası olmadan artık var olmaları mümkün değildir. İstedikleri zaman yer değiştirebilirler. Politik mizah ve eğlence dünyasından insanlar siyasete girebilirken, siyasetçiler seve seve politik eğlenceyle uğraşan veya en azından hafif de olsa bununla ilgilenen TV yıldızlarına dönüşürler. Silvio Berlusconi'yi düşünmeniz yeterli.

Garip olan şu ki, politik eğlencenin yeni biçimleri, eski sağlam mizahın aşama aşama kaybolmasıyla el ele gitmektedir. Yeni politik mizah, şakalar ve kahkahalardan ziyade gizlenmiş nefretle ilgilidir. Nefretin de bugün kızgın politik soytarılıkla ilgili olduğu görülmektedir. Kolaylıkla birbirine dönüştürülebilir ve yer değiştirebilirler. Nefret, değerli bir politik metaya dönüşür. Soytarılık, politik istihbarat hizmetlerinin kabul gören ve verili sayılan bir formu olur. Rusya'nın Liberal Demokratlar'ına başkanlık eden Alman bir siyasetçinin nüktedan tarifini hatırlatırsak, Almanya'da yaptığı konuşmanın beşinci dakikasında anti-liberal olduğunu, on dakika sonra anti-demokrat olduğunu ve on beşinci dakikada faşist olduğunu kanıtlamış Vladimir Zhirinovskiy'e bakın.

Bu durumda Britanyalı tarihçi Peter Gay'in modern politik karikatürlerin icat edildiği dönemi bir nefret çağı olarak tarif etmesinin sağlam sebepleri vardı. İzin verilen şeylerin kenarında ve serbestliğin uç noktalarında şakalar yaparsak, nefretin sınırına gelmemiz kaçınılmazdır. Tam da Houellebecq'in romanındaki esas karakter; Yahudiler, Filistinli Araplar, Müslümanlar ve göçmenler hakkında yaptığı çirkin ve su götürür şakalarla tanınan ve bu oyunun ismini bu şakaların tanımladığı, son derece başarılı ve kızgın bir stand-up komedyeni Daniel gibidir.

Teknolojik tüketimci toplumumuzda; eğlence, iktidar ve itibarın kıyılarında hayatta kalan gerçek mizah karşısında eğlence çok daha tercih edilir bir şeydir. Tüm dünya politikleşmiştir. Bunun sonucunda önceki deneyimlerimizin basmakalıplarından ve saçmalıklarından kurtulmuş durumdayız. Fakat bu

basamakalıplardan (güvensiz bir dünyadaki güvenli saçmalıklardan) ve güçsüzlükten başka hiçbir yerde do mayan mizahı da kaybedece iz. Bunun tek sebebi, politik garezlerin ve nefretin eğlence ve popüler kültür maskesine bürünmesi değildir. Mesele, siyasetin g   kazanmakla ilgili olmasıdır. Bundan dolayı zafiyeti hoş görmesi imkânsızdır. Doğu Avrupalı Yahudilerin parlak mizah anlayışı, iktidar alanının diğer tarafında var olmanın mükemmel bir örneğidir.

Çağımızın politik mizahı (iktidarla girdiği güvenli flört ilişkisiyle), en gerçek anlamıyla politikanın kendisidir. Artık yapı karşıtı bir şey veya dilsel bir karnaval değildir. Aksine iktidarın yapısına ve sahasına rahat ve neşeli bir şekilde uyum sağlanmasıdır. Aynı zamanda bir uyarıdır da: Hanımlar ve beyler, burada sadece siz yoksunuz. Paylaşın ya da yok olun. Yeni oyunun ismi i te budur.

Politikanın genel krizi, Avrupada liberalizmden duyulan bu güçlü hayal kırıklığının nedenlerinden biri olabilir. Liberalizmin krizi, vurgulanmayı gerektirmeyecek kadar belirgindir. Daha yakından bakıldığında, Avrupada yaşanan şeyler, şimdi devasa bir karşı-liberalizm dalgası gibi görünmektedir. İ lerinde demokrasi ve hassasiyetlerine ba lılıklarından hiç şüphe duymayan ülkelerde yaşanan ciddi insan hakları ihlalleri de vardır. Ve en kötüsü daha yaşanmamıştır. Serbest piyasa ekonomisine ve onun neoliberal suretine yüzde yüz ba lı kalırken, ırkçılığın, yabancı d  manlığının ve Heimat  vg lerinin karışımını seçen eski liberal ülkeler,  inde ve Rusyada demokrasi olmadan kapitalizmi savunanlardan pek de farklı değillerdir. Avrupa liberalizminin eski yıldızları nerdeyse bir gecede muhafazak rleşmiştir. Hatta yozlaşp aşırı sa  popülizmin b lb llerine d n  m  lerdir. Macaristandaki Fideszin lideri Viktor Orbanı yahut Hollandadaki  zg rl k Partisi (Partij voor de Vrijheid, PVV) lideri Geert Wildersı hatırlatmak yeterli.

Liberalizmin içine d  t   derin krizi açıklayan bir başka ayrıntı, düzende saklıdır. Liberalizmin Doğu Avrupadaki entelektüel ortamı ve politik yaşamın mantığını değiştirme

ihtimali olup olmadığı sorulduğunda, Polonyalı sosyolog Jerzy Szacki, duyduğu ciddi şüphelerden bahsetmişti. Post-Komünist toplumların toprağına ekilen liberalizmin, Marksizm'in tersyüz edilmiş haline dönüşerek ve özgürlüklerle insan haklarının sözcüsü olmak yerine ekonomi ve mali güçle ilişkilendirilip bunların övgüsünü yaparak karikatüre dönüşeceğinden korkmaktaydı. Nitekim sağlam gerekçeleri de vardı.

Szacki yüzde yüz haklıydı ve Orta Avrupa'yla Doğu Avrupa'da yaşanan şey tam da budur. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Orta/Doğu Avrupa siyasetinin matrisi diye tarif ettiğim şey oluştu: Eski Komünist Partiler ekonomik ve politik gücü birbirinden ayrılmaz bir bütüne dönüştüren ağlar yaratarak maddi gücün tamamını ellerine geçirdiler. Diğer yandaysa muhalifleri, muhafazakâr-milliyetçi partilerle eski Komünistlerden artakalanlar evlerini nerdeyse bir gecede baştan başa boyamaya hazırdılar ve onun adeta olumsuz yüzüne dönüştüler. Tüm ruhlarıyla ve sert bir şekilde eski iktidar yapılarına karşı çıkan, kiliseleri andıran veya az çok otoriter yapıya sahip, fakat demokratik hassasiyetler söz konusu olduğunda karşıtlarından hiç farklı olmayan bir yüze.

Peki, bu bağlamda sözde liberallerimiz nereye atılmışlardı? En iyi ihtimalle o günlerde, Adam Smith'le aşırı şekilde basitleştirilmiş görünmez el kavramını araştıran ve bunları göklere çıkaran, tarafsız ve yarı akademik kulüplere dönüşme eğilimindeydiler. Ayriyeten Friedrich A. von Hayek, Ludwig von Mises ve diğer laissez-faire yanlısı liberal iktisatçıların çeviri kitaplarının patlama yapıp çoğalması, kısa sürede; Doğu Avrupa'da yeni ortaya çıkan liberallerin, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın merkez solundan liberalleri isimlendirirken kullanacakları tumturaklı unvanların önünü açtı: "Sosyalistler", "komünistler", "liberalizme ihanet edenler" ve benzeri.

Ohio Üniversitesi'nde konferans vermek üzereyken, ayaküstü sohbet ettiğim Amerikalı bir meslektaşımı hatırlıyorum. Bitişikteki konferans salonunda yapacağım konuşma için beklerken ona iyi şans dilemiştim. O da Çek Cumhuriyeti hakkında edindiği

izlenimlerden kısaca bahsederek beni yanıtlamıştı: Tartışacağı yeni anayasa taslağı hakkında yorumda bulunurken, ironik bir şekilde Marksizm'in tersyüz edilmiş ve çarpıcı bir versiyonuyla karşılaştığını söylüyordu. İ  geçirip, "kültür veya eēitim hakkında tek satır yok, sadece ekonomiyle ilgili" demişti.

Yine de bu, acı verici bir sorunun önemsiz bir parçasından ibaret. Orta ve Doēu Avrupa'daki liberallerin büyük  oēunluēunun, Isaiah Berlin, John Gray veya Michael Ignatieff'in liberalizmini (tek boyutlu, dogmatik ve taraflı bir yaklaşımdan ziyade, karlılıklı kabul ve insani deēeri zemin alarak diyalog ve birlikte var oluşun siyasetine kapsayıcı ve yorumsal  er eve sunan çalışmalarını) a ıēa vurmakta ve ona deēer katmakta başarsız olması üzücüydü fakat en kötü haber bu deēildi. Yolda daha fazlası vardı.

Yukarıda bahsettiēim, Orta ve Doēu Avrupa'da politik alanı liberallere sahici hiçbir boşluk bırakmadan iki partili bir sisteme a an politik matris, yeni kodamanların ve politik intikam peşinde koşanların kurduēu bazı kitlesel veya toplama partilerin liberal g  ler olarak görülmesine olanak saēladı. Nitekim gerçek trajedi de buydu. Politik söylemin ve retoriēin eski moda veya köhne tarzları, post-Komünist politik dramların ufak bir kesitini meydana getirmekteydi. Toplama partilerin veya çeşitli türde yarı-liberal karışımların, Avrupa liberallerinin politik ailesine kabul edilmesi, liberalizmin geleceēi için çok daha ıstırap vericiydi.

Bu politik hesaplar ve politik teknokrasinin tezahürleri, Avrupa liberallerine zaten ciddi bir darbe indirmişti. Doēu Avrupa'da kendilerine çaresizce yeni "tarikat  yeleri" kazanmaya  alışan Avrupalı liberaller, kendi politik kimliklerini ve var olma nedenlerini kaybetme riskini almaktadırlar. Liberalizmi serbest piyasaların teknokratik atılımıyla sınırlayan ve bunun sonucunda beşeri dünyaya kaba bir ekonomik yorumlamayla bakan Doēu Avrupa'da, liberal fikirlerin karikatüre dönüşmesi, 1990'dan sonra Doēu Avrupa'da oluşun entelektüel ve ahlaki bořluēun sonucudur.

Küresel politikaların inşasında ve reel politika içinde kendilerine boşluk açmakla ve uyum sağlamakla kafayı bozmuş yeni Avrupa liberalizminin kanseri olan bir şeyi, politikanın eğitim ve ahlakla ilgili unsurlarının reddini hesaba kattığımızda, ne yazık ki Batı Avrupa'daki akranları onlardan daha iyi bir görüntü vermemektedir. Beşeri bilimlerin ve liberal eğitimin küçümsenmesi, buna kültüre ve onun Avrupa'daki hayati rolüne gözlerini kapatmış bir körlüğün eşlik etmesi, Avrupa liberallerinin laneti olmuş gibidir.

Bana liberallerin insan haklarına bağlı olduklarını hatırlatarak, söylediklerime güçlü bir şekilde karşı çıkacak kişilerin tepkilerini kolayca gözümde canlandırabiliyorum. Bu bir yere kadar doğru olabilir; fakat liberalleri insan haklarının tek savunucuları olarak görüp kendimizi kandıramayız. Burada ahlaki bir tekel atfetmenin hiçbir manası yoktur; çünkü birçok liberal, büyük muhaliflerin isimlerini Orta ve Doğu Avrupa'nın hafızasına kazımış, Avrupa'nın bu kısmına ait insanların ve bireylerin yaşadıkları dramlardan bütünüyle habersizdir. Siyasette kimse'nin hakikat üzerinde tekeli yoktur ve aynısı erdemlerle ahlak kurallarının geneli için de geçerlidir.

Demokrasi kisvesiyle gezinen teknokrasi çağımızda, liberaller insanları basit birer işgücü, istatistiki bir birim, çoğunluğun ve "seçmenlerin" parçası olarak gördükleri her an onlara ihanet etmektedirler. Bu, henüz parmak basılmamış hayati bir meseledir.

Bir diğer meseleyse, ölümsüzleşmiş, cerrahi keskinliğe sahip ve varoluşsal sıfatınızı kullanırsam akışkan totaliteryanizm diye adlandıracağım şeydir. Bildiğimiz gibi "yumuşak totaliteryanizm" terimi, birçok yorumcunun ağzına yerleşmiş durumdadır. Avrupa Birliği'nin demokrasi olmadığını, aksine demokrasi kılığına girmiş bir teknokrasi olduğunu ima etmektedirler. Kitlelesel gözetim ve dünyanın önemli havalimanlarında vücutlarımızın aranması için, yahut yaşamımızın en şahsi ve mahrem unsurlarını ifşa etme seçeneğini de dışlamaksızın bankacılık faaliyetlerimizin her ayrıntısını sunmamız için ağzından teröre karşı savaşı düşürmeyen gizli istihbarat servisleri nedeniyle, sosyal

analizciler genelde mahremiyetimizi bizden koparan bu me um eğilimi yumuşak totaliteryanizm olarak tarif etmektedirler.

Aslında i ler söyledikleri duruma yakla mı  olabilir. Modernliğin tüm bu unsurları, mesele mahremiyetimize geldiğinde büyük bir alarma geçmekten vazgeçmeden kamusal faaliyetlerimizi denetleme saplantısıyla, günümüzde mahremiyetin öldüğünü kendimizden emin bir şekilde varsaymamıza olanak sağlamaktadır. Brejnev döneminde büyüyüp yeti mi  biri olarak, bir süre naif bir şekilde insan haysiyetinin sadece ve bütünüyle Sovyetler Birliği döneminde ihlal edildiğini d   nm  t m. Neticede bırakın yazışmaları ve diğer haberleşme biçimlerini, resmi kontrol olmadan ve sohbetlerimiz kayda alınmadan yabancı bir ülkeye telefon dahi a amazdınız.

Göreceğiniz gibi o günler, hâlâ totaliteryanizmin açık, ayırt edilebilir, belirgin ve düpedüz kötü olduğu katı modernlik çağına aitti. Sizin terimlerinizele, akışkan modernlik çağında, kitlesel gözetim ve özel yaşamın s m rgele tirilmesi canlılıklarını korumakta ama farklı biçimler almaktadır. Çağımızın yukarıda bahsettiğimiz önemli distopyalarında, birey en özel ve gizli unsurları da dahil olmak üzere mahremiyetinden soyutlandığı için, her şeye kadir devlet tarafından istila edilir, fethedilir ve a ağılanır. Orwell'in 1984' ndeki televizyon ekranı veya kişinin kom susunu, sevgilisini veya dostunu ihbar etmesi (modern duygular ve  zg r tercihlerin ifadesi olarak a k ve dostluk orada ortadan kaldırıldığı için bu terimleri kullanmak şayet bir anlam ifade ediyorsa), insani yüzü olmayan bir modernlik kâbusu yahut insani yüzün  izmelerle ezildiği bir modernlik olarak görülür.

Bu totaliter modernlik şeklinin en korkunç özelliği, insan karakterinin tek tek her unsuruna nüfus edebileceğimizi söylemesidir. Dolayısıyla insan, her tür sırdan mahrum bırakılmıştır. Bu da bizi onun hakkında her şeyi  ğrenebileceğimize inandırır. Dahası, teknolojik dünyanın etosu yani değerler sistemi, eyleme giden yolun önünü açmaktadır: Yapabiliriz, dolayısıyla yapmak zorundayız. Başka insanlar hakkında her şeyi bilip anlatabilme fikri, modern dünyaya göre en kötü k bustur. Uzun süre, terci-

hin özgürlüğü belirlediğine inandık. Hemen buna, özellikle de bugünlerde insanın akıl ermezliği fikrini ve mahremiyetinin dokunulmazlığını savunmanın da onu belirlediğini ekleyebilirim.

Katı ve gerçek totaliteryanizm karşısında akışkan totaliteryanizmin başlangıçları, Batı'da televizyonlardaki realite şovlarını ipe çeken ve ekranlarda sergilemek suretiyle mahremiyetlerini gönüllüce ve özgürce (ki bu duruma neşe ve gurur da eşlik etmektedir) kaybetme fikrini saplantı haline getirmiş insanları gördüğümüz her bir an keşfimize sunulmaktadır. Fakat bu terime layık olan ve bunu epeyce hak eden başka, çok daha gerçek yönetim ve politika formları vardır. Doğrusu kitlesel gözetim ve toplumsal denetimin Batı'da aldığı yeni biçimlerle, Çin ve Rusya'da kapitalizmle özgürlüğün birbirinden açık ve belirgin bir şekilde ayrılması arasında uzun bir mesafe vardır.

Her şeyden önce akışkan totaliteryanizm kendisini, Çin'in modernite örüntüsünde göstermektedir. Bu demokrasinin olmadığı bir kapitalizm veya politik özgürlüklerin olmadığı bir serbest piyasayla, Batı'daki modernite örüntüsünün karşısındadır. Tarif ettiğiniz iktidar ve politika arasındaki ayrılık, Çin'de ayrı bir biçim geliştirmiştir: Orada politik iktidarla kaynaşmadığı veya örtüşmediği müddetçe mali gücün var olması ve zenginleşmesi mümkündür. Zenginleş ama siyasetten uzak dur. İdeolojik politikalar Çin'de, Mao Zedong'un Komünist bir müstahkem olmayı bırakmış ve bunun yerine yönetsel elit bir gruba dönüşmüş partisi tarafından binlerce kez ihanete uğramasından bu yana kurgudan ibarettir. Çin Kültür Devrimine ve Komünizme, Çinli modernleşmecilerin, serbest piyasaların ve araçsal rasyonalitenin yardımıyla ve modernliğin sihirli dokunuşu altında yaptıklarından daha fazla ihanette bulunmak imkânsızdır.

Akışkan totaliteryanizmin bir başka örneği ise Putin'in Rusya'sıdır. Dümeninde Putinizmin olduğu yönetsel demokrasi fikriyle bu rejim, Sovyetlerin ihtişamlı geçmişine duyulan nostaljinin, gangsterlerin ve ahbap-çavuş kapitalizminin, salgınlaşmış yolsuzlukların, kleptokrasinin, oto-sansürün ve muhalif görüşlerle seslerin internetin uzak adalarına atılmasının muğlak

ve tuhaf bir karışımıdır. Çin'in kapitalizm ve politik özgürlükleri ayıran yaklaşımına karşı, Putin-tipi yaklaşım, ekonomik ve politik iktidarın tümüyle kaynaşmasına, bunlara açık bir şekilde çetelere ve çeşitli türde suç kliklerine yardım eli uzatan cezasızlığın ve devlet terörünün eşlik etmesine işaret etmektedir.

Rusya'nın tanınmış siyaset analizcisi, yorumcusu ve makale yazarı, Putin Rusya'sının en cesur ve muhalif seslerinden biri olan Andrei Piontkovsky, 1937 tasfiyesinin arifesindeki Sovyetler Birliği ile günümüz Rusya'sı arasındaki çarpıcı tarihsel yakınlığı, Ilya Ehrenburg'un entelijansiyanın haleti ruhiyesini "daha önce hiç bu kadar müreffeh ve mutlu bir yaşamımız olmamıştı" sözüyle mükemmel bir şekilde ifade etmesine işaret ederek tarif etmişti. İronik olan, entelijansiyaya Stalin'den gelen faydaların aslında tasfiyede yaşanacak dehşetli şeylerin başlangıcı olmasıydı. "Şimdi Rusya'da her şey şaşkınlık verircesine aynı" diyor Piontkovsky. Stalin gibi Putin de basitçe entelijansiyaya rüşvet dağıttı. Daha az sopa ve bol havuç. Neticede Stalinizm bir Shakespeare trajedisiyken, Putinizm kaba bir komedidir.

ZB Leonidas, her biri öncekinden daha ciddi ve ağır meselelerle dolu şeyler söylediniz. Okunduğunda, politikada oyunun mevcut durumu ve toplumsal yapı, kültür, beşeri etkileşimlerin izlediği yollar, hegemonik dünya görüşleri vb. şeylerle bağlantılarını ele alacak tüm gelecek analizlerin önsözü gibi geliyor kulağa... Sistematik bir şekilde hepsini cevaplandırmayı kenara bırakalım, bu alabildiğine zengin içeriğin hepsine karşılık verme becerimden de şüpheliyim. Bunun yerine, kendimi, metninizi okurken bana ilham vermiş birkaç fikirle sınırlandıracağım.

Distopyacı yazında ifade edilen ve kayda geçirilen korkuların değişen doğasıyla başlıyorsunuz. Agnes Heller yakın zamanda günümüzde yazılmış tarihsel romanlardan oluşan büyük bir örnekleme incelemeye aldı ve yazarların perspektiflerinde yaşanan, muhtemelen okurların beklentilerindeki sürüklenmelerle şekillenen değişimleri bulmak için içeriklerini ve üsluplarını geçen yüzyılın selefleriyle yan yana getirmeye çalıştı. Heller'in

araştırmasında birçok çarpıcı gözlem var; fakat bulgularından biri doğrudan ele alıp içini açtığınız sorunun kalbine iniyor. Geçmiş yüzyılın tarihsel romanlarında, gerek kahramanların gerekse kurbanların korkuları ve ıstırapları savaşımlardan, hanedanlar arasındaki düşmanlıklardan, ilerleyen ordulardan, güçlü kiliselerin çatışmasından ve “yukarılarda” yaşanan diğer çalkantılardan kaynaklanırken, şimdi hepsi tabanda oluşmaktadır. Birbirinden ayrı bireylerin dağınık, yayılmış, yalıtılmış, plansız, beklenmedik ve aynı zamanda öngörülemeyen eylemlerinden kaynaklanmaktadır. Onlardan çok olsa da hepsi *bireysel* eylemlerin ürünüdür. Sadece tek bir örnek vermek gerekirse, Sarah Dunant’ın *Venüs’ün Doğuşu*’ndan [*The Birth of Venus*] bahsedilebilir. Savonarola’nın Floransa’sında geçen romanda, korkuyu yayanlar tek başlarına olsalar da sayıları kalabalık olan başboş haydutlar ve zincirlerini koparmış delilerdi. İstisnasız hepsi, kötü aydınlatılan sokaklarda, zifiri karanlık köşelerde ve kötü niyetli kapı komşularında saklanan veya saklandığından şüphe edilen seri katillerin içselleştirilmiş korkularından doğmuş yaratıklardır. İşgalci, yağmacı ve kana susamış ordulardan, vebadan veya kıtlıktan kaynaklı değildir. Acı çekenler yalıtılmış haldedirler. Aynı onlara işkence çektirenler gibi kendi hünerleri ve yetenekleriyle baş başadırlar...

Sanırım bunun gibi yeni tarzda tarihi romanları, distopya kategorisinin alt dallarından birine koyabiliriz. Esas kategoriyle aralarındaki tek fark, (tanımı gereği) belirsiz bir gelecek yerine (tanımı gereği) belli bir geçmişte geçmeleridir. Kurgulanan ütopyalar ne zaman hayata geçirilecek olsa, özgün bir korkuyu yakalayıp dönüşümden geçirirler: Tasarlanan değil varsayılan bir korku, aşırılığı ve aşırı hırslı olmasıyla değil denetimin çökmesiyle (hem kontrol etme becerisi hem de kontrol etme iradesinin yıkılması) oluşmuş dehşetlerdir. Alıcı tarafta korkunun kazandığı bu yeni nitelik, yalnızlık lanetinde yansımaları bulur. Korkuyu üretmekten sorumlu makamların olmadığı, herkese dehşet veren şeylerin ve fobilerin kaynağından kurtulmak için hücum edilecek, ele geçirilecek veya ateşlere atılacak iktidar

koltuklarının olmadığı, emirler verecek ve ürünlerine hedefler koyacak personelin kalmadığı bir ortamda bizler, korkularımızla bireysel bir şekilde y zle meye, onlarla mücadele etmek için kendi oyunlarımızı ve hilelerimizi tezg hlamaya mahkûm edilmiş durumdayız. Çünkü hepimizde ortak olan korkular, toplandığında menfaat ortaklığına ve ortak bir davaya d n  memekte, güçleri birle tirecek bir uyarıcı olmamaktadır. Uzun lafın kısası; korkularımız, tıpkı akışkan modern düzlemde yaşamımızın diğer birçok unsuru gibi, *kuralsızla tırılmı * ve * zelle tirilmi tir*. Bu dönüşüm, aynı anda yöneten-yönetici ilişkisinin iki tarafında birden gerçekleşmiştir. Nitekim aynı anda olmadan gerçekleşmesinin pek de imkânı yoktu.

Keskin bir şekilde analiz ettiğiniz başka bir meseleye, politik liderlerin ve aslında politik liderliğin niteliğine bakalım. Bu bağlamda  ek sosyoloji dergisi *Sociologicky Casopis*e yolladı ım ve Vaclav Havel'in yakın zamanda ya anmı  ölümünün ne anlama geldiğini değerlendirmeye  alı tı ım nottan  u bölümü alıntılanama izin veriniz:

Birkaç gün önce yüz binlerce, belki de bir milyonu aşkın kişi, Vaclav Havel'e veda etmek için Prag sokaklarına ve meydanlarına  ıktı. Birçok gözlemciye göre, ya adı ımız dönem içinde benzerine belki hiç tanık olamayaca ımız, son büyük politik ve ruhani  nderdi (politik y celi i sayesinde büyük oranda ruhani, ruhani y celi i sayesinde büyük oranda politik bir  nderdi). Muhtemelen tekrar tanık olamayaca ımız diğer  eyse, benzer bir kalabalığın "bildiğimiz şekliyle" politika ve iktidarda bulunan insanlara duydukları   ke, kızgınlık ve horg r  için değil de bir devlet adamına minnet ve saygı duydukları için sokaklara d k lmeleridir. Havel'i son yolculuğuna büyük yasla u urlayan kişiler, günümüzün politik operatörlerinden taban tabana zıt olan, insanları ellerinde kalmış bütün g  lerden mahrum bırakmak yerine güçsüzlere g   vermiş bir politik  nder için a lıyorlardı.

Havel, bir bireyin olayların seyrini değiştirme kapasitesi karşısında, hâkim görüşler kadar bilgili kişilerin de sık sık be-

nimseyebildiği alaycı ve küçümseyici tutuma, yalnız başına ve büyük bir etkiyle meydan okumuş birkaç (hatta eşine nadiren rastlanacak) politik/ruhani liderlerden biriydi. Gelecek tarihçiler, muhtemelen Vaclav Havel'in ismini, "fark yaratmış" büyük bireylerin listesine, onsuz bu dünyanın bize miras kalmış dünya olmayacağı ve olamayacağı insanların arasına koyacaklardır. Belki tarihçiler, Havel'in ölümüyle yakınlarını kaybetmiş gibi hissetmiş milyonlarca yaşlı insanın korkulu beklentilerini de onaylayacaklar, unvanlarının arasına "miras aldığımız dünyayı biçimlendirmiş büyük politik liderlerin sonunculuğunu" da ekleyeceklerdir. Havel'e veda ederken kendilerini, aralarında Vaclav Havel'in şüphesiz en büyüklerinden biri olduğu devlerin omuzlarına oturmuş cüceler olarak görmeleri, günümüzün atanmış/seçilmiş liderleri de dahil olmak üzere (bunu kabul etmekte ne kadar çekingen olurlarsa olsunlar) birçoğumuz için hem hak hem de ödevdir. Bu devlerin haleflerini bulmak için boş yere etrafa bakınmaktayız. Dahası, bunu onlara kolektif belleğimizde hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda yapmaktayız.

Havel; bizi, devletlerin başındaki insanlara, hatta sözde "güçlü devletlerin" yönetimlerine giderek dozu artan bir alaycılık ve inançsızlıkla bakılan bir dönemde bıraktı. Mevcut politik kurumların tarihsel akışı kontrol etme veya gerekli olduğunda değiştirme becerisi şöyle dursun, bu akışa etki etme becerilerine duyulan güven bile azalmaktadır. Bu şekliyle politikaya duyulan güven, yönetimlerin güçsüzlüğünü tekrar tekrar yüzümüze vuran manzaralarla başıboş bırakılmıştır. Nitekim hâlâ beyhude yere çapa atıp demirleyecek güvenli bir sığınak arayışındadır. Miras alınmış politik kurumlar ağının artık ortaya koyulamayacağı, diğer yandaysa etkili kolektif eylemler için gerekli yeni araç gereçlerin olsa olsa tasarım aşamasında olduğu, kısa sürede üretime geçirme veya üretilmeye layık şeyler olarak görülme ihtimallerinin düşük olduğu giderek daha fazla açıklık kazanmaktadır.

Mevcut yürütmeci iktidarların zafiyetindeki artış uzun süredir dikkat çekmektedir ve büyük ihtimalle onulmaz bir zayıflık gibi görünmektedir. Göz yumulamayacak kadar bariz ve

pişkin bir şekilde sergilenmektedir. En g  cl  devletlerin başlarını-
dakiler sırf kararlarının sağlam kalıp kalmayacağını görebilmek
için, korku içinde borsaların yeniden açılacağı Pazartesi gününü
beklemek adına, Cuma günleri doğru eylem çizgisini tartış-
mak ve kararlaştırmak için buluşacaklardır. Doğrusu, mevcut
fetret dönemi yakın zamanda doğmamıştır. Hatta hiç de yakın
zamanda olmuş bir şey değildir. Göze batan varlığı yıllar evvel
gösterilmekle kalmamış, kabul de edilmiştir. Nitekim kolektif
eylemin yerleşik araçlarına karşı beslenen güvensizliğin artışın-
da, kurumsallaşmış politikalara gösterilen ilginin azalışında ve
idrak edilebilir bile olsa kurtuluşun yukarlardan gelmeyeceği
ve/veya gelemeyeceğini söyleyen, amansızca yayılan ve çoktan
yaygınlaşmış, her şeyi kuşatmış hissiyatta yansımasını bulmuştu.
şunu da eklememiz mümkündür: İster tek başlarına ister grup
halinde hareket etsinler, bu kolektif eylem araçlarının başındaki
şoförler ve makinistler, uzun bir süre boyunca ortak hareket
etmenin faziletlerini inkâr edip itibarsızlaştırarak, nasihatler,
kafa  t lemeler ve d rt klemeler yoluyla her kesimden erkek ve
kadını, paylaştıkları sorunlar herkese ıstırap verse bile, bunların
bütünüyle bireysel sebeplerden kaynaklandıklarına ve bundan
 t r  bireysel düzlemde yüz yüze gelip ele alınabilecek şeyler
olduklarına, böyle görülmeleri gerektiğine, bireysel araçların
kullanımıyla bireysel düzlemde   z lebileceklerine ikna ede-
rek bu güveni yıkmak ve güveni zeminsiz bırakmak için hayal
edilebilecek her şeyi yapmaktadırlar. Daha da belirginleşmiş
toplumsal ayrımlar, kendilerini yansıtacak politik yapıları ve bu
yansımaya hizmet edecek politik araçları boş yere aradığından,
“fetret döneminin” en büyük ve nerdeyse belirleyici özelliği (yani
her şeyin mümkün olması fakat hiçbir şeyin güvenle ve sonuçları
kesinlik arz edecek şekilde yapılamaması eğilimi), kendisini eşi
görülmedik bir güçle ve benzeri görülmemiş önemli sonuçlarla
açığa serebilir. Sahayı temizleme aşamasında yan yana gelmiş
ittifaklar (normalde birbiriyle bağdaşmayacak çıkarlarla oluşmuş
gökkuşağını andıran, onları meydana getirmiş sağanağın hemen
ardından dağılmaya meyilli koalisyonlar) hızla parçalanabilir.

İtatta aralarındaki *ad hoc* [geçici] mantık evliliğinin doğasını herkesin görebileceği şekilde açığa sererek patlayabilir. Sahayı temizleme aşamasında güçlü liderlere ihtiyaç yoktur: Aksine güçlü vizyonları ve güçlü kanaatleri olan güçlü liderler, bu sahayı temizleme çabaları tamamlanmadan önce o gökkuşaklarını andıran koalisyonların çökmesine yol açabilirler. Harekete geçmiş kişilerin sözcüleri, hallerinden memnun olduklarını (illa doğru sebeplerden dolayı olmasa da) ve liderlere ne sahip oldukları ne de ihtiyaç duyduklarını ilan edebilirler. Doğrusu harekete geçmiş insanların lidersizliğini, politik ilerlemenin işareti ve en büyük başarılarından biri olarak görebilirler. Vladimir Putin, Rus iktidarların seçmenleri karşısında takındığı alaycı tutuma baş kaldırmış, kitlesel kamu protestolarının yenilgisini (büyük bir olasılıkla vaktinden önce) ilan ettiğinde, muhalefetin sözde yenilgisini, protestocuların kabul edeceği ve destekleyebileceği bir programa dönüştürebilen liderlerin olmayışına yüklediğinde hedefi on ikiden vurmuştu.

Bu hiç de şaşırtıcı değildir. Bu, çağımızda yaşanması beklenen, Antonio Gramsci'nin peşinen "fetret dönemi" diye adlandırdığı şeydi (uzun süre ve haksız yere unutulmaya terk edilmiş fakat neyse ki, yakın zamanda Profesör Keith Tester sayesinde kazılıp çıkarılmış ve üzerindeki tozları alınmış bir terimdir): Eski, tanıdık ve sınanmış iş yapma biçimlerinin artık işlemediği ancak görünürde yerlerine konulacak hiçbir etkin yöntemin olmadığı, fark edilmeyecek kadar erken doğmuş, değişken ve olgunlaşmamış halde olduğu veya fark edildiğinde (edilse bile) ciddiye alınmadığı neredeyse her gün yeni bulguların birikmesiyle daha da belirginleşen bir dönemdir bu.

Şunu güvenle varsayabiliriz: Bugünlerde sokağa çıkan ve kamusal alanlara dikilen doğaçlama sığınaklara haftalar yahut aylar boyunca yerleşen insanlar, *neyden* kaçtıklarını bilmekte-dirler veya kesin olarak bilemeseler de tahmin etmeye ve şüphe etmeye yetecek fırsatlara sahiptirler. Neyin yapılmaya devam *edilmemesini* istediklerini kesin şekilde bilmektedirler veya en azından bildiklerine inanmalarını sağlayacak iyi sebepleri vardır.

Fakat bilmedikleri Şey, *onun yerine* neyin yapılması gerektiğidir. Daha önemlisi, kendilerince doğru olan adımları atma göçüne ve iradesine *kimin* sahip olabileceğii hakkında hiçbir fikirleri yoktur. Twitter ve Facebook mesajları onları  ağdırmakta ve “olan bitene” karşı protestolarda bulunmak için kamusal meydanlara yollamaktadır. Fakat mesajları yollayanların, “olanın” yerine ne tür “gerekli” Şeylerin konulacağıyla ilgili tartıŐmalısı soru hakkında g kları çıkmamaktadır. Ya da herhangi bir unsurunun kemikleŐip teze dönüŐmesini önlemek için “gerekli” Şeyleri yeterince geniş, kabataslak, muğlak ve her Şeyden  te “esnek” çizgilerle resmetmektedirler. Ayrıca iş, taleplerinin uygunluğuu ve uygunsuzluğuu gibi çetrefilli bir meseleye geldiğinde açıkgöz bir suskunluk içindedirler. Twitter ve Facebook’ta mesajlar yollayanlar sadece savundukları davayı tehlikeye sokma pahasına bu önlemleri ihmal edebilirler. Eğ r etkili ve dijital eylem çağrılarıyla,  evrimi inden  evrimdiŐına etki eden başarılı stratejilerin demirden kurallarını hiçe sayarlarsa, mesajlarının  l  doğması veya hiçbir sonuç doğurmadan ölmesi riskiyle karŐılaŐırlar.  ağdırdıklarında kamu meydanlarına kurulsu bile çok az çadır dikilir ve çok azı uzun süre o meydanlarda kalmayı sürdürür.

Görünüşe göre inşa sahaları bugün farklı bir mekân yönetiminin geleceğii beklentisiyle, kolektif bir Şekilde yaratılma süre-cindedir. Hareket halindeki insanlar bu işi yapmakta, yahut en azından ısrarla yapmaya çalışmaktadır. Fakat gelecekte o terk edilmiş ve/veya yıkılmış binaların yerini alacak binalar, onlarca özel çizim tahtasına dağılmış haldedirler. Ve henüz hiçbirisi planlamaya izin verilen aşamaya ulaŐmamıŐtır. Doğrusu, bu izinleri çıkarma hakkına sahip olan ve güvenilir bir planlama ofisi için hiçbir temel oluŐturulmamıŐtır. Sahayı temizlemek için gereken g  , hatırı sayılır bir Şekilde gelişmiş olsa da, inşaat sektörü bu g   geriden takip etmektedir. Dahası, yetkinlikleri ve gözetimsiz inşaat iŐlerinin heybeti arasındaki mesafe geniŐlemeyi sürdürmektedir.

Harekete geçmiş ve geçmeye devam edecek insanların sayısını kararlılıkla arttıran temel güç, mevcut politik mekanizmalarda

belirgin bir şekilde görülen bu güçsüzlük ve beceriksizlik halidir. Bu gücün eklemlenme yetisi, ne var ki sahayı temizleme faaliyetleriyle sınırlıdır. Yerine inşa edilecek polisin tasarımcılarını, mimarlarını ve inşaatçıları kapsamamaktadır. Yaşadığımız “fetret dönemine” damgasını vuran şey, geçmişte kamusal tahayyülleri, programları ve projeleri biçimlendirip eklemlendirme süreçlerine hizmet etmiş kurumların çözülmesi ve itibarsızlaşmasıdır. Beşeri ortak yaşama ait toplumsal dokunun geri kalanıyla birlikte kapsamlı kuralsızlaştırma, parçalanma ve özelleştirme süreçlerine tabi oldukları için, bu kurumlar büyük oranda ‘yönetimsel imkânlarından, otoriteleri ve güvenilirliklerinden yoksun kalmışlardır. Bunu geri kazanma şansları ise çok muğlaktır.

Öncesinde veya beraberinde yıkıcı bir fiil yoksa hiçbir yaratıcı eylem düşünülemez. Fakat yıkım, devamında gelecek kurucu eylemlerin doğasını kendi başına belirlemez. Hatta yakınlaşmasını kaçınılmaz bir sonuca bile dönüştürmez. Toplumun kurumsal ağı ve özellikle kolektif, entegre olmuş girişimlerin araçları söz konusu olduğu müddetçe adeta şöyle bir hissiyat oluşur: 2011, erişilebilen buldozerlerin hacmi ve kapasitesine hatırı sayılır bir şekilde katkı sunmuşken, inşaat vinçleri ile diğer inşaat ekipmanları uzun süreli durgunluğa daha derin gömülmüşlerdir. Mevcut tedariklerse atıl durumda kalmıştır. Ne yazık ki, inatla gelmekte gecikse de daha elverişli zamanların geleceği beklentisiyle rafa kaldırılmışlardır.

Geçici koalisyonların liderleri ancak geçici liderler olabilirler. Gerçekten liderlik niteliğine, şahsi anlamda fotojenik bir cazibeden çok daha fazlasına, kurnazca becerilere ve kırılğan da olsa hızlı bir şekilde tanınma iştahına sahip kişiler için pek de cazip bir iş sayılmaz. Harici koşullardan her biri, bireysel tercihler için kendi gerçekçi seçeneklerini yaratır; fakat her seçenek, kendi potansiyel alıcılarına cazip gelir. Esas olarak öznelarını güvenli bir mesafede tutmayı amaçlayan, güçsüz olduğu son derece belirgin bir siyaset, sürekli fotoğraf çekilme fırsatını kollayan kalemşorlar ve sahne yöneticileri tarafından idare edilir. Tabanın gündelik kaygıları ve endişelerinden alabildiğine uzak olan bu

siyaset, vizyonları ve projeleri bir sonraki seçim tarihinin ötesine geçen bireyler için, yani politik aygıtların operatörlerinden farklı olarak bir politik liderde olması gereken vasıflara sahip kişiler için cezbedici değildir. Potansiyel politik liderler hâlâ doğum sürecindedirler. Yeti melerini engelleyen şey, çürüyen ve giderek   k p g  s zle en politik yapılardır...

Vladimir Putin, demode olmuş ve giderek gücünü yitirip etkisizle mi  politik araçların etkili alternatifleriyle değiştirilmesi için gereken deneysel zemini net bir şekilde ortaya koymuştur. Fakat yaptığı teşhisin ne kadar süre boyunca geçerli olacağı ne Putin'e ne de bir başkasına bağlıdır; bunu belirleyecek olan, kasıtlı veya kasıtsız bir şekilde tarihi yapan (ve aynı zamanda tarih tarafından yapılan) insanlar olacaktır. Bunu yaparken sahici politik ve ruhani liderlere duyulan acil, zorunlu ihtiyaçla ortaya çıkma ihtimalleri giderek daha da belirginlik kazanacaktır. Bu durumda gelecek liderler Vaclav Havel'in deneyimleri ve başarılarını hatırlayıp bundan dersler almakla doğru bir şey yapacaklardır. Çünkü Havel, hep olduğu gibi, yakın ge mi imizin en olağanüstü politik şahsiyetleri arasında bile ayrı bir yerdeydi.

Diğer hakiki politik liderlerin aksine, Havel y netimdeyken somut bir nüfuz yaratmak için olmazsa olmaz sayılan donanımlardan hiçbirine sahip değildi. Arkasında dallanıp budaklanmış ve sağlam köklere sahip politik aygıtlarla tamamlanmış kitlesel hiçbir politik hareket yoktu. Bol miktarda kamusal fona da eri emiyordu. Sözlerini ete kemiğe b r nd recek hiçbir ordusu, hiçbir füzesi ve gizli de olsa üniformalı da olsa hiçbir polisi yoktu. Onu   hretli yapacak, mesajlarını milyonlara iletecek ve dinleyip takip etmeye hevesli milyonlarca hayran yaratacak hiçbir kitlesel medya aracı bulunmuyordu. İçin aslı; Havel, tarihi değiştirme gayretinde kullanması için sadece üç silaha sahipti: Umut, cesaret ve inat.  u veya bu şekilde hepimizin sahip olduğu silahlardı bunlar. Ancak biz geri kalanlarla Vaclav Havel arasındaki tek fark, Havel'in aksine bizim bu silahlara nadiren uzanmamızdır. Nitekim uzandığımızda (veya uzansak bile) bunu çok daha cılız (zayıf ve kısa ömürlü) bir kararlılıkla yaparız.

Havel’le ilgili bu hatırlatmaların hemen ardından, geçmiş politik yelpazenin içindeki büyük ideolojiler birbiriyle ne kadar kavgalı olsa da, hepsinin şu konuda hemfikir olduğunu belirtmemeye izin veriniz: Yapılması gereken şeyler konusunda yırtıcı bir şekilde çekişmelerine rağmen, mesele kendilerince yapılması gereken şeyi kimin yapacağına gelince çok az ağız dalaşına girmişlerdir. Nitekim tartışmaya gerek de olmamıştır; çünkü sözcükleri ete kemiğe büründürmeye yazgılı failin devlet olduğu izah gerektirmez bir gerçek olarak görülmüştü. Bu, o dönemde insanların inandığı gibi kadiri mutlak, bir şeyler yapma gücüyle hangi şeylerin halledileceğine ve hangi şeylerden uzak durulacağına karar verme becerisini bünyesinde birleştirmiş, toprakları ve içinde yaşayan nüfus üzerinde tam egemenliğe sahip devletti. İşleri halletmenin (bu işler ne olursa olsun) en basit reçetesi, elindeki iktidardan yararlanmak için devlet aygıtına el koymaktı. İktidar; kafalarda, hükümetin ardiyelerinde “depolanmış” ve kullanıma hazır bir şey olarak canlandırılmaktaydı (kamuoyunun tahayyülünde sembolü, onu Oval Ofise sokmuş siyasi partiye bakmaksızın ABD başkanlığına gelen her ismin basmaya hakkı olduğu ve nükleer füzeleri fırlatacak tuştı). Bu ardiyeleri idare edenler, doğru ve uygun saydıkları veya sadece tedbir olarak gördükleri şeyleri yapma gücüne sahipti.

Fakat artık durum böyle değildir. İşleri halletme gücü “akışkan mekânlarda” (Manuel Castells) dolaşmaktadır. Ele avuca sığmayan, son derece hareketli, tespit etmesi, konumlandırılması yahut sabitlenmesi sinir bozucu oranda zor ve efsanevi hidra* gibi çok sayıda başı olan bir şeydir. Yerel düzenlere ve sınırları belli toprak parçalarının kurallarına bağışktır. Ayrıca hareketlerini kontrol etmeye ve hamlelerini veya insanların hamlelerine vereceği tepkileri öngörülebilir kılmaya dönük her girişime katı direnç gösterir. Madalyonun diğer yüzü, devlet yönetimlerine ait otoritenin hızla geri çekilmesidir. Nitekim bunu gündelik güçsüzlüklerinde ve her gün daha göz alıcı bir şekilde gözler önüne

---

* Yunan mitolojisinde Herkül tarafından öldürülen çok başlı canavar. (ç.n.)

sermektedirler. Bana göre “iyi bir topluma” ilişkin vizyonların neticede demode olması, bu vizyonları ortaya koyan iktidarların gözden kaybolmasının sonucudur. Eğer “bunu kim yapacak” sorusuna hiçbir yanıt verilemiyorsa, “ne yapılacak” sorusuna insan neden kafa yorsun ki?! Bugün birden çok krizin içinden geçmekteyiz; fakat aralarında en keskini, aslında diğer hepsini çözümsüz kılan “meta kriz” *failliğin krizidir*. Daha doğrusu, “bildiğimiz haliyle failliğin”, devletin miras alınmış ve mevcut failliğinin, onu bir araya getiren ve bizden kullanmamızı bekleyip bu yönde tavsiyelerde bulunan geçmiş kuşakların deneyip sinadığı failliğin krizidir.

Etkili, güvenilir failliğin gerilemesine ve kullanılmaz hale gelmesine uygun olup onu tanımlayan şey, ideoloji alanındaki ufuk açıcı değişim olmuştur. Yarım yüzyıl veya daha öncesine dek ideolojiler, tabiri caizse devletin - onun kaygıları ve amaçlarının - “etrafına sarmalanmış” haldeydiler. Günümüzün ideolojileriye etkili bir eylem ve değişim aracı olarak devletin *yokluğunun* etrafına sarmalanmışlardır. En uç yorumuyla günümüzün ideolojisi “ zelleştirilmiştir”. Bataklıklar içinde görece katı ve sakın bir alan a maya; umutsuz ve onulmaz derecede güvensiz, güvencesiz bir toplumsal ortamda güvenli ve güvenceli sığınaklar yaratmaya odaklanmaktadır ( rneklerinden biri; “Karşılıklı Garanti Altına Alınmış Yıkıma” meyilli bir dünyada aileler için nükleer sığınaklar inşa etmek veya şiddetle ve durdurulması imkânsız   r melerle dolu bir kentte “kapalı siteler” satın almak gibi). Toplumsal bütünlüklerin aşırı derecede “bireyselleştirildiği” ve tozlaştırıldığı kutbun biraz ötesinde, bugün en çok yokluğuyla belirgin olan devlet karşısında, alternatif(ler) olacak yeni kolektif eylemleri arayıp sınamakla meşgul geniş bir ideolojik yelpaze uzanmaktadır. Yukarıda kısaca bahsetmiş olduğumuz “hareket halindeki insanlar” fenomeni, bu eyleme geçmiş ideolojilerden biridir. Tam olgunlaşmamış ve erken doğmuş olan, açıkça tamamen şekillenmemiş, halihazırda tasarlanıp seçilmiş bir yönde atılan kararlı ve tutarlı hamlelerden ziyade karanlıkta toplanmış kişileri andıran haliyle, şimdiye dek test aşamasındadır. En hafif

tabirle, testte toplanan bulgular muğlaktır ve jüri hâlâ toplanmamıştır. Büyük ihtimalle de kayda değer bir süre boyunca da toplanmayacaktır. Sinyaller ihtilaflı, birbirini izleyen testlerin kaderi hep değişken, mesajlarının içeriği bukalemunlar gibidir. Mevcut politik kurumlara umut beslemeyi reddetmek, belki de hepsinin paylaştığı tek değişmez ve bütünleştirici etmendir.

Adlandırdığınız bir dolu şey arasında bir başka önemli unsur daha var... Şöyle diyorsunuz: “Orwell’in 1984’ündeki televizyon ekranı veya kişinin komşusunu, sevgilisini veya dostunu ihbar etmesi (modern birer his ve özgür tercihlerin ifadeleri olarak sevgi ve arkadaşlık orada ortadan kalktığı için bu terimleri kullanmak sanki anlam ifade ediyormuş gibi), insani yüzü olmayan bir modernlik kâbusu olarak yahut asker botlarıyla insani yüzlerin ezildiği bir modernlik olarak belirmektedir.” Ama ardından “akışkan modernlik çağında, kitlesel gözetim ve mahremiyetin sömürgeleştirilmesi canlı ve diri olsa da farklı formlar almaktadır” diyorsunuz. Ne kadar doğru!

Bence bu bağlama sokulması gereken bir başka önemli husus daha var. Kitlesel gözetime ve “mahremiyetin sömürgeleştirilmesine” hizmet eden mekanizmaları, neticede akışkan modern zamanlarımıza özgü kölecilikle ruhsal tahakkümün metodolojisini, bunların yanında bu mekanizmaların inşasında kullanılan iktidar tekniklerini açıklamakta yardımcı olmaktadır.

Joseph S. Nye, Jr; Machiavelli’nin Prense yaptığı şu kötü şöhretli tavsiyeyi ters yüz etmiştir: *İnsanlar sizi severken değil, sizden korkarken daha güvende olursunuz.*¹¹ Bu tavsiyenin hükümdarlar için doğru olup olmadığı tartışılmaya devam etmektedir. Fakat daha kesin bir şey varsa, artık başbakanlar ve başkanlar için anlamlı olmaktan çıktığıdır.

Nye; sevginin, fazlasıyla kararsız alışkanlıklarından ötürü, üzerinde uzun vadeli bir güvenin inşa edilip dikilebileceği bir temel olmaya uygun düşmediğini kabul ederdi. Fakat ardından korku duyma halinin de temel olamayacağını, özellikle ceza-

11. Joseph S. Nye, Jr, *The Powers to Lead* (Oxford University Press, 2008).

landırma tehdidini sürdüren Hükümdar tarafından yeniden onaylanmıyorsa hiç etki yaratmayacağını eklerdi. Temel olması için iddia ettiği ve/veya inanıldığı kadar zalim, amansız ve vahşi, hepsinden öte de boyun eğmez ve karşı konulmaz olmalıdır. Eğer sevgi (huşu, saygı, güven ve ara sıra yaşanan kusurları, yanlışlıkları, uygunsuzlukları bağışlamaya hazır olma haliyle tamamlanan bir sevgi) mevcut değilse veya ortaya serilen yeter-sizliklerle acziyetleri telafi etmeye yetecek kadar güçlü değilse, bu tavsiyenin çok daha güvenilirmez ve beyhude olduğu görülür. Kısaca, başkanlar ve başbakanlar dikkat etmelidir: Nihayetinde, *sevilmek korkulmaktan daha güvenlidir*. Açık düşmanlıklara başvuracak olursanız, başarınızı öldürdüğünüz düşmanların sayısıyla değil, toplamayı, kazanmayı ve/veya teskin etmeyi başardığınız dostların, hayranların ve müttefiklerin niceliğiyle ölçün.

Bunun doğru olduğuna inanmıyor musunuz? Sovyetler Birliği'ne olanlara bakın: Dünyanın kanaat önderleri arasında yarattığı hayranlığın ve saygının muazzam sermayesiyle İkinci Dünya Savaşı'nın çatışmalarından çıkıp gelmişti. Ta ki bunu Macaristan isyanını kandan nehirlerle boğarak, ardından Çekoslovak deneyiyle "insani yüzlü sosyalizmini" ezip boğarak ve alçaklıklarını feci bir ekonomik performansla, kendi içinde planlı ekonomi himayesiyle üretilip yeniden üretilen sefaletle büyüterek israf edinceye dek. Yahut totaliter güçlere karşı peş peşe verilen iki savaştan muzaffer bir şekilde çıktığında, dünyanın saygıyla ve gıptayla baktığı Amerika Birleşik Devletleri'ne bakın. Ta ki korkutma amacıyla kullanılan silahlar yaratılan beklentiler kadar etkin ve canavarca olsa da, sahtekârca sebepler ve sahte vaatlerle Irak'la Afganistan'ı işgal ederek, ilk bakışta hiç tükenmeyeceği düşünülen ve eşi görülmedik derecede devasa bir güveni, umudu, hayranlığı ve sevgiyi ziyan edinceye kadar. (Saddam Hüseyin'in muazzam ordusu Blitzkrieg tarzıyla süpürülünce ve sahadaki Taliban karargâhlarının karton kutular gibi yıkılıp parçalanması birkaç gün sürünce, ABD başlangıçtaki koalisyonun nerdeyse tüm üyelerini ve Arap dünyasındaki potansiyel müttefiklerini tek

tek kaybetti. Peki, bu ne anlama geliyordu? ABD üniformalı ve üniformasız yüz bine yakın Iraklıyı öldürmüştü ama milyonlarca sempatzan kaybetmişti...).

Bu kitapta Nye, “askeri-imalat tipi liderlik türünün” kesin bir şekilde demode olduğu, belki bildiğimiz şekliyle liderlik düşüncesinin de onu takip ettiği sonucuna varmıştı. En azından “Wall Street’i İşgal Edenlerin” sözcüleri, liderlerinin olmayışını bir fazilet olarak aktararak bunda ısrar ediyorlardır. Yahut bu iktidar sahiplerine duydukları güvensizliği bildirerek her üç Amerikalıdan ikisinin doğruladığı şeydir. Ya da Xerox Şirketi’nin yakın zamanda sipariş verdiği, kolektif girişimlerde başarının yüzde 42 takım çalışmasına, sadece yüzde 10’un liderlerin vasfına bağlı olduğunu gösteren araştırmanın bulguladığı şeydir.

İnsanlar artık eskisi gibi veya eskiden düşünöldüğü gibi uysalca itaat etmemektedirler ve itaatsizlikle cezalandırılma korkusuna, daha önceki hesaplamalara kıyasla daha az kapılmaya meyillidirler. Onları kodamanların istedikleri şekilde davranmaya zorlamak zorlaşmaktadır. Ancak diğer yanda, ayartıcı unsurlar bollaştığı ve teknik açıdan sofistike hale geldiğinden, baştan çıkmaya daha uygun hale gelmektedirler. Günümüzün ve geleceğin başkanlarıyla başbakanları şuna dikkat etsin: Joseph S. Nye Jr, başkanların deneyimli ve sınanmış danışmanları, en üst sıralardan birçok düşünce kuruluşunun üyesi mevcut iktidar sahiplerine ve iktidarı gelecekte alabilecek kişilere, *sert* güce (askeri veya ekonomik) daha az bel bağlamalarını, bunun yerine daha çok onun *yumuşak* alternatifi ve tamamlayıcısına güvenmelerini tavsiye etmektedirler. Neticedeyse *akıllı* güce dayanmalarını tembihlemektedirler: Şimdiye dek bulunması çok güç olan fakat her iki unsurdan doğru dozun alınmasıyla aranması zorunlu, altın oranları. Boyunları kırma tehdidiyle kalpleri kazanma çabasının ideal kombinasyonu.

Askeri ve politik seçkinler arasında, Nye’inki buyurucu, geniş kesimlerin ilgiyle dinlediğı bir sestir. Mağlubiyetle sonuçlanmış, uzun ve uzatmalı askeri maceralarla, sadece ince bir maskeyle gizlenmiş yenilgilerden çıkış yolunu göstermektedir. Sanırım

sesinin işaret ettiği ve yansıttığı Şey bir bakıma bir çağın sonudur: Tanıdığımız Şekliyle savaşların, en başta simetrik bir hadise yani çatışma olarak kavradığımız savaşların sonudur. "Sert gücün" baskı araçları kesinlikle bırakılmış değildir. Dahası, bunlar de-mode olma ve tedavülden kalkma ihtimali düşük silahlardır. Fakat giderek mukabeleyi ve dolayısıyla çatışma tipi simetriyi bütünüyle imkânsız kılacak Şekilde tasarlanmaktadırlar. Düzenli ordular çok nadiren karşı karşıya gelmektedirler. Silahlar çok nadiren yakın mesafeden ateşlenmektedir. Terörist faaliyetlerin yanı sıra "teröre karşı verilen savaşta" (düşmanlıklar arasındaki yeni asimetriyi yansıtan terminolojik ayrım), düşmanla doğrudan yüzleşmekten bütünüyle kaçınma, iki tarafın da hep artan bir başarıyla çabaladığı bir Şeydir. Cephenin iki tarafında, birbirinden taban tabana zıt düşmanlık stratejileri ve taktikleri gelişir. Her tarafın kendi sınırlılıkları vardır. Ama aynı zamanda diğer tarafın etkili tepkiler veremediği avantajlara da sahiptir. Sonuç olarak mazide kalmış çatışmaların yerini alan mevcut düşmanlıklar, simetri olasılığının kendisini hükümsüz kılmayı hedefleyen iki tek taraflı ve belirgin Şekilde asimetrik eylemden oluşmaktadır.

Bir yanda savaşı, düşmanın önlemesi veya benzer karşılıklar vermesi Şöyle dursun, cevap verme veya önüne geçme olasılığını yok etmeye yetecek kadar uzak mesafelerde cereyan eden eylemlere indirgeme eğilimi vardır. Bu eylemler, akıllı füzelerin veya tespit edip saptırılması güç olan, daha sofistike dronların yardımıyla gerçekleştirilir. Bunun tersine, diğer yanda, silahların basitleştirilmesine dönük bir eğilim vardır: Montajları ve kullanımlarının maliyetini, boyutlarını ve karmaşıklığını azaltma eğilimi. Bir uçağı kaçırıp onu yıkıcı bir materyal olarak (hatta psikolojik anlamda felaketi andıracak Şekilde) kullanmanın maliyeti, bir uçak biletinin fiyatından sadece birkaç dolar fazladır. İlk eğilimin standartlarıyla bakıldığında, etkisi genelde yapılan masraflarla muazzam bir Şekilde orantısızdır; ama maliyet asimetrisiyle ilgili öykü bundan ibaret değildir. Silahların inşa edilmesini sağlayan materyallerin basitliği ve kolay erişilebilir

olması, planlanmış terör eylemlerinin erkenden tespit edilmesini ve böylece önlenmelerini aşırı şekilde zorlaştırmaktadır. Fakat buradan hareketle çıkarılabilecek hayati mesele şudur: Öngörülen sayısız terör eyleminin önüne geçme gayretiyle harcanan tutar (bu öngörüler nerdeyse tamamen tahminlere ve “sağlamcı davranmalara” dayanmaktadır), gerçekleşmiş tek tük eylemin yarattığı maliyetlere harcananların çok ötesine çıkmaktadır. Bu maliyetler tamamen saldırıya uğrayan tarafından finansal kapasitesiyle karşılanmak zorunda olduğundan, bunu uzun vadede teröristlerin en etkili ve en tahrip edici silahına dönüştürebilmektedir (her gün dünyanın çeşitli yerlerinden binlerce havalimanında, su şişelerini gözleme, bulma ve onlara el koymanın ne kadar maliyetli olacağını düşünün; çünkü birileri bir yerlerde, küçük miktarlarda iki sıvıyı karıştırarak yapılmış küçük ölçekli veya el yapımı bombayla yakalanmış veya bomba yapma şüphesiyle durdurulmuştur...). Bazı insanların değerlendirmelerine göre, Sovyetler Birliği’nin çöküşünü tetikleyen şey, Reagan’ın Gorbaçov’u Sovyet ekonomisinin iflas etmeden giremeyeceği bir silahlanma yarışına sokmasıydı. ABD’nin şimdiden fahiş noktalara gelmiş ve hızla artmaya devam eden federal borçlarına bakılınca, Bin Ladin ve takipçilerinin bundan ders çıkarmayı başarmış olabileceğini ve Reagan’ın başarısını tekrarlamaya koyulduklarını düşünen insanlar hoş görülebilir...

LD Modern siyasetin yüzyıllar boyunca var olduğu haliyle sağ kalıp kalmayacağı meselesi bugün şaka olmaktan çıkmıştır. Milan Kundera’nın sözleriyle, “üstesinden gelinmez olduğu kadar budalaca” olan, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’ya derinden kök salmış Manişeist sol ve sağ, partizan politikalardan çok daha fazlasıdır. Sadece bundan ibaret olsaydı, beşeri varoluş içindeki kutuplar ve karşıt görüşlerle baş etmek için (kişinin temel ilkelerini, haysiyetini ve kimliğini kaybetmeden rasyonal ödünler vermesini öğütleyen etiğiyle) demokratik siyaset dışında hiçbir yolun olmadığı güvenle varsayılabilirdi. Ancak yakından bakıldığında bunun öyle olmadığı görülmektedir.

Bağdaşmaz ve birbirini dışlayan ahlaki kavramların, kültürel kodların ve bugünlerde politikacıların el koymaya, adapte olmaya ve üzerlerinde tekel kurmaya çalıştığı dünya görüşlerinin verimsiz fakat çarpıcı karşılaşmalarından mustaribiz. Fakat bu kutupları uzlaştırmak ve ortak bir paydaya ulaşmak için tek bir fırsat dahi yoktur.

Bu noktada,  ağımaza ait olan ve insan hakları ideolojisi dediğimiz ahlaki uzlaşma, Batı'da dahi son derece aldatıcı olabilir-mektedir. Sol kanattan akranlarının LGBT (lezbiyen, gey, biseksüel ve trans) haklarıyla ilgili ifade ettikleri her kaygı karşısında sağcıların bundan gizlemedikleri bir rahatsızlık duymalarına karşı, sağ kanatta Hristiyanların uğradığı zulmü belirten veya Hristiyanları Avrupa'nın arkasındaki itici güç olarak gören, en azından ahlaki ve politik hassasiyetlerden biri olarak tanımlayan (genelde bu, solun reddettiği bir girişimdir) bakış da solcuları rahatsız etmektedir.

Politikacılar; insan bedeni, mahremiyeti ve hafızasıyla meşgul olduğu, dahası bunları saplantıya d n şt rd ğu sürece, iyi politikaları bulma arayışının yerine, ahlaki çoğunluğu oluşturma gayretini sokma, yollarını ahlaki ve eğitimle ilgili kaygılarla gizlenmiş yeni toplumsal denetim formlarıyla adeta buldozer gibi açma eğiliminde olacaklardır.

O halde, Michel Houllebecq'in modernizm içindeki bu içsel çatışmayı, birbirine temelden karşıt iki antropolojinin çarpışması olarak tarif etmesinin sağlam gerekçeleri vardı: İnsani hassasiyetlerle yaşamın karakteristik bir şekilde modern bir niteliğe sahip topraklarını örtme çabası içinde, taraftarlarının adına konuşup hareket ettikleri uzak bir ideale dönük olan uhrevi bir antropoloji; varoluşun ve kimliğin üstün veya öncelikli bir konumu varmiş gibi hareket etmeyen, açık şekilde materyalist ve hedonist olan, dünyevi bir antropoloji. İlki tüm formlarıyla yaşamı korur, kürtaja sert bir şekilde karşı çıkar ve insanların ilahi kökenlerinden yanadır. İkincisiyse kadın bedeni ve onuru, yahut mahremiyet ve özgürlük arasındaki ilişkiyi savunur.

İlki kendisini, iktidarın modern diliyle konuşan ve bin yıllık kolektif bir peygamberin sesiyle günümüzün aktörleri gibi davranan, eskiden kalma ve kadim bir gelenek olarak takdim etmesi bakımından hilekârdır. Fakat kendisini bugünün sesi olarak tanıtmak için çok çabaladığı fakat Rönesans'a derinden gömülü olan o eski insan-merkezcilik fikrinin lehine konuştuğundan ötürü ikincisi de bir bakıma öyledir. Birbirine derinden karşıt olan ve birbirini dışlayan bu iki antropolojinin mücadelesinden kalan şey, modernliğin temel gerilimidir.

İnsan yaşamı, özgürlüğü ve bilincinin gizemi için uygun kamusal fail nedir (tabi eğer ortada bir fail varsa)? Kim bizim adımıza konuşuyor? Bizi kontrol edenler mi yoksa sözde bizi bizden daha iyi tanıyanlar mı? Aslında ikisi de değil.

Bu da bizi bir sonraki esas soruya getiriyor: Politikanın modern insanlığı temsil etme potansiyeli nedir ve siyasi partilerin, bireyle topluluk arasındaki ilişkiler adına konuşan, özel kaygıları kamusal meselelere dönüştüren, onları güçlendiren ve kamusal alanla ilişkilendiren iktidar faillerinin geleceği nedir?

Facebook çağında ve özellikle Arap Baharı'ndan sonra, siyasi partilerin gelecek yüzyılda ve belki yüzyılın ikinci yarısında, varlıklarını ancak toplumsal hareketler olarak hareket etmeleri ve onlarla yakın saflarda olmaları koşuluyla koruyabilecekleri belirginlik kazanmıştır. Aksi takdirde partiler gereksiz ve yarrarsız hale gelme tehlikesi içindedirler. Ya münferit toplumsal ve politik iradelerin yeni ifadeleri olarak (İspanya'daki *öfkeli*lere benzer bir şekilde) toplumsal hareketlere yaklaşacaklar ya da demode olmuş ve alelade klikler olarak zemin kaybedeceklerdir.

Politik hedeflerinin ve menfaatlerinin bilincinde olan insan grupları olarak siyasi partiler; yerlerini, uzun vadede politikleşmiş, muğlak bir postmodern sekterlikle bezenmiş ticari yahut yarı dini gruplara kaptırma riskiyle karşı karşıyadırlar. İnsani bağlar ve ortak adanmışlıklar, bu tür yarı dini gruplarda siyasi partilerden daha güçlüyken, ekonomik çıkarların takibi ticari dünyanın yeni hücreleri olarak örgütlenmiş yarı partilerde çok daha etkili olabilmektedir. Her iki örnekte de, derin bir şekilde

teritoryal birliğe gömülü olmuş iktidarın klasik mantığıyla, politika ve kültür arasındaki modern evliliğe bel bağlayan eski tarz siyasi partiler, kendilerini kazanamayacakları bir durumun içinde bulacaklardır.

Etkili kamusal iletişim formlarını bulma arayışından ziyade, gerçek bir demokratik temsiliyet ve meşruiyet, mevcut politika-nın başat sorunu olarak belirlemektedir. İlaveten, modern politik hassasiyetlerimizin etik ve varoluşsal kaygılarımızla uyumlu olup olmadığıyla ilgili sorular da yanıtız kalmaktadır.

Neticede, TV şovlarının politik yaşamın hâkim formuna dönüştüğü ve yeni politik aktörlerin tamamen şov dünyası, spor camiası ve yetişkin filmler endüstrisinden çıkarıldığı bu çirkin ve tuhaf siyasetin k busundan uzak kalmak istiyorsak, bunları dışarıda bırakamayız.

3

Korku ve Kayıtsızlık Arasında: Duyarlılıkların Kaybı

Leonidas Donskis Bizimkisi bir korku çağı. Giderek güçlenen ve küreselleşen bir korku kültürünü besliyoruz. Ucuz sansasyonlara, politik skandallara, televizyonlardaki realite şovlara ve kamunun ilgisiyle şöhret karşılığında insanların kendilerini ifşa ettiği diğer şeylere düşkün, kendi kendisini açığa seren çağımız, paniğe ve felaket senaryolarına; dengeli yaklaşımlardan, hafif ironilerden veya alçakgönüllülükten çok ama çok daha fazla kıymet vermektedir.

Bu eğilimin arkasında, insanın yere çakılmaktan ve sadece kendisi olmaktan duyduğu ezici bir korku vardır. Önemsizleşme

korkusu, görünürde ve ortada hiçbir iz bırakmadan buharlaşma korkusu. Başkaları gibi olma korkusu. Televizyon ve medya dünyasının ötesinde kalma korkusu. Nitekim bu, hiçliğe dönüşmekle ve kişinin var oluşunun sona ermesiyle denktir. Kaderci ve karamsar filozofların, Avrupa kültürünün acımasız sonunu veya Batı Dünyasının yıkılışını haber veren onca tahminleriyle, kulağa; Birinci Dünya Savaşı'nın, Amerika'daki Buhranın, totaliter diktatörlüklerin yükselişinin ve diğer modern barbarlık formlarının yarattığı kasvetli ve trajik deneyimlerinden ötürü yirminci yüzyılın sesi gibi geldiği bir zaman vardı.

Bugün paradoks, Avrupa'nın  k ş n  (finansal, politik ve kültürel  k ş n ) tahmin etmenin neredeyse *revaçta* [*bon ton*] bir şey olmasıdır. Vizigotların gelişi şu veya bu şekilde kesindir: Afrikalı, Aşyalı ve Doğu Avrupalı göçmenlerle sığınmacılar, Avrupa'yı tarihsel kimliğinden yoksun bırakırken, Müslümanlar Hristiyanlığın mirasına ve temel haklarla  zg rl klerimize doğrudan tehdit oluşurmaktadır. Avrupa için  alınan cenaze müzikleri, son beş yıl civarında yaygınlaşmıştır.

Kötü ve tehlikeli olsa da sezgileri kuvvetli kültür filozofu Oswald Spangler'ın, birleştirici büyük ilkelerin (kuşkusuz Giotto, Massaccio, Leonardo, Rafael, Hals, Rembrandt, Vermeer, Bach, Mozar ve Beethoven'in arkasında görülen ilke), henüz belirginleşmemiş bir şekilde inkâr edilmesi ve daha ilan edilmeden bu ilkelerden kopulması olarak algıladığı şey, yeni internet ve Facebook ortamlarımızdaki Kassandralar* tarafından yeni Vizigotların hücumu olarak duyurulmaktadır. Avusturyalı düşünür Egon Friedell tarafından Avrupa ruhunun derin krizi olarak görülen şeyi, yeni Kassandralarımız salt iktidarın, tahakkümün ve itibarın kaybı üzerinden değerlendirmektedir. Son derece popüler olsa da, amatörce yazılmış ve aslında acınacak bir kitaptan, Alman maliye bakanlığının eski çalışanlarından olan ve Berlin'in maliye senat rl ğ n  yapmış Thilo Sarrazin'in Almanya ve Avrupa kimliği için  alan tehditlerin tellallığını

* Apollon'un lanetine uğrayan mitolojik karakter. Bu lanet sonucu geleceği görebilme yetisi kazanır fakat kimseyi gördüklerine inandıramaz. ( .n.)

yaptığı *Deutschland Schafft Sich Ab: Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*'den (Almanya kendisini lağvediyor: Ülkemizi nasıl riske atıyoruz) (2010) bahsetmek yeterlidir.

En çarpıcı, hatta en akıl almaz şey, görece güvenli ve mutlu zamanlarda yaşamamızdır. Ne kadar kafa karıştırıcı ve öngörülmez olursa olsun, çağımızla iki dünya savaşının gerçekleştiği dönemler arasında yapılacak karşılaştırmalar, bana tamamen yanlış, zevksiz ve nihayetinde düşüncesiz gelmektedir. Bundan ötürü, birbirinden tamamen farklı şeyleri karşılaştırdıklarında ve tehlike çanlarını çaldıklarında insanların yaptıkları şeyi anlayıp anlamadığı sorulabilir. Son on yılda sözüm ona yeni ortaya çıkan “yeni liberal tiranlık”, “yumuşak totaliteryanizm”, “liberal faşizm” vb. şeylerle ilgili kitaplar çoğalmaya başlamıştır.

Yanıt görüldüğü kadar kolay değildir. Modernite korkusu, eskimiş bir haberdur. Her yeni fenomen, ahlaki bir panik dalgasına ve aşırı tepkilere yol açabilmektedir. Ancak burada evcilleştirilmiş veya ehlileşmiş bir korkuyu görebiliriz. Mesele, korkunun uzun süredir popüler kültürün parçası olduğu, sıkıntılı ve felaketlerle örülü hayal gücümüzü beslediğidir: Depremler, tsunamiler, diğer doğal afetler ve savaş suçları uzak bir gerçeklik olmaktan çıkmıştır. Artık sürekli bizimledirler. Sansasyoncu medyamızı beslemekte ve uzakta mutlak suretle güvenli, mutlu olabileceğimiz bir adanın olduğunu veya en azından böyle bir adanın olabileceğini düşündürecek tatlı rüyalarından koparmaktadırlar.

Korku, türlü türlü maske takmaktadır. Varoluşsal ve dolaysız deneyimlerin diliyle konuşabilir; fakat yakından bakılınca, örgütlü korkunun büyük bir kısmına bizim hâkim olduğumuzu görürüz: Televizyonlardaki komedi programları ve stand-up komedyenleriyle birlikte, eğlencenin ayrılmaz bir parçası olan korku filmlerini ve korku öykülerini düşünün.

Çok korkmamaktayız ama korku içindeyiz. Korkuyorum, öyleyse varım. Aynı madalyonun diğer yüzünde, korku nefreti, nefret de korkuyu beslemektedir. Korku; çağımızın büyük miktarlarda ve bol sayıda tedarik ettiği belirsizliklerin, güven-

sizliklerin ve g vencesizliklerin dilini konuşmaktadırdır. Kompl  teorilerinin ve Avrupa Birliği'ne karşı basite indirgenmiş olsa da  oşkulu yaklaşımların çoğalması, bize, bitmek bilmez şüpheler ve belirsizlikler içinde yaşamımızın ne kadar zor olduğunu, hatta çekilmez hale geldiğini hatırlatmaktadır.

Belirteceğiniz üzere, rasyonel kültürümüzün, makul bir yeni teori veya derinlikli bir açıklama gelmeden önce belirsizliğin geçici bir duraktan ibaret olduğunu söyleyerek insanları yatıştırdığı bir dönem olmuştu. şimdi yaşamayı sürekli belirsizlik duygusuyla öğrenmek zorundayız. Bir filozof veya sanatçı için ilham kaynağı olacak şey, yaşamlarının harcanması ve heba olmasından korkan alelade insanlar için bir felakete dönüşebilir. Nitekim beraberinde, sorunu halledeceğinin ve korkularımızla huzursuzluklarımızı kovalayacağının sözünü net bir şekilde veren kurnaz politikacıların gelmesi de sıkıntıdır. Böylelikle korku, Avrupa'da popülizm ve yabancı düşmanlığının yolunu açan politik bir metaya dönüşmüştür.

Gözlerimizin önünde korku kültürü, korku siyasetini üretmektedir.

Zygmunt Bauman Haklısınız Leonidas. Görünüşe göre korku yok edilebilir ve iyileştirilebilir bir anormallik değildir. Modernliğin cesur yeni dünyasına bela olmuş kanserli bir illet, kesilip atılması gereken ama ameliyatı mümkün kötü huylu bir tümör değildir. Dahası, ameliyatı yapıldığında, hastanın (modernite) bunu atlatma ve ameliyat masasından sahneye fit, zarar görmemiş bir şekilde dönme ihtimali zayıftır. Korku ve modernite, görünüşe göre ikiz kardeştirler. Aslına bakılırsa *Siyam* ikizleridir. Ne kadar hünerli olsalar da ve en son cerrahi teknolojiyle ne kadar donatılmış olsalar da, hiçbir cerrahın *iki* kardeşin de hayatını riske atmadan ayıramayacağı bir bağ vardır aralarında.

Korkmaya neden olan üç sebep vardır ve her zaman    sebep olmuştur. İlki cehaletti (hâlâ öyledir ve öyle de olacaktır): Sonrasında ne olacağını, darbelere karşı ne kadar hassas olduğumuzu,

ne tür darbeler alacağımızı ve nereden geleceklerini bilememek. İkincisi acizlikti (hâlâ öyledir ve öyle de olacaktır): Darbeden kaçınmak veya geldiği anda onu savuşturmak için yapılabilecek bir şey olmadığından veya çok az şey olduğundan şüphelenmek. Üçüncüsü ise ilk ikisinin türevi olan aşağılanmaydı (öyledir ve öyle olmaya da devam edecektir): Darbenin yol açtığı yıkımdan sorumlu olan esas şeyin, yapılabilecek şeylerin hepsini yapmamak, emarelere kayıtsız kalmak, bunları savsaklamak, tembellik veya eksiklik olduğu görülünce öz saygımızı ve özgüvenimizi tehdit edecek olan aşağılanma. Yaşanacak şeyler hakkında tam bilgiye sahip olmak tümüyle başarması imkânsız bir şey olduğu ve bunları önlemek amacıyla kullanılabilecek araçların yüzde yüz uygun araçlar olduğu varsayılamayacağı için, bir miktar cehalet ve güçsüzlüğün insanlara her girişimlerinde eşlik etmesi kaçınılmazdır. Açıkça söylersek: Korku kalıcıdır. Bu, insanların kadim zamanlardan beri bildiği bir şeydir. Korkunun geçici bir rahatsızlık kaynağı olarak görülmesi (Aklın ilerleyen birlikleri tarafından tek seferde yoldan kaldırılıp yok edilebilecek bir şey olarak görülmesi), beşeri tarihin modern aşaması içinde görece kısa ve tek seferlik bir dilimden ibaretti. Doğru bir şekilde gözlemediğiniz gibi bu dilim büyük oranda sona ermiştir.

Sigmund Freud, 1929'da "sadece zıtlıktan yoğun haz alabilecek ve şeylerin normal halinden pek zevk almayacak şekilde yaratılmışız" diye yazmıştı ve o günden sonra kimse ona ciddi bir şekilde karşı çıkmamıştı. *Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları*'nda, kendi görüşünü desteklemek için, bunu belki bir miktar "abartı" olarak nitelendirerek Geotheden şu altını yapıyordu: "Alles in der Welt laßt sich ertragen, / Nur nicht eine Reihe von schönen Tagen" (Birbirini takip eden ortalama ve iyi günlerden daha çekilmez bir şey yoktur). İstirap kalıcı ve kesintisiz bir koşul olabilse de, mutluluk yani "yoğun haz" sadece anlık ve uçucu bir deneyim olabilir. İstirap sona erdiğinde şipşak yaşanan bir duygudur. "Mutsuzluk", Freud'un iddiasıyla "deneyimlenmesi çok daha kolay bir şeydir."

O halde çoğu kez ıstırap  indeyizdir. Ve sürekli bu ıstırapa, mutluluk ve esenli imizin tepesine dikilmiş kalıcı tehditlerin yol açabileceğinden korkarız. ıstırap getirmesinden korktu umuz    g zerg h vardır: Doğanın  st n gücü, bedenlerimizin zayıflığı ve diğer insanlar. Daha iyi ifadeyle, beşeri ilişkileri ıslah edip iyileştirme olasılığına, Do ayı zapt edip insan bedeninin zayıflığına son verme ihtimalinden daha çok inandı ımızı düşünürsek; aile, devlet ve toplumdaki karşılıklı insan ilişkilerine uyumlu düzenlemelerin yetersizliğinden korkarız. ıstırap çekmek veya ıstırapın deh eti, yaşamın kalıcı bir refakatçisi olduğundan, “medeniyet sürecinin” yani dünyada daha konuksever ve daha tehlikesiz bir var olma tarzına ulaşmak adına yapılan uzun ve belki bitmeyecek y r y   n, insanı mutsuz eden bu üç kaynağı tespit etmeye ve bunları engellemeye odaklanması  a ırtıcı değildir.

Aldığı tüm şekilleriyle insanları rahatsız eden şeylere açılan savaş, bu üç cephenin tamamında yürütülür.  lk iki cephede sayısız zafer elde edilmesine ve çok sayıda düşman gücü etkisiz hale getirilip devre dışı bırakılmasına rağmen,   nc  cephe hattında savaşın kaderi hâlâ dengede asılı haldedir ve d  manlıklar hiç duraca a benzememektedir.  nsanları korkularından kurtarmak için, toplumun fertlerine kısıtlamalar dayatması zorunludur. Diğer yandaysa, mutluluklarının peşinden ko maları için erkek ve kadınların bu kısıtlamalara meydan okumaları gerekir.  nsanlara acı veren bu üç kaynaktan   nc s , yok olacak şekilde düzenlenemez. Bireysel mutluluk arayışı ile ortak ve el uzatılmaz yaşam koşulları arasındaki ba , sonsuza dek çatışma alanı olarak kalmaya devam edecektir.  nsanların i  d sel dürtülerinin, insanlara ıstırap veren sebeplerle savaşmaya ve onları fethetmeye dayalı medeniyetin talepleriyle  atı ması kaçınılmazdır.

Freud’un ısrarla belirttiği gibi; medeniyet, bu nedenden ötürü bir takastır: Ondan bir şeyler elde etmek için, insanların başka bir şeyden vazgeçmesi zorunludur. Hem elde edilen şeyler hem de vazgeçilen şeylerin büyük değeri vardır.  kisi de çok arzula-

nan şeylerdir. Bundan ötürü her mübadele formülü, geçici bir çözümden fazlası değildir. İçleri sürekli düşmanlıkla yanan iki taraftan birinin asla tamamen tatminkâr olmayacağı bir tavizin ürünüdür. Bireysel arzularla toplumsal talepler aynı anda karşılanabilseydi, düşmanlıklar sönümlenirdi. Fakat durum böyle değildir. Tatminkâr (aslında uzun süreli ve yaşanabilir) bir hayat için hem insanın dürtüleri, eğilimleri, içgüdüleri ve arzularıyla hareket etme özgürlüğüne, hem de güvende olması için kendisine dayatılan kısıtlamalara ihtiyaç vardır. Çünkü özgürlüğün olmadığı bir güvenlik kölelikten farksızken, güvenliğin olmadığı bir özgürlük kaos, yönsüzlük, kalıcı belirsizlikler ve neticede maksatlı bir şekilde hareket etmekten aciz kalmak demektir. Birbirleriyle bağdaşmazlar ve sonsuza kadar da böyle olacaktır.

Bunlara işaret ettikten sonra Freud, psikolojik rahatsızlıkların ve acıların büyük oranda güvenliği (kısmen) arttırmak karşılığında özgürlükten çok fazla feragat etmekten kaynaklandığı sonucuna varmıştı. Budanmış ve dizginlenmiş bir özgürlük, “medenileşme sürecinin” esas zayıyatıdır ve medeni yaşama özgü hoşnutsuzlukların en yaygını ve önde gelenidir. Hatırlatacak olursak; bu, Freud’un 1929’da ilan ettiği hükümdü. Seksen yıl sonra bugün hayatta olsaydı Freud hiçbir noktasına dokunmadan aynı yargıda bulunur muydu merak ediyorum. Bundan şüpheliyim. Öncülleri değişmeden kalacak olsa bile (medeni yaşamın talepleri ve eşit oranda insanın türlerin evriminden miras aldığı içgüdüsel donanım uzun süredir sabit olup, tarihin kaprislerine bağışık oldukları varsayılmaktadır), tam tersi bir hüküm verilmesi nerdeyse kesin bir ihtimaldir...

Elbette, Freud medeniyetin bir takas meselesi olduğunu yinelediler: Bir şey alır ama başka bir şeyi kaybedersiniz. Fakat Freud muhtemelen, psikolojik rahatsızlıkların kökenini, dolayısıyla yarattıkları hoşnutsuzlukların kaynağını değer yelpazesinin diğer tarafında tespit ederdi. Bugün insanların mevcut durum karşısında duydukları hoşnutsuzluğun, ağırlıkla özgürlük alanında yaşanmış eşi görülmedik bir büyüme karşılığında güvenlikten aşırı miktarda feragat etmelerinden kaynaklandığını söylerdi

büyük ihtimalle. Freud Almanca yazıyordu ve kullandığı kavramın yani *Sicherheit*'in İngilizceye tam olarak çevrilmesi için üç s zc ge ihtiyaç vardır: Kesinlik, güvenlik ve emniyet. Büyük oranda feda etmiş olduğumuz *Sicherheit*, geleceğin getirecekleri ve eylemlerimizin sonuçlarına ilişkin bir kesinliği, toplumun belirlediği konumların ve yaşamsal ödevlerin güvenliğini, bedenlerimize ve onların uzantılarına yani sahip olduklarımıza gelecek saldırılara karşı emniyet içinde olmayı kapsamaktadır. *Sicherheit*'in feda edilmesi *Unsicherheit* ile sonuçlanır. Bu, tahlilleri ve anatomik incelemeleri kolay kolay yapılamayacak bir durumdur: Kurucu unsurlarının    de aynı ıstıraplara, kaygılara ve korkulara katkıda bulunur. Dahası, deneyimlenen huzursuzluğun gerçek sebeplerini göstermek de güçtür. Kaygılar için duyulan sorumluluk, kolaylıkla yanlış bir sebebe yüklenebilir. Bu seçimlerde kendilerine destek arayan günümüz siyasetçilerinin, illa seçmenlerine fayda getirmeyecek olsa bile sık sık kendi yararlarına kullanabildikleri bir koşuldur. Doğal olarak kendilerine oy verenlerin acılarını, sava abilecekleri ve (g   ve sığınma politikalarının katıla tırılmasını yahut istenmeyen yabancılara sınır dışı edilmesini  nerdiklerinde olduğu gibi) belirsizliğin gerçek sebeplerini kabul etmek yerine sava ıyormu  gibi g r nebilecekleri davalarla ili kilendirmeyi tercih ederler. Oysa bu, ne sava ma kapasiteleri ve iradelerinin, ne de gerçekçi bir şekilde üstesinden gelme umutlarının olduğu bir sebeptir ( rneğin istikrarsız i ler, emek piyasalarının esnekliği, gereksiz i  i fazlalığının oluşma tehdidi, aile b   elerinin daralma ihtimali, yönetilemez bir borç düzeyi, ya lananlara sunulacak tedariklerle ilgili yenilenen kaygılar veya insani bağlarla ortaklıkların içine düştüğü genel kırılma gibi).

Uzun süren ve görünüş itibarıyla onulmaz bir belirsizlik altında yaşamak, benzer derecede aşağılayıcı iki hissiyata işaret eder: Cehalet (geleceğin ne getireceğini bilmeme) ve acziyet (yönünü deği tirmekten aciz olma). Bunlar gerçekten de a ağılayıcıdır: Son derece bireyselle mi , (her zamanki gibi gerçeklerle bağdaşmaz bir şekilde) ba larına gelenlerin tüm sorumluluğunu

bireylerin üstlendiği toplumumuzda, acı çekenlerin, görünüş itibarıyla daha becerikli ve gayretkeş oldukları için başkalarının başarıyla üstesinden geldiği işlerde yetersiz kaldıklarını ima etmektedir. Yetersizlik, aşağı bir konuma işaret eder. Nitekim aşağı konumda olmak ve böyle görünmek, insanın öz saygısına, kişisel haysiyetine ve kendisini savunma cesaretine indirilmiş acı verici bir darbedir. Depresyon, bugün psikolojik sıkıntıların en yaygınıdır. Yakın zamanda, varoluşsal belirsizliğe gönderme yapan “güvencesizlik” kavramından türetilen bir isimle “prekary” olarak adlandırılmış insanlara giderek daha fazla musallat olmaktadır.

Yüzyıl önce insanlık tarihi, genelde özgürlüklerde yaşanan ilerlemelerin tarihi olarak aktarıldı. Diğer bağlantılı öyküler gibi ima edilen, tarihin sürekli aynı ve değişmez bir yönde hareket ettiğiydi. Fakat kamusal haletiruhiyede yaşanan son değişimler aksine işaret etmektedir. “Tarihsel ilerleme”, adeta düz bir çizgiden çok bir sarkacı andırmaktadır. Freud’un yazılarını kaleme aldığı dönemde, ortak şikâyet konusu özgürlüğün azlığıydı. Çağdaşları, özgürlüklerine getirilen kısıtlamaları kaldırma karşılığında, güvenliklerinden bolca ödün vermeye hazır dılar. Neticede bunu da başarmışlardı. Ancak bugün, varoluşsal güvensizliğin korkutucu hayaletinden kurtulma karşılığında, özgürlüklerinin bir kısmından feragat etmeyi dert etmeyecek insanların arttığını gösteren bulgular katlanarak artmaktadır. Acaba sarkacın başka bir dönüşüne mi şahit olmaktadır? Eğer gerçekten böyleyse, sonrasında getirebileceği sonuçlar neler olur?

Korku beşeri koşulların bütünleyici bir parçasıdır. Gerçekten de birbirini takip eden ve korku yaratan tehditlerin çoğunu tek tek ortadan kaldırabiliriz (Sigmund Freud, medeniyeti; insan ilişkilerinin tam da bunu yapma amacıyla düzenlenmesi olarak tanımlamıştır: Doğanın rastlantısallığı, bedenin zayıflığı ve komşuların düşmanlığıyla oluşacak zarar verici tehditleri sınırlamak, kimi zaman da bütünüyle ortadan kaldırmak); fakat en azından şimdiye dek yetilerimiz, “tüm korkuların anasını”, “korkuların korkusunu” ortadan kaldırmakta yetersiz kalmıştır.

Bu,  l ml l   m z n farkındalığı ve ölümden kaçmanın im-
k nsızlığından kaynaklanan büyük korkudur. Bugünlerde “korku
kültürü” içinde yaşıyor olabiliriz; fakat ölümün kaçınılmazlığını
biliyor oluşumuz, kültüre sahip olmamızın temel sebebidir. Her
tür kültürün ve tüm kültürlerin temel kaynağı ve motorudur.
Kültür, gerçekten de ölümlü hayatı yaşanır kılmak için verilen,
bitmek bilmez, hep kusurlu ve ilkesi gereğı hiç bitmeyecek bir
 aba olarak tanımlanabilir. Yahut bir adım daha ileriye gitmeye
 alışıp şu sonuca varmak da mümkündür: Dünyada yaşama tar-
zımızı ve insan olarak bizleri yaratan şey,  l ml l   n farkında
olmamız ve kalıcı ölüm korkumuzdur.

Kültür, * l ml l   n farkındalığıyla hayatı yaşanır kılmaya*
dönük süregelen çabaların tortulaşmasıdır. Eğer şans eseri ve
kimi zaman (budalaca) hayalini kurduğumuz şekilde ölümsüz
olsaydı, kültür durma noktasına gelirdi. Nitekim bu, Jorge Luis
Borges’in  l ms zler Kenti’ni arayan usanmaz k şifi İzmirli
Joseph Cartaphilus’un veya Michel Houllebecq’in *Bir Ada İhtimali*
’ndeki klonlanmış ve sonsuza dek klonlanmaya mahkûm
kahramanı Daniel25’in bulduğu şeydir. Joseph Cartaphilus’un
şahit olduğu gibi, kendi  l ms zli  n n farkına vardıktan ve
“sınırsız bir zaman boyunca her insanın başına her tür şeyin
geldiğini” öğrendikten sonra, tam da bu nedenden dolayı “Odi-
se’yi en azından bir kalemde yazmaktan kaçınmak imkânsız
olduğundan”, Homeros ilkel insanlara dönmeye mahk md . Ve
Daniel25’in bulduğu gibi, zamanın sona erme ihtimali ortadan
kalkınca ve sınırsız bir var oluş temin edildiğinde, “var olmanın
kendisi halihazırda bir talihsizlikten ibaretti” ve gönüllü bir
şekilde yeniden klonlanma hakkında feragat etmenin, böylece
“içinde içerikten hiçbir eserin olmadığı basit bir hi li e” g m l-
menin ayartıcılığına direnmek imk nsızlaşmıştı.

İnsanları eyleme geçiren ve insanın hayal gücünü büyüten
şey, tam da ölmek zorunda olduklarını, zamanın pazarlığa kapalı
kısalığını, vizyonların *gerçekleşmeme*, projelerin *bitmeme* ve
işlerin *yapılmama* ihtimalini bilmeleridir. Kültürel yaratımları
bir zorunluluk haline getiren ve insanları kültürün yaratıkla-

rına dönüştüren şey bilgidir. Kültürün başlangıcından bu yana ve uzun tarihi boyunca, motoru; faniliği ebedilikten, sınırlılığın sınırsızlıktan, ölümlü yaşamı ölümsüzlükten ayıran uçurumu doldurma ihtiyacı olmuştur. Yahut uçurumun bir ucundan diğerine geçmeyi sağlayacak bir köprü kurma saikidir. Veya biz ölümlülerin süregelen mevcudiyetimizi sonsuzluğa kazınmamızı, kısa da olsa ziyaretimizden ölümsüz bir iz bırakmamızı sağlama dürtüsüdür.

Elbette bunların tümü, korku kaynaklarının, yaşam formülü içinde işgal ettiği konumun ve yarattığı tepkilerin odak noktalarının sabit olduğu anlamına gelmez. Aksine her toplum türü ve her tarihsel dönem, kendine has korkulara sahiptir. Korku, zamana ve topluma özgü bir şeydir. “Korkudan muaf” bir alternatif ihtimaline kafa yormak makul bir şey olmasa da, amacımıza netlik kazandırmak ve önermelerimizi gerçekçi kılmak adına çağımız ve toplumumuza özgü korkuların ayırt edici özelliklerini hecelememiz çok önemlidir.

Atalarımız susadıklarında gündelik su ihtiyaçlarını yakınlardaki akarsulardan, nehirlerden, kuyulardan ve kimi zaman da küçük su gölcüklerinden karşılıyorlardı... Bizler, yakındaki dükkânlardan birine girip içi suyla dolu kapalı, plastik bir şişe satın alıyoruz ve gün boyunca onu gittiğimiz yerlere taşıyor, arada bir içinden yudum alıyoruz. İşte bu, “farklılık yaratan bir faktör.” Benzer bir fark da çağımızın korkularını atalarımızın korkularından ayırmaktadır. Her iki örnekte de farkları yaratan şey, onların ticarileştirilme şeklidir. Korku, aynı su gibi tüketim metası haline getirilmiş ve piyasanın mantığıyla kurallarına tabi kılınmıştır. Korku ayrıca politik bir metaya dönüştürülmüş, iktidar oyunlarını yürütmede kullanılan bir para birimi olmuştur. Beşeri toplumlarda korkunun hacmi ve yoğunluğu artık tehlikenin nesnel ağırlığını veya yakınlığını yansıtmamaktadır. Aksine piyasanın sunduğu bol miktarda ürünün ve büyük ticari tanıtımların (veya propagandaların) türevleridir.

İlk olarak korkunun ticari kullanımlarını ele alalım. “Gelişmiş” (ve saplantılı, kompulsif ve bağımlı bir şekilde gelişen) bir

ekonomide pazarlama mantığına; mevcut ihtiyaçları karşılama ihtiya ının yönetmediği, aksine ihtiyaçları sunulan şeylerin düzeyine yayma ve onları ihtiyaçlarla gevşek bağları olan ama piyasanın baştan çıkarma teknikleriyle sıkı sıkıya ili kilenmi  arzularla tamamlama ihtiya ının yön verdiği iyi bilinmektedir. Pazarlama, yeni çıkarılan ürünlerin adeta yanıt verir gibi görüneceği soruların icat edilmesine veya ke fine, ardından da çok sayıda potansiyel müşterinin, bu soruları giderek artan bir sıklıkla sormaya ikna edilmesine adanmıştır. Bunun sonucunda diğer tüm ihtiyaçlar gibi, tehditlerden korunma ihtiya ı da büyümeye meyilli olur ve kendi kendisini yürütüp pekiştiren bir ivme kazanır. Tehlikelerden korunma oyununa girildiğinde, halihazırdaki savunmalardan hiçbiri yeterliymi  gibi gelmez. Cihazların ayartıcı ve baştan çıkarıcı potansiyeli, “yeni ve geli mi ” zimbirtılarla güvence altına alınmış olur. Diğer yanda, sürekli savunmaları güçlendirme ve sıkılaştırma çabasıyla ne kadar uğra ılırsa, tehdit korkusu o denli derinle ip keskinle ir. Tehdit imgesinin korkunçluğu ve dehşet verme yetisi, güvenlik kaygılarının artmasıyla, güvenlik önlemlerinin g r l rl ğu ve belirginle mesiyle aynı oranda artar. Gerçek bir kısır döngüdür. Yahut gerçekten “kendi kendisini devam ettiren”, artık dışarıdan enerji girdisine ihtiyaç duymayan ve enerjisini kendi momentumuyla yaratan nadir bir devridaim örneğidir. Güvenlik saplantıları bitmek bilmez ve doyumsuzdur. Bir kere gevşek bırakıldıklarında durdurulma ihtimalleri yoktur. Kendi kendilerini devam ettirir ve kızı tırırılar. Kendi ivmelerini kazandıklarında, dışsal etmenlerin desteğine ihtiyaçları olmaz. Sürekli artan bir güçle kendi sebeplerini, açıklamalarını ve gerekçelerini üretirler. “Güvenlik önlemlerinin” getirilmesi, tahkim edilmesi, hizmete sunulması ve sıkıla tırılmasıyla tutu turulup harlanmış ateş; korkuların, kaygıların, güvensizliğin yarattığı gerilimlerin ve belirsizliğin kendilerini üretmesi, büyümesi ve çoğalması için gereken tek itici güç olur. Halihazırda ne kadar radikal olurlarsa olsunlar, güvenlik kaygısıyla tasarlanmış, alınmış ve yürürlüğe sokulmuş taktikler ve mekanizmalar hiç de korkuları bastırmaya

yetecek kadar radikal olmayacaklardır. Her halükârda uzun süre bastıramayacaklardır. Bunları nasıl aşacaklarını veya görmezden geleceklerini öğrenen, böylece yollarına dikilmiş engelleri tek tek aşan kalles komplocular, bunların herhangi birinin üstesinden gelebilir, bunları hükümsüz kılabilir ve gereksiz hale getirebilir.

Ocak 2002’de tutuklanmış ve Bagram’la Guantanamo Körfezi’nde üç yıl tutuklu kaldıktan sonra herhangi bir suçlama olmadan salınmış Britanyalı Müslüman Moazzam Begg, *Enemy Combatant* [*Düşman Savaşçı*] (2006) adlı kitabında haklı olarak şunu belirtmektedir: Nerdeyse sonu gelmeyen güvenlik uyarılarıyla (savaş çığırtaçlıkları, işkencenin haklılaştırılması, keyfi hapisler ve terör) yaşamının yarattığı genel etki “dünyayı çok daha kötü bir yere dönüştürmektir”. Nitekim buna bir ekleme yapıp, dünyanın bugün yirmi-otuz yıl öncesine kıyasla daha güvenli hale gelmediğini, aksine kesin bir şekilde daha güvensiz bir yermiş gibi hissedildiğini söyleyebilirim. Görünen o ki, son on yılda alınan, olağanüstü, mürşif ve feci derecede maliyetli güvenlik önemlerinin en büyük etkisi, *tehlike, risklerin yoğunluğu ve güvensizlikle ilgili algılarımızın derinleşmesidir*. Dahası mevcut eğilim içinde, güvenliğin konforuna hızlı bir şekilde döneceğimizi vaat eden şeyler çok azdır. Korku tohumlarını ekmek, siyaset ve ticarete bol ürün getirmektedir. Nitekim bereketli hasatların cazibesi, siyasi ve ticari kazançların peşinde koşanları, zorla yeni toprakları korku ekecekleri plantasyonlara açmaya yönlendirmektedir.

Özetlersek, güvenlik saplantısının belki de en kötücül, belirleyici ve uzun vadeli sonucu (yarattığı “tali hasar”), karşılıklı güveni budaması ve insanlar arasında şüphe tohumlarını ekip beslemesidir. Sınırlar güvensizlikle çizilir ve tahkimatı karşılıklı önyargılarla güçlendirilip cephelelere dönüştürülür. Güven eksikliği, kaçınılmaz surette iletişimin solgunlaşmasına yol açar. İletişimden uzak durulduğunda ve onu yeniden canlandırma yönünde bir ilgi olmayınca, yabancıların “yabancılıkları” derinleşmeye ve daha karanlık, uğursuz tonlar kazanmaya mahkûmdur. Bu da onları diyaloga giren potansiyel

tarafklar olmaktan, güvenli ve kabul edilebilir bir ortak yaşamın pazarlığına girmekten köklü bir şekilde çıkarır. Beşeri etkileşimlerin örüntüsündeki sahici “devridaimin” sebeplerinden birinin arkasında yatan şey, yabancılardan en net ve basit haliyle “güvenlik problemi” olarak ele alınmasıdır. Yabancılara duyulan güvensizlik ve hepsini kalıplara veya seçilmiş kategorilere sokma eğilimi, saatli bombalar patlamaya hazır olduğundan, kendi mantık ve ivmeleriyle daha da yoğunluk kazanır. Hedef alınan düşmanların ters davranışlarından ilave bir uyarıcıya ve yerinde olduklarını gösteren ilave bir kanıt ihtiyaçları yoktur (aksine bu kanıtları ve uyarıcıları kendi başlarına bol miktarda üretmektedirler). Neticede güvenlikçi saplantının esas sonucu; beraberinde getirdiği korku, kaygı, düşmanlık ve saldırganlıkla, ahlaki dürtüleri s n mlendirip susturmasıyla güvensizlik halinin azalmasından çok hızla *artmasıdır*.

Tüm bunlar, güvenlik ve ahlakın birbiriyle bağdaşmadığı, böyle kalmaya da mahkûm oldukları anlamına gelmez. Sadece güvenlikçi saplantıların, küreselleşmiş diasporalar dünyasında farklı etnik yapıların, zümrelerin ve kültürlerin barış içinde, birbirlerini besleyerek ve güvenli şekilde birlikte yaşadıkları (ve işbirliğine girecekleri) noktaya bizi taşıyacak yolda a ması kaçınılmaz tuzaklara işaret etmektedir. Ne yazık ki, insani farklılıklar, çağımızın hemen hemen tüm beşeri yerleşimlerinde ve mahallelerde keskinleştirilip pekiştirilmesine rağmen, diasporalar arasında kurulacak nazik ve saygılı bir diyalog her zamankinden önemli hale gelmektedir. Aslına bakılırsa, paylaştığımız gezenin sağ kalımı için hayati bir koşul olup, yukarıda sıralamaya çalıştığım sebeplerden ötürü mevcut ve gelecek engellere karşı elde etmesi ve savunması daha da zorlaşmaktadır. Ancak zor olmasının sadece tek bir anlamı vardır: İyi niyete, adanmışlığa, taviz vermeye hazır olmaya, karşılıklı saygıya, insanın aşağılandığı her durumdan aynı şekilde tiksinti duymaya ve elbette güvenlikle ahlak kuralları arasındaki kayıp dengeyi yeniden sağlamak için sağlam bir kararlılığa ihtiyaç duyulduğu. Ancak tüm bu koşulların sağlandığı gün, diyalog ve uzlaşma (Hans

Gadamer'in "ufukların kaynaşması") beşeri ortak yaşamın yeni ve hâkim "devridaimi" olabilir (sadece olabilir). Bu dönüşümün hiçbir kurbanı olmayacak, sadece yararlananları olacaktır.

Bu da beni güvenlik saplantılarını güçlendiren, kızıştıran ve yoğunlaştıran, korku bulutlarını daha kesif ve karanlık hale getiren bir başka uyarıcıyı daha değerlendirmemize dahil etmeye yöneltiyor: Küreselleşme çağında devlete duyulan ihtiyacın meşruiyetini...

Beşeri belirsizlikler ve kırılğanlıklar, tüm politik iktidarların temelleridir. Modern devlet, büyük öfke yaratan ama beşeri koşullara hep eşlik eden bu ikiliye ve yaratmaya meyilli oldukları korkuyla kaygıya karşı, tebaasını koruma sözü vermiştir. Nitekim var olma sebebinin yanı sıra yurttaşlarının itaatkârlığı ve seçim desteğini de bu sözden almıştır.

"Normal" bir modern toplumda varoluşun kırılğan ve güvensiz yapısı, bu keskin ve onulmaz koşullarda yaşayıp hareket etme zorunluluğu, yaşamsal gayelerin acı verici şekilde kaprisli ve her şeyiyle öngörülmez olan piyasa güçlerine maruz kalmasıyla sağlamlaşmaktadır. Piyasa özgürlüklerinin hukuki koşullarını yaratma ve koruma dışında, politik iktidarın belirsizliğin üretimine ve bunun sonucunda ortaya çıkan varoluşsal güvensizliğe katkı sunmasına hiçbir sebep yoktur. Piyasanın aşırılıkları, varoluşsal güvenliğin temellerini erozyona uğratmak ve toplumdaki fertlerin büyük kısmı üzerinde toplumsal çöküş, aşağılanma ve dışlanma hayaletini eksik bırakmamak için yeterlidir. Devlet, tebaasının itaat etmesini ve yasalara riayet etmesini talep ederken; meşruiyetini, yurttaşlarının içinde bulundukları mevcut kırılğanlık ve hassasiyeti bir noktaya kadar *yumuşatma* vaadine dayandırabilmektedir. Piyasa güçlerinin serbestçe hareket etmesinden kaynaklanan acıları ve zararları *sınırlama*, aşırı derecede sert ve acı darbelere karşı en hassas olanlara *kalkan olma* ve serbest rekabetin yaratması kaçınılmaz risklere karşı belirsizliği temin etme sözü. Bu meşruiyet türü, nihai ifadesini, modern yönetim biçiminin kendisini "Etat-providence" [refah devleti] olarak tanımlamasında bulmuştur: İnançlıları kaderin fırtınalı

kararsızlıklarına karşı korumak, şahsen talihsizlik yaşadıklarında onlara yardımcı olmak ve ıstıraplarında yardımlarına koşmak için eskiden ilahi takdire bırakılmış yükümlülükleri ve vaatleri kendi üzerine, kendi iradesi ve yönetimine alan bir topluluk.

Politik iktidarı, misyonunu, görevini ve işlevini tanımlayan bu formül maziye dönüşmektedir. Başlangıçta İlahi Takdirin anlaşılması bir nebze g   ve şaşırtıcı olan, kafa karıştırıcı ölçüde düzensiz sigorta pratiklerinin yerini doldurma ve değiştirme niyetiyle ortaya çıkmış “iyiliksever devletin” kurumları bugün tedrici bir şekilde kesintiye uğramakta, dağıtılmakta veya aşama aşama kapatılmaktayken, eskiden ticari faaliyetlere, piyasa rekabetinin serbestliğine ve yarattığı sonuçlara getirilmiş kısıtlamalar kaldırılmaktadır. Devletin koruyucu işlevleri inceltilmekte ve “hedefe konmaktadır”. Giderek istihdam edilemeyecek ve yatalak kişilerden oluşan küçük bir azınlığın bakımına indirgenmektedir. Fakat bu azınlık bile adım adım toplumsal kaygıların konusu olmaktan çıkıp bir kanun ve düzen meselesine dönüşmektedir. Bir bireyin piyasa oyununa nizami kurallara uyarak, kendi kaynaklarıyla ve kişisel risk alarak dahil olmayı başaramaması, giderek cezai bir fiile dönüşmekte, suç işleme niyetini yahut her hal   rda suç işleme potansiyelini gösteren bir olguya evrilmektedir. Devlet, serbest piyasaların mantığından (daha doğrusu mantık yokluğundan) doğan kırılğanlıklar ve belirsizliklerden elini çekmektedir. Toplumsal statülerin sevimsiz kırılğanlığı bugün özel bir mesele olarak yeniden tanımlanmaktadır. Bireylerin  zel m  kleri ve kaynaklarıyla ilgilenip baş etmesi gereken meselelerdir. Ulrich Beck’in belirttiği gibi, bugün bireylerden sistemli çelişkilere biyografik çözümler bulması beklenmektedir.¹

Bu yeni eğilimlerin bir yan etkisi vardır: Yurttaşlarına muallat olmuş kırılğanlıklara ve belirsizliklere karşı savaşmada hayati bir rol üstlendiği modern dönemin büyük bir bölümü boyunca, devlet iktidarının sağlam bir şekilde üzerine dayan-

1. Bkz. Ulrich Beck, *Risiko Gesellschaft: Auf dem Weg in einere andere Moderne* (Suhrkamp, 1986); burada alıntı yapılan kaynak, Mark Ritter’in İngilizce terc mesindendir, *Risk Society: Towards a New Modernity* (Sage, 1992), s. 137.

diği temellerin altını oyarlar. Politik umursamazlığın her yerde belirginleşen artışı, politik çıkarların ve bağlılıkların yitirilmesi (Peter Drucker'ın kısa ve öz olduğu kadar meşhur olmuş ifadesiyle "kurtuluş toplumdan gelmeyecek"), nüfusun kitlesel bir şekilde kurumsallaşmış siyasetten kendisini çekmesi, devlet iktidarının diğer temellerinin de ufalandığını göstermektedir.

Piyanın ürettiği varoluşsal belirsizlik ve güvencesizliğe yaptığı programlı müdahaleyi iptal ettikten ve tam tersine kâr odaklı faaliyetlerdeki tortulaşmış kısıtlamaları tek tek kaldırmanın, vatandaşların refahını önemseyen politik iktidarların temel görevi olduğunu duyurduktan sonra, çağdaş devlet meşruiyetini dayandırmak için kırılabilirlik ve belirsizliğin *ekonomik olmayan* başka çeşitlerini bulmak zorundadır. Görünüşe göre bu alternatif *kişisel güvenlik* meselesinde (hiçbir şekilde ona münhasır olmasa da en başta ve en çarpıcı bir şekilde ABD idaresi tarafından) bulunmuştur: İster pandemilerden ve sağlıksız beslenmeden isterse yaşam tarzlarından, ister suç faaliyetlerinden ve "alt sınıfların" antisosyal davranışlarından isterse yakın zamanda açığa çıkmış küresel terörizmden kaynaklanıyor olsun, *insanın bedenine, mallarına ve yaşam alanlarına yönelik tehditlerin* yaygın ve kötüye işaret eden, açık ve gizli, sahici ve farazi korkularında.

Piyanın doğurduğu, ciddi şekilde sorgulanamayacak, yahut olmadığını iddia edemeyecek kadar belirgin ve bol olan, rahatsız edecek kadar görünür ve bariz olan varoluşsal güvensizliğin aksine, devletin kefarete fırsatı üzerinde sahip olduğu ve yitirdiği tekeli yeniden kazanma amacıyla tasarlanmış bu *alternatif* güvensizlik, yapay yollarla büyütölmek zorundadır. Ya da en azından, yeterli miktarda korku yaratacak ama aynı zamanda devlet idaresinin neredeyse hiçbir şey yapamadığı ve bir şey yapmaya da pek hevesli olmadığı *ekonomi kaynaklı* güvensizliklere ağır basacak, gölgeleyecek ve bunları ikincil konuma indirgeyecek şekilde abartılması gerekir. Geçim ve refahı hedefe alan piyasa kaynaklı tehditlerin aksine, kişisel güvenliğe zarar veren tehlikelerin ağırlığı ve kapsamı, olabilecek en koyu renklerle sunulmak zorundadır. Böylece reklamı yapılmış teh-

ditlerle beklenen darbelerin ve acıların (doğrusu tahmin edilen felaketlerden daha azı) maddilikten koparılması, devlet aklının düşmancıl bir kader üzerinde elde ettiği büyük bir zafer olarak alkışlanabilir. Devlet organlarının takdire şayan ihtiyatı, ilgisi ve iyi niyetinin sonucu olarak göklere çıkarılabilir.

Kalıcı bir alarm durumu: Hemen bir sonraki köşenin arkasında pusuya yattığı söylenen, İslami din okulları ve cemaatleriyle kendilerini gizlemiş terör kamplarından, göçmenlerin yaşadığı *banliy lerden*, alt sınıfın doldurduğu sefil sokaklardan, onulmaz bir şiddetle kirlenmiş “arka mahallelerden”, büyük kentlerin girilmez alanlarından sızan ve yayılan tehlikeler. Pedofililerden ve serbestçe gezinip cinsel suç işleyen kişilerden, sırnaşık dilencilerden, kana susamış gençlerin çetelerinden, aylaklardan ve takipçi sapıklardan gelen tehlikeler... Korkmayı gerektirecek sebepler çoktur. Gerçek sayıları ve yoğunlukları, kapsamı dar şahsi deneyimlerin çerçevesiyle hesaplanamayacak kadar çok olduğundan, bunlara korkulması gereken başka ve belki de çok güçlü bir sebep daha eklenmelidir: Uyarıların ne zaman ve nerede ete kemiğ  bürüneceğini bilmenin hiçbir yolu yoktur.

LD Adiyaforileşmiş bir gerçeklikte, ikna edici bir mağdurluk deneyimi ile inandırıcı bir ıstırap anlatısı, bu dünyada insanlık ve hassasiyet muzaffer olduğu için değil, aynı ekonomik rekabete veya güç mücadeleleri gibi acılara, şehitliğ  ve mağduriyete de kavgacı bir unsur eşlik ettiği için başarıya ve tanınmaya giden bir yola dönüşür (başarılı bir kurban, iktidarın ve saygınlığın dünyasına girer). Kurbanlar ve şehitler rekabet halindedirler: Kim daha ikna edici ve hangisinin tarafı daha sahicidir? Başarılı bir ıstırap ve çoğunluğu sarsan bir öykü; sembolik otorite, iktidar ve tanınma yapısının kapılarını açar. Yahut en azından politik nüfusun ve güç yalanının arkasındaki güvenli formüllere ve söyleyişlere kapı aralar.

Basit ifadeyle, kurbanlar şöhretli, ş hretliler kurbandırlar. Akışkan modernite başarının öyküsü işte budur. Tüketen bir dünyada ıstırap...; kurbanlar ve öyküler gibi ıstıraplar da t kutilir.

Ya güvenli bir mesafeden ya da koruyucu ve “sevgi dolu” iktidar ilişkileri üzerinden keskin bir şekilde deneyimlenebilen, yoğunlukla yaşanan her şey tüketilir. Adıyafora burada da etkindir. Neticede bizler insanlarla anlayışa dayalı bir ilişki kurmaktan değil, acıdan muaf güvenli bir mesafenin veya bir iktidarın ve yardım ilişkisinin buyurduğu erişim tarzından bahsetmekteyiz.

Facebook gibi yeni sosyal ağlar, tüketimin kayıtsızca sürdüğü, sosyal faaliyetlerin rutinleştiği ve ahlaken uyuşmuş bir çağda insanın ilgi çekme umuduyla mahremiyetinden belli parçalarla gösteriş yapmasına hizmet etmektedir. Mahremiyetinizi hevesli bir şekilde gözler önüne sermek (buna işiniz, başarınız ve ailenizle ilgili hikâyeler, yüzlerce veya binlerce sanal “arkadaşınızla” paylaşılan şahsi resimler ve aile fotoğrafları eşlik eder), kamusal alanın ikamesi olur ve aynı zamanda yeni (akışkan) bir kamusal alan yaratır. İnsanların olgunlaşmamış edebi yaratımlar için ilham, onay, ilgi, yeni konular ve karakter prototiplerini aradığı yer bu alandır. Aynı zamanda hayranlardan ve arkadaşlardan oluşan yarı küresel bir seyirci kitlesinin de şekillendiği arenaya dönüşmektedir.

Malcolm Muggeridge’in sözleriyle bu, çaresizce kendi anlamsızlık hissiyle mücadele eden ve etrafındakilerin umarsızlığını, delip geçici bilişsel sessizliği, panik yaratıcı başmakaleler, sansasyonel manşetler, reklam sloganları, küresel komplolar ve dünyanın sonunu ilan etmiş duyurular altında yayılan ahlaki boşluğu aşmaya çalışan teknolojik insanın *cri du coeur*’udur [yakarışdır]. Yalnız ve çaresiz insanın, onu fiziken olmasa bile en azından sanal olarak koruyacak kendine ait bir alan arayışındır. Bu açıdan Facebook fânomeni, kişinin dünyada hiçliğe ve mevcudiyetsizliğe verdiği mücadeleyi yansıtmaktadır. Var olmadıklarını, sadece kurgusal bir önem ve anlam taşıdıklarını söyleyen gerçek karşısında, sanal kalabalıkların ve ihtiyaç fazlası insanların bilinçsiz ve dağınık bir şekilde yükselttikleri protestolardır çünkü dünyadaki her şey onların adına yapılmaktadır. Anlamsızlığa karşı, duyarsızlığa karşı, tepki verememeye ve kabulün sınırlarını genişletememeye karşı verilen mücadele,

komplo teorilerine duyulan ve yaygınlaşan inançla (en azından birilerinin sizi ortadan kaldırmaya çalıştığıyla, başka bir deyişle sizi kafasına takmış birilerinin olduğuyla ilgili sezgilerinizi doğrulamaktadır) ağır sözcüklerde yaşanan enflasyon gibi telafi edici mücadele biçimlerini arttırmaktadır. Dehşet verici insani deneyimlere karşılık gelen *Holokost*, *soykırım*, *insanlık suçu*, *apartheid* gibi önemli terimler, bugün, kimsenin fikir sahibi olmadığı şeylerden bahsedilirken çok daha serbestçe ve sorumsuz bir şekilde kullanılmaktadır. Modern bir iç tasarıma eski mobilyaların konması gibidir. Eskiden yaşamın ve kültürün canlı bir formu olan bu unsurlar, cansız dekorasyonlara dönüşmektedirler. Bu örnekte başkalarının ıstırapları ve insanlığın imhası, en iyi ihtimalle kişinin ilgisini kendisine ve kendi konuşma tarzına (yahut kendi “hakikatine”) çekme yoluna dönüşmektedir.

İlgiyi kendinize çekme veya inancınızı ve politik öğretilerinizi güçlendirme amacıyla gerçekleştirilen adımlar olarak, semantik alanların histerik bir şekilde birleştirilmesi ve terimlere yeniden semantik anlamlar yüklenmesi (esasinda dünyayı günahlarından arındıracağını ya da en azından kötülüğün gerçek yüzünü göstereceğini duyurana kadar kimsenin ilgisini de çekmeyeceği gibi heyecan da yaratmaz), burada da kökleşmiştir.

Sonuç olarak “holokostların” ve “soykırımların” sayısında müthiş ve durdurulamaz bir çoğalma vardır: Ancak başarılı bir kurban olup bu uyuşturulmuş katmanı aştığınızda, dağıtılan iktidar ve ilginin alanına kabul edilirsiniz. Gerçek güçten yoksunsanız ama sahici ve eşi görülmedik derecede güçsüzseniz, gerçek güç en azından size dokunmuş olur ve onun diğer yüzünü, karanlık yanını algılamış olursunuz. Güçlenmiş değil, güçten yoksun bırakılmışsınızdır. Yine de iktidara (farklı bir açıdan) tanıklık edebilirsiniz. Yapabilirsiniz, öyleyse varsınız. Güçsüz bırakılmanız sayesinde, diğerleri de bunu yapabilir. Bu durumda var olursunuz, ama farklı bir şekilde.

Daniel J. Boorstin'ın isabetli ve mizahi bir tarzla belirttiği gibi; şöhretli kişi, sırf şöhreti olduğu için tanınan kişi; en iyi satan kitapsa sırf satışta başarılı olduğu için en iyi satan raflarına

girmiş kitaptır. Peki otoritesi nedir ve böyle bir toplumla sosyal durum içinde buna sahip olmanın anlamı nedir? Otorite, izleyici veya okur sayısını arttıran şeydir.

Başka bir deyişle kamuoyu araştırmaları, anketler, telefon anketleri ve saplantılı bir şekilde sayımı yapılan reytingler otoriteyi yaratan şeylerdir. Dahası, imaj ve kamuoyu mühendislerinin ya da Milan Kundera'nın yakıştırmasıyla imajologların, mevcut bir kahramanın şahsiyetinde cisimleştirmeye hazır oldukları anonim, yayılmış bir otorite oluştururlar. Hedeflerini, vizyonunu, gelişim yönünü ve evrim kriterlerini kaybetmiş bir toplumda otorite nasıl ve başka hangi yollarla ortaya çıkarılabilir ki?

İmajologların gücü ve toplumsal rolünü pekiştiren bir diğer unursa, özel ve kamusal alan arasındaki sınırların her zaman-kinden daha ayırt edilmez hale gelmesidir. Antik Yunanistan'da *agora* olarak bilinen kamusal alan, yirminci yüzyılda tuvalet için kullanılan bir hüsnütabire dönüşmüştür. İlk olarak da eski Sovyetler Birliği'nde olmuştur. Kamusal tartışmalar bugün, özel değerlendirmeler ve deneyimlerden oluşan, yine özel şahıslar tarafından kolaylıkla fark edilip izlenen ve üzerlerine yorumlar yapılan derlemelerden başka bir şey değildir. Bu şahıslar sadece geçici bir süreliğine, imajologlar ve onların teknisyenleri veya yardımcı personeli (aralarında imajologlar yok olsa varlıklarını ve toplumsal işlevlerini anında kaybedecek yapımcılar ve menajerler de vardır) sayesinde kamusal şahsiyetlere dönüşmüşlerdir. Aniden inşa edilip derhal yıkıma uğrayan bu tarz kamusal alan simülasyonları, bu alandaki figüranları görünür olduklarına yahut en azından var olduklarına ikna eder - keşke imajolistler sayesinde kısa süreliğine de olsa gerçek olabilse. Burada Yevgeny Zamyatin, Aldous Huxley ve George Orwell'in kasvetli distopik kehanetlerinin kısmen gerçekleşmesi söz konusudur. Özel alanın hızla yok olması totaliter bir sistemde değil, her şeyin (insanlar, işlevleri ve eserleri de dahil) birbirinin yerini aldığı kitle toplumu ve kitle kültürü içinde yaşanmaktadır. "Yürek burkan" duygusal öykülerin ve sadomazoşist ifşaatların eşlik ettiği türlü türlü realite şovlarında ve kamu televizyonlarında yapılan farklı farklı

tartışmalarda (spikerler ve katılımcılar, manipüle edildiklerinin farkında bile değillerdir) gözlemlediğimiz şey, Jürgen Habermas'ın özel alanın yok oluşu şeklinde tanımladığı olgudur. Ona göre “publicity” [alenilik] basitçe özel alanın işgalini tamamlamış, onu fethetmiş ve s m rgeleştirmiştir. Bu nasıl olursa olsun, aynı anda kamusal mek nlar da gözlerimizin önünde koparılıp alınmaktadır. Bunlar birbirini karşılıklı koşullayan süreçlerdir.

Jürgen Habermas'la birlikte, Richard Sennett'in kamusal insanın sona erdiğini söyleyen öngörüsüne tepki gösteriyorsunuz ve şu paralel, belirgin eğilimden bahsediyorsunuz: Mevcut kamusal söylemlerde ve kitle kültürü içinde mahremiyetin sona ermesi, hatta sömürgeleştirilmesi. Mahremiyet en nadir metarlardan birine dönüşmüştür. Sadece realite şovlarında ve bayağı televizyon programlarında yahut genel olarak politik palya oların elinde neşeyle kenara atılmakla kalmamıştır; aksine ticari başarı ve kitlesel popülerliğin anahtarına dönüşmüştür. Elbette bu, her iki eğilimin de kaynaşmasıdır: Kamusal yaşamımızın içeriğı, şöhretlilerin özel yaşamlarıyla sağlam bir şekilde doldurulduğunda (yani kamusal yaşamımıza dönüştüğünde), bu, kamusal insanın ve kamusal alanın sona yaklaştığından başka bir anlam taşımaz. Sennett bütünüyle haklıydı. Ama her halükârda, keskin g zlemlerinizle aktardığınız gibi, süreç iki yönde birden gelişmektedir: Mahremiyetten de geriye bir şey kalmamıştır.

Bu noktada çağımızın dünyasında, büyük P harfiyle Politikanın sona ermesi (en azından sonunun başlaması)  zerine biraz kafa yorabiliriz. Söylediğiniz üzere klasik politika, her zaman özel sorunları kamusal meselelere dönüştürme gücüyle ve kamusal meseleleri içselleştirip bunları özel, hatta varoluşsal meselelere dönüştürme gücüyle i  içeydi. Bugün bu politik mekanizmanın akordu bozulmuştur. Postmodern politikalarımızda kamusal meseleler olarak ele aldığımız şeyler, çoğu kez kamusal şahsiyetlerin özel sorunlarıdır.

Sonuçlar çok çarpıcıdır. Artık  zg rl ğ n ne olduğu bile belli değildir. Mahremiyetimizin kalıntıları ve onları yeni,  evrimi i

sosyal ağlara, kitlesel popülerliğe ve çarpık kamusal mekânlara feda etmeme kararlılığı mı? Ya da tam tersi, dışarıdan bakıldığında bizim ve sanal kalabalıkların uç ve esrik deneyimlerinden başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan kamusal mekânlara katılmamız mı? Yahut her şey gözlerimizin önünde hemen bozulup gidiyorsa, etkili bir kamusal ahlak ile politik etik kurallarını aramayı bırakmak daha mı iyi olur? Fakat bu durumda, politikanın geleceği ne olacak?

Dahası, gerçek yerimiz neresi? Kurallarını bilmediğimiz ve ancak oyuna katılıp oynamaya başladıktan sonra çözmeye çalıştığımız bu toplumsal oyunda mı (çünkü örgütleyiciler de dahil olmak üzere kimse kuralları bilmemektedir)? Yahut standartların ve kriterlerin olmadığı kültürümüzde değerlerini belirleyebilecek tek alanın belki de istatistikler, kitlesel tüketim ve reytinglerle oluştuğu düşünülürse, bu alana girmedikleri için kurgusal şeyler olarak sayılıp reddedilmiş, geçmişten kalma biçimlerde mi? Peki, net ve güvenilir kriterlerinin olmadığı bir dünyaya ne aittir (içindekiler nedir)?

Tanımlanabilen toprak parçalarının önemi ve portrelere konmuş tanıdık yüzlerin birbirine karşılık düştüğü katı modernlikte (bunlar, gerçekliğin olgusallığı desteklemesi ve güvenilir gerçekliğin kriterleriyle örtüşmekteydiler) böyle kriterler vardı. Fakat akışkan modernlikte dünyanın ve benliğin tüketimi farklı bir zamanla mekân yaratır: Tıpkı resimlerdeki noktacılığı andıran, kesintili ve noktacı bir zaman, anlık izlenimleri veya koşulları uzun vadeli projelerden, tarihten, klasik ilkelerden ve geçmişten daha gerçek bir şeye dönüştürür.

ZB Öncelikle başladığınız yere dönmeme izin veriniz. Ortaya attığınız diğer önemli meseleler arasında gözden yitirilemeyecek kadar çığır açıcı bir eğilime değindiniz. “Adiyoforileşmiş bir gerçeklikte, ikna edici bir mağdurluk deneyimi ile inandırıcı bir ıstırap anlatısı ... başarıya ve tanınmaya giden bir yola dönüşür” dediniz. Burada sadece boş yere girilen bir rekabetten değil, ortaçağın müsamaha piyasasının güncellenmiş bir versiyonundan

bahsetmekteyiz. Bu, zengin kaynaklara sahip kişilerin bağışlanmayı, daha günah işlemeden satın alabildikleri bir piyasadır. Günümüzde geldiği şekliyle bu piyasada tedavülde olan para birimi, mağduriyet kayıtları ve çektirilen ıstıraplardır. Buradaki varsayım, kurbanların genelde bu sınamalardan ahlaken yücelmiş ve ne kadar kirli olursa olsun yaptıkları fiillerden alnı açık bir şekilde  ıktıklarıdır. K r kokusunun peşinden koşan dolandırıcı avukatların önerdiği en kaba haliyle bu varsayım, acı çekenlerin tazminat hakkına dönüştürülür: Çektikleri acılar, başkalarına acı verme hakkının tanınmasıyla dengelenir. Bu başkaları, geçmişte çekilen ıstırapların suçlusunu da olabilirler, gelecekte yeni işkenceler vermelerinden şüphelenilecek kişiler de. Mağduriyet, Gregory Bateson'un belirttiği ve önceki sohbetlerimizden birinde ele aldığımız üzere, hemen kendi ivmesini kazanır ve kendisini devam ettirip büyüten bir imk na kavuşur. Bateson'un "şizmogenetik zincirleri", antik geleneklerin iddiasıyla asla   z lemeyen ve sadece kesilip atılabilecek Gordiyon düğümüne benzer. Fakat, onları kesmek için uygun bı aklarımız var mıdır? Bu işin, başka katliamlara yol açmadan ve daha az kanlı olmayan şizmogenetik zincirler yaratmadan nasıl yapılabileceğine değinmiyorum bile. Bu hâlâ ikna edici bir yanıt bulamadığım, açık bir sorudur...

Fakat şimdi söylediğiniz diğer hususlara geçmeme izin veriniz.

"Arap Baharı, Arap dünyasının genelinde diktatörlere karşı popüler ayaklanmaların tetikleyicisi olmakta. İsrail'de Yaz mevsimi 250.000 İsrailiyi sokaklara döküyor. Uygun fiyatlı konutların yokluğunu ve bugün ülkelerinin ahbap- avuş kapitalistlerinden bir oligopolinin h kimiyeti altında olmasını protesto ediyorlar. Atina'dan Barcelona'ya Avrupa'nın kent meydanları işsizliğe ve büyüyen gelir u urumlarının adaletsizliğine karşı çıkan genç insanlar tarafından zapt ediliyor." 12 Ağustos 2011'de *New York Times*'tan Thomas L. Friedman böyle yazıyordu.

İnsanlar sokaklara  ıktı. Ve kamusal meydanlara. Bunu önce ta 1989 yılında Prag'ın Vaclavske Nameşti'sinde yaptılar ve ar-

dından tek tek Sovyet bloku ülkelerinin başkentlerine yayıldılar. Sonrasında da herkesin bildiği gibi Kiev'in merkezindeki meydana çıktılar. Tüm bu mekânlarda ve elbette diğer yerlerde yeni alışkanlıklar test edilmeye başlandı: Artık toplanma noktasından belirlenmiş bir alana doğru yapılan yürüyüşler ve gösteriler yoktu. Aksine talepler karşılanıncaya dek süren, kalıcı işgali veya kuşatmayı andıran bir şeydi.

Denenen ve sınanan şeyler yakın zamanda norma dönüştü. İnsanlar kamusal alanlara orada bir süre kalma konusunda net bir niyetle yani istediklerini elde edinceye veya kazanıncaya dek orada kalacaklarını bilerek yerleşme eğilimindedirler. Kararlılıklarını göstermek için yanlarına çadırlarını ve uyku tulumlarını almaktadırlar. Bazılarıyla düzenli bir şekilde meydanlara gidip gelmektedir. Her gün veya her akşam ya da haftada bir oradadırlar. Peki, meydandayken ne yaparlar? Konuşmaları dinlerler, alkışlarlar veya yuhalarlar, panolar veya pankartlar taşırlar, bağırırlar ve şarkı söylerler. Bir şeylerin değişmesini isterler. Her örnekte bu "bir şeyler" farklıdır. Oradaki herkes için bunun aynı anlama gelip gelmediğinden kimse emin değildir. Anlamı, çoğu kişi için net bir açıklıktan alabildiğine uzaktır. Ama bu "bir şeyler" ne olursa olsun, halihazırda yaşanan değişimin tadını çıkarırlar: Gece gündüz Rothschild veya Tahrir Meydanı'nda, etrafı açıkça aynı duygu seliyle hareket eden kalabalıkların çevirdiği bir yerde kalmak, halihazırda yaşanan ve keyif alınan bir değişimdir. Önce sözlü olarak Facebook'ta ve Twitter'da provası yapılmıştır ama şimdi kanlı canlı deneyimlenmektedir. Dahası, internette denendiğinde onu bu denli çekici ve sevimli kılmış özelliklerini kaybetmeden yaşanmaktadır: Geleceği ipotek altına almadan günün, yükümlülükler olmadan hakların tadını çıkarma becerisi.

Birlikteliğin yarattığı, nefes kesici ölçüde sarhoş edici bir deneyimdir. Kim bilir, söylemek için çok erkendir belki ama dayanışmadır. Halihazırda yaşanan bu değişimin anlamı şudur: Artık yalnız olmadığımız. Ve bunu başarmak için o kadar az çaba gerekmektedir ki, o kötü "yalnızlık" [solitary] kelimesindeki

“t” harfinin yerine “d” harfini koyup “dayanışma” [solidarity] yapmaktan fazlasına ihtiyaç duyulmamıştır. Dayanışma talep edilmektedir ve bu talep sürdüğü sürece varlığını sürdürecektir (ama bir dakika fazlası değil). Aynı davayı seçmenin getirdiği dayanışmadan çok, bir davaya sahip olmanın dayanışmasıdır. Ben, sen ve geri kalanımız (“bizler” yani meydana çıkmış insanlar) bir amaca ve anlamlı bir hayata sahiptir.

14 Temmuz 1789 tarihinde Fransa Kralı XVI. Louis, g nl g ne sadece tek bir kelime yazmıştı: *Rien* [Hiç/Hiçbir şey]. O gün, Parisli baldırı  ıplaklardan oluşan bir kalabalık, normalde *les miserables*’in [sefillerin] ziyaret etmediği, en azından *en masse* [kitlese] halde çıkmadığı ve kesinlikle s rtmediği sokaklara akın etmişlerdi. O gün bu sokaklara çıktılar ve nöbetçileri alaşağı edip Bastil’i ele geçirinceye dek de ayrılmayı reddettiler.

Ancak XVI. Louis bunları nasıl bilecekti? Kalabalık g ruhların (Henry Peter Brougham’ın, Bastil düştükten yirmi-otuz yıl sonra başka sokaklara çıkmış başka insanları ciddiye almamak için söylediği gibi “avam sınıfının”) tarihin arka yüzünü  ne veya baktığınız yere göre  n yüzünü arkasına çevireceği, henüz ciddiye alınabilecek bir düşünce değildi. “G ruhların” tarihsel sahneye çıkışı ve oradaki varlığı fark edilmeden, kabul görmeden, korkulmadan ve asla bir daha önemsiz görülmeden önce Sen, Ren ve Thames nehirlerinin altından çok suların akması gerekecekti. Gustave Le Bon, Georges Sorel veya Ortega y Gasset gibi insanların yaptıkları uyarılar ve ikazlardan sonra, günlük tutan insanlar kent merkezlerindeki meydanlara kalabalıkların  ş şt klerini duyduklarında bir daha asla “*rien*” yazmadılar. Ancak muhtemelen bu sözcüğün yerine büyük bir soru işareti koydular. Hepsisi: Hillary Clinton’la birlikte, demokratik yollarla seçilen parlamentonun halk öfkesinin küllerinden doğacağını hayal edenler, Tahrir Meydanı’nı dolduran kalabalıkları sonraki İslam Cumhuriyeti’nin kurucuları olur mu diyerek gergin bir şekilde s zenler ve suçluların yanlışlarını düzeltecek, adaletsizliği yaratanlara adalet getirecek kalabalıkların d ş n  kuranlar...

Kendi tercihiyle deniz insanı olan Joseph Conrad, “hiçbir şeyin, denizde geçen yaşam kadar baştan çıkarıcı, gözleri açan ve büyüleyici olmadığını” ilan eden sözleriyle hatırlanır. Halbuki birkaç yıl sonra Elias Canetti, denizi (ateş, orman, kum, vb. şeylerle), insan kalabalıklarının en keskin ve aydınlatıcı metaforlarından biri olarak seçecekti. Belki isim verdiği birkaç kalabalık türünden birine çok uyuyordu: Tabiri caizse anında bir şeyleri tersine çeviren, mahkûmları gardiyanlara, gardiyanları mahkûmlara, sürüyü çobana, (yalnız) çobanı koyuna dönüştüren, bir çuval ekmek kırıntısını sıkıştırıp yekpare bir bütüne doldururken kalabalıkları bireye dönüştüren, marştaki “nous ne sommes rien, soyons tout” (biz hiçbir şeyiz, gelin her şey olalım”) sözlerinde olduğu gibi parçalanmaz bir özneye dönüştüren, *tersine çevirici* kalabalıklar, *anlık devrimler*. Bu “tersyüz etme” fikrini, ters yüz etmenin kendisini de kapsayacak şekilde genişletmek mümkündür. Canetti şöyle yazmıştı: “Kalabalık içinde birey, kendi şahsi sınırlarını aşıyormuş gibi hisseder.” Birey, çözüldüğünü değil, genişlediğini hisseder. Görmezden gelinebilecek *yalnız* biriyken, *çokluğun* içinde yeniden beden kazanır. Aynalarla dolu bir koridorun daha sınırlı ve düşük bir etkiyle yeniden yaratmaya çalıştığı bir izlenimdir bu.

Kalabalık, ayrıca fobilerden anında kurtulma anlamına gelir: “İnsanı bilinmeyen dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şey yoktur” der Canetti. “Kendisine neyin yaklaştığını görmek ve onu tanımlamak, en azından sınıflandırmak ister. İnsan her zaman tuhaf bir şey gördüğünde fiziksel temastan kaçınma eğilimindedir.” Fakat kalabalık içindeyken, bilinmeyen şeylerin korkusu çelişkili bir biçimde tersyüz edilerek yok olur. Dokunulma korkusu, bireyler arasındaki mesafenin kaldırıldığı kamusal tersyüz oluş içinde, çokluğun birliğe ve birliğin çokluğa dönüştüğü süreçte, ayırıcı ve yalıtıcı rolünü birleştirici ve kaynaştırıcı bir role dönüştüren alanlarda dağılıp gider...

Canetti’yi kitle psikolojisi üzerine okumaya iten biçimlendirici deneyim, Yahudi Alman sanayici ve devlet adamı Walter Rathenau’nun suikastını protesto eden kitlesel gösteriye katıldığı

1922 yılında yaşanmıştı. Kalabalıĝın içindeyken “şiddetli ve esrarengiz” bir şekilde “bilincin topyek n deĝiřtiĝini” keşfetmişti. Roger Kimball’ın belirttiĝi gibi, kalabalıkla ilk karşılaşmasını tarif ediş şekli, mistik literatürün belli türleri içinde aktarılan deneyimlere çok yakındı. Bu deneyim,

Sarhoşluktur. Kayboldunuz, kendinizi unuttunuz. Olaĝan st  derecede uzak ama tatminkâr hissettiniz. Hissettiĝiniz şey her neyse, bunu kendiniz için hissetmediniz. Bu bildiĝiniz en özverili şeydi. Her tarafta bencillik g r ld ĝ , bencillikten konuřulduĝu ve bencillik *teh-didi* olduĝu için, bencillikten uzak bu saĝır edici deneyime Kıyamet Günü’n n trompetleri gibi ihtiyacınız vardı... Bunların hepsi nasıl olabildi mişti? Neydi bu?²

şimdi kalabalıĝın aynı deniz gibi nasıl baştan çıkarıcı ve büyüleyici olduĝunu tahmin edebiliriz. Çünkü inşa edilmiş, zemini saĝlam, çitlerle çevrili ve haritası tamamen çıkarılmış yerlerin aksine; kalabalık içinde, tıpkı denizde olduĝu gibi her şey yahut neredeyse her şey mümkündür. Hiçbir şeyden veya nerdeyse hiçbir şeyden emin olunmasa bile. İttifakların biçimlenmesi,   k p daĝılmaları kadar hızlı ve kolay bir şekilde olur. Vizyonlar, birleştikleri hızla ayrılıp b l n rl r. Farklılıklar ve karşıtlıklar sadece intikamcı bir hisle yeniden a ıĝa çıkıncaya dek askıya alınırlar. Aslında burada olanaksızlık, olanaĝa dönüşür! En azından öyleymiş gibi görünür.

Sokaklardaki insanlar deĝiřimin (change) habercisidirler. Fakat dönüşüme (transition) de işaret ediyorlar mıdır acaba? Dönüşüm salt deĝiřimden öte bir anlam taşır: “Dönüşüm”, *bu yerden o yere geçiş* demektir. Ancak sokaklara veya kent meydanlarına çıkmış insanların  rneĝinde, kaçmak istedikleri “bu yer” veriliyken, varmayı hedefledikleri “o yer” en iyi ihtimalle sislerle kuşatılmış haldedir. İnsanlar *alternatif* bir toplum bulma umuduyla sokaklara dökülmüşlerdir. şimdiye dek buldukları, *mevcut* toplumdan kurtulmanın araçlarıdır. Daha doĝrusu şu an

2. Roger Kimball, “Becoming Elias Canetti”, *New Criterion*, Eylül 1986.

dağınık öfkelerini (kırgınlıklarını, küskünlüklerini, hınçlarını ve kızgınlıklarını) üzerlerine yoğunlaştırdıkları özelliklerini ortadan kaldıracak araçlardır. Yıkım ekipleri olarak sokaklara çıkan insanlar nerdeyse hiç hata yapmamaktadırlar. Ancak saha temizlendikten sonra ve yeni binaların temelini açıp bunları dikme zamanı geldiğinde kusurlar su yüzüne çıkar. Dahası, kusurlar belirginliklerini, yıkım ekiplerinin olağanüstü etkinliklerini borçlu oldukları şeylerden alır: Yıkım süresince askıya alınan ama bu iş biter bitmez kendisini gösterip ön plana çıkan *menfaat çeşitliliği, tezatlıkları, hatta uyumsuzluklarından ve duyguları eşzamanlı hale getirerek uzlaşmaz olanları uzlaştırma başarısından* alır. Nitekim duygular, sönümlenip ortadan kalkmaya yatkın oldukları kadar kolay uyandırılmalarıyla tanınan şeylerdir. Sönümlenip ortadan kalkmaları, ileride insanların sadece birlikte olmanın mutluluğunu ve arkadaşlıkların keyfini çıkarmak için sokaklara çıkacağı o alternatif toplumu tasarlayıp inşa etmek için gereken zamandan çok daha hızlı olur. Yahut Richard Sennett'in acilen çağrısını yaptığı hümanizm türünün şeklini tarif ettiği gibi: Gayri resmi, açık uçlu işbirlikleri adına. Gayri resmidir, yani işbirliğinin kuralları önden belirlenmez, işbirliği içinde ortaya çıkar. Açık uçludur, yani hiçbir taraf, neyin doğru ve gerçek olduğunu bildiklerini varsayarak işbirliğine girmez. Bunun yerine hepsi, öğretmen kadar öğrenci rolünü de üstlenmekten memnundurlar. Son olarak işbirliğine dayalıdır, yani onları mağluplara ve galiplere ayırmak yerine, katılımcılarının hep birlikte fayda elde etmesini amaçlayan bir etkileşimdir.

Bu program, kulağa hayata geçirilemeyecek kadar tekinsiz, anlaşılmaz, bulanık, ütopyacı ve imkânsız mı geliyor? Elektronik yollarla esinlenen ve büyütülen beklentilere zıt olarak, imkânsız imkânlı kılmak zaman (çok uzun zaman) alır. Ayrıca gerçekleştirilmesi için çok fazla düşünmeye, tartışmaya, sabra ve metanete gerek vardır. Şimdiye dek bu niteliklerin tümünde eksiklikler vardır. Nitekim paylaştığımız mevcut düzen yerine bunların üretimine uygun *toplumsal zeminlere* ulaşamadığımız müddetçe öyle de kalacaktır. Geçen yılın, "harekete geçmiş insanların yılı"

olarak tarihe geçmesi ihtimal dahilindedir. İnsanlar harekete geçtiklerinde, iki soru gündeme gelir. İlki Şudur: Nereden hareket ediyorlar? İkincisiyse, nereye hareket ediyorlar? İlk soruya verilen yanıtlarda hiç kıtlık yaşanmamıştır. Doğrusu, düşünceli veya düşüncesiz, ciddi veya ger ekd Ő , inanılır ve asılsız tonlarla yanıt verilmiŐtir. Fakat bugüne dek ikinci sorunun yanıtını boş yere aramıŐızdır. Hepimiz için geçerlidir ve en önemlisi, buna hareket halindeki insanlar da dahildir.

Durdurulmaya, terk edilmeye veya ortadan kaldırılmaya ihtiyaç duyulan (yani böyle istenen) Şeylerin kamusal farkındalığıyla onların yerine konması gereken (yani istenen) Şeylerle ilgili kamusal farkındalık arasında genişleyen yarı , “harekete geçmiş insanların yılının” en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Bir diğer  ne çıkan özellikse, erişilebilir politik programların ayırıcı, toplumsal anlamda ayırıcı etkisine, yahut etkinlikten uzak olmasına karşı protestoların birleştirici ve toplumsal açıdan bütünleştirici gücünün büyümesi ydi.

Bu yılın yarattığı etkilerin belirginliği ve kalıcılığı kendisini daha çok gösterdikçe, sonraki yılın tarihe, toplumsal çatışmaların yeniden ehemmiyet kazandığı ve aralarında cephelemlerle etkileŐim alanlarının yeniden çizildiği bir yıl olarak geçme ihtimali yükselecektir. “Sahayı temizleme” aşaması, elde ettiği başarı ne olursa olsun bunu bir bakıma, toplumsal çatışmaların yoğun ve çarpık düğümünü geçici bir Şekilde gizlemesi ve dışarıdan bakıldığına yumuŐatmasına bor lıydı. Yani etkin bir Şekilde bu çatışmaların kristalleŐmesi, ifadesini bulması ve tezahür etmesinin askıya alınmasına yahut geçici suretle ertelenmesine bor lıydı. Protestonun insanları harekete geçiren dolaysız hedeflerine ulaŐıldıđı noktada (ulaŐılması halinde), zayıf olduğu su götürmez birlik görüntüsü büyük ihtimalle yok olacak, anlaşmazlık yaratan gerçeklikleri ortaya serip ifşa edecek, (yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü) aktörlerini olaylardan habersiz ve kendi kimlikleriyle menfaatleri konusunda net fikirlerden tehlikeli bir Şekilde yoksun halde yakalayacaktır (Mısır Baharının

devamında gördüğümüz ve Libya veya Tunus'ta muhtemelen göreceğimiz gibi).

Fakat belki “yaşam süremiz”, akışkan ve hızla değişen koşullarımızda gereğinden fazla ve görülmedik derecede uzun bir zaman perspektifidir. Fetret döneminde “dağılma” aşamasından “oluşma” aşamasına geçişin olası sonuçlarından biri, koşullarımızı muhtemelen (belki) yarı yarıya unutulmuş politik ve ruhani liderlik sanatı için daha davetkâr ve misafirperver kılarken, sahne rejisindeki efendilere, gerçeklik üzerinde oynama yapmalarına, evliliklerle boşanmalara aracılık etmelerine ve yapmacık oyunlar sahnelemelerine daha kızgın ve dirençli hale getirmektedir.

LD Ne kadar da doğru Zygmunt.

Fransız filozof Andre Glucksmann'ın, Orta Doğu'da ve Arap dünyasında bu denli güçlü bir şekilde tezahür etmiş özgürlük ruhunu ve kurtuluş özlemini desteklemede başarısız olduğu için Avrupa Birliği'ne yıkıcı bir eleştiriyle çatması sağlam sebeplere dayanmaktaydı. Gözlerimizin önünde (bugünlerde evimize dönüşmüş internette ve küresel medyada) eşsiz ve küresel bir politik değişim yaşandı. Muhtemelen ölçek ve önem bakımından, Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve hemen ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takip eden bir değişimdi.

Ancak bize neşeli bir an olarak değil, hoşnutsuzluğumuzun kışı olarak geldi. O dönem bize ne oldu? Tiranlarına karşı baş kaldıran, böylece dünya siyasetinde küresel bir zincirleme tepkiye ve domino etkisine sebep olan Arap halklarının cesaretine ve azmine ne diye bu denli duyarsız, hatta kayıtsız kaldık?

Glucksmann'ın fikrine göre AB, dünya siyasetinde yaşanan böyle bir gelişme karşısında tamamen hazırlıksızdı. Doğrusu Birleşik Devletler de öyleydi. Glucksmann'ın ısrarla belirttiği gibi, AB ve ABD çok uzun bir süre boyunca, sözde “paralı haydutları” ve Mısır'dan Hüsnü Mübarek, Pakistan'dan Pervez Musharraf ve hatta (özellikle göç politikaları ve güvenlik operasyonları söz konusu olduğunda, Libya ve İtalya arasında eskiden âşıkane ilişkiler olduğu düşünülürse) Libya'dan Muammer Kaddafi gibi

“sadık ve öngörülebilir” diktatörler tarafından temin edilmiş bölgesel “güvenlik ve emniyete” yapışıp kalmış haldeydiler.

Bu tereddüdün çok daha nahoş bir yanı daha vardır. Politik doğruculuğun tüm incilerini bir kenara atarsak, Avrupalılar da Amerikalılar da uzun yıllar boyunca Arap dünyasını, nerdeyse tanımını gereği hukuk devletinin, politik özgürlüklerin ve demokrasinin geçerli olmayıp bunları kurma şansının hiç olmadığı, dini ateşliliğin, gericiliğin, bağnazlığın ve fanatikliğin hâkim olduğu topraklar olarak gördüler.

Onları Rus tipi veya Çin tipi medeni alternatif senaryolarıyla rahatsız etmek ve korkutmak yerine, Batı’yla oyun oynayacak kadar akıllı diktatörlere güvenmeleri işte bundandı. ABD ve AB’nin dahil olmadığı ve rehavetle hareket ettiği, ancak Batılı olmayan kimlikler ve kültürlerin eşsizliği hakkında bitmek bilmez nutuklarla tatlılaştırılıp yumuşatılmış benzer vakalarda, altta yatan ve yatmaya da devam eden şey, basit bir hakikate, yani Arap dünyasının bizim gibi insanlardan oluştuğuna inatla inanmamaktı. Son haftalarda Britanyalı tarihçi Simon Schema’nın tekrar ettiği, görünüşte basit ama şaşırtıcı ölçüde aydınlatıcı bir husustur bu.

Ancak akışkan modernliğin bir başka esas unsuru daha vardır. Bu unsur, Britanyalı yazar ve gazeteci David Aaronovitch tarafından ustalıkla tarif edilmiştir. Aaronovitch’e göre komplo teorileri, bizi kuşatan dünyanın kayıtsızlığı karşısında hissettiğimiz dayanılmaz korkuyu yansıtmaktadır. Londra’da  alışan Amerikalı psikanalizci Dr. Stephen Grosz’un icat ettiği terimi kullanarak, bizi “kayıtsızlığın felaketinden” koruduğunu düşünen o komplo teorilerindeki paradoksal rahatlatıcı etkiyi ustalıkla tarif etmiş Aaronovitch bize şunları hatırlatır:

Herkes Oscar Wilde’in şu meşhur vecizesini bilir: “Dünyada konuşulmaktan daha kötü olan sadece tek bir şey vardır ve o da konuşulmamaktadır.” çok az kişi, Susan Sontag’ın şu zeki yorumunu işitmiş olacaktır: “Paranoyakları kıskanıyorum. Gerçekten de insanların kendileriyle ilgilendiklerini hissediyorlar.” Eğer komploculuk, para-

noyanın yansımasıysa; belki tamamıyla körleme bir sürecin düşünceden yoksun nesneleri olmadığımızı söyleyip bizi teskin etmek için vardılar. Marilyn öldürülmüşse, çoğumuzun korktuğu ve sık sık gözlemlediği gibi yalnız ve utanç verici bir şekilde ölmemiştir. Bir felaket yaşanmıştır ama hepimizi bekleyen daha büyük felaketin kendisi gerçekleşmemiştir.³

“Kimsenin umurunda değilsiniz” sözü; kulağa, hepimizin kişilikten yoksun ve var olmayan şeyler olduğumuzu söylemekten farksız zalimane bir hüküm gibi geldiği için, kendimizi bu dünyada önemi olan kişiler olarak gerçekleştirmek ve somutlaştırmak için elimizde sadece tek bir araç vardır. Hedeflenen gruba girmeyi hak ettiğimizi yahut bir komplonun nesnesi olmaya, yani bizi yok etme arzusuna tabi olmaya layık olduğumuzu etrafımızdaki dünyayı inandırmaktır. Herkesin çaresizce ilgi çekmeye çalıştığı bir dünyada, kayıtsızlık bir yükümlülük olmasa bile yenilgiye dönüşür.

Bir bakıma, toplumun komplo teorisi; abartıldığı şekliyle kayıtsızlık çağı denen fenomenle, kamusal yaşamla siyaset içinde politik suistimale uğramış her tür mağduriyet, şehitlik ve sansasyonla, gerçekliğin iftiralarla kirlenmiş bir şekilde kavranmasıyla ailevi bir benzerlik taşır. Kayıtsız bir dünyanın zırhında gedik açmak ve en azından geçici ilgisini azıcık da olsa üzerimize çekmeye çalışmak için, kolektif bir histeri salgınına, seks veya yolsuzluk skandallarına yahut dünyanın bizi içeriden ve dışarıdan nasıl yıkıp yok etmeye çalıştığını, bizden nasıl nefret ettiğini söyleyen mantıklı komplo teorilerine ihtiyacımız vardır. Bundan ötürü tıpkı televizyonlardaki şöhretli isimler veya başarılı mağdurlar gibi, komploların ve komplo teorilerinin mimarları, tam da uzun vadeli taahhütlere girmiş insanların, ılımlı konuşmaların ve düşüncelerin kaybolmaya yüz tuttuğu yerlerde muzaffer olurlar. Sessizliğin buzunu kırarlar ve dünyanın ilgisini üzerlerine çekerler. Kazanan hepsini alır.

3. David Aaronovitch, *Voodoo Histories: The Role of the Conspiracy Theory in Shaping Modern History* (Cape, 2009), s. 308.

Toplumsal komplo teorileri; toplumsal yabancılaşma, ahlaki kayıtsızlık, politik kopuş ve sessizliğin akışkan modern formlarıyla  r lm ş duvar karşısında bir *cri du coeur* [yakarış] şeklinde belirir. Aynı kendi kendine yapılan politik şehitlik ve kendi kendine işlenen mağduriyet duygusu gibi, komplo teorileri mekanik retorikler ve kibar kayıtsızlıklarla dolu bir dünyanın kalbiyle aklını kazanmaya dönük çaresiz girişimlerden biridir. Bu, mektuplarımıza veya e-postalarımıza kimsenin yanıt vermediği bir dünya olmanın yanı sıra; çektiğimiz ıstıraplara ilişkin politik hassasiyet ortaya koyamadığımız veya mantıklı açıklamalar sunamadığımız durumlarda ya da başkalarının toplumsal teorilerini veya politik öğretilerini destekleyen sağlam ve ampirik kanıtlara d n şemediğimiz durumlarda, kimsenin çabalarımıza karşılık vermeyeceği bir dünyadır.

Yakın zamanda hayatını kaybetmiş entelektüel, tarihçi ve halk aydını Tony Judt'un, Czeslaw Milosz'a ait *The Captive Mind* [Tutsak Akıl] kitabını incelerken ve Ketman fenomeni üzerine yorum yaparken zarif e belirttiği gibi, "masaların çekmeceleri için bir şeyler yazmak içsel özgürlüğün işaretine dönüşür."⁴ Nitekim Doğu Avrupalı entelektüellerin üzücü bir çoğunluğu, ülkesiyle vicdanı arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır.

Judt, Milosz'un Ketman olarak tarif ettiği zihinsel akrobasi-lerin ve gayri ahlaki manevraların arkasındaki temel itici gücün kayıtsızlık korkusu olduğunu açığa serdiği anda, yaptığı derinlikli incelemenin odak noktasına ulaşırız. Judt, *Tutsak Akıl*'dan şu alıntıyı yapar: "Batı'daki ekonomik sistemin sanatçılarına ve bilginlerine gösterdiği kayıtsızlık korkusu, Doğulu entelektüeller arasında çok yaygındır. İyi tabiatlı bir budaladansa akıllı bir şeytanla anlaşma yapmanın daha iyi olduğunu söylerler."

Nitekim bu noktada kayıtsızlık korkusunun bir başka önemli unsuruyla karşılaşırız. Kimi zaman nefret ve yıkıcı g c ler, entelektüelleri veya ıstırap çeken ve köşeye sıkışmış diğer bireyleri, onları tarihin ve varoluşun kıyılarına iten kayıtsızlıktan daha

4. Tony Judt, "Captive minds", *New York Review of Books* 57: 14 (30 Eylül - 13 Ekim 2010), s. 8.

az korkutur. Martin Buber'in söylediği gibi, "dolaysızca nefret eden biri ilişkiye, sevgisiz ve nefretsiz kişilerden daha yakındır."⁵

Sadece parasal enflasyonun değil, kavramlar ve değerlerin de enflasyona uğradığı (dolayısıyla devalüasyona uğradığı) bir çağda yaşıyoruz. Edilen yeminler tam da gözlerimizin önünde bozuluyor. Eskiden biri yeminini çiğnediğinde kamusal forumlara katılma ve hakikatle değerlerin sözcüsü olma hakkını kaybederdi. Şahsi ve özel yaşamı hariç her şeyden soyutlanır ve ait olduğu grup, halk veya toplum adına konuşamaz hale gelirdi. Yeminler de değersizleşmeden nasibini aldı. Bir zamanlar sözünüzden döndüğünüzde, en ufak güven duygusundan bile yoksun bırakılırdınız. Kavramlar da değersizleşmektedir. Artık beşeri deneyimlerin belli aşamalarını tarif etmek gibi açık bir görevleri yoktur. Her şey eşit oranda önemli ve önemsizdir. Kendi varoluşum beni dünyanın merkezine koyar.

Yaşadığım deneyimler içinde kavram enflasyonu, on yıl önce Amerikan basınında Şükran Günü tatilinden önce hindilerin "Holokost"a/soykırımı uğradığını anlatan makalelere rastladığım gün doruk noktasına ulaştı. Bu, muhtemelen sözcüğün düşüncesiz veya sorumsuzca kullanıldığı basit bir durum değildi. Kavramlara ve dile saygısızlık, ötekilere duyulan saygısızlığı sadece geçici süreliğine maskeler. Bu saygısızlık er ya da geç balon gibi su yüzüne çıkar.

Yakın dönemlerde soykırım kavramı da tehlikeli bir değersizleşme yaşadı. Burada söz konusu kavramın değersizleşmesine dayanak olan şeyin, bütün olarak insanlık için veya günümüzün insanlık koşulları için duyulan kaygılar olmadığını vurgulamak isterim. Tam tersi, benliğin yeniden değer kazanıp dünyanın merkezine dönüşmesi ve aynı anda insanlığa gösterilen duyarsızlığın tarihine işaret etmektedir. Dahası, bu sözcüğün ölçüsüzce kullanılması, diyalogu bastırmakla tehdit etmektedir.

Şehitlik peşinde koşan siyaset, topyekûn kayıtsızlığın altında ezilmiş dünyamızda, bizi kabul edilmenin cennetine taşıyacak

5. Martin Buber, *I and Thou* (Scribner's, 1970), s. 68.

bir pasaport olmasa bile ilgi çekmek için etkili bir araç oldu-
ğundan, Holokost bellek siyasetinin başarılı bir modeli olarak
algılanır. Alaycı bir tabirle, karşılaştırmalı şehit menkıbeleriyle
dolu dünyamızda bir başarı öyküsü olarak ele alınır. Dolayısıyla
pastanın dilimlere ayrılıp tarihin mağdur edilmiş tüm aktörleri,
Yahudiler, Filistinli Araplar, Afro-Amerikanlar, Yerli Ameri-
kalılar, Latin Amerikalılar, Müslümanlar ve Doğu Avrupalılar
arasında eşit bir şekilde paylaştırılması beklenmektedir. Bu, ikna
edici bir şehitler menkıbesinin veya ıstıraba ilişkin mantıklı
bir değerlendirmenin, iktidar ve tanınmanın kapılarını açan
bir pasaporta dönüştüğünü söylemektir. Akışkan modern za-
manlarda ilgi çekmek ve bu sayede görünürlük kazanmak için
şöhretli birine veya kurbanı/mağdura d n şmemiz zorunludur.
Nitekim sizin de söyleyeceğiniz gibi görünürlük kazanmak,
bugünlerde toplumsal ve politik bir varoluşla aynı şeydir. Ne
kadar ikna edici bir şekilde kurban olursak, o kadar ilgiye ve
tanınırılığa sahip oluruz. D ş n lmez olanı düşünmek ve ko-
nuşulmaz olanı konuşmak için ne kadar uğraşırsak, ister yerel
ister küresel olsun iktidar yapısı içinde kendimize bir oyuk açma
ihtimalimiz o kadar yüksek olur.

Hali hazırda belirttiğim gibi kavramların ve terimlerin uğra-
dığı enflasyon, ahlaki kavramların dış politikalara ait elverişli
unsurlar olarak araçsallaştırılması ve yaygınlaştırılmasıyla h -
k ms z hale getirilme, hatta zombi kavramlara d n şt r lme
 abalarının önünü açar. Çoğu örnekte modern tarihle ilgili
popüler yanlış kanılara ve yanlış yorumlara dayanırlar. Bazen
bu enflasyon, modern mağduriyet ve ilgi arayışının kılığına
girerek gelir. Nitekim bunun kendisi de iktidar ve itibarın gizli
bir unsurudur.

Litvanya'da ve ötesinde  ifte soykırım fikrinin yaygınlaşması
bundandır. Bu fikir, Holokost'un kurbanı olmuş Doğu Avrupalı
Yahudilerin ıstıraplarıyla, Stalinizmin ve Komünizmin mağdur-
ları olan ama Yahudi olmayan yoldaşlarıyla komşuları arasında
bir simetri olduğunu varsaymaktadır. Sanki Holokost sadece
Yahudilerle ilgiliymiş, Stalinizm ise bütünüyle Baltık  lkelerinde

yaşayanlara ve Yahudiler büyük oranda Komünist davaya katkıda bulundukları için Yahudi olmayanlara düşmanlık yapmış gibi.

Söylemeye gerek yok ki, burada vurgu gerektirmeyecek kadar bariz bir tarihsel çarpıtma vardır, fakat Holokost'u örtme ve önemsizleştirme dalgasının nasıl ve neden Litvanya'da mümkün olduğuna daha fazla ışık tutmaktadır. Litvanya'da sanki bir değil de iki Holokost yaşanmış, dehşet ve nefretle örülü iki paralel gerçeklik varmış, Nazilerin liderlik ettiği Yahudi Holokost'u ile Komünistler'in yaptığı Yahudi Olmayanların Holokost'u varmış gibi, Holokost'u Komünizmin insanlık suçları ve günahlarıyla eşitlemeye dönük bir girişimde bulunulmuştur.

Bu kampanyanın ahlaki ve politik unsurlarıyla veya bellek politikasının uğursuz eğilimleriyle ilgili tüm değerlendirmeleri bir yana bırakalım. Tarihi yeniden yazmaya, başkalarının anlatısını çalmaya, kavramları şişirmeye ve ardından simetrik bir teori içinde yahut karşılaştırmalı şehit menkıbeleri perspektifinden kurbanlarla suçluları kasıtlı bir şekilde aynı çerçeveye sokmaya yarayan bir araca dönüştüğünden, bu mekanizmanın nasıl işlediğini anlamak zorundayız.

Kendisi politik meşruiyet sürecinin esas unsurlarından biri olan politik öz-meşruiyet çerçevesi içinde, makul bir tarihsel-politik anlatı bulmaya çalıştıkları her vakit, kimliğin, belleğin ve mağduriyetin birbiriyle derinlemesine iç içe geçme eğilimine girmesi vurgu gerektirmeyecek kadar bariz bir durumdur. Mağduriyet, bir söylem tarzı ve tarihsel anlatı içinde bir anlam çerçevesi olarak, illa başkalarından anlayış göreceğimiz, insani bir şefkatle karşılaşacağımız veya aitlik duygusunu yaşayacağımız bir patikaya dönüşmez. Aksine iktidar yapısını temsil edenlerin yarattığı ayrışmışlık hissini güçlendirir. Böyleyse, dünya bize bir şeyler borçludur. Ve bu şey iktidar pasaportudur. Bahsettiğimiz gibi başarılı bir mağduriyet, gelecekte iktidarı paylaşmaya, küresel ilgi pastasından dilim almaya ve reel-politikle yerleşmiş politik dağarcığa erişmeye dönük bir çağrıdır.

Bir keresinde bir caz müzisyeniyle seyircileri arasında cereyan eden çarpıcı bir diyaloga tanık olma ayrıcalığım olmuştu. Bu,

Küba doğumlu Amerikan caz trompet isi Arturo Sandoval'ın Kaunas Caz Festivali'nde sahneye çıktığı 22 Kasım 2006'da yaşandı. Bu ifşa edici sohbet, büyük partneri Dizzy Gillespie gibi çağımızın en büyük trompet ilerden birini ve bir caz efsanesini dinlediğimiz konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayan birkaç bestenin icrasından sonra yaşandı.

Birdenbire Sandoval durdu, seyircilerine döndü ve Şu soruyu sordu: "İçinizden herhangi biri trompet i Timofei Dokshizer'i tanıyor mu? Hani Vilnüs'te yaşamış ve geçenlerde ölmüş olan?" Belki birkaç kişi yanıt vermişti ama seyircilerin çoğu sessizdi. Oysa bu hayranlık verici caz virt  z n  ve tek kişilik orkestrayı ayakta çılgınca alkışlıyorlar ve zevkle haykırıyorlardı (Sandoval sadece trompetiyle değil, sesiyle de fevkalade doğaçlamalar yapmıştı. Orada sahnede sergilediği ritim kesitiyle gençlere nasıl swing ve jam yapabileceklerini göstermişti). Seyircilerin afalladığı ortadaydı: Oraya dünyaca tanınmış bir müzisyeni dinlemeye gitmişlerdi; kimsenin adını duymadığı, ilgi çekmeyen, yerel kişilerin öykülerini değil.

"Timofei Dokshizer büyük bir trompet eğitmeni ve m zis-yendi" demişti Sandoval. "Anısını onurlandırmak ve bir parçayı ona adamak istiyorum. Eşi salonda mı?" Ufak tefek, alçakgönüllü bir kadın ayağa kalktı. Dokshizer'in dul eşi ydi. Kadına baş sallayarak "teşekkür ederim" dedi Sandoval. O an seyirciler, bu yaşanan hadiseden etkilenmiş gibi görünüyorlardı fakat kısa süre sonra yine kendilerini tamamen Sandoval'ın büyülü ritimleri ve seslerine bıraktılar.

Bu Timofei Dokshizer (1921-2005) kimdi? Sandoval, neden ismi benim için de muamma olan bir müzisyeni onurlandırmak için ara vermişti? Kısa süre sonra birden, yıllar evvel okula gittiğim ve klasik müzik öğrenimi gördüğüm zamanlarda benzersiz sesiyle beni kendimden geçirmiş, Ukrayna doğumlu ve dünyaca meşhur o büyük trompet virt  z nden bahsettiğini anladım. O dönemin işitsel mucizelerinden biri, Pyotr  aykovski'nin *Kuğu G l * balesindeki "Napolitan Dans"ta  alınan solo trompetti. Bir diğeriyse, Nikolai Rimsky-Korsakov'un * ar Saltan'ın öyküsü*

isimli operasındaki “Yaban Arısının Uçuşu” idi. Kayıtlarını gençlik yıllarımda klasik müziğe duyduğum sevgiden ayırmanın imkânsız olduğu trompet icracısı, 13 Aralık 2011’de yaşasaydı 90 yaşına basacak Timofei Dokshizer’dan başkası değildi.

Tutkulu bir müzik âşığı olan ben bile, zamanımın ve bilincimin bana hazırladığı tuzaktan kurtulamamıştım: Yaşlılık günlerinde Dokshizer’ın Litvanya’da çalışıp yaşadığını ve onca yılını Vilnüs’te geçirip orada hayatını kaybettiğini bilmiyordum. Belleğin çelişkisi üzerine ciddi bir şekilde eğilmek için, yerel bir belleğe ve tarihe karşı duyarlılık göstermiş Küba doğumlu bir Amerikalıdan ders almam gerekmişti.

Belleğin yuvası neresidir? Nereden gelmektedir? Bizi ötekilerle ve ortak geçmişle ilişkilendiren bilişsel bir süreçten ve kültürel kodlar sisteminden mi ibarettir? Yahut daha fazlası mıdır? İzah gerektirmeden anlaşıldığını farz ettiğimiz yaşamlarımızda, dilimize, gündelik varoluşumuza, deneyimlerimize ve hadiselere dönüşen bir şeylerin duyarlılığıdır belki? Belki etrafımız; sadece bize zorluk çıkarmayacak, kendimizi, geçmişimizi ve dönüştüğümüz şeyleri daha derinden kavrama ihtiyacı yaratmayacak, bizi biçimlendiren tüm o imgeleri, sesleri, duyuları ve sözcükleri, sessiz, konuşulmayan ve en dolaysız kimliğimizi meydana getiren unsurları anlama gereği hissettirmeyecek insanlarla çevrilmiş olsaydı, hafızamızı kaybederdik.

Bellek burada yanımızda mı yaşar? Veya belki tam içimizde yaşamaktadır. Ya da tam tersine bize başka yerlerden mi gelir? Sırf fiziksel olarak burada yaşadığımız için mi çevremize karşı daha hassas oluruz? Avrupa tarihi, bir ülkedeki sanatçıların ve sanat uzmanlarının nasıl diğer ülkelerdeki dehaları keşfettiğini gösteren örneklerle doludur: On dokuzuncu yüzyılda Claude Monet, Frans Hals’i ve Harlem’deki okulunu keşfetmişti. Theophile Thore ise Jan Vermeer’i keşfetmişti. Edouard Manet, İspanyol Barok tarzının ustası Diego Velazquez’i tüm çağların dehası, ressamların ressamı (Manet’in sözleriyle *c’est le peintre des peintres*) olarak görmüştü. Ve Vincent van Gogh; Rembran-

dt'ı kendisini eğitmiş ve esinlemiş kişi olarak üstte tutmaktaydı. Liste daha da uzayıp gider: William Shakespeare edebi d hilerin sarayına, akranı İngilizler sayesinde değil, Johann Wolfgang von Goethe ve Friedrich Schiller sayesinde girebilmişti.

Bellek bize harici bir şekilde gelir. Öteki'nden neşet eder. Bize yalnızca belli yerlerin hafızasını koruyormuşuz gibi görünür. Gerçeklikte bize başka yerlerden gelir ve bizi korur. Dünyaya bizden bahseden, bizi yaratan ve kuran bir algıya ihtiyacımız vardır; fakat gerçekte ötekiler, dünyaya karşı bizim tanıklığımızı yaparlar. Bizi hiçlikten kurtaran bellek başka yerden gelir. Bellek burada yaşamaz: Başka yerlerde yaşar.

Ülkemizin tarihini ve belleğini başkalarının değil bizzat kendimizin koruyor olduğu masalıyla kendimizi avuturuz. Fakat birçok kişiyi sarsabilecek hakikat, belleğin dışarıdan varlık kazanıyor olmasıdır. Çünkü bu basitçe, bizim yani kendimizin dünyada var olma biçimimizle ve hassasiyetlerimizi, duygularımızı paylaşan topluluğun tümüyle kurduğumuz bilişsel ve varoluşsal diyalogtur. Ötekiler bizde, kaybettiklerimizi bulurlar. Milan Kundera'nın söyleyebileceği bir ifadeyle, unuttuğumuz an yok oluruz.

Her şeyi ezip geçen ve bitmek bilmez değişimlerin yaşandığı zamanlarda, yana yakıla ihtiyaç duyduğumuz şey, kendimize söyleyeceğimiz tatlı yalanlardır. Parlak bir geçmişin duru bir teorik ve tarihsel modele uygun olduğunu s leyerek kendimizi hoşnutluk içinde kandırmamızdır. Koruyucu zırhımız, geleceğe duyduğumuz inancın kaynağı budur. Eğer reel politika içinde ve aşırı derecede pratik sebeplerden ötürü, güncel politik eylemlerimizi ve ahlaki tercihlerimizi haklı çıkarmak için politik-tarihsel bir anlatıya ihtiyaç duymasaydık, bunların tümü insancıl, anlaşılabilir ve sorunsuz sayılabilirdi. Bazen bu anlatı, sadece dış politikalarımızın bir unsuru yahut enformasyon ve kamusal iletişim sistemlerimizin içinde bir kod olarak zorunludur.

Yaşadığımız tuhaf çağda (kendimizi aralıksızca keşfettiğimiz ve açığa serdiğimiz çağda), sürekli duyularla sürdürülen meşrulaştırıcı bir söylemle harekete geçirilmeye, parlak geçmişler

yaratan modern bir sisteme ve ne kadar eşsiz olduğumuz veya türümüzün tek örneği olduğumuzla ilgili haberler anlattığımız bir dünyada bizi meşrulaştıracak ve zemin kazandıracak öykü akışlarına ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla belleğin paradoksu, ötekilerin çoğunlukla bize kolektif bir hassasiyetle duygu ortaklığının birleştirdiği hayali bir cemaat olarak değil de, gerçekliğin ve tarihin parçaları olarak ihtiyaç duymalarıdır.

Bundan ötürü, aslında bizi koruyan (ve ideolojik anlamda tesis etmeyen) bellek, dışımızdan gelir. Bellek burada değil, başka yerlerde yaşar. Dahası, kasıtlı unutma edimi bir hayal değil, gerçeğin ta kendisidir. Çoğu açıdan bizler hatırlayarak değil, örgütlü, sistematik ve kasıtlı bir şekilde unutarak oluşmuş topluluklarızdır. Dünya savaşlarıyla ve diğer toplumsal felaketleriyle, kimlikleri silen ve belleği bastıran travmalarıyla totaliter modernlikten sonra oluşmuş anlam duygumuz, bizi mükemmel mağdurlar veya yeni bir politik heyecan olarak kurmak yerine baştan doğabilir ve geçmişimizle bugünümüzü koruyabilir. Ne yazık ki belleğimiz, öz-eleştirel bir benliği açık fikirli bir kimliğe bağlayan ilişkiler ağına değil de, kendisine anıtlar diken bir hayal gücünün trajik oyunlarına benzer.

Gönüllü bir şekilde unutmanın kılıcı, bize zayıflıklarımızı ve kötülüklerimizi hatırlatan kişilerin üzerine düşer. Litvanya'nın bağımsızlığına kavuşmasından sonra yaşamlarımızın en sorunlu unsurlarını çarpıcı ve keskin bir şekilde tanımlayıp cesaretle betimlediği için, o birinci derece yazara, o alaycı, sivri dilli ve sezgileri son derece yüksek gazeteciye hepimiz çok şey borçlu olsak da, adeta kamusal ve resmi bilincimizden silinmişçesine görmezden gelinen Ricardas Gavelis'in etrafını saran sessizlik hiç de tesadüf değildir.

Bazen belleğimizi yeniden anımsamamız ve geçmişimizle günümüzü canlı tutmayı öğrenmemiz için, Küba doğumlu Amerikan bir trompetçinin Litvanya'ya gelip bize nerdeyse tamamen unuttuğumuz, Ukrayna doğumlu, Vilnüs'ün Rusça konuşan dehası ve "Napolitan Dans'ın" unutulmaz solo icracısı o büyük trompetçiyi hatırlatması işte bu yüzden bizi şaşırtmamalıdır.

Litvanya medyasındaki olumsuz haberlerin, vah   imge-lerin ve şiddetin artması, bu tür haberleri kamuya a manın arkasındaki sebeplerin aşırı bir ticarile meden mi yoksa kılık de i tirmiş bir iktidar kültünden mi kaynaklandığını sorgu- latmaktadır. Kendilerini “ciddi” sayan gazetelerin ilk sayfaları, yerel meyhanelerde alkol  fazla kaçırmış çiftler ve partnerler arasında cereyan eden şiddetli ve vah   çatışmaların haberlerini vermektedirler. Litvanya’daki suç kayıtları o kadar  i irilmekte ve vurgulanmaktadır ki, savaş sancısı çekmeyen ve hâlâ için- deki toplumsal barışı muhafaza etmeyi ba arabilen bir ülkede ya adığımızı inanmak güçleşmektedir. Medyasında  iddet ve olumsuz olaylarla ilgili bu denli çok haber paylaşan başka bir ülkeye rastlamak nerdeyse imkânsızdır.

Tabloit basınına ve genel olarak gazeteciliğin ticarile mesine suç atarak bu eğilimi açıklamaya dönük girişimlerde bulunul- mu tur. Sebebi ne olursa olsun, bu tez bütünüyle ikna edicilikten uzaktır. Çoğu ülkede basın ve televizyon hızlı bir ticarile me sürecinden geçmektedir. Fakat ne basını ve televizyonları aynı şekilde hızlı ve kontrolsüz ticarile meden etkilenmiş İngiltere’de, ne de Benelüks ve  skandinav ülkelerinde bu denli bol miktarda şiddet sahnesine rastlanmaktadır. Bu ülkelerdeki tabloit gaze- telerin bile, Litvanyalıları “besleyen” haber tipine yer vermekte tereddüt ettiklerini söylemeye dahi gerek yoktur.

O halde Litvanya’da bu vah ilik ve iktidar kültünün patlak verii nasıl açıklanabilir ve sebepleri nasıl açıkça tanımlanabilir? Cesaretini nitelikli gazeteciliğin yokluğundan veya sağlam ve alternatif bir medyanın olmayışından alan ticari bir tutumdan mı ibarettir, yoksa sebepleri başka yerlerde mi aramak gerek? Batı’nın gerisinde mi kalıyoruz? Ya da tam tersine, yüksek kül- türden kurtulduk ve bu sayede zengin medeniyet mirasının hâlâ bu şiddet ve baya ılık salgınlarını durdurup kısıtlayabil- di i Batı’nın çok uzağında, modern ve barbar bir avangardın ortasına mı atıldık?

Belki hâlâ Batıya ulaşmak üzere olan yeni barbarlı ın, de- mokrasinin olmadığı bir kapitalizmin (bu, şimdiye dek Çin veya

günümüzün Rus modeliydi fakat dünyanın geneline yayıldığı gözden kaçırılmaz), şahsi özgürlüklerin olmadığı bir serbest piyasanın, ekonomik diktatörlüklerin güçlenmesinin ve beraberinde politik düşüncenin ortadan kaybolmasının, siyasetin nihayetinde kitle kültürü ve eğlence dünyasının parçasına dönüşmesinin, gerçek iktidarın ve idarenin kamuoyu tarafından seçilmiş temsilcilere değil, kamusal denetimin dışında kalan, toplumun en güçlü kesimlere, merkezi bürokrasinin, iş dünyasının ve medyanın eline bırakılmasının tuzağına mı düştük?

Bu kasvetli varsayımlarda sadece ufak bir hakikat payı olsa bile, duygusal bir cehennem yaratmamızı ve ülkemizi sanki felakete yakalanmış yahut Yeryüzünün en korkunç yerine dönüşmüş gibi takdim etmemizi sağlayan olağanüstü becerimizi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu dahili cehennemin, Litvanya'nın kendisi tarafından yaratılması tuhaftır. Gerçek sorunlar yaşamış ve yaşamaya da devam eden ülkelerden, Kosova, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Sırbistan'tan gelen öğrencilerimle sosyalleştim. Litvanya'nın sorunlarıyla ilgili şikâyetler veya konuşmalar kulağa abartılı geliyordu. Hatta bugün gerçekten baskıcı ve trajik durumda olan ülkelerle kıyaslandığında uygunsuz da kalıyordu.

Bu sorunu çözmenin anahtarı basit bir ayrıntıda yatıyor olabilir: Birbirleriyle bağlantılı ve birbirini belirleyen iki etmeni (oldukça mantıksız bir şekilde) birleştirmiyoruz. Biri, şiddet ve vahşet haberlerinin aşırı bollaşmasıyla medyada aşırı resmedilmesidir; diğeryse esas hedefin başkalarını ve kendimizi küçümsemek olduğu, sadistliğinden ve mazoşistliğinden kuşku duyulmayacak politik yorumların psikanalitik çıkarımlarıdır. Doğrusu, ötekilerinden ve kendimizden acımasız, aşağılayıcı bir tarzla bahsetmemizle, yani kendimizi inkâr ettiğimiz ve yıktığımız ağır bir süreç olarak politik yorumlarla eleştirel olmak arasında hiçbir alaka yoktur.

Sağlıklı bir eleştiri; alternatiflerin inşa edilmesi, düşüncelerin yahut eylemlerin mantıksal açılarla ve bilgiyle ya da bilinen düşünce yöntemleriyle yargılanmasıdır. İnsanların birbirini

ahlaken yıktıkları sözlü ve zihinsel yamyamlıĝının sadece tek bir anlamı vardır: Serbest ve açık tartışmaların henüz başlamadan reddedilmesi ve boĝulması. Sadist dil, kontrol kurup işkence etmek ve bu yolla tartışılan nesneyi alařaĝı etmek için kullanılırken, mazoşist dil bir bireyin veya ülkenin kendisini, en azılı düşmanlarının dahi hayal edemeyeceĝi yorumlarla simgeleşir.

Erich Fromm'un belirttiĝi gibi, sadece bu konulara hiç ilgi duymamış olanlar, sadizm ve mazoşizmi birbirine zıt karakter veya kişilik yapıları olarak d ş n rl r. Aslında birbirleriyle yakından ilişkilidirler ve tam da aynı kaynaktan doĝdukları için, yani yalnızlıktan, dünyanın reddetmesinden ve yalıtılmışlıktan duyulan korku onları ortaya  ıkardıĝı için, sık sık tek bir sado-mazoşist d ĝ mde i  i e geçerler.  zg rl k, genelde zayıf bireyler tarafından karanlık ve düşmancıl bir dünyanın önünde çıplak ve savunmasız kalmak şeklinde kavrandıĝı için, insanın kendisini korumasının tek yolu bir yabancının cesaretini kırması veya kendi kiřiliĝini deĝersizleřtirmesidir.

Kafamdaki yorumlardan hareketle, şiddet dolu medyayı okumak ve izlemekten başka bir şey yapmayan insanların otoriter bir esaret içinde olduĝunu çıkarmayın. Kurbanlar ve maĝdurlardan bahsetmiyorum. Otoriter kişilik, bu türden bir medya yaratmaktadır. Bu, onun dünyadan aldıĝı intikam, itaat ve iktidar arasındaki diyalektik, insanın kendisini ve ötekileri ařaĝılamaktan aldıĝı zevktir.

Evreni Tüketmek:
Yeni Bir Anlamsızlık Hissi ve
Kriterlerin Yok Olması

Leonidas Donskis Helsinki’de felsefe profesörü olan Finlandiyalı bir dostum, bir keresinde, Estonyalı meslektaşlarından bazılarını özgürlükçü siyasetin en kötü kâbusuna örnek göstermişti. Bu yorum kamuya duyurulmuş olsaydı, Estonyalıların yerinde olduklarını, yakınlarındaki Finlandiya’nın tadını çıkardıklarını ve 70 kilometre uzakta post-Komünist travmalar ve acı dolu ikilemlerden alabildiğine farklı olan şeyleri yücelttiklerini düşleyen Litvanyalıların tatlı hayallerine ağır bir darbe indirirdi. Meslektaşım, bu hayali adeta iskambil kâğıtlarından yapılma ev gibi dağıtıp atmıştı.

Toplumsal bağların aşırı oranda bireycileşmesi, atomlarına ayrılması ve parçalanması, duyarlılığın ve şefkatin aşırı ölçüde azalması, jet sosyete ile sıradan insanlar arasındaki uçurumun aşırı yüksek oluşu, refah devletinin olmayışı. İşte bunlar, Finlandiyalı dostumun öne çıkardığı temel hususlardı. Batı'yı her zaman hürriyet ve sivil özgürlüklerle (kapitalizmin bazı eşitsizlikleriyle birlikte) kutsanan bir yer olarak düşünmüş post-Komünist toplulukların, kendilerini; tezahürünü zihinlerimizde ve kalplerimizde yeni alışkanlıkların oluşmasıyla bulmuş serbest piyasa ekonomisinin yan etkilerine hayranlık beslerken bulmaları ironiktir.

Helsinki’de verdiğim bir seminerden sonra, Letonyalı bir lisans öğrencisinin söylediği gibi, “Helsinki’de yaşam sürekli Pazar ikindilerini andırırken, Riga’da yaşam hep Pazartesi sabahları gibidir.” Biz Doğu Avrupalıların sanki sanayi çağının politik ve ahlaki bireycilik aşamasını atlamış olduğunu hatırlatarak tartışmaya başlamak isterim. Elli yılı aşkın bir süre boyunca Batı’daki toplumsal ve politik değişimlerden yalıtılmış olduğumuzdan, kendimizi sizin de belirttiğiniz gibi, akışkan modernliğin çağında bulduk. Birleştirici güçlerimizi arttıran alet takımıyla, sizin terimlerinize *kendin yap* stratejisi ve *dünyanın sorumluluğunu üstlenmeye* dönük zihniyeti, akışkan dostlukların yani insani bağlardaki zayıflamanın tecessümü olarak Facebook’u, yeni bir dahil etme ve dışlama politikası olarak internetteki sosyal ağlarıyla akışkan modernitenin içinde bulduk kendimizi.

Kendin Yap. Bu, modern bireylerin, kitlesel düzeyde yeni bir ahlaki sorumluluk olarak benimsemiş oldukları yeni davranış kuralıdır. Örneğin yayıncıların, kitabın mizanpajını yapacak bir tasarımcının ve bu kitabı tanıtip satmak için ustalıkla stratejiler geliştirecek bir yöneticinin varlığından emin bir akademisyen olmayı ummamızı sağlayacak sağlam sebeplerin olduğu bir dönem vardı. Sonuncusu ama en önemlisi, onların yararına ürettiğimiz bir eser için yayıncıya kendi cebimizden ödeme yapmak yerine, çabalarımızın maddi karşılığını alacağımızı umuyorduk.

Bugünlerde işler birden fazla yolla değişimden geçmektedir. Çoğu kez (ama neyse ki her zaman değil) ödeme yapmak, ardından kitabın baskıya hazır kopyasını hazır etmek ve iyi bir pazarlama stratejisinin sorumluluğunu üstlenmek zorundayız. Kendiniz yapın. Aynı anda hem akademisyen, hem bilgin hem de menajer olun. Araştırmalarınız için para alın, araştırma yapın, monograf yayımlayın ve ardından bunu tanıtmak için yeniden halkla ilişkiler hamlesine girişin. Kendiniz yapın. İstedığınız her şeyi kendi başınıza yapın. Serbest bir tercihle değil, gıyaben ve alkışlarla kendi kendinizi yetiştirmiş biri olun. Bu artık Kont Giovanni Pico della Mirandola'nın, kendisini biçimlendirme gücüne sahip insan fertleriyle ilgili düşü değil. Çelişki, bireyin artık küreselleşme ve onun anonim güçleri tarafından şekillendiriliyor olması.

Bir şekilde bu, çarpıcı biçimde Karl Marx'ın hayalini andırmakta. Marksizm'in, bir tür teknolojik belirlenimcilik formu olarak açığa çıktığını düşünmek için çok sayıda sebep vardır. Marx'ın, insan kişiliğindeki bölünmenin temel sebebi olan modern işbölümüne ve bunun sonucunda insanın yaratıp ürettiği şeylerden yabancılaşmasına duyduğu kızgınlık, katı modernliğe gösterilmiş tuhaf bir tepki olarak Marksizm'e çok fazla ışık tutmaktadır.

Bilim ve teknolojinin insanileşmesi, Marx'a göre ancak yeni bir sosyo-ekonomik formasyon olan komünizmde gerçekleşebilir. Bu da tarih öncesinin sonuyla ve gerçek tarihin başlangıcıyla örtüşen bir formasyondur. Dolayısıyla komünizm, modern işbölüşümü ve kapitalizmin yarattığı bölünmeden sonra insanın kişiliğine ahenk getirecektir. Bunu, insanın şimdiye dek işbölümüne ve aşırı oranda teşvik edilmiş uzmanlaşmaya dayalı üretim tarzları tarafından bastırılan yaratıcı potansiyelini bütünüyle açığa çıkararak yapacaktır. Fiziksel işlerle uğraşıp bundan keyif alırken, aynı anda zihnimizi, ruhumuzu ve yaratıcılığımızla hayal gücümüzü besleyen diğer bütün melekelerimizi geliştirebilir hale geleceğiz. Kendi isteğimizle veya başkalarının talebiyle bir işçi, bir âlim veya bir sanatçı olarak olağanüstü becerilerimizi

sergileyeceğiz. Bu noktada ilk ütopyalara ve Fransız ütopyacı sosyalizme karşı attığı nutuklara rağmen, Marksizm içinde açıkça ütopyacı bir  na tanıklık etmekteyiz.

Bugünlerde bu hiç de şaka değil. Ruhsal melekeleri uyumlu hale getirip barıştırmak yerine, hükmen bireylere d n şmekteyiz. Dünya adına hareket etmemiz gerekir.  nceki kuşakların yarattığı ciddi sorunların tamamıyla mücadele etmek zorunda kalırız. Cesur, kendisini savunan, kendine yeten, riski azamiye çıkaran ve bilinçli bireyler olarak bizden, modernliğin en acı çıkmazlarından kurtulmamızı sağlayacak bir yol bulmamız beklenir. Küresel boyutta ortaya çıkmış sorunlara hiçbir yerel çözüm bulunamayacağını ve bireylerin, bilinçli tercihlerden çok tarihsel tesadüfler ve kaprisler sonucunda yaşamlarımızın parçası olmuş toplumsal ve politik güçlüklere geçerli ve yeterli yanıtlar veremeyeceğini tekrar tekrar söyleyerek yaptığınız uyarıları kim ciddiye almaktadır ki! Bu, dayanılmaz ölçüde hafif, hızlı ve durmak bilmez bir değişimin laboratuvarı olmuş Baltık bölgesi için ne kadar da doğrudur.

Bizi dünyanın alkışlamalarıyla veya basitçe hükmen bireylere dönüştüren alinyazımızı düşündüğümde, aklıma d hiyane bir akılla çekilmiş Monty Python filmlerinden, *Brian'ın Yaşamı*'ndan bir sahne geliyor. Kud sl  geç bir adam olup İsa'yı karıştırılan Brian, tutkulu sevişmelerle geçen tatlı bir geceden sonra uyanır ve pencerenin önünde çıplak bir şekilde belirir. Kalabalık tarafından selamlanır. Çaresizliğe kapılan ve gerçek inanç sahiplerinin sesleriyle öfkelerinden kurtulmaya  alışan Brian söyle der: "Fakat hepiniz bireysiniz! Hepiniz farklısınız!" Kalabalıktan tek bir ses yankılanır: "Evet, hepimiz bireyiz." Kalabalığın içinden bir ses karşılık verir: "Ben değilim."

Evet, bugünlerde hepimiz bireyiz. Çarpıcı ve yoğun bir ahlaki tercihten ziyade, hükmen veya övgülerle bireye d n şmiş z d r. Modernlik her şeyiyle belleğimizi ve dilimizi kontrol etmeye çalışır. 1984 romanındaki Winston Smith, çocukluğundan kalma sevdiği bir şarkıyı hatırlamaya çalışır. Bu şarkı rejim karşısındaki kutsal direniş davasında Winston'un sözümona dostu ve silah

arkadaşı olan, fakat sonrasında İç Parti'nin yüksek rütbeli görevlilerinden biri olduğu anlaşılan O'Brian karakteri tarafından devralınır ve bitirilir. Orwell'in kitabında Yenikonuş adlı yeni bir dilin yaratıldığı Okyanusya; sözde, insanların zaman ve mekân algısıyla kavrayışlarının tümüyle dönüşümden geçeceği bir yere dönüşecekti. Bu dille kimse Shakespeare'i anlayamayacaktı.

Bu da, klasik edebi tasavvurlarda yansıtılan gerçekliğin tanınmaz hale gelmesi demekti. Herkesin referans sahasını ve kavramsal sistemleri köklü bir şekilde değiştirmek, geçmişe ait boyutu ortadan kaldırmayı kolaylaştıracaktı. Referans sahalarının ve kavramsal sistemlerinin kontrol edilmesiyle, insanlık tarihine Büyük Birader ve Parti'nin ilan ettiği kolektif solipsizmin şart koştuğu bir tarzla el koymak mümkün olacaktı. Bahsedildiği gibi, Yevgeny Zamyatin'in *Biz*'i klasiklerin ve geçmişin ölümüne değinir. Zamyatin, Huxley ve Orwell'in distopyaları ele alındığında, "teknokratik totaliteryanizm" denilen bileşik öbek laf kalabalığıydı; çünkü totaliteryanizmin başka hiçbir biçimi onlara olanaklıymış gibi görünmemiştir.

Ütopyları ve distopyaları nasıl bir hayal gücü inşa eder? Kapsayıcı bir yanıtla çıkagelmek zordur. Bu; liberal, muhafazakâr ve sosyalist düşüncelerle hassasiyetlere entrikaların buyruklar verdiği bir tasavvur biçimidir. Fakat ütopylar ve distopyalar, bu tasavvur biçiminin muhafazakâr yörüngesi olmasaydı ve modern ahlaki tasavvurlarda pusuya yatmış muhafazakâr hassaslıklar olmasaydı asla doğamazlardı. Yevgeny Zamyatin'in *Biz*'i, George Orwell'in 1984'ü ve Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı*, aynı Louis-Sebastien Mercier'in *Yıl 2440*'ta tarihe hiç yer bırakmayan gelecek bir dünya sunması gibi, kamuya açık tarihsel arşivlerden ve genel anlamda beşeri bilimlerden yoksun, hafızası olmayan bir dünyayı tarif eder. Yirmi beşinci yüzyıl Fransa'sında tarih çalışmaları ve eğitimi terk edilir; çünkü insanın ahmaklıklarını ve mantık dışı eylemlerini araştırmak rezaletin daniskasıdır. Nasıl olur da mantıklı bir insan, batıl inançlarla gericiliğin her yerine sirayet ettiği bir geçmişe araştırabilir?

Kundera'nın edebiyatındaki felsefi imalarda, tarih; muktedirlerin y r tt   g   siyasetinin ve jeopolitikanın acımasızlı ı karşısında anlamlı ve sessiz bir ahlaki seçenek olarak belirir. Bellek, küçüklerin ve zayıfların aracı olurken; unutmak, b   klerin ve g   l lerin çıkarlarına hizmet eder. Bu yolla bellek, kendisini iktidar mantığına karşı alternatif bir ahlaki tasavvur olarak ortaya koyar. Muktedirlerin belleği, Niccolo Machiavelli'nin *verita effettuale* [etkinlik kazanmış gerçeklik] kavramıyla başarılı uygulamaların kutsanmasından başka bir şey değildir. Bellek, insanın ele avuca sı maz bir yeteneği yahut potansiyeli olmaktan öte bir pratiktir.

Ancak Kundera'nın düşüncesindeki bu örgü, modern dünya-da belleğin nasıl i ledi iyle ilgili kavrayı ını yok etmez. Kundera'nın ima ettiği şey, belleğin özünü var olmayı hak eden şeyleri sürdürmeye veya uzun ömürlü kılmaya dönük bilinçli bir çaba olarak ortaya serdi idir. Bundan dolayı kültürel standartlar ve kriterler, örgütlü belleğin var olma yollarından biridir.  rg tl  belleğin  er evesi içinde  a da larını tasvir eden, resmeden veya başka yollarla bireyselle tiren Shakespeare, Van Dyck, Hals, Vermeer ve Rembrandt, başkalarının varlığını sürdürmeye dönük bilinçli bir sürecin parçası olurlar.

Eğitimin ve irfanın tanınır klasik kurumları olarak üniversitelerin yirmi birinci yüzyıldan sa  çıkıp  ıkamayaca ı, artık ne naif ne de yanlış formüle edilmiş bir sorudur. Bence bugün Avrupa'da ve özellikle Büyük Britanya'da yaşananları g zlemledi imizde, gelecek için entelektüel stratejilere kafa yormak hakkımızdır. Peki, ne yapmaktayız? Üniversitelerin yava ca ölmesini mi izliyoruz, yoksa Parlamento'da ve hükümette birkaç dönem görev yapacak siyasetçilerden daha uzun ömürlü olacak bazı alternatifler mi yaratıyoruz?

Mesele oldukça açık ve net: Basit terimlerle ve sade bir dille açıklanması mümkün. Üniversitelerin büyük d n  m , etkin bir biçimde Britanya'nın eski akademik sistemini da ıtmı  Margaret Thatcher tarafından başlatıldı. Beklenebilece i üzere, yalnızca en iyi  niversiteler getirdiği reformlara dayandı ve sa 

kurtuldu. Ne var ki onlarda bile bazı tuhaf değişiklikler yaşıandı. Değişmeye en hevesli olanlar, kendilerini en az güvende hissedenden üniversitelerdi. Bir diğer deyişle, en tepedeki üniversitelerin bir nebze altında veya çok gerisinde kalmış üniversitelerdi. En tuhafı da bu sürecin Avrupa'ya ihraç edilmesi idi. Yıllar boyunca Finlandiya'nın akademik sistemi (ki gayet aşına olduğum bir sistemdir), diğer Avrupa ülkelerinden meslektaşların her şeyiyle kıskandığı bir niteliğe sahipti. Bugün Finlandiya; Amerikan ve Britanya modellerinden oluşma bir karmayı içine soktuğundan her şey altüst olmuştur. Genel fikriyse aynıdır: Devletin, hatta üniversitelerin bile yardımını olmadan parayı kendinize alın. Bugün akademik yaşamın içinden gözlemcilerin ve Birleşik Devletler ile Büyük Britanya'dan analizcilerin fark ettiği gerçek şudur: ABD'de Sarmaşık Ligi [en prestijli sekiz üniversitenin kurduğu birlik] ve Kaliforniya'nın büyük üniversitelerinde bir içsel yönetim modeli olarak var olan şey, Avrupa'da hükümetin tepeden dayattığı yeni bir yönetim politikasına dönüşmüştür. Yaşanan şey, özgürlük ve rekabet adına konuşan ama her gün bu değerleri paramparça eden bürokratların devrimidir.

Büyük Britanya'da ve kıta Avrupası'nda özellikle Amerika'nın özel üniversitelerini ve işletme okullarını taklit eden bürokratlar ve siyasetçiler, Orwell'ci Yenikonuş'u andıran idari bir jargonu tümüyle benimseyip, bunu ticari şirketleri temel alarak modellenmiş bir üniversite yönetimine uyarladılar. Nitekim en üzücü olanı, hızlı sonuçlar ve başarılar alma mantığını benimsemiş olmalarıdır. Özünde bilinçli düşüncelerin, telaşsız yaratıcılığın ve ölçülü bir varoluşun mantığını takip etmesi gereken (yüzyıllarca sadık bir şekilde bunu el üstünde tutmuş) üniversiteler, bugünlerde piyasadaki dalgalanmalara ve kamuoyuyla politik ortamda yaşanan değişimlere hızla tepki verebilen bir araca dönüşmeye zorlanmaktadır. Kitle demokrasisi ve kitlesel bir toplum içinde, kitlelerin yüksek eğitim alması için ödediğimiz bedel işte budur.

Belki hızlı tüketim ve acil tepkilerin mantığı, sanayi çağında fabrikaların, atölyelerin, şirketlerin ve mağazaların etkinliğini

gösteren kriterlerin oluşmasını sağlamıştır. Fakat post-endüstriyel ve enformasyon çağının üniversiteleriyle araştırma enstitülerine taşındığında, bu mantık çirkin ve saçma bir görünüm kazanmaktadır.  etrefil olmayan sistemlerde yahut halk eğitimiyle uğraşılan düzeylerde hızlı sonuçlar almak mümkündür. Fakat dünyayı değiştirecek gerçek ilim kaynakları, temel projeler, beşeri ve sosyal bilimler, teknoloji uygulamaları yahut popüler teorilerin aksine, hızlı bir şekilde geliştirilip hemen tüketime sokulamaz. Çünkü temel kaygıları, en basit ifadeyle, birkaç gün içinde tüketilmesi imkânsız olan düşünce ekolleri ve kendi kendisini düzelten süreçlerdir.

Yakın zamana dek Avrupa'nın değerlerini ve yüksek kültürünü sembolize etmiş her şeyin böylesine dehşet verici, ucuz bir taklide dönüşmesini gözler önüne sermeyi başaran bir  y k  hatırlıyorum. Talin  niversitesi'nden bir meslektaşım, ülkenin Eğitim Bakanlığı profesörlük payesini hak edip etmediğiyle ilgili şüphelerini ifade ettiğinde, beklenmedik bir biçimde ciddi zorluklarla karşılaşmıştı. Görünüşe göre Rönesans kültürü ve İtalyan edebiyatında uzmanlaşmış bu profesör, konferanslarda okunan ve dergilerde yayımlanan tomar tomar makale üretmiş diğer meslektaşlarıyla kıyaslandığında çok az yayına sahipti. Talin'deki profesörler için bakanlığa, bazı meslektaşları pek de yeni argümanlar ve destekleyici tezler veya referanslar sunmadan ardı ardına makale yayımlarken, Rönesans uzmanı olan bu meslektaşımın, Dante'nin *İlahi Komedya* eserinin yeni Estonca baskısı için yorum metni hazırladığını kanıtlamak hiç de kolay değildi. Doğrusu klasik araştırmalar üzerine çalışan biri, Dante, Petrarch veya Shakespeare'in yeni baskılarına yorum ve giriş yazısı yazmaktan daha büyük bir şey hayal edebilir mi? Fakat gelin bunu, yayın sayılarını toplayıp puanlamalar çıkaran bir bakanlık b rokratına açıklayın. Bundan böyle Dante'nin sözü kalmamıştır.

Gelecek yirmi otuz yılda yok edilmemiş, bozulmamış, sakatlanmamış veya kötü beslenmemiş beşeri bilimlerin sadece Avrupa ve Birleşik Devletler'in elit üniversitelerinde var olmaya

devam edeceğinden korkuyorum. Akademik hazır gıdaların diğer tüm yaratıcıları ve tüketicileri, çok talep gören (ve tam da talep gördükleri için kıymetli olan) programlar lehine (işletme, yönetim, ekonomi, hukuk, siyaset bilimi, sosyal hizmetler ve hemşirelik) beşeri bilimleri feda edeceklerdir.

Bundan dolayı geriye kalan tek umut Sarmaşık Ligi, Kaliforniya'nın seçkin üniversiteleri ve entelektüel, yaratıcı *yavaş gıdanın* mantığını koruyan, taş çatlasa sayıları elliye bulan en iyi Avrupa üniversiteleridir. Geri kalanları tümüyle hazır gıda kategorisine düşmüş olacaktır. Bir gurme, kendisini hazır gıdayla aldatmaktansa açlıktan ölmeyi yeğler. Daha azını fakat kökenini, değerini ve hazırlanma yöntemini bildiğiniz sahici şeyleri tüketmek daha iyidir. Giacomo Maioli'nin Uluslararası Yavaş Gıda hareketinin yapmaya çalıştığı şey tam da budur.

Tepeden devlet bürokrasisinin dayattığı bir süreç olarak üniversitelerin ve gelişmelerini sağlayan fiili özgürlükçü modelin sermayeye dönüştürülmesi, büyük liberallerin (hepsinden önce liberal iktisatçıların ve siyaset düşünürlerinin) asla hayal dahi edemeyeceği çirkinlikte bir şeydir. Özgürlüğün olmadığı akademik kapitalizmdir. Özgürlük ve ilerleme adına hayata geçirilmiş teknokratik ve bürokratik bir tiranlığın ürünüdür. Aynı zamanda serbest piyasanın teknokratik bir taklididir. İçinde rekabet, kayırılmış belli kurumların galip çıkmasını garanti edecek kadar taraflı kriterlerle üretilir.

Bürokratik yönetim eliyle zorla yayılan akademik kapitalizm ve üniversitelerin özerkliğiyle akademik özgürlüğün yıkılması, üzerine kafa yormaya değer şeylerdir. Bu tarz şeyleri Çin'de, Singapur'da veya Rusya'da duyduğumuzda şaşırtıcı gelmemektedir ama Avrupa'da düpedüz korkutucudur. Lafı gelmişken, bu mantık bir tesadüf eseri değildir. Bugün teknokrasi demokrasi için bir tehdittir; politik tiranlığın serbest piyasa ideolojisiyle el ele gittiği, pratik unsurlarının seçilerek uygulandığı ve hükümette yolsuzluğun her yeri sardığı Çin veya Rusya gibi devletlerden daha önemsiz bir tehdit de değildir üstelik.

Peki, akademik özgürlük; bürokrasi ve simbiyotik bir şekilde onunla ili kilenmi  politik sınıf için ne anlama geliyor? Öğretmenlerden ve araştırmacılardan standart faaliyet raporlarını iletmelerini isteyen, böylece bu değerlendirmeleri kamusal fonların dağılımı ve harcanması için temel olarak gösteren toplumsal denetimin teknolojiyle etkin kılınan formlarına engel olmaktan başka bir şey değildir.  stlerine secde etmeyen ve kimseye minnet duymayan akademisyenler, onlara kimin efendi olduğunu hatırlatmak ve kendisine ayrıcalık vermiş veya yardımda bulunmuş  niversiteye, programa yahut bölüme borçlarını ödetmek için cehalet ve bitmek bilmez bir gerilim içinde bırakılmaya layıktırlar. Böylece hepsi gerektiği gibi kullara ve uçaklara d n  r, özgürlük ve özerklik retori ini tümüyle unuturlar.

Her şeye rağmen bu çok sı  bir mantıktır. ABD’de kamuya ait olmayan üniversitelerin yönetimi gayet iyi bir şekilde işlemektedir; bunun sebebi sadece özel sponsorluklarda ve desteklerde bulunma geleneği Amerika’da Avrupa’yla kıyaslanamayacak kadar köklü olması değildir; bir sebebi de ABD’de toplumsal paydaşları ve ba ı çıları devlet bürokrasisi ve siyasetçilerin palazlanması için dikey bir şekilde sömüren bir anlayışın olmaması bu paydaşların ve ba ı çıların (mezunlar da dahil)  niversiteye güçlü ve derin bir ba lılık hissi duymalarıdır. ABD’deki kolejleri ve  niversiteleri yöneten müteveli heyetleri, bugün bazı Avrupa  lkelerinde oluşan  niversite kurullarından farklıdır. İlki ahlaken sivil ve akademik sorumlulukla uzun vadeli taahhütlerin rehberli iyle hareket ederken, ikincisi en tepedeki idarecilerin bazılarını de i tirmesiyle (veya kasıtlı bir şekilde yerinde tutmasıyla) geçici kolektiflerdir.

Dolayısıyla Avrupa’nın karşısındaki başat tehdit şudur: Politik sınıfın zayıf, demokratik geleneğin yüzeysel olduğu birçok ülkede, akademik  zg rl  n ve üniversitelerdeki özerkliğin yok edilmesi kaçınılmaz bir şekilde politikanın kendisini de  arpıtacaktır. Bolonya  niversitesi’nin anavatanı olan İtalya’da bile bu özerklikten resmi bir şekilde bahsedilmez olmuşsa, politikacılarının düşünce  zg rl  n n varlığına, duymak istediklerini

işittikleri müddetçe izin verdiği ülkelerden ne bekleyebiliriz ki? Bu yolla politikacılar, üzerinde oturdukları dalı kesmektedirler.

Karmaşık sorulara hızlı yanıtlar vermeye değil de, gelecek kuşaklar bir dizi aydınlatıcı yanıtla kavuşabilsin diye yaratıcı ve düşünümsel gerilimleri nesillerce korumaya kıymet veren özgürlük adacıkları eğer kalmadıysa, politik yaşamı yenilememizi, kıymetli bir politik sınıfı yaratmamızı ve kamusal şahsiyetleri eğitmemizi sağlayan kaynaklar nerededir?

Daha genel bir ifadeyle, genç insanlar eğer kabalıktan, pragmatizmden ve araçsallaştırılmaktan uzak bir üniversitenin neye benzediğini görme şansına hiç kavuşmazsa, Avrupa'nın gelecek entelektüellerini ve politikacılarını nasıl yetiştireceğiz? Kimseye secde etmeyecek bir profesörü veya *pauca paucis* (az için azı) ilkesini takip eden bir araştırmacıyı hiç görmezlerse, öğrenciler düşünce özgürlüğünü ve entelektüel dürüstlüğü tanıyıp buna saygı göstermeyi nasıl öğrenecekler?

Avrupa'nın üniversiteleri, tarihlerinde birçok kez politik kurumlar, iktidar merkezleri, hatta devletlerden bile uzun ömürlü oldular. Gelecekte de sağ kalmalarını umalım. Ne var ki bu, kimi durumlarda Pirus zaferinden farksız olabilir ve onlara modern barbarlık çağında sivil aydınlanmacılığın nişanına mal olabilir. Bugün hükümetler ve bürokratlar, akademik toplulukları kasıtlı bir biçimde muğlak, karanlık ve güvensiz bir alanda tutmaktadır. Sürekli üniversiteleri reformdan geçirmekte ve bozmakta, böylece bilginleri güvenlik duygusundan yoksun bırakmaktadırlar. Sürekli değişim, toplumsal deneyimin mükemmel bir formuna dönüşür.

Zygmunt Bauman “Üniversitelerin büyük dönüşümü, etkin bir biçimde Britanya'nın eski akademik sistemini dağıtmış Margaret Thatcher tarafından başlatıldı” dediniz. “Taraftan” ibaresinin yerine “döneminde” ifadesini koyup, bunun sebep-sonuç ilişkisinden, yazarlığın ve mağdurluğun kararlı olduğu kadar buyurgan bir şekilde pay edilmesinden ziyade zamansal bir tesadüf olduğunu belirtmek isterim. Aklıma; kar-

şıma  kmış en ferasetli ve kavrayışlı bilgilerden biri olan Stuart Hall geliyor. Yıllar evvel bize şu gerçeği hatırlatmıştı: Falkland Adaları'ndaki durumun aksine, Margaret Thatcher bu dağıtma görevini gerçekleştirmek için deniz taburları ve uçak gemileriyle dolu seferi kuvvetler yollamamıştı. Bu görevi kendi ellerimizle yerine getirdik. Telaşlı bir hevesle, toplayabilecekleri en büyük coşku, dirayet ve hünerle akademisyenlerin elinde gerçekleşti. Sıraya girip yıkım ekiplerinin arasına katılmak için can attık. Bu başarıda hepimiz suç ortağıyız: Aramızda protesto ediyormuş gibi hisseden ama çürümeyi durdurmak için cesaretlerini ve kararlılıklarını asla toplamamış o birkaç kişi de buna dahildir. Elbette Thatcher'ın yeşil ışığı yaktığını ve canavarı kafesinden saldığını inkâr edecek değilim. Fakat bana göre (Thatcher olsa da olmasa da) "Britanya'nın eski akademik sisteminin" dağıtılma olasılığı, tutuşmayı bekleyen barut fıçısı gibiydi. Dahası, bu fıçı halihazırda ağzına kadar barutla dolmamış olsaydı, gücü ne olursa olsun hiçbir fünye onu patlatacak "dönüşümü" başlatamazdı.

Stuart Hall'in verdiği hükmün üzerinden yıllar geçse de güncelliğinden bir şey kaybetmediğini eklememe izin veriniz. *Hedgehog Review*'in 2012 baharında çıkan ve kendi tabirleriyle "ticari profesörlere" adanmış sayısında, bu profesörlerin özü üniversitelerin mevcut durumunu özetleyen doğru ve uygun bir portre olarak aktarılmaktaydı. Editörlerin özetlediği gibi sayıya katkıda bulunanlar, " niversitelerdeki ticari kültürün profesörleri satın alma veya şekillendirme yollarına, görünüş itibarıyla profesörlerin tuhaf bir şekilde yüksek eğitimin amacı ve değeri hakkında konuşamamalarına" odaklanmaktadırlar. Katkı sunanlardan biri olan Mark Edmunson ("şeytan'ın  şareti Altında: Ticari  niversitede William Blake" yazısında), "bazen idari kadrolarda fakültelerden daha fazla potansiyel entelektüel idealistlerin olduğunu düşündüğünü" itiraf ederken, Gaye Tuchman ("Baskı altında ve ölçülüp tartılanlar; Taklitçi  ni'lerdeki profesörler" yazısında) araya girip, "verimlilik ve etki ölçütlerini doldurmak için kaygıyla uğraşan ve çoğu kez bunu idarecilerden daha büyük bir şevkle yapan" profesörler gördüğünü söylüyor-

du. İdarecilerle ilgili gözlemi de şöyleydi: “Taklitçi Üni”lerdeki rektörler, seleflerinin yaptığı gibi ticari planlamalara inandıkları için, üniversitenin marka tanınırlığı ve rekabetçi sıralamada üst noktalara gelmesiyle müşterileri kendisine çekme tutkusunu kabullenmişlerdir.” Sayının editörlüğünü yapanlar, yanıtlamaya hazır olmadıkları şu retorik soruyla kapanış yaparlar: “Profesörler piyasaya minnettar olmayacak şekilde neyi neden yaptıklarını ifade edemiyorlarsa, kim edecek?”

Amerikan üniversitelerinin kendilerini içinde buldukları dar boğazın derinde yatan sebeplerini ve geniş sonuçlarını araştıran Henry A. Giroux, sebeplerden birinin izini sürerken üniversite kampüslerinin sınırlarını epeyce aşmıştı. Bu sebep, “serbest piyasa sisteminin beşeri özgürlüğü garanti altına alacak ve demokrasiyi koruyacak tek mekanizma olduğunu söyleyen mitin propagandasını yapan”, kendisi halihazırda derin kökler salmış “eğitim yoksunluğunun ve her yere yayılıp bunu sürdüren (toplumsal ve politik) okur-yazarlığın” sonucu olan “büyük yalandı”.¹ Giroux, araştırmasına düstur olarak, Martin Luther King Jr’dan yaptığı şu alıntıyı seçmişti: “Dünyada içten bir cehaletten ve dürüst bir budalalıktan daha tehlikeli bir şey yoktur”...

Doğru bir şekilde belirttiğiniz gibi, “belirsizliği, muğlaklığı ve güvensizliği” ekmek, taşımak, yaymak ve beslemek gerçekten de akışkan modernite içinde, titiz gözetimler ve ayrıntılı normatif düzenlemelerle yapılan eski moda, hantal, çatışma yaratmaya meyilli ve fahiş maliyetleri olan disiplin stratejilerinden kurtulmak için kullanılan bir tahakküm stratejisidir. Üniversiteler her şeye dayanak olmuş bu unsurları kurlsızlaştıran evrensel eğilimden muaf olsaydı gerçekten de tuhaf olurdu. Borsaların, menkul kıymetler piyasasının ve borsa simsarlarının “değerlere karşı tarafsız” (yani kayıtsız) yönetimi altında acı çeken devletler açısından, üniversiteler ve diğer kuruluşlar arasında hiçbir düzgün fark yoktur. Serbestçe dalgalanan ve kâr odaklı sermayeyle

1. Henry A. Giroux, “Beyond the politics of the big lie: the education deficit and the new authoritarianism”, *Truthout*, 19 Haziran 2012, <http://truth-out.org/opinion/item/9865> (erişim tarihi Haziran 2012).

metabolik ilişkiler kurmuş diğer yapılar gibi, üniversitelerde de “bırakın kendi seviyelerini bulsunlar” ilkesi geçerli olmaktadır (ilk kez kamuya yaptığı duyuruda İngiliz para biriminin “para yılanından” ayrıldığını söyleyen Norman Lamont tarafından kullanılan bir tabirdir). “Tüm belirsizliklerin anası” olan piyasaların haletiruhiyesinde dakika dakika değişim yaşandıkça, bunları fark edip takip etme (ikinci düşüncelere yer bırakmadan hızlı ve acil bir şekilde) ihtiyacından doğmuş endemik istikrarsızlık ve düzensizlik şeklinde tarif ettiğiniz şey, tahakkümün “bırakınız aksınlar” (yani bırakınız batsınlar veya y zs nler) ifadesiyle özetlenecek stratejisinin sonucudur. Karaladığı ve nihayetinde yerini aldığı stratejiden daha az ağır ve hantaldır (ve maliyet kesintilerine daha yatkındır). Gözlerini ebedi şeylere dikmiş  niversiteler ve hemen k r elde etmek için mallarını herkese sergileyen işporta tezg hları arasındaki zorunlu evliliğin arkasında bu strateji yatmaktadır.

Bugün kötülenen ve r ddedilen bir önceki strateji ise (ki dokunaklı ve net bir biçimde belirtmiş olduğunuz o endemik  niversite değerleri için zorunlu olarak daha güvenli bir yaşama işaret etmektedir) yerini ticari olmayan değerleri tanımayan ve satış dışında kalan her tür potansiyeli reddeden mevcut ticarileşme stratejisine bırakmaktadır. Britanya’da üniversitelere hizmet verdiğim ve aynı zamanda eski tip tahakkümün son  ırpınışlarıyla çakışmış o yıllardan hatırladığım, diktatöryel sınırları hiçbir temyiz imkânı vermeksizin belirleyen şeyin  niversite kabulleri için toplanan “insan gücü komisyonları” olduğuydu. Sınırlar, belli başlı vasıflar için piyasada duyulan talep dikkate alınarak hesaplanırdı. İlkesel anlamda bu talep, daha bu vasıfları elde etme şansına kavuşmadan çok önce değişmiş olurdu. İnsan gücü komisyonlarının verdiği hükümlere göre emek arzının talep yapısına uydurulması, vasıf eksikliği ve fazlalığını üretmenin kesin re etesiydi...

Ancak günümüzde  niversite politikalarının yaşadığı sallantılar ve düzensizlikleri yaratan sebepler, devletin düzenlemeleri ve g zetimlerinde somutlaşan anlamsızlıklardan çok daha faz-

ladır. Nitekim bana göre bu sebepler daha temel nitelikte olup, düzeltilme ihtimali daha zayıftır.

Sanırım üzerinde çok tartışma yürütmeden şunu hepimiz kabul edebiliriz: Kadim çağlarda *paidea* ismiyle ifade edildiği için eğitimin misyonu, toplumun içine yeni katılan insanları, girmek üzere oldukları toplumsal yaşama hazırladığı müddet boyunca sürmüştür. Sürmektedir ve muhtemelen sürmeye de devam edecektir. Ancak durum böyleyse, eğitim (buna üniversite eğitimi de dahildir) şimdi krizlerle zengin bir tarihin içinde en derin ve en köklü krizlerden biriyle karşı karşıyadır: Mirasla devrıldığı veya edindiği alışıldık hareket etme veya tepki üretme yöntemlerinin sadece şu veya bu kısmını değil, onun var oluş sebebini de etkileyen bir krizdir bu: Bugün, bizden; gençleri, “hazırlanma” fikrini (yani yeterince eğitilmiş ve vasıflı hale gelme, olaylar ve değişen eğilimler karşısında gafil avlanmamaya hazır olma) hükümsüz hale getiren bir dünyada yaşamaya (teoride olmasa bile pratikte) hazırlamamız beklenmektedir. İlk üniversiteler Gotik katedrallerin dikildiği zamanlarda kurulmuşlardı ve sonsuza kadar olmasa bile İsa’nın İkinci Gelişine kadar varlıklarını kesin bir şekilde sürdürecekleri düşünülmüştü. Fakat düzinelerce kuşaktan sonra, soydaşlarından “yaşama hazırlama” misyonunu, beraberinde yirmi yıl sonra veya o noktaya varmadan yıkmaya izni verilmiyorsa, çoğu mimarın o binayı inşa etme iznini kabul etmediği bir çağda gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Stephen Bertman, toplumumuz içinde sürdürdüğümüz yaşam tarzını adlandırmak için “şimdiki kültür” ve “aceleci kültür” terimlerini icat etmişti.² Gerçekten de yerinde terimlerdir ve akışkan modernlikte beşeri koşulların doğasını kavramaya çalıştığınız anlarda özellikle faydalı olmaktadırlar. Bu koşulun her şeyden önce (şimdiye dek eşsiz olmuş) *zamanın anlamını yeniden pazarlığa yatırmasıyla* öne çıktığını söyleyebiliriz.

On yıl önce veya daha öncesinde belirttiğim gibi, akışkan modernliğe ait “tüketiciler toplumunun” çağında, zaman; genel-

2. Bkz. Stephen Bertman, *Hyperculture: The Human Cost of Speed* (Praeger, 1998).

de modern veya premodern tarihten toplumların bildiğinden ayrı olarak, ne çizgisel ne de döngüsel bir Şey olarak anlaşılır. Aksine *noktacı* bir zaman olarak görülüp bu Şekilde ele alınır. Birbirinden ayrı sayısız parçaya bölünmüştür ve her parça, geometrik anlamda boyutsuzluğun ideal yapısına giderek daha çok yaklaşan noktalara indirgenir. Okulda aldığımız geometri derslerini hatırlayacak olursak, noktaların uzunluğ , genişliğı ve derinliğı yoktur: Hatta ayartıcılığ  kapılıp, uzam ve zamandan önce var oldukları, bir noktada uzam ve zaman boyutlarının henüz doğmadığı veya açığı çıkmadığı söylenebilir. Fakat modern kozmogoninin varsaydığı gibi, evreni başlatan o “büyük patlamaya” dönüşmüş eşsiz noktayla, her noktanın sınırsız bir genişleme potansiyeline sahip olduğı ve yeterli bir Şekilde tutuşturulursa patlamayı bekleyen olasılıkların sonsuz sayıda olduğı farz edilmektedir. Ve bu aşamaya gelip gelmeyeceğı, önceki noktalara bakılarak asla tahmin edilemez.

Dolayısıyla, bireysel düzlemde yaşanacağı için çok daha mütevazı bir ölçekte kalsa bile, her noktanın başka bir “büyük patlama” yaratma ihtimaline gebe olduğundan şüphelenmek veya buna inanmak mümkündür. Birbirini izleyen yaşamsal anlar, genelde  oğ  fırsatın yanlış yorumlandığını, görmezden gelindiğini veya ıskalandığını,  oğ  fırsatın boş çıktığını,  oğ  kıpırtının hiç meyve vermediğini gösteren bulgular birikmesine karşın, olasılıklara gebe anlar olarak d ş n lmeye devam eder. Çıkarılacak olsaydı, noktacı bir yaşamın haritası, adeta hayali veya gerçekleşmemiş olasılıkların mezarlığı gibi görünürdü. Yahut kişinin bakış açısına göre harcanmış fırsatların kabri gibi görünürdü. Noktacı bir evrende umutların bebekken ölme ve düşük olma oranları çok yüksektir.

Tam da bu sebepten ötürü “şimdici” bir yaşam; süratli, telaşlı, sürekli acelec  bir hayata dönüşmeye meyillidir. Noktaların tek tek i lerinde yatan fırsatlar onları mezara kadar takip edecektir (ve noktaların son derece kısa yaşam beklentileri olduğunu unutmayın!). Bu  zel ve eşsiz anla savrulmuş o özel ve eşsiz fırsat için “ikinci şans” diye bir Şey yoktur. Noktaların her birini yeni bir

başlangıç olarak yaşamak mümkün olabilirdi ama çoğunlukla başladıktan hemen sonra bitiş çizgisi beliriverir, arada yaşanacak çok az şey olurdu. Sadece durmak bilmez bir şekilde genişleyen *bol sayıda yeni başlangıç*, sahte startların telafisi olabilir (sadece olabilir). Önümüzdeki sonsuz enginliğin yeni başlangıçlarla dolu olduğuna inanmak (o âna dek “büyük patlama” yaratma potansiyelleri sınanmamış, bundan ötürü daha karalanmamış noktalarla dolu olduğuna inanmak), vaktinden önce gelen sonların veya daha çok ölü doğmuş hamlelerin enkazından umudu çıkarmanın mümkün olduğu anlamına gelmektedir.

Yeni deneyimler peşinde koşan doyumsuz bir tüketicinin “şimdici” yaşamında, acele etmesinin sebebi *elde etme ve toplama* dürtüsü değil, *elden çıkarma ve yerine başkalarını koyma* arzusudur. Yeni ve keşfedilmemiş mutlulukların vaadinde bulunan her reklamın arkasında örtük bir mesaj vardır. Dökülen süt için ağlamanın anlamı yoktur. Ya bugün, şu saniyede ve ilk denemede “büyük patlama” olur ya da bu noktada oyalanmak artık anlamsız hale gelir. Başka bir noktaya geçmenin zamanı gelmiştir.

Artık maziye karışan (en azından yerkürenin bize ait kısmında) üreticiler toplumunda, bu durumda verilecek tavsiye “daha sıkı çabalamak” olurdu. Oysa tüketiciler toplumunda böyle olmamakta. Burada başarısız olmuş araçlar daha fazla vasıfla, daha büyük bir adanmışlıkla ve daha iyi sonuçlar alacak şekilde keskinleştirilip tekrar kullanılmak yerine doğrudan çöp tenekesine fırlatılmaktadır. Aynı kural; eşit oranda, vadettiği gibi “tamamen tatmin” edemeyen araçlar ve beceriler, “patlamaları” beklenildiği kadar “büyük” olmayan beşeri ilişkiler için de geçerlidir. Bu acelenin en yoğun yaşandığı an, kişinin bir noktadan (başarısız olmuş, başarısız olan veya başarısız olmaya yakın) diğerine (henüz denenmemiş olana) koştuğu zamandır. Faust’un verdiği acı derse kulak vermek gerekir: Tek bir anın (sırf son derece zevkli bir an olmasından dolayı) sonsuza dek sürmesini istemenin cezası olarak cehenneme atılmak...

“Anın tiranlığıyla” (Thomas Hylland Eriksen’in tabiri) birlikte işleyen ve onunla yakından bağlantılı başka bir etmense, “enformasyon seli” olarak adlandırılabilir. Herkesin bildiği gibi tıka basa dolu tüketim piyasalarımızda, genelde yeni ürünler önce açığa çıkmakta, ardından onlara uygulama alanları aranmaktadır. Bir kısmı ve belki çoğunluğu, kullanım alanı bulunamadan çöpe atılır. Ayartıcı ve cezbedici Şeylerin pazarlamayla ilgili kaygıların en tepesine çıkması ve pazarlama maliyetlerinin aslan payını tüketmesi işte bundandır. Fakat geçerli olduklarını gösterebilecekleri ve iddialarını inandırıcı kılacakları bir ihtiya ı, arzuyu veya dileği bulmayı başarmış yahu  bunları yaratmış şanslı az sayıda ürün bile, kısa sürede “yeni ve daha gelişmiş” ürünlerin (yani seleflerinin yapma sözünü verdiği her Şeyi daha hızlı ve daha iyi yapabilen, bunların haricinde hiçbir müşterinin ihtiyaç duyduğunu düşünmediği veya almaya niyetlenmediği birkaç Şeyi de ekleyebilen ürünlerin) baskısına yenik düşme eğilimindedir. Dahası, bunların hepsi, bir ürünün önceden belirlenmiş amacını karşılama kapasitesi ge ekleşmeden önce yaşanmaktadır.

Ancak unutmayalım ki, sayıları katlanarak artan rakipleriyle kıyaslandığında bu anlar çok azdır. Bill Martin’in, uçurumlar ve nadasa bırakılmış alanlar tıka basa dolup sürekli artan bir arzın akınına uğrarken, hararetle bu akını besleyenlerin taşıma kapasitesini b y tmek için çabaladığı durumlarda oluşan, müzikal modaların üst üste yığılmasını adlandırmak için icat ettiği bir terim olarak “dikey istifleme” fenomeni böyle açığa çıkmıştır.³ Yahu  “birden çok görevi aynı anda yerine getirecek” şekilde geliştirilen, uygulayıcılarını aynı anda birden fazla enformasyon kaynağına maruz bırakan ama bunu iletilen Şeyleri illa özümseyip akıllarında tutmalarını sağlamadan yapan diğital medyanın gelişi böyle olmuştur.

“ izgisel zaman” ve “ilerlemeye” dair imgeler, enformasyon selinin en belirgin kurbanları arasındadır. Popüler müzik

3. Bkz. Bill Martin, *Listening to the Future: The Time of Progressive Rock 1968-1978* (Feedback, 1997), s. 292.

örneğinde, hayal edilebilecek retro tarzların hepsi kendilerini toplu halde, müzik hayranlarının sınırlı ilgi odağına atılmış durumda bulmuşlardır. Onlara son yeniliklermiş gibi görünmek için kamuoyunun kısa süreli belleğine bel bağlayan, akla hayale gelebilecek her tür geri dönüşüm ve intihal eşlik etmektedir. Fakat popüler müzik örneği, tüketim endüstrisinin hizmet verdiği tüm yaşam alanlarını eşit oranda etkileyen, nerdeyse tümüyle evrensel bir eğilimin tezahürlerinden sadece birisidir.

Bizimki gibi bir dünyada, insan bu sebeple yaşamı parça parça, kendisine geldiği şekliyle ele almaya mecburdur. Her parçanın öncekinden farklı olacağını, farklı bilgiler ve becerilere ihtiyaç duyacağını bekleyerek. Şimdi AB ülkelerinde yaşayan Polonya göçmeni, birden fazla dile hâkim, son derece zeki, muhteşem bir eğitime sahip, yaratıcılığıyla eşsiz, birçok testten ve iş mülakatından üstün başarıyla geçebilecek bir dostum, yazdığı özel mektubunda, “iş piyasalarının ince kumaşlar kadar narin, seramikler kadar kırılğan olmasından” yakınıyordu. İki yıl boyunca serbest tercüman ve hukuk danışmanı olarak çalıştı. Tam manasıyla piyasanın olağan gelgitlerine maruz kalarak yaşadı. Ancak bekâr bir anne olarak daha düzenli bir gelire kavuşma özlemi içindeydi. Bundan ötürü her ay maaş çeki alabileceği sabit bir işi tercih etti. Bir buçuk yıl boyunca AB kanunlarının karmaşıklıkları içinde palazlanan girişimcilere bilgi veren bir şirket için çalıştı; ama maceraperest yeni işletmeler şirketin kapısını çalmakta yavaş kaldığından çok geçmeden iflas etti. Sonraki bir buçuk yıl boyunca Tarım Bakanlığı’nda, yeni bağımsızlığına kavuşmuş Baltık ülkeleriyle temasların geliştirilmesine adanmış bir dairenin başında çalıştı. Ardından seçimler oldu ve yeni koalisyon hükümeti bu kaygıyı özel girişimlere “devretmeyi” seçti ve böylece bu daireyi lağvetmeye karar verdi. Sonraki işi sadece yarım yıl sürdü: Etnik eşitlik için kurulmuş resmi heyet, hükümetin el çektiği yapıları takip etti ve gereksiz olduğuna hükmedildi...

Dahası, emek piyasasının sarsıntıları yeterli gelmediğinde, süpermarketlerdeki tüketicilerin hareketlerine göre şekillenen,

t k timci bir şekilde dünyada var olma tarzı nerdeyse evrensel bir yükseliş halindedir. Süpermarketler, baştan çıkarmak amacıyla raflara yerleştirilmiş ayartıcı ürünler arasında tercih yapma arzusunun kı kırttı ı ve bu görevi üstlenmiş yerlerdir. T k timci kültür, isk n edilmiş dünyanın tamamını (canlı olduğu kadar cansız, insanlara ait olduğu kadar hayvanlara ait unsurların da tamamını), tıka basa potansiyel t k tim nesnelerinden başka hiçbir şeyle doldurulmayacak devasa bir kap olarak konumlandırmaktadır. Böylece dünyevi varlıkların her birinin, t k tim piyasalarındaki pratiklerle belirlenmiş standartlarla algılanmasını, değerlendirilmesini ve incelenmesini haklı çıkarıp teşvik etmektedir. Bu standartlar; müşteriler ve metalar, t k ticiler ve t k tim malları arasında taban tabana asimetrik ilişkiler yaratır: İlki ikincisinden sadece ihtiyaçları, arzuları ve isteklerinin karşılanmasını beklerken, ikincisi sahip oldukları anlamın ve değerin tamamını bu beklentileri karşılayabilme derecesinden alır. T k ticiler, arzulanan nesneleri arzulanmayan veya önemsiz olanlardan ayırmakta  zg rd rl r. Bunun yanında arzulanır buldukları nesnelerin, beklentilerini ne derece kar ıladı ını ve bu arzulanırlı ın nereye kadar zarar görmeden süreceğini belirlemekte de  zg rd rl r.

Uzun lafın kısıası, esas öneme sahip olan şey, en başta ve sadece t k ticilerin arzularıdır. Arzu nesnelerinin t k ticilerin hazlarında pay sahibi olduğu veya beklentilerini kar ılayamazsa vicdan azabıyla harap olduğu tek yer reklamlardır (mar  halinde ilerleyip “mantarlara yer a ın” diye ba ıran mantarların olduğu, akıllara kazınmış TV reklamındaki gibi). T k tim nesnelerinin, kendilerine has hisler, düşünceler ve duygulardan yoksun arketipik “ eylerin” reddedildiklerinde veya hizmet süreleri sona erdiğinde (aslında çöpe yollandıklarında) kızgınlık duyacaklarına kimse gerçekten inanmaz. T k tilirken hissedilenler ne kadar tatmin edici olursa olsun, bunlardan yararlanan kişiler haz kaynaklarına hiçbir şey borçlu değillerdir. En kesin ifadeyle, t k tim nesnelerine sonsuza dek sadık kalacaklarının sözünü vermek zorunda değillerdir. T k tilmek üzere yaratılmış “ ey-

ler”, ancak haz verme kapasiteleri azalmadığı müddetçe tek var olma nedenlerini koruyabilirler, yani tüketicilere yararlı olmayı sürdürebilirler (bunun bir saniye bile fazlası olmaz).

Nesnelerin zevk yaratma kapasitesi, vaat edilen yahut kabul edilen seviyenin altına düştüğünde, bu sıkıcı ve tatsız şeyden kurtulmanın zamanı gelmiş demektir: Bir zamanlar ısıltıyla parıldayan ve arzuyla insanları ayartan nesnelerin, can sıkıcı, yavan bir taklidine yahut çirkin bir karikatürüne dönüşmüşlerdir. Bunların atılıp yok edilmesine neden olan sebepler, illa onların yerini alan değişimin (veya bu hususta herhangi bir değişimin) kötü karşılanacağı anlamına gelmez. Yaşanması muhtemel şey daha çok, geleceğe ait arzu nesnelerinin gösterildiği, arandığı, izlendiği, takdir gördüğü ve ele geçirildiği galerideki diğer rakiplerle bağlantılıdır. Vitrin camlarında veya dükkân raflarında, daha önce olmayan ve gözden kaçırılan, halihazırda sahip olunan ve kullanılan eşyadan çok daha ümit vaat eden ve baştan çıkarıcı olan, bolca zevkli hisler yaratmaya daha uygun nesneler bulunmuştur. Veya mevcut arzu nesnesinin kullanımı ve ondan alınan haz, özellikle yerine konacak potansiyel adaylar henüz sınanmadığı için “tatminkârlık yorgunluğu” yaratacak ve bundan ötürü şimdiye dek yaşanmamış, bilinmeyen ve sınanmamış olan, sırf bu nedenlerle çok daha üstün ve daha büyük bir baştan çıkarma gücüne sahip olacağı (en azından o an için) düşünülen şeylere işaret edecek kadar uzun sürmüştür. Sebebi ne olursa olsun, eğlendirme kapasitesini büyük oranda veya tamamen kaybetmiş olan o şeyin, neden hak ettiği ve artık ait olduğu yere, yani istenmeyen şeylerin çöplüğüne atılmaması gerektiğini hayal etmek giderek zorlaşmakta, hatta imkânsız hale gelmektedir.

Ancak ya söz konusu o “şey”, duyguları olan ve bilinç sahibi, hisseden, düşünen, yargılayan ve tercihler yapan bir varlık çıkarsa, kısaca başka bir insan olduğu görülürse ne olacak? Kulağa ne kadar tuhaf gelse de bu soru hiç de hayal ürünü değildir. Bir süre önce, son dönemlerin en etkili sosyologlarından Anthony Giddens, “saf ilişkilerin” yani taahhütlerin olmadığı,

uzunluğu ve kapsamı tanımsız ilişkilerin yükseldiğini duyurmuştu. “Saf ilişkiler”, onlardan alınan memnuniyet dışında hiçbir şeye dayanmaz. Bu memnuniyet azalıp sönümlendiğinde veya daha fazla memnun edecek şeylerin erişilebilir hale gelmesiyle küçüldüğünde, devam etmesi için hiçbir sebep kalmaz. Fakat bu “memnun olma” durumunun *iki yönlü* bir ilişki olduğunu unutmayın. “Saf bir ilişki” kurabilmek için, *iki* taraf da ilişkiyle arzularının tatmin olacağını düşünmelidir. Fakat bunu yok etmek için, taraflardan *birinin* memnuniyetsizliği ve soğukluğu yeterlidir. İlişkiyi kurmak *iki taraflı* bir kararın alınmasını gerektirir; ama onu bitirmek *tek taraflı* yapılabilecek bir şeydir.

Saf ilişkilerde tarafların her biri, sırasıyla veya eşzamanlı bir şekilde, diğerini nesne olarak gören birer öznenin rolünü oynamaya çalışırlar. Fakat her biri sırayla veya aynı anda, ilişkinin başkahramanını “şeylik” statüsüne indirgemeye ve bu yolla onun düşündüklerini ve özelemlerini “öznellik” statüsünden koparmaya çalışırken, karşısındakinin bu “şey” olma rolünü kabul etmeyi cesurca reddeden bir nesneyle karşılaşabilirler. Dolayısıyla çözümsüz türde bir paradoks oluşur: Tarafların her biri, kendisinin özneliğe hakkı olduğunu ama karşısındakinin şeylik statüsüne indirgenip buna tabi kılınmaya layık olduğunu varsayarak “saf bir ilişkiye” girer. Fakat tarafların bu varsayımı gerçek kılma başarısı (yani etkin bir şekilde ötekinin özneliğe kavuşma hakkını elinden alması) ilişkinin sona ermesinin işaretçisidir.

“Saf bir ilişki” bundan dolayı bir kurguya dayanır ve şu hakikati açığa çıktığında sağ kalamaz: Tüketimci davranışlara özgü olan özne/nesne ayırımının, insanlar arasındaki ilişkiler alanına kesinlikle taşınamayacak olması. Her an, kısa bir uyarının ardından veya hiçbir uyarı yapılmaksızın ret gelebilir. Bağlar aslında bağlayıcı değildir. Endemik bir şekilde istikrarsız ve oynaktır. Adına “hayat” denen çözümsüz denklemde, bilinmeyen ve kaygılar doğuran değişkenlerden biridir sadece. İlişkileri “saf” kaldığı müddetçe, arzunun tatmin edilmesinden başka bir limana demir atmadığı sürece, tarafların ikisi de olası bir reddin ıstırabına mahkûmdur ve bu hayalden acı bir şekilde uyanma-

ya yazgılıdır. Bu uyanışın feci halde acı olması kaçınılmazdır; çünkü “saflığın” kalbinde pusuya yatmış paradoksu önceden fark etmemişlerdir ve bundan ötürü uzlaşmaz statüler arasında tatminkâr olabilecek yahut en azından katlanması mümkün bir uzlaşının pazarlığını yapmak için yeterince uğraşmamışlardır veya hiçbir şey yapmamışlardır.

“Saf ilişkilerin” yükselişi ve yaygınlaşması, geniş kesimler tarafından ve hatalı bir şekilde, bireysel “özgürlük” yolunda atılmış devasa bir adım olarak yorumlanmıştır (ikincisi ister istemez, başkalarına duyulan yükümlülüklerle kişinin kendi tercihlerine getirilmesi kaçınılmaz kısıtlılıklardan kurtulmak olarak yeniden yorumlanmıştır). Ancak bu yorumu sorgulandır hale getiren, bu örnekte “karşılıklılık” kavramının çirkin ve temelsiz bir abartı olmasıdır. Tesadüfen ilişkiye girmiş iki tarafın da aynı anda memnuniyet içinde olması, illa karşılıklılık yaratmaz: Neticede ilişki içindeki her bireyin *aynı anda* memnun olmalarından ayrı hiçbir anlamı yoktur. İlişkinin gerçek bir karşılıklılığa kavuşmasını önleyen şey, içindeki (bazen yatıştırıcı ama başka zamanlarda rahatsız edici ve üzücü) beklentidir. Aynı zamanda bu, önemsizleştirilmemesi gereken bireysel özgürlükler önünde bir kısıtlamadır. “Ağların” esas farkı (nitekim bu isim bugünlerde eski moda ve çağdışı olduğu düşünülen “topluluk” veya “cemaat” fikirlerinin yerini almak üzere seçilmiştir), işte bu *tek taraflı* feshetme hakkıdır. Toplulukların aksine, ağların bir araya gelmesi, yeniden karılması ve dağıtılması bireylerin eliyle olur. Dahası, oynak da olsa tek temeli birey olduğundan, devamlılıkları da ona bağlıdır.

Oysa bir ilişkide *iki* birey karşı karşıya gelir... Ahlaken “hasasiyetini kaybeden” bir birey (yani başkalarının refahını hesaba katmamayı mümkün kılmış veya buna istekli kişi), ister istemez kendisini aynı anda, ahlaki kayıtsızlık gösterdiği nesnelerin ahlaki kayıtsızlığına uğramış bir halde bulur. “Saf ilişkiler”, karşılıklı özgürleşmeden çok karşılıklı bir ahlaki kayıtsızlaşmanın işaretçisidirler. Levinasçı “iki kişilik taraf”, ahlakın yetiştirdiği fidelik olmaktan çıkar. Bunun yerine bir yanda çoğu kez *katı*,

modern ve bürokratik modernliğin yerini alıp onu tamamlayarak, son derece *akışkan* bir modernliğin *adiyaforileştirici* etmenlerinden birine dönüşür (yani ahlaki değerlendirmeler alanından muaf olur).

Doğal olarak herhangi bir zamanda veya yerde şeylere yapılanların “adiyaforik” olduğu farz edilir. Yani ne iyi ne kötü, ne tavsiye edilen ne de kınanan şeylerdir. Tanrı,  dem  şeyler üzerinde, onları isimlendirip bu sayede tanımlamak da dahil olmak üzere sorgusuz bir hâkimiyet vermemiş miydi? Adiyaforile menin akışkan ve modern türü, tüketicisi-meta ilişkilerinin şekline uydurulur ve etkinliği bu şeklin insanlar arasındaki ilişkilere taşınmasına dayanır. Tüketicisi olarak bizler, ihtiyaçlarımızı yahut arzularımızı tatmin etmek amacıyla arayıp satın aldığımız metalara sonsuz bir sadakat yemini etmeyiz ve beklentilerimizi karşıladığı sürece veya aynı arzuları daha önce satın aldığımız ürünlerden daha kapsamlı bir şekilde tatmin etmeyi vaat eden yeni metalara denk gelmediğimiz müddetçe hizmetlerinden yararlanmaya devam ederiz, daha fazla değil. Bir nebze ikiyüzlü ve aldatıcı bir tabirle “dayanıklı” olanlar da dahil tüm tüketim malları, yeri fazlasıyla doldurulabilen, değiştirip harcanabilen şeylerdir. Tüketimci yani ilhamını tüketimden alan ve tüketime hizmet eden bir kültürde, bir ürünü satın alma ve çöpe yollama arasındaki zaman hızla daralma eğilimindedir. Son olarak, tüketim nesnelerinden alınan hazlar, kullanımından elde edilmelerine kaymaktadır. Kullanım uzunluğu kısalma eğilimindedir ve nesnelerin tatmin etme kapasitesi (dolayısıyla arzulanmayı sürdürme) hızla t kendi e, reddedilip atıldıkları durumlar daha da sıkla ır. Tüketimci bir tavır *ekonominin*  arklarını belki yağlıyor olsa da, *ahlaki* tavırların üzerine kum serpmektedir.

Bu, akışkan modern düzende, ahlaken doygun eylemleri etkileyen tek felaket değildir. Kazanç hesaplamaları, ahlaki dürtülerin örtük ama inatla ve dik ba lılıkla ayak direyen baskılarını asla tam olarak bastırıp zapt edemediğinden, Levinas’ın terimleriyle Bir  teki’nin Yüzünü görünce uyanan sorumluluk hissinin hiçe sayılması ve ahlaki buyrukların ihmal edilmesi, ağızda “vicdan

azabı” yahut “ahlaki tereddüt” ismiyle bilinen acı bir tat bırakır. Tüketimci teklifler burada da imdada koşar: Ahlaki ihmallerin günahı, mağazalardan alınan hediyelerle bağışlanıp aklanabilir; çünkü gerçekleşmesini sağlayan gerçek motivasyon kaynakları ve ayartıcı unsurları ne kadar bencil ve özgönderimsel olsa da, alışveriş yapma eylemi ahlaki bir fiil olarak yansıtılır. Kendi yarattığı, teşvik ettiği ve pekiştirdiği kabahatlerin sonucunda açığa çıkan kurtarıcı ahlaki dürtülerden istifade eden tüketimci kültür, böylelikle tüm mağazaları ve hizmet bayilerini, sakinleştirici ve uyuşturucu ilaçlar tedarik eden eczanelere dönüştürür. Bu örnekte, fiziksel değil *ahlaki* acıları yatıştırmaya veya tümüyle dindirmeye yarayan şey ilaçlardır. Ahlaki ihmaller kapsam ve yoğunluk bakımından büyüdükçe, ağrı kesicilere duyulan talep durmadan artar ve ahlaki yatıştırıcıların tüketimi bir bağımlılığa dönüşür. Sonuç olarak uyarılmış ve zoraki bir ahlaki kayıtsızlık, bir zorunluluğa veya “alışkanlığa” dönüşme eğilimine girer. Kalıcı ve yarı evrensel bir koşula dönüşür. Bunun sonucunda ahlaki acılar, sağlığa faydalı olan o uyarıcı, ikaz edici ve harekete geçirici rolden soyutlanır. Ahlaki acıların tam anlamıyla can sıkıcı ve kaygı verici hale gelmeden boğulmasıyla, ahlaki ipliklerle örülmüş insani bağların ağı giderek kırılğanlaşıp narinleşir ve dikişleri kopmaya başlar. Sıkıntılarından onları kurtaracak çareleri ve sorunlarının çözümünü tüketici piyasalarında aramaya alışmış yurttaşlarla, politika tebaasını önce birer tüketici olarak, çok sonrasında birer yurttaş olarak sorgulayabilir (veya buna kışkırtılır, itilir ve nihayetinde mecbur bırakılır). Tüketim coşkusu, bir yurttaşın erdemi olarak yeniden tanımlanır. Tüketim faaliyetleri ise yurttaşların temel ödevlerini yerine getiren fiiller olarak sayılır.

Tehdit altındaki şeyler, politika ve topluluğun sağ kalımından ibaret değildir. Tüketimci dünya görüşünün ve ideal “saf ilişkilerin” ortak baskısıyla karşılaştıklarında, yüz yüze birlikteliklerimiz ve bundan aldığımız memnuniyetle tatmin de tehlikeye girmektedir. 21 Mayıs 2011’de Kenyon Koleji’nin diploma töreninde yaptığı konuşmasında Jonathan Franzen şunları

söylemişti: “Teknolojinin nihai hedefi, techne’nin telos’u [amacı] isteklerimize kayıtsız kalan doğal bir dünyanın yerine başkasını koymaktır. Kasırgalarla, güçlüklerle ve kırık kalplerle dolu olan, direnen bir dünyanın yerine, isteklerimizi yerine getirmeye daha hevesli ve etkin bir şekilde benliğimizin uzantısı olacak bir dünyayı koymaktır.” Her şey kolaylık ve uygunlukla ilgilidir budalalar. Zahmetsiz bir konfor ve konforlu bir zahmetsizlikle ilgilidir. Dünyayı daha itaatkâr ve uysal hale sokmakla ilgilidir. İrade ve gerçeklik arasında inatla ve hırçınlıkla dikilebilecek dünyadan kurtulmakla ilgilidir. Düzeltelim: Gerçekliğin kendisi iradeye direndiği için, *gerçeklikten kurtulmakla* ilgilidir. Sadece tek bir kişinin dileğiyle, bana ve size ait dileklerle, tüketimi satın alan, tüketen, kullanan ve ondan yararlanan bizlerin dilekleriyle yaratılmış bir dünyada yaşamak.

Bana göre, üniversitelerin statüsü ve rollerinde yaşanan mü-
him değişimlerin işaret ettiği son ölümlerden birinden, kısa da
olsa bahsedilmesi gerekli: Olası “meritokrasi” gayesinin sona
ermesi. Serbest piyasa rekabetinin pek de alımlı sayılmayacak
yönlerini, toplumsal eşitsizliği arttıran, ortadan kaldırılması ve
çözülmesi imkânsız eğilimlerini gizlemek için yıllarca kullanılan
ve bunda biraz da başarılı olan o incir yaprağı. Nathalie Braf-
man’ın *Le Monde*’de “Generation Y: du concept marketing a la
realite” başlığıyla yayımlanan makalesinde, kendisinden önce
gelen “bebek patlaması” çağına ve “X” kuşaklarına kıyasla, Y
Kuşağı’nın “daha bireyci, patronlara karşı daha itaatsiz ve her
şeyden önce daha kararsız” olduklarını ilan etmişti.⁴

Aralarında gazeteciler, pazarlama uzmanları ve toplumsal araştırmacılar (bu sırayla...), yaklaşık yirmili ve otuzlu yaşlarındaki genç erkeklerle kadınları (yani kabaca 1980'lerin ortalarından 1990'ların ortalarına kadar geçen süre zarfında doğmuş kişileri) "Y Kuşağı" adlı hayali bir yapıya (sınır? kategori?) toplamışlardı. Dahası, her gün daha da belirginleşen şey şudur: Bu genç insanlardan oluşmuş Y Kuşağı, kültürel anlamda özgün

4. Nathalie Brafman, "Generation Y: du concept marketing a la realite", *Le Monde*, 19 May 2012.

bir “yapıya” sahip olma, gerçek bir “kuşak” olma ve dolayısıyla tüccarların, haber peşinde koşanların, alimlerin ilgisini üzerlerine çekmeye tümüyle hakları olma iddiasına seleflerinden daha sağlam bir şekilde sahiptirler.

Bu iddianın geçerliliğine ve sağlamlığına zemin oluşturan şeyi, en başta Y Kuşağının internet dünyasına giren, dijital iletişimi “gerçek zamanlı” bir şekilde tanıyıp uygulayan ilk kuşak olmasıyla açıklamak çok yaygındır. Eğer bilişimin gelişini insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olarak gören yaygın değerlendirmeyi paylaşıyorsanız, Y Kuşağını en azından kültür tarihinin kilometre taşlarından biri olarak görmeye mecbursunuz. Nitekim öyle görülmektedir. Buna göre gözetlenmekte, aranmakta ve kaydedilmektedir. Brafman bir bakıma aperitif/atıştırmalık bir bilgi olarak, Fransızların bu kuşaktan bahsederken “Y” harfini İngilizce okunuşuyla (“why (neden)” sorusuyla sesteştir) telaffuz etmelerinin, “sorgulayıcı bir kuşak” olmasıyla açıklanabileceğini söylemektedir. Diğer bir deyişle, hiçbir şeyi verili kabul etmeyen bir kuşaktır. Ancak hemen şunu da eklememe izin verin: Bu kuşağın sormayı alışkanlık haline getirdiği sorular genel olarak, Wikipedia’nın anonim yazarlarına yahut Facebook arkadaşlarına ve Twitter bağımlılarına yöneltilmektedir. Anne-babalarına, patronlarına veya “kamu otoritelerine”, yani bırakın inanılır ve otorite sahibi olmayı, geçerli, güvenilir ve dinlenmeye değer yanıtlar vermelerini beklemedikleri kişilere hiçbir soru sormazlar.

Sanırım sordukları soruların bolluğu, tüketim toplumumuzun başka yönlerinde olduğu gibi arzın teşvikiyle oluşmuş bir taleptir. Bir iPhone’un adeta bedenin parçası haline gelmesiyle, 7 gün 24 saat boyunca hararetle cevaplar arayan ardı arkası kesilmez sorular ve hizmetleri için çılgınca talep arayan tonlarca yanıt satıcıları vardır. Şüphelendiğim bir başka şey de şu: Y Kuşağı, yanıtını aradıkları sorular onlara acı verdiği için mi zamanlarının çoğunu internette geçiriyor? Yahut Facebook’tan yüzlerce arkadaşlarıyla bağlantı kurduklarında, sordukları sorular Bronislaw Malinowski’nin “ilişki ifadeleri” dediği şeyin

güncellenmiş versiyonları mı” (mevcudiyetinizi ve bağ kurmaya açık olduğunuzu duyurmaya yarayan, *bilgi ileten* ifadelerin aksine, tek işlevi *bağ kurucu bir görevi* yerine getirmek olan, “nasılsın”, “nasıl gidiyor” tarzı ifadeler; sıklığanlığı gidermek için yapılan “hoşbeşten” çok da uzak olmayan ama her şeyden önce kalabalık bir partide yaşanan yabancılaşma ve yalnızlıktan kurtulmaya yarayan ifadeler)?

 nternetin uçsuz bucaksız enginliklerinde gezinmede, Y Kuşağı  yelerinin gerçekten eşsiz bir mahareti vardır. “Bağlı kalmada” da  yle: Tarihte arkadaşlarının (bugünlerde esas olarak bağlantı halindeki ahabplar olarak tercüme edilmektedir) sayısını binlerle olmasa bile yüzlerle ölçen ilk kuşaktır. Ayrıca uyanık geçirdikleri saatin çoğunu, illa sesli bir şekilde olmasa da ve tam cümlelere nadiren rastlansa da sohbetlerle insani bağlar kurarak geçiren ilk kuşaktır. Bunların hepsi doğrudur. Fakat Y Kuşağı’nın tek hakikati bu mudur? Peki, dünyanın bu deneyimi yaşama fırsatı bulamamış ve olanağı olmayan, bundan dolayı elektronik/dijital aracılar olmayınca insanlarla dolaysızca nasıl karşı karşıya geleceklerini ve bu kaçınılmaz karşılaşmanın yaratması muhtemel sonuçlarını bilme şansından yoksun kesimi ne olacak? Her şeye rağmen yaşamlarının hakikati içinde geri kalan şeyleri ve belki de en önemli parçaları, alabildiğine dehşet verici ve son derece kaçınılmaz bir tarzla belirlediğini iddia eden kesimi ne olacak?

Y Kuşağı’nı seleflerinden ayıran bir başka özellik, işte dünyanın o kesimini içine almış “geriye kalanlardır”. Toplumun sunduğu ve hep başarıyla sonuçlanmasa da girmek için hâlâ çok mücadele ettikleri konumun güvencesizliği. Fransa’da yirmi beş yaşının altındaki insanların yüzde yirmi beşi hâlâ işsizdir. Koca bir kuşak CDD’lere (*contrat a duree determinee*, belirli süreli iş sözleşmelerine) ve *aşamalara* (eğitim pratiklerine) zincirlenmiştir. Her ikisi de kurnaz hileler yaratmaya teşne ve acımasız, zalimane, sömürücü önlemlerdir. 2006’da Fransa’da yaklaşık 600.000 “*stagiaires*” [stajyer] varsa, bugünkü sayıları tahminen 1.2 ile 1.5 milyon arasında bir yerdedir. Dahası,  oğunluk için

“eğitim pratiği” olarak adlandırılmış bu akışkan ve modern araf, kimsenin atlamasına izin verilmeyen bir zorunluluktur: CDD veya belli “aşamalar” gibi önlemleri kabul etmek ve bunlara rıza göstermek, otuzlarına, orta yaşlarının ilerisine geldiğinde, nihayet tam zamanlı ve “sınırsız” süreli bir istihdama kavuşmanın (?) zorunlu bir koşuludur.

Sözde “emek piyasalarının” sunabildiği toplumsal pozisyonların kırılğan ve geçici olmasının dolaysız sonuçlarından biri, “iş” fikrine karşı, geniş kesimlerde sinyali bulan önemli bir tavır değişikliğidir. Özellikle de bu, orta vadede o işi yapanın toplumsal konumunu ve yaşam olasılıklarını belirlemesine yetecek kadar istikrarlı, güvenli ve sağlam işlere karşı gösterilmektedir. Y Kuşağı, üyeleri arasında eşi görülmemiş ve giderek artan bir “iş sinizmiyle” göze çarpmaktadır. Ve örneğin Fransız emek piyasasının saygın yorumcularından Alexandra De Felice’in beklediği gibi, mevcut eğilim devam ederse, Y Kuşağından ortalama bir ferдин çalışma hayatı boyunca yirmi dokuz kez patron ve işveren değiştirecek olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Ancak Rouen İşletme Okulu profesörü Jean Pralong gibi başka gözlemciler, gençlerin istihdamdaki değişim hızıyla, işe karşı takındıkları sinik tavrı eşleştirme olasılıklarını hesaplarken daha gerçekçi olunmasından yanadırlar: Bugünkü koşullarıyla emek piyasasında, kişinin patronuna parmak şıklatıp, onun gibi bir baş belasıyla kalmaktansa gitmeyi yeğleyeceğini yüzüne söylemek büyük bir pervasızlık ve cesaret gerektirir... Bundan dolayı Jean Pralong’a göre, gençlere bu yarım yamalak işlerinde uzun süre kalmalarına izin verilmesi halinde, durumları ne kadar rahatsız edici olursa olsun, bu kasvetli ve sıkıcı iş ortamına katlanmayı tercih edeceklerdir. Fakat işte kalmalarına nadiren izin verilir ve verilse bile, bunun ne kadar süreceğini hiç bilmezler. Şu veya bu şekilde Y Kuşağının fertleri, işle bağlantılı illüzyonlar bütünüyle veya nerdeyse tamamen ortadan kalktığı, halihazırda yaptıkları işlere ve bu işi veren şirketlere (varsa bile) isteksiz ve gönülsüzce bağlı oldukları, yaşamın dışarıda bir yerde olduğuna inandıkları ve oralarda yaşamaya kararlı oldukları (en azından

arzuladıkları) için seleflerinden farklıdırlar. Aslında bu, “bebek patlaması” kuşağında ve “X” kuşaklarında çok nadir rastlanan bir tutumdur.

Bazı patronlar suçun kendilerinde olduğunu kabul etmektedir. Genç çalışanların arasında yaygın olan düş kırıklığı ve lakaytlığın suçunu gençlerin kendisine yüklemekten çekinmektedirler. Brafman, 45 yaşında bir girişimci olan Gilles Babinet'ten alıntı yapar. Babinet, genç kuşakların elinden babalarının sahip olduğu ve başarıyla korudukları özerkliğin tamamının veya nerdeyse tümünün alınmasından yakınmaktaydı. Onlara göre bekçiliğini toplumun yaptığı ve fertlerinin ihlal etmesine toplumun izin vermediği ahlaki, entelektüel ve ekonomik ilkelere sahip olmakla övünüyorlardı. Oysa Y Kuşağının içine girdiği toplum türü, baştan çıkarıcı olmaktan tamamen uzaktı: Babinet bunu, onların yaşında olsaydım tam da onlar gibi hareket ederdim, diyerek itiraf etmekteydi...

Gençlerin kendisine gelirsek, içinde bulundukları kötü durum ne kadar belirginse kendileri de o kadar pervasızlardır. Emek piyasası, sırlarını tıpkı aşılma kaleleri gibi titizlikle korur: Kapılarını kırmaya çalışmak şöyle dursun, içeriye göz atmaya çalışmanın bile pek anlamı yoktur. Dahası iş, niyetlerini tahmin etmeye geldiğinde, böyle bir niyeti olup olmadığını düşünmek bile zordur. Sıkı ve bilgili zihinler, bu tahmin oyununda feci yanlışlara düşmeleriyle meşhur olmuşlardır... Tehlikeli bir dünyada kumarbaz olmaktan başka bir seçeneğimiz yoktur. Tercih mi, zorunluluk mu? Nihayetinde hangisinin olduğunun önemi yoktur, değil mi?

Bu zihinsel durumu özetleyen raporlar, kredilerin çöküşünü takip eden ve kesinliğin ortadan kalktığı dünyamızın hızla büyüyen kesimi olarak *prekaryanın* daha düşünceli ve samimi fertlerinden işittiğimiz itiraflara çok benzemektedir. Prekaryalar, evlerini (yatak odaları ve mutfaklarıyla birlikte) bataklığa dikmeleri, kendi ağızlarıyla itiraf ettikleri cehalet (“bana ne vuracak bilmiyorum”) ve acziyetle (“bilsem bile bu darbeden kurtulacak gücüm yok”) tanımlanırlar.

Bugüne dek, eskiden işçi sınıfına ve orta sınıflara ait insanları giderek daha fazla bünyesine katan prekaryanın ortaya çıkışı ve müthiş, kimilerince infilak edici bir şekilde büyüüyüşü, *sınıf* yapısının hızla değişmesinden kaynaklanan bir fenomen olarak düşünülmüştü. Ama ayriyeten, değişen *kuşak* yapısıyla da ilgili bir mesele değil miydi? “Bana doğduğun yılı söyle, ben de sana ait olduğun toplumsal sınıfı söyleyeyim” önerisinin kulağa hiç de gerçekdışı gelmediği bir durumu ortaya çıkarmadı mı?

LD Sevgili Zygmunt, demokrasi kılığına girmiş yeni politik ve akademik teknokrasiyi bir kenara atıp, rahatsız edici başka bir fenomenden, gezgin bilginlerin kaderinden bahsetmek istiyorum. Belirtildiği gibi, politik sınıfların eliyle akademinin bu şekilde bitmek bilmez reformlardan geçirilmesi yahut bu sınıfın kendisini değil de başkalarını değiştirmeden veya reformdan geçirmeden, böylece bilginleri ve akademisyenleri güven ve emniyet hissinden yoksun bırakmadan varlığını sürdürememesi, iktidar söyleminin kaçılmaz bir parçasına dönüşmüştür. Fakat gezgin akademisyenler ve bilginlerde bu durum daha az belirgindir.

“Gezgin bilgin” ve “çingene alim” tabirleri, sık sık iş değiştirme fırsatı olan ve sürekli yeni görevler arayan kişiler için çok aşına oldukları şeylerdir. Şahsen onların yerinde bulunduğu noktada daha iyi bir kavrayış zeminine ulaşılmaktadır. Doğrusu, “gezgin bilgin” ve “bağımsız bilgin” tabirleri, sürekli işlerini ve ikamet-gâhlarını değiştirerek sürdürdükleri gezgin yaşam tarzından memnun olmak için hiçbir sebep bulamayan bu insanların üzücü gerçekliğini saklamaya yarayan hüsnütadır ibarettir. Aslında sağlam ve sürekli bir pozisyonunda başka bir şey istememektedirler ama bu istihdam biçimine erişememektedirler. Bundan ötürü her zaman yollardadırlar.

Kısa süre içinde tekrar yollara düşeceklerini bildikleri için, bu geçici akademik limanlarına bağlılık hissi geliştirmeleri imkânsızdır. Yeni pozisyonlarıyla bağları güçlü oldukça ve kişi orada kendisine daha yakın arkadaşlar edindikçe, yola devam etmek o kadar zorlaşır. Bu deneyimler, kişinin hafızasına daha

uzun süreliğine yerleşir ve daha acı verici hale gelir. Bu yaşam tarzı, uzun vadeli taahhütlere ve bir topluluğa ait olma hissinin oluşmasına hiç alan bırakmaz.

Entelektüel topografya ve kişinin yeni pozisyonlar ve iş arkadaşlarıyla ilişki kurması (o kurumun daimi personelinden ziyade, genelde diğer gezginler ve yabancılarla yakın ilişkiler kurulur), bu yaşam tarzının temel bir unsuru olur. Kurumlar, sadece kısa süreliğine ritüellerinin parçası olmanıza izin verirler ve iş arkadaşlarınızla yahut öğrencilerle buluşmak için ufak boşluklar açarlar; fakat misafir olduğunuzu, onun sürekli ve dinamik menkıbesi içinde basit bir bölümden ibaret olduğunuzu unutmaya çalıştığınız anda sizden uzaklaşırlar.

Sürekli liğiğin ve geleneklerin mantığı, değişmeyen ve tekrar eden rutinlerin hazzı kurumların kalıcı personellerine ayrılmışken, sürekli değişim halinde olmak ve yeni mek nlarla insanları keşfetmenin hazzı “bağımsız kişilerin” yani yabancılarının ve gezgin vatandaşların büyük ayrıcalığıdır. Diğer gezginler veya yabancılar, sizi  niversitenin sözde üstünlüğü, gücü ve politik oyunlarından korumakta tereddüde kapılmazlar. İstikrar kapıları, ayrıca diğer gezgin ve yabancılara da sıkıca kapanmış haldedir. Bundan dolayı onlarla sahici arkadaşlıklar kurmak daha kolaydır. Kalıcı pozisyonda olanlar yani kalıcı veya en azından uzun soluklu görevleri olan kişiler, kendinize kalıcı bir konum aramaya kalkarsanız, size üçüncü derece işler verirler. Eğer yanıt hayırsa, ilişkiler hemen daha sıcak olur ve gelişmesi kaçınılmazdır. Ama yanıt evetse, anında kibar ama soğuk bir muameleyle karşılaşırsınız ve konusu bir daha açılmaz.

Gezgin bilginler, mesleki yaşamımızda kısa soluklu ilişkilerin ve projelerin durgunluğun önüne geçmede yardımcı olduğuna, sürekli yeni fırsatlar sunduğuna ve uzun vadeli taahhütlerden daha ödüllendirici olacaklarına inanan veya çaresizce kendilerini buna ikna etmeye çalışan, akışkan modernliğe ait insanlardır. Gezgin bilginler ve bağımsız alimler, yerel eylemcilere dönüşme özlemi duyan ama bunu illa bulunduğu çevrede yapmayan küresel düşünürlerdir. Avrupa ve tüm Batı dünyasının tarihindeki

ironi, bir zamanlar bağımsız bir bilgin olmanın büyük onur ve ayrıcalığa sahip olmasıdır. Kaderlerini üniversitelere bırakmak yerine, yola çıkmayı ve aristokratlarla monarkları eğiten kişilere hizmet etmeyi seçmişlerdi. Bu, Avrupa'nın hemen hemen tüm düşünürleri tarafından seçilmiş bir yoldu. Descartes, Spinoza, Locke, Leibniz, Voltaire ve Diderot.

Locke, Lord Shaftesbury'ye felsefe dersi vermişti (ki öğrencisi de önemli ve kayda değer bir düşünüre dönüştüğünden, hakkını teslim etmek gerekir). Voltaire, Büyük Frederick olarak da bilinen Prusya imparatoru II. Frederick'in felsefe hocasıydı (asil bir kandan gelmesine rağmen derin düşüncelerle dolu bazı eserleri kaleme almış bir öğrenciydi). Ve Descartes, İsveç Kraliçesi Christina'yı aklın felsefi labirentlerinden geçirmişti. Bu isimler gerçek akademik olmayan ve bağımsız filozofları sembolize etmekteydiler. Spinoza muhtemelen bu özgürlüğü şahsında en çok somutlaştırmış kişiydi. *Theologico-Political Treatise* [Teolojik-Politik İnceleme] eserini yayımladıktan sonra Heidelberg Üniversitesi'nin felsefe fakültesinin başına profesör olarak atanmıştı; fakat bu meşhur üniversitenin teklifini reddetmiş ve Hollanda'da optik cihazlar ürettiği atölyesinde kalıp, mercek öğretici olarak zanaatına devam etmişti.

Modernliğin ileriki dönemlerinde (Ulrich Beck'in ilan ettiği şekliyle ikinci modernite veya sizin eserlerinizdeki şekliyle akışkan modern dönemde) her şey tanınmayacak ölçüde değişime uğradı. Gezgin akademisyenler, tamamen çağımıza uyum sağlamış yeni sosyo-kültürel mantığın canlı fenerleri oldular. "Hassas" Batı toplumlarımızda "işsiz araştırmacı" veya "kalıcı pozisyonu olmayan alim" gibi terimleri kullanmak politik doğruculuğa uymadığından, gezgin ve bağımsız bir bilgin, kulağa hoş gelen ifadelerle, sadece "gezgin bilgin" veya "çingene alim" olarak değil, "bağlantısız bilgin" veya hiçbir akademik kuruma bağlı olmayan, resmi ilişkilerden azade bir alim olarak bilinmektedir.

Batı dünyasında ve Batılı bilincin tamamında devasa değişimlerin yaşandığına tanık olduğumuz kesindir. Aslında erken dönem modernizm bugün geçerlilikten uzaktır. Buna *studia*

humanitatis'in yahut modern beşeri ve disiplinler arası çalışmaların kökeniyle, bahsettiğim temel değerler etrafında kümelmiş akademik gruplara dayalı  niversite dışı oluşumlarıyla Rönesans'ın değerleri de dahildir. Dahası, bireyin sahip olduğu önemin kurumlara veya tüzel yapılara bırakıldığı ortaçağ mantığına dönüş yaşanmaktadır. Artık önem insanlara değil, müşteri localarından günümüzün ulus-ötesi şirketlerine ve küresel b rokrasilere, orta sınıfı oluşturan iktidar kesimlerine verilmektedir. Devletlere değil, kentlere ve bölgelere verilmektedir. Birey değil, insanları tanımlayan kurumlar önemlidir. Ortaçağın toplumsal varoluşçuluğunun başlangıcı, günümüz dünyasında tümüyle yeniden diriltilmiştir.

Mesleki yaşamınız ve varlığınızın tümü, arkanızda bir kurum olduğu sürece meşru görülür. Bu olmazsa, kimliğinizin unsurlarını kaybeder ve hiç kimse olursunuz. Uçup giden kolej ve  niversite unvanları, bir sözleşmeden diğerine koşturmak ve sürekli değişen kent veya ülke isimleri, iktidar sahiplerinin veya nüfuzlu grupların sizi (duruma bağlı) biri olarak tanımlamasına izin veren, genişleyen ve bölünen bir yaşamın parçaları olarak su yüzüne çıkarlar. Onlar için bir CV ve bir dizi rakamdan başka bir şey değilsinizdir.

Günümüz dünyasında Descartes, Spinoza, Pascal, Leibniz ve Locke ne türden insanlar olurlardı? şarlatanlar, çılgınlar veya kesinlikle önemsiz kişiler olurlardı. Erken modernliğin insanlarıydılar veya basitçe Rönesans'ı geride bırakmış, birinci, istikrarlı, kendisini idame ettiren ve henüz kendisini yok etmeyen bir modernliğe aittiler. Bugün tanınmış akademik kurumlarla bağları olmadığından, muhtemelen isimlerini dahi duymazdık. Bilginlerin ve düşünürlerin akademik kurumlarda yerelleşmesi ve "kapatılması" on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşti. Akademik filozoflardan nefret eden ve onlara küçümseyerek bakan Oswald Spengler'in, *Batı'nın Gerileyişi* adlı eserini incelemesi için  niversite profes rlarına değil de, 1922'de Alman Dışişleri Bakanı olan entelektüel bir politikacıya, Walther Rathenau'ya vermesi ilginçtir.

Doktorasını hiç tamamlamamış ve akademik dünyaya hiç uyum sağlayamamış Ludwig Wittgenstein, Batı dünyasının muhtemelen akademik olmayan veya yarı-akademik sayılabilecek son büyük filozofuydu. Ancak popülerliği ancak Cambridge’te geçirdiği dönemde yaygınlaşabilmişti ve ağırlıkla öğrencileriyle takipçileri sayesinde popüler olmuştu. Ders verdiği Uppsala Üniversitesi, düşünceler tarihi üzerine yazdığı doktora tezini savunulmaz bulup reddettiğinde, Michel Foucault henüz genç olmasına rağmen akademik dünyadan (yani tüm varoluşsal alandan) çıkıp nerdeyse karanlığa gömülmüştü. Bugünlerde bu gerçek, İsveçli akademisyenlere talihsiz ve tuhaf bir sapma olarak görünebilir ama aslında günümüzde akademik dünyanın içinde bulunduğu duruma işaret etmektedir. Görkemden yok oluşa giden yol ya da tam tersi kısa ve öngörülmez bir yoldur.

Bir yöntemi, grubu veya kurumu kabul eden ama yaratıcı bireyleri tanımayan bir dünyada, başka bir alternatif de olamaz. Size göre akademik bir eğitim yahut bunun da ötesinde bir bilginin dönüşmek için yapılan hazırlık, aşına olduğumuz çoğu iş veya en azından kısa süreliğine bir yerde kalıp çalışma imkânı sunan pozisyon tekliflerine kıyasla çok daha uzun sürmektedir. Sadece pozisyonlar değil, uluslararası akademik piyasa ve tüm talep yapısı da hızla ve sürekli bir şekilde değişmektedir.

Kadrolu pozisyonlara giderek daha nadir rastlanmaktadır. Aslına bakılırsa bunlara sadece bir kurum veya sistemin tamamı için yıllarca çalışan veya politik açıdan sistemin talep ettiği kişiler erişebilmektedir. Bir bilginin kavuşmayı bekleyebileceği en büyük nimet, üç yıl takip edileceği ve sözleşmenin uzatılmasına kapı aralayan, hatta kadrolu bir pozisyonun sunulmasına imkân verebilecek bir pozisyonudur. Birleşik Devletler’deki üniversitelerde bu tür takip halinde pozisyonlara sadece Amerika’dan değil, Kanada ve diğer ülkelerden başvuran muazzam sayıda aday vardır. Pozisyon başına 150-200 kadar adayın olması, oldukça düzenli ve prestijli olmayan bir rekabetin varlığına işaret etmektedir. Felsefeciler ve genel olarak beşeri bilimlerle uğraşanlarda,

ikinci veya        düzey Amerikan  niversitelerinde bu takip edilen kadrolarda 300-400 aday vardır.

Bu rakamlar birçok şeye işaret etmektedir. İlk olarak Batı'da doktoralarını tamamlamış beşeri bilimcilerin sayısında aşırı bir arz vardır. Bu yığın içinden sivrilmek ve küresel ölçekte tanınır olmak kolay bir i  değildir. Sadece en becerikli olanlar bu övgü düzeyine ulaşabilirler ve bunu ancak kendilerine yardım edebilen, etmek isteyen asil karakterli meslektaşlarının desteğine sahip olma koşuluyla ba arabilirler. İkincisi, birbirine denk 300 veya daha fazla başvuru olduğunda, her adayın dosyasını ve başarılarını tarafsız ve önyargısız bir biçimde incelemek teknik anlamda imkânsızdır. Başka bir deyişle, her şey nüfuzlu profesörlerin yerleşik görüşlerine ve desteklerine bağlıdır. Aslında yöntem ve jargon grupları yahut idari ve politik nüfuz grupları arasındaki açmaza bağlıdır. Thomas J. Scheff, bunları "akademik çeteler" olarak isimlendirmekten  ekinmemi ti.⁵ "Doğru" referans noktalarında bulunduğunuz ve bir yöntemin aynı kutsal alanına ait olduğunuz için siz de bunlardan biri olarak tanımlanmaktasınız...

Henüz 300 civarı " anslı adaydan" sadece üç tanesinin son elemeye kaldığından ve sonrasında  niversite temsilcileriyle buluşmak üzere davet edildiğinden, genelde bu toplantıların uzun süre akademik piyasanın parçası olarak işlev y r tm   mesleki derneklerin yıllık konferansları sırasında yapıldığından bahsetmedim. Son tur, açık bir tartışma için  niversiteye davet edilen ve belki kendilerine kamuya açık bir seminer verme  ansı sunulan be -altı "finalistten" oluşur. Büyük Britanya, Avustralya, Kanada ve İngilizce konuşan dünyanın geri kalanında rekabet, Birleşik Devletler'd  karşılaşılan boyutlarda değildir ama yine de zorlu geçmektedir. Durum ne olursa olsun, İngilizce konuşulan ülkeler bu bakımdan, kıta Avrupa'sına kıyasla daha liberaldirler. İngilizce konuşulan ülkelerde, kısa süreli sözleşmeler yapmak veya en azından son mülakat aşamasına gelebilmek hâlâ m m-

5. Thomas J. Scheff, "Academic gangs", *Crime, Law, and Social Change* 23 (1995), s. 157-62.

kündür. Bu, Avrupa'nın geri kalanında beşeri ve sosyal bilimlerle uğraşan bilginler için maalesef imkânsızdır.

Avrupa'da sistemin parçasıysanız ve nüfuzlu güçlerin desteği aranızda yoksa (akademik bürokrasi ve sahadaki en nüfuzlu profesörler), basitçe yoksunuzdur. Talih size gülümseyebilir ya da gururu sadece size ait olan yaratıcı ve kişisel değerlerinizle uyumlu tanınma ve kabul edilme mekanizmaları öne çıkabilir; fakat bunlar çoğu kez birer istisnadır. Dolayısıyla tüm mesleki yaşamımız bugünlerde, kalıcı pozisyonların olmadığı ve bunun güçlü bir güvensizlikle belirsizlik hissi yarattığı, birbirini takip eden kısa vadeli projelerin hayata geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Savaşlar itibar veya para için verilmez (bugünlerde ikisi de bu mesleğin elde edilebilir özellikleri değildir). Aksine az da olsa istikrara, duygusal güvenliğe ve öngörülebilirliğe kavuşma hakkı için, kısaca sürekli değişim için değil kalıcılık ve kesinlik için verilir.

Bir projeden diğerine geçerek yaşamının cazibesi pembe gözlüklerle sunulduğunda, bunun post-modern bir aşırılıktan ziyade insanın kendisini kandırmasından ibaret olduğunu, arkasında gerçekleşmemiş ve sürekli uzaklaşan, istikrarlı bir pozisyona sahip olma, insanın kendisini hem önemli hissettiği hem de başkalarından onay aldığı bir yerde, hele bunu kendi ülkesinde bulabiliyorsa daha iyi bir şekilde gerçekleştirme ve hissetme hayalinin yattığını düşünmekten kendimi alamıyorum.

Niccolo Machiavelli, Lorenzo de Medici'ye verdiği tavsiyelerinde- ki, *Prens*'in önemli noktalarından biridir - Büyük İskender'in babası Makedonyalı II. Philip'in sürekli sürgünlere başvurmasıyla ilgili temadan, mükemmel bir kontrol ve düşmanları "pasifize etme" aracı olarak bahsetmekteydi. Eğer muhalefet eden ve düşmanlık yapan birini köklerinden, politik ve kültürel toprağından koparırsanız, onu sürekli hareket etmeye zorlarsanız, nihayetinde yuva, arkadaşlık, güvenlik, emniyet ve kesinlik hissinden mahrum bırakırsanız, onu ağır ve yavaş bir ölümün daha insani bir türüne mahkûm edersiniz. Bu pratik, Makedonyalı II. Philip tarafından uygulanmıştır.

Yani hükümdarın düşmanları yaşamaksızın yaşamaya devam ederler. Hayatı sorgulama veya hayattan zevk alma imk nından yoksundurlar. Hatta artık gerçekliğin hiçbir yakın unsuru üzerinde denetimleri kalmamıştır. Sürgün, kendisini bir ceza biçimi veya disiplin şekli olarak göstermeden hayatın gerçeği olur. İnsanlar herhangi bir yerde kimlik edinemez veya onaylanamaz hale geldiğinde, aksi bir şekilde yaşayıp hareket edemezler. Korkarım Machiavelli'nin modern insanlara yüklediği lanet veya "masum" tavsiyesi ve  nerisi, göze nasıl görünürse görünsün, diğer herkesten çok politik teknokratlarımızın ders çıkardığı bir şey olmuştur.

Deneyimler gösteriyor ki, belli bir aşamada çevreleri tarafından kabul edilmemiş ve bunun sonucunda yerel entrikalardan, iktidar ve nüfuz için verilen adi savaşlardan kaçmış gezgin bilgiler, çoğu kez mevcut pozisyonları halihazırda deneyimledikleri şeylerle en azından bir miktar benzer hale geldiğinde, kısmen aynı kuralları ve kriterleri benimsediğinde, gerçek yabancıları içine almak için gerekli kaynaklarla cesarettten hâlâ yoksun olduğuunda bu ortama geri dönmektedirler. Burada kendimizi yoldan çıkmış, çivisi çıkmış bir dünyada buluruz. Değişimin sürekli ve aralıksız olduğu bu gerçeklikte hiçbir kriter sağlam kalamayacağından ve kalıbını "bizim" sistemimizin biçimlendirdiği ve başka yerlerde yetişmiş hiç kimse kadrolu profesörlerin kulübüne giremeyeceğinden, bel bağlayabileceğimiz tek şey takım çalışanı olmaktır. Yani içinde her tür muhalif ve eleştirel sesi boğmaya, çalışma etiği veya profesyonel etik adına, kolektif ve anonim kararların doğruluğuunu sorgulamaya dönük her dürtüyü feda etmeye hazır kişiler olmaktır.

Akademinin içinde bulunduğu bu kültürel rahatsızlık türü, kendisini insanlığın ve hassasiyetlerin ilkeli bir savunusunda ve sessiz adanmışlığında değil,  etin yöntem savunularında yahut sadakat ve gelenek kisvesi altında yürütülen her tür toplumsal denetimde göstermektedir. Rönesans'ın ve genel olarak erken modernitenin ruhunu ümitsiz bir biçimde kaybetmiş gibiyiz. Bunun yanında, kurumsal sadakat yerine bireysel ve insani ilişkiler

adına konuşma eğilimimizi de kaybetmiş gibi görünmekteyiz. Bu noktada Umberto Eco'nun, ortaçağa kaymakta olduğumuzu söyleyerek verdiği ipucu basit bir şaka değildi. Bireyin etrafındaki dünyayı şekillendirme becerisine inanan Rönesans ve erken modernliğin aksine; akışkan modernlik, ortaçağın kurumlara ve kontrole dayanan yapısıyla benzerlikler taşımaktadır.

Ciddiyet, rasyonelliğin ve doğruluğun maskesinden ibarettir. Bu ikisi de iktidar ve toplumsal denetim dürtülerini saklar. Bir alternatifin şablonlarını sunmak yerine onları nasıl yok edeceğine daha çok kafa yoran, yeni piyasa mekanizması ve akademik yöntem fetişizmi için bu çok daha geçerlidir.

Bugünlerde akla yatkın bir politik-tarihsel anlatıya sahip olmak, politika kılığına girmiş planlardan ziyade hayata geçirilebilir bir politikaya sahip olmak demektir. Politika ikna edici bir kurgusu veya ilham verici bir vizyonuyla iyi bir öykü olmazsa imkânsızdır. Aynı şey iyi edebiyat için de geçerlidir. Akademik hayatımızda bir yöntemde başarısız olursak yahut yöntem bizi başarısızlığa uğratırsa, farklı bir öyküye geçeriz. Bu, kulağa Umberto Eco'yla gayet uyumluymuş gibi gelir. Akademik dil yenik düştüğünde, kurgu etrafımızdaki dünyanın yorumuyla bizi içine düştüğümüz güç durumdan çıkaran bir yol olur.

Komik olan, politikanın öykülerimiz olmadan işleyememesidir. Bu da modern politikanın, beşeri bilimlere politikacıların düşündüğünden daha fazla ihtiyaç duyduğu anlamına gelir. Seyahat anıları, mizah, kahkahalar, ikazlar ve cesaretlendirme-ler olmazsa, politik kavramların içi boşalır. Bundan ötürü Karl Marx, bir zamanlar on dokuzuncu yüzyılın politik ve ekonomik yaşamıyla ilgili çoğu şeyi, o dönemin bütün iktisatçılarından çok Honore de Balzac'ın romanlarından öğrendiğini nüktedan bir şekilde belirttiğinde sağlam bir sebebe dayanmaktaydı.

Shakespeare'in, Rönesans Avrupa'sının açık ara farkla en derinlikli politik düşünürü olmasının sebebi budur. Niccolo Machiavelli'nin *Floransa Tarihi* ve *Livius Üzerine Söylevler* adlı eserleri, bize onun edebi uğraşları ve bir öykü anlatıcısı olarak sahip olduğu yetenek hakkında çok şey anlatır. Bu anlamda

kaleme aldığı *La Mandragola* gibi hayat dolu komedilerinden geri kalmamaktadır.

Bugünlerde birbirimize yorumlama ve ilişki kurma gücümüzü arttırmak, başkalarının deneyimlerini, travmalarını, düşlerini, vizyonlarını ve korkularını açığa çıkarmak için mi Avrupa'nın hikâyelerini anlatıyoruz? Ne yazık ki hayır. Aksine görünen o ki, Avrupa projesinin tamamını, salt ekonomik ve teknik unsurlarının içine hapsedmiş durumdayız.

Hikâyeler, Giovanni Boccaccio'nun şaheseri *Dekameron*'un temellerini oluşturmuştu. Voltaire'in *Candide veya İyimserlik* gibi felsefi öykülerini gerçekten Avrupa'nın öyküleri yapan şey, soyları ve mezhepleri ne olursa olsun insanların ıstıraplarıyla ilgili hikâyelerdi. İster *Candide*'teki Maniştik Martin olsun, ister *L'Ingenu*'daki Kanadalı Huron olsun (aslında öykünün bize anlattığı gibi Fransız bir subayın ve Kanada Huron doğumlu güzel bir kadının çocuğudur), isterse *Zadig ou la Destinée*'deki antik Babilli filozof Zadig olsun, Öteki kavramını icat ederek ve ona gönderme yaparak Voltaire'in Avrupai tarihsel anlatıyı alabildiğine aştığını dikkate almakta fayda vardır.

Bolonya Üniversitesi'nde siyaset ve edebiyatla ilgili dersler vermeye başladığımda aklıma hemen bu referanslarla arkasında yatan insani gerçeklik gelmişti. Sebebi oldukça basitti: Sınıfımda Avrupa'nın tüm dokusuyla karşı karşıyaydım; çünkü ders, Doğu Avrupa araştırmaları kapsamında verilmekteydi ve Batı, Orta ve Doğu Avrupadan öğrenciler katılmaktaydı. Hatta aralarında Arnavutluk, Hırvatistan, Kosova, Makedonya, Rusya, Sırbistan ve Ukrayna gibi AB ülkesi olmayan yerlerden de öğrenciler vardı.

Akademik performans ve tartışma sınırlarını kolayca aşıp geride bıraktık. Bunun yerine, sınıf arkadaşları veya komşularında yeni keşfettikleri, sarsıcı ahlaki körlük hakkında; ihanetler, ahlaki döneklilikler, hayal kırıklıkları, korkaklıklar, zulümler ve yitirilmiş hassasiyetlerle dolu beşeri dramlar üzerine insani sohbetler yürüttük. Birbirimizle geçmiş ve bugün hakkında konuşurken veya başkalarının dramlarını dinlerken, "zulüm kültü" ifadesini icat edenin Dante olduğunu, "iktidar kültü" tabirini bulanınsa

İngiliz yazar Rex Warner olduğunu nasıl ıskalayabilirdik ki? Bunlar, bugünkü anlamlarından farklılaştıklarını ayırt edemedен kullanmaya devam ettiğimiz politik deyimlerdir.

Avrupa'nın gerçek kurucu babalarının, Rönesans döneminin hümanistleri Thomas More ve Rotterdamlı Erasmus'un Paris'te arkadaş olduklarını, birlikte Lucian'ı Yunanca'dan Latince'ye çevirdiklerini ve ortak arkadaşları Alman ressam Genç Hans Holbein'i İngiltere kralı VIII. Henry'nin sarayıyla ilişkilendirdiklerini hatırlamak yeterlidir. Büyük Flaman ressam Quentin Matsys Antwerp't, arkadaşı Peter Giles'ın yüzünü tarihe geçirmişken; Genç Hans Holbein, hamileri Thomas More ve Rotterdam'lı Erasmus'un yüzlerini ölümsüzleştirmişti.

Fakat kötü haber şu ki, politika bugünlerde kültürü sömürmesine dönüştürdü ve bu burunlarımızın dibinde gerçekleşse de kimse fark etmeden yaşandı. Bununla kastedilen, kültürün politik olarak suistimale uğraması ve kısa veya uzun vadeli politik amaçlar ve hedefler doğrultusunda basitleştirilmesi değildir. Demokratik bir politik ortamda, kültür politikadan ayrılır. Kültüre araçsal bir şekilde yaklaşmak ya doğrudan sanat ve yazın dünyasına duyulan teknokratik horgörüüyü ya da insani kıymete ve özgürlüğe beslenen ve güçbela saklanan düşmanlığı açığa vurur. Ancak cesur yeni dünyamızda, sorun başka bir yerde yatmaktadır.

Artık politik ve ahlaki hassasiyetlerimizin arkasında bize temel itici güç olmaları için beşeri bilimlere ihtiyaç duymuyoruz. Bunun yerine politikacılar, akademiye olabildiğince güvensiz, belirsiz ve emniyetsiz bir yer olarak tutmaya çalışıyorlar. Bunu da onu ticari dünyanın bir şubesine dönüştürerek veya bu şekilde "reformdan" geçirerek yapıyorlar. Genel olarak akademiye politik olarak rasyonalleştirme, değiştirme, yeniden biçimlendirme, şekillendirme ve canlandırma gerekliliğiyle ilgili bu fikir bir simulakrumdur. Feci halde değiştirilmesi ve reformdan geçirilmesi zorunlu olan şeyin politik sınıflar ve kötü politikalarımız olduğu gerçeğini saklamaktadır. Ancak iktidar şöyle konuşur: Sizi değiştirmezsem, siz beni değiştireceksiniz.

Birbirimizi duygulandırıp harekete geçirici öyküler anlatmayı bıraktık. Bunun yerine kendimizi ve etrafımızdaki dünyayı komplo teorileriyle (hep küçük ve insancıl kişiler yerine b y  k ve g   l  kişilerle ilgili olurlar), sansasyonel şeylerle ve suç ya da korku öyküleriyle beslemekteyiz. Bundan dolayı, karşıt anlatıları, tutumları ve anıları meşru kılmı  ve kılmaya devam eden en derin Avrupalı hassasiyetlerimizden uzaklaşma tehlikesi içindeyiz. İnsanlar birbiri olmadan noksandılar.

Orta Avrupa ve Kundera  zerine yaptığı yorumlarda, Macaristan adına Avrupa Parlamento'sunda temsilcilik yapan ve Macaristan kökenli Britanyalı siyaset teorisyeni George Sch pfli n, Orta Avrupa'nın söylemsel engeli olarak tabir ettiği fenomeni ve Batı'yla Orta Avrupa'nın dilbilimsel ve kültürel sesleri arasındaki uyumsuzluğu ustaca tarif etmişti. Mesele dillerin, söylemsel stratejilerin ve yorumların kullanılmasına geldiğinde, bu bariz bir g   ve itibar asimetrisi yaratmaktadır. Kimlik politikaları ve eğitim stratejisi söz konusu olduğunda daha da geçerlilik kazanmaktadır. Örneğin, Sch pfli n şöyle yazmaktadır:

Hiç İngilizce bilmeyen biri Birleşik Devletler hakkında analiz yaptığı ında kimse buna ikinci kez bakmazken, Orta Avrupa'yla ilgilenen Amerikalı meslektaşlarının asla bu tür kaygıları olmaz. Lehçe, Çekçe veya Macarca'yı   renmezler. Aksine tercümanlara bel ba larlar ve muhtemelen Orta Avrupa ger ekli iyle ilgili çok kısmi (ve do rulamayacakları) bir tabloyu kabul edeceklerdir. Sonuç olarak Orta Avrupa'nın sesi zayıflar ve asla tanınmaz. Sesi daha güçlü olanlar daha g r  t l  bir şekilde ba ırırılar ve zayıfların sesini bo arlar.⁶

Bu tür söylemsel engelleri çok kez analiz etmi imdir. Doğrusu Amerikalı, Britanyalı veya Fransız olduğunuzda, sırf kendinizi tanıtırken sıkıcı konu uyorsunuz. Fakat bir Litvanyalı, Letonyalı veya Estonyalıysanız, ülkeniz hakkında öyküler anlatmak veya sohbet ettiğiniz kişilere  lkenizin tarihini tanıtmaq için

6. George Sch pfli n, "Central Europe: Kundera, incompleteness, and lack of agency", Leonidas Donskis, der., *Yet Another Europe after 1984: Rethinking Milan Kundera and the Idea of Central Europe* (Rodopi, 2012), s. 28.

çok çabalamaya mecbursunuz. Bu böyle; çünkü Batı'daki toplu anlatıların parçası olmuş hızlı tanımlama sistemi içinde hiç kimsesinizdir.

Toskana'dan birinin aklına, İtalya'nın Avrupa'da olduğunda ısrarcı olmak zorunda kalacağı asla gelmez. Fakat Baltık ülkelerinden geliyorsanız, etrafınızda tarihle ve kültürle karşı karşıya geldiklerinde pek de formda olmayan önemli ülkelerden iyi insanlar varsa, ülkenizin statüsü kolaylıkla sorgulanabilir. Şaka veya masum bir öyküden fersahlarca uzak olan bu durum, sadece kamusal süreçlerin yaşandığı dünyada değil, fikirlerin dünyasında da güç ve itibar asimetrisinin olduğunu göstermektedir. Ülkeniz ekonomik performansı yahut politik gücü bakımından hızlı tanımlama koduna sahip değilse, sadece satın alma gücünüzle veya CV'nizle algılanıp ölçülürsünüz.

Schöpflin, Batı Avrupa ile Orta ve Doğu Avrupa arasındaki yetkinlik farklarının saçmalığı üzerinde dururken son derece haklıdır. Fransızcaya hâkimseniz, Fransız edebiyatı şöyle dursun Fransız felsefesi ve fikirler tarihinde bile yetkin biriyseniz ama Fransız değilseniz, asla Fransız üniversitelerinde kıdemli bir konuma gelemesiniz. Aynısı Büyük Britanya için de geçerlidir. Shakespeare, Marlowe veya Hobbes üzerine ya da İngiliz kültürünün diğer sembolik bekçileri hakkında çalışmalar yapan yabancılar, çok parlak araştırmacılar olsalar bile kıtada yetişmeleri ve "şüpheli" eğitim sistemlerinden ötürü Britanya'nın hiçbir üniversitesinde kadro alamazlar. Ama nitelikli bir Fransız veya Britanyalı akademisyen, Orta ve Doğu Avrupa'nın tüm düzgün üniversitelerinde hoşnutlukla karşılanır. Buna kimliğin sembolik merkezi olan Orta ve Doğu Avrupa araştırmaları gibi alanlar da dahildir.

Aynısı Birleşik Devletler için de geçerlidir. Elbette bu ülke, eskiden beşeri bilimlerde ve sosyal bilimlerin disiplinlerinde yabancı yeteneklere daha açıktı. Mikhail Bakhtin'in, Yuri Lotman'ın veya Sergei Averintsev'in bazı öğrencileri (hepsi Rus geçmişi olan ve dünyanın en büyük beşeri bilimcileriydi), ABD'de işe girebilmişlerdi. Fakat yanılığa düşmeyin: Soğuk

Savaş döneminde Sovyetler Birliği yani Rusya, kültürel kodları ve tarihsel farklılıklarıyla kimliği üzerinde çalışılması zorunlu baş düşmandı. Batı'nın İşlami araştırmalara gösterdiği tutkunun büyük kısmı, bugünlerde özdeş olmasa da benzer bir saikin sonucudur. Düşmanını tanı...

Doğu Avrupa birden fazla dil konuşan, William Shakespeare, François Villon veya William Blake  evirileri yapan, dünyada eşi benzeri olmayan (aralarında Boris Pasternak, İlya Ehrenburg, Samuil Marshak da vardır) düşünce insanlarıyla doluydu ama bu insanlar ikinci dereceden Avrupalı bireyler olarak görüldü. Yahut en iyi ihtimalle, Avrupalıların fakir kuzenleri olarak sayıldılar.  lkenizin politikalarına veya ekonomik performansına rehin düşmek, iyi satan hâkim tarihsel-politik anlatılar ve yorumlar Batı'dan geldiği için modernitenin lanetlerinden biridir. Batılı eğitim sisteminin ürünü değilseniz ve Batı'nın yüksek eğitim kurumlarıyla şekillendirilmemişseniz, mevcut g   ve itibar dağılımını yansıtan anlatılara meydan okumayacak yahut sorgulamayacak özel, küçük bir alan bulmak zorundasınızdır.

Elbette Orta ve Doğu Avrupa araştırmaları adıyla bilinen böyle bir alan mevcuttur. Bu alanda Orta ve Doğu Avrupalılar, dile ve yerel duyarlılıklara çok iyi hâkim olmalarıyla Batılı akranlarına karşı bariz bir avantaja sahip oldukları için Batı'da kendilerine yer bulabilmektedirler. Sorun, bu  teki Avrupa'nın yani Orta ve Doğu Avrupa'nın kendi yorumlarıyla perspektiflerine öncelik verecek sembolik bekçilere sahip olmamasıdır. Fakat olsaydı bile hemen yabancı düşmanı ve dar görüşlü kişiler olarak yaftalanırlardı.

Maalesef Orta ve Doğu Avrupa'nın beşeri bilimler alanında stratejiden yoksun olması işleri daha da kötüleştirmektedir. Batı Avrupa'da da benzer bir durumun olması küçük bir teselliden ibarettir; çünkü asimetri ve farklılık sadece uçurumu arttırmakta ve Batılı anlatılarla kurumların yararına işlemektedir. Bu ne yazık ki Baltık bölgesi için de geçerlidir. Bu durumu tersine  eviremezsek, kendi kendimizi entelektüel ve kültürel s m rgecilige sokma riskiyle karşılaşacağız.

En açıklayıcı olanı, Orta ve Doğu Avrupa'nın Britanya'daki akademik yönetim sistemini hevesle taklit etmesidir. Bu, Margaret Thatcher döneminde başlatılmış, düpedüz üniversitelerin ve eğitimin ticarileştirilmesini amaçlayan bir sistemdir. Bunun yukarıda bahsedilen uyumsuzlukla asimetrinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olması son derece ihtimal dışıdır.

Kendimizi kandırmamalıyız.

Batı'nın Gerileyiş'i'ni Yeniden Düşünmek

Leonidas Donskis

Oswald Spengler: *Batı'nın Gerileyiş'i'ne Yeniden Bakmak*

Avrupa Birliği hâlâ inanması güç bir kriz yaşıyor. Genelde Avrupa'yı yıkan şeyler salgınlar ve savaşlar olmuştur. Fakat bu sefer kaderi, banal ve sıkıcı bir şekilde (nerdeyse saçmalık derecesine varırcasına) tarihsel denmeyi hak etmeyecek kişilerin elindedir. Dönemlerinin ruhunu somutlaştıran devlet adamları; politik tiyatrolarla retorik ustalarının, diplomatların ve generallerin değil, bürokratların ve politikayla piyasa teknokratlarının elindedir. Dahası, her biri diğer sıradan ölümlülerle tıpatıp benzer

oldukları için elle seçilerek oraya konmuşlardır. Bu, tam Max Weber'in kalemine layık bir konudur. Doğrusu burada yaşanan teknik ihtilaflar, rasyonel modernliğin Demir Kafesi olarak tarif ettiği şeydir ama geriye tek bir önemli soru kalmaktadır: Yatırımcılara ve piyasalara doğru sinyalleri yollayarak, piyasada panikten nasıl kaçınılacak?

Oswald Spengler'in tarif ettiği gibi, hâlâ Avrupa'nın bozulup ortadan kalkacağını düşünüyoruz. Kültürünün ağır ağır tükenmesiyle, büyük dünya felaketleriyle, yeni bir Sezarizmle, vahşi bir g   kültüyle ve dini çatışmaların doğurmadığı, varoluşsal bir boşlukla anlamsızlık hissinin kışkırttığı yeni savaşlarla noktalanacağına inanıyoruz. Fakat şimdilik kimse buna inanmıyor ve kimse bunu kavramıyorken sönümlenmektedir: Buradaki aktörler tarihsel ve büyük şahsiyetler değil, tümüyle sıradan ve tahmin edilebilir tiplerdir. Monarklar, papalar, generaller, filozoflar, şairler ve devrimciler değil, piyasadaki dalgalanmaları ve bunların yarattığı istikrarsızlıkla küresel güvensizliği teşhis etmede d hileşmiş bankacılar, finansçılar, yatırımcılar ve diğer insanlar, piyasa ve politikada küresel krizleri kendi başarılarına dönüştürmüş, duygusuz teknokratlardır.

Günümüzde kötülük genelde göçmenler ve Müslümanlarla, sık sık da solcu aydınlar ve siyasetçilerle özdeşleştirilmektedir. Onlar da kötülüğü muhafazakâr ve liberal düşüncelere atfetmektedirler. Fakat dünyanın tüm kötülüklerini modernite projesi ve onunla özdeşleşmiş liberalizm içinde toplayıp konumlandırmayı başarmış kişiler hepsine baskın gelmiştir. Bundan dolayı özgürlükten nefret eden fanatiklerin ve barbarların kapılarımıza dayanmasını, yeni soğuk ve sıcak savaşları, "şer eksenini" devletlerin füze saldırılarını beklerken, sessiz ve başarılı bir şekilde teknokrasimizin, kimsenin vazgeçilmez saymadığı bir demokrasinin fark edilmeden sona ermesinin, *kameralarda* alınan hızlı kararların ve her tür yönetimle devletin ona tabi olduğu, rasyonel bir şekilde açıklanamayan bir ekonominin elinde can vermektediriz.

Devlet örtük bir şekilde küresel sermayeye hizmet etmekte ve kamunun morali, beşeri bağlar, mahremiyet ve bellekle ilgilieniyormuş rolü yaparken, bir güvenlik firmasının işlevini yürütmektedir: Bunlar, her dört-beş yılda bir gerçekleşen ve adına seçim denen politik fuarlarda alınıp satılan kıymetli mallardır. Tamamen sıradan, sessiz, ikna edicilikten uzak ve dört duvar içinde yaşanan bir ölümdür bu. Hollywood'un süslemeleri ve estetik algılarıyla yetişmiş insanlar için, bir çağın ve umutlarının hemen gözlerinin önünde yok olup gittiğine inanmak çok zordur. Ya peki neden hiç yakarış veya acı yoktur? Çünkü ekonomi, aynı güç ve tahakküm mantığına sahiptir. Sadece piyasada konuşlandırılması için ön taraftan nakdedilmiştir. Elbette barışçıl iktidar formlarını seçmek daha iyidir. Avrupa'nın çöküşüyle ilgili tahminler, nasıl birer şaka olmanın dışında yaygın bir inanışın parçalarına dönüşür ki? Oswald Spengler (1880-1936) örneği özellikle anlamlıdır. Yakın dönemde birçok yorumcunun, iki savaş arasında yaşamış olan bu Alman tarihçi ve filozoftan bahsedip ondan alıntılar yapmasında şaşılacak bir yan yoktur. Fakat Karl Marx'ın kendisini iki kez tekrar ettiren tarihle ilgili sözleri (önce trajedi, ardından komedi olarak), Spengler ile ona bütünüyle uygunsuz bağlamlar içinde yapılan aşırı, hatta manasız göndermeler söz konusu olduğunda, son derece yerinde bir tespit olmaktadır. Spengler'da sadece çağının Cassandra'sını görürsek, düşünceleri hakkında çok az şey kavramış oluruz; çünkü o dönemde kendisi gibi birçok başka düşünür vardı ama hepsine kulak verilmemişti ve bu denli meşhur olmamışlardı.

Bazıları gerici, hatta tehlikeli düşünürlerdi. Bunlardan biri, Arnold J. Toynbee (ve daha sonra Samuel P. Huntington) gibi Hıristiyanlığı Aydınlık ve Karanlık arasındaki dönüm noktası yapmış Polonyalı tarihçi Feliks Koneczny idi. Bu sebeple Spengler'i keskin bir şekilde eleştiren ama yine de onun etkisinde kalmış Pitirim A. Sorokin, kültürün organik bir biçimde büyüyüp öldüğüne inanan tüm bu tarih ve kültür morfologlarını totaliter sosyolojinin savunucuları olarak görmüştü. Diğer kültür morfologları politik görüşleri ve çıkarımlarıyla daha az şöhret

kazanmışlar, bunun yerine kendilerini kültürün ve Avrupa ruhunda yaşanan krizin şairane yorumcuları olarak göstermişlerdi: Burada parlak Avusturyalı düşünür Egon Friedell ve Romanyalı kültür filozofu Lucian Blaga'dan bahsedebiliriz.

Spengler'in öyküsü adeta bir Shakespeare trajedisiydi.  ı-kıp William Shakespeare'in gerçekten yaşayıp yaşamadığını, Elizabeth dönemindeki çağdaşları Christopher Marlow ve Ben Jonson'dan gerçekten üstün olup olmadığını tükeninceye dek tartışmak mümkündür; fakat *Hamlet* veya *Macbeth*'ten birkaç pasaj okunduğunda bu tartışmaların tümü gereksiz olmakla kalmayıp tümüyle anlamsız hale gelir. Trajedileri ve büyük öyküleri gerçekten vardır. Geri kalanı sadece ayrıntıdır. Aynısı Spengler için de geçerlidir: Neticede o, Shakespeareci trajedilerin dünyasına aittir, absürt komedilerine değil. Komediye dönüşmesi, sözde Spengler'in ruhunu yansıtan belli düşünceler ve yansımalar, çağımızın kimi siyasetçileri ve gazetecilerinin retoriğinde s k n ettiğinde yaşanmaktadır: Sadece klişelerine ve parçası oldukları, ahlaki bir panik tellallığı yapmaya yarayan onca çabaya bakın. Alman siyasetçi ve finansçı Thilo Sarrazin'in hızla gerileyen (inanılmaz bir şekilde hâlâ Avrupa Birliği'ne hâkim olan, hatta onu çökmekten koruyan) Almanlara yaptığı karamsar ve tehdit ar uyarı, adeta Macbeth'e alını yazısının kaçınılmaz olduğunu söyleyen cadıların uyarısı, bu tür saçma bir komedinin nerdeyse m kemm l bir örneğidir.

Spengler'in teorileriyle ilgili tartışmalar, sözde gerici nitelikte olması, tehlikeli politik çıkarımlar taşıması, hatta Nasyonel Sosyalizme yakınlığı (son varsayım, Spenger  ağının ilkel insanları ve karikatürleri olarak hor gördüğü Nazilerin gözünden düştüğü ve neticede hazzedilmeyen birine dönüştüğü için boşa çıkmaktadır: bu açıdan Nazi yanlısı hukuk ve siyaset teorisyeni Carl Schmitt'ten önemli ölçüde farklıdır ve Schmitt bugünlerde keskin politik öğretiler yeniden revaçta olduğu için Avrupa'da popüler bir isimdir), Avrupa'nın g nbatımıyla ilgili teorilerin bağlamı içinde çok az şeyi ispat etmektedir.

Bugün Avrupa'da tuhaf bir nostalji nesnesi olarak beliren şey, on dokuzuncu yüzyılın entelektüel düşünce repertuarına ait değildir (kuşkuculuk, şüphe, liberal görelilik). Aksine yirminci yüzyılın başlangıcı ve ortalarında olduğu gibi güçlü ve bütüncül teorilerdir. Bu teoriler birçok şeyi açıklasa da kavramsal ağlarını, kendimizi onlardan ayırmamızı nerdeyse imkânsız kılacak şekilde dayatan teorilerdir. İyi örnekleri, bazı belirlenimci ve kaderci teorilerdir. Özellikle kültürlerin ve medeniyetlerin yaşam döngülerinden bahseden yirminci yüzyıl teorileridir. Bizi kaygılandıran her şeye yanıt verecek, her şeyi kuşatan başka teoriler için onlara dönmek veya onları terk etmek çok güçtür. Kabul edin veya terk edin...

Bugün Spengler'in karanlık kehanetlerinin, sadece kültür felsefesi tekrar revaçta olduğu için değil (savaş arası dönemde çok daha popülerdi), Nietzschevari *güç istemi* sendromuyla çok daha güçlü bir teknolojik toplum vizyonu nedeniyle de daha akla yatkın hale geldiğini kabul edelim. Spengler'in Prusyacılık ve sosyalizmle ilgili çalışması (*Preussentum und Sozialismus*), totaliteryanizmin kehanetinden ziyade, çoktan geldiğini söyleyen soğuk bir tespate dönüşmüştü. Kırbaç siyasetinin kültleşmesi, Sezarizm, sert kuvvet ve militarizm; tüm bunlar Spengler'in politikayı ve iktidarı, (illa dini olmayan ama en azından bir tarih algısından ya da geçmişi kutsayıp belli nizamları ululayan düşüncelerden türeyen) büyük birlik ve kontrol ilkelerinden ayırt etmesini mümkün kılmıştı.

Şimdi liberal fikirler ve öğretiler ciddi bir krizden geçtiği ve kimseyi ikna edemediği için, onu on dokuzuncu yüzyılda ilk kez sert bir şekilde yenilgiye uğratmış Marksizm ahlaki bir çöküntü içinde olduğu için (son derece mantıklı ve çoğu kez oldukça kıymetli olan fikirler ve teorik kavrayışlar bütünü olarak değil, tümüyle ve kapsamlı bir şekilde gerçekliği açıklamaya, değiştirmeye ve kontrol etmeye kararlı bir teori olarak), güçlü ama daha iyi teoriler yeniden talep edilmektedir. Dolayısıyla bugün Spengler'ı okuyan ortalama bir kişinin daha önemli bulacağı şey, onun Batı kültürünün sonsuzluğuyla veya Faustçu ruhu ve

morfolojik yorumlamalarıyla ilgili düşünceleri değil, insanlığın doğası gereği arzuladığı ve kaınamad ğı Şeyin barış değil savaş olduğunu s ylermesidir. Bundan ötürü eğer savaş ıkarmazsanız, bunu başkaları yapacaktır: Militarizmine hak vermekte zorlanan ve bunu çok aşırı bulan eleştirmenlere verdiği sert yanıt budur.

Ama bu bir ayrıntıdan ibarettir; çünkü çok daha nahoş olan gerçek, Spengler'ın oldukça beklenmedik bir biçimde rutinleşmesi, değersizleşmesi, kabalaştırılması, hatta ticarileştirilip alışıldık kanaatlerin parçası haline getirilmesidir. "Avrupa  k yor" ve "Barbarlar kapılara dayandı." Bunlar, Spengler'ın tarihsel karamsarl ğın  tamamen dönüştürüp düpedüz politik bir komediye dönüştürmekten başka bir Şey değildir. Bugün kim  ken bir Avrupa'dan coşkulu ve nerdeyse neşeli bir ses tonuyla bahsediyor? Hepsinden  te, büyük Avrupa geleneğine hiç yaklaşmamış ve genelde klasik kanonlarla, erken moderniteyle hiç işi olmamış kişilerdir. Avrupa, bu insanlar için Dante, Masaccio, Rembrandt ve Bach değildir. Her ne pahasına olursa olsun göçmenlerden (elbette illa işgücü olarak değil, sokaklarda gezinen ve ortamızda serbestçe varlığını sürdüren kişiler olarak göçmenlerden) korunması gereken hayali bir toprak parçasıdır.

İkinci Dünya Savaş'ndan önce Yahudilere lanet okumuş, şimdiye sadece onlarla yetinmeyip Romenlere, Türklere, Kürtlere, Faslılara ve diğer Müslümanlara da lanet eden, kültürel anlamda yarı okur-yazar *küçük burjuvazi*, çağımızın kitle toplumu ve kitle kültürü içinde Spengler'ın kültürel karamsarl ğın  yansıtan en güçlü sestir. Nitekim kitle toplumu ve kültürü Spengler'ın bariz bir şekilde azarlad ğı iki fenomendir. Özellikle bu ketum matematik öğrencisinin, son derece şiirsel bir üslupla akademisyenlerin (Spengler'ı çağımızın en inanılmaz vasatı olarak adlandırmış Max Weber gibi) reddettiği fakat sanatçılar, gazeteciler ve siyasetçilerin büyük hoşnutlukla karşladıkları sansasyonel bir kitap yazmakla kalmayıp, neticede faşist veya ırkçı nitelikte değil de tümüyle muhafazakâr nitelikte olan ve ihtilaflı politik düşünceleri savunduğunu biliyorsanız; bu, gerçekten tarihin insanı düşünmeye zorlayan ironilerinden biridir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Spengler; Johann Wolfgang von Goethe, Thomas Mann ve Hermann Hesse okurları tarafından hırsla okunur oldu ve takdir gördü. Bugün Spengler'in bir hayli sofistike olan teorik bağlamından koparılmış tezleri, Geert Wilders'a, Jean-Marie Le Pen'e ve onun kızı Marine Le Pen'e oy veren insanlar tarafından papağan gibi tekrarlanmaktadır. Yani dünyanın tüm kötülüklerini, Müslümanlar, Romenler ve Yakın Doğu'yla Kuzey Afrika'dan gelen göçmenlere atfeden insanların ağzındadır. Zengin bir tarihsel ironiye, üzücü bir Spenglerci *Schiksal'e*, kaçınılmaz bir kadere dönüşmüştür. İnsanın kendi kaderini sevmesi ve direnmemesini öğütleyen bu felsefe, bu *amor fati*, bu tarihsel karamsarcılık, ırkçıların ve yabancı düşmanlarının Marksizmine temel olmuştur. Belki de bunu sınıf temelinde değil, ırk ve köken temelinde işleyen bir nefret sosyalizmi olarak adlandırmamız gerekir.

Anlaşılan, zamanında Spengler'in herkesi sarsan görüşleri bugün klişelere dönüşmüş, çoğunlukla kanıtlanamayan şeyler hakkında söylenen, işin içine çeşitli komplo teorilerinin girdiği, ahlaki panik tellallığı ve sansasyonel kestirimlere benzeyen, kendisine hizmet eden ve kendi kendisini suistimal eden bir söylemin parçası olmuştur. Spengler'in teorisinin en iyi yanı, yeniliği hatta tutarlılığı bile değil, günümüze yönelik düşünceleridir. Doğrusu, teorik özgünlük anlamında, Spengler; G. W. F. Hegel'in tarih felsefesine, Friedrich Nietzsche'nin edebi dönüş fikrine ve Rus Panslavist tarihçi Nikolai Danilevsky ile öncüsü Alman tarihçi Heinrich Rückert'in eserlerinde bulunan morfolojik kültür teorilerinin izlerine yeni hiçbir şey eklememiştir.

Dahası, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın çöküşü üzerine yazan tek kişi Spengler olmamıştır. Başyapıtı, tarih ve kültür felsefesi üzerine yazdığı iki ciltlik tezi *Bati'nın Gerileyişi* (Almanca *Der Untergang des Abendlandes* ismiyle, birinci cildi 1918'de, ikincisi 1923'te yayımlanmıştır), çok hızlı tanınırlık kazanmıştır. Çağdaşlarından biri, kültürün doğal, kendiliğinden, kendisine yeten ve rasyonel ilkelerle açıklanamayacak bir şekilde geliştiğini ilan etmiş, kültürün organik büyümesiyle ilgili teoriyi

yaratmış ve her kültürün ona eşsiz formlar kazandıran gizemli bir  ze veya ruha sahip olduğuna inanmış Afrika uzmanı Leo Frobenius'tu. Kültürün bu gizemli ruhuna *paideuma* diyordu.

İkinci Dünya Savaşından önce kültürün organik gelişimiyle ilgili benzer bir teori ve tarihin morfolojik bir yorumu, yukarıda da bahsedildiği gibi son derece yetenekli bir gazeteci, kabare sanatçısı, tarihçi ve filozof olan Avusturyalı Egon Friedell tarafından geliştirilmişti. Avusturyadaki, Almanya'daki ve aslında Avrupa'nın tümündeki diğer Yahudiler gibi kaderini değiştirmekten veya yenmekten acizdi. Avrupa'nın  k ş ne dair sezgileri, Avrupa ruhunun krizi dediği şey, kendi şahsi trajedisinin başlangıcından ibaretti: Naziler onu tutuklamaya geldiğinde, Egon Friedell pencereden atlayarak kendi canına kıymıştı.

O halde Spengler gerçekte ne öğretti? Her şeyden önce kültür felsefesi içinde medeniyet ve kültür arasında temel bir fark olduğundan bahseden, Immanuel Kant'ın 1784'te yazdığı *Kozmopolitan Bir Hedefi Olan Evrensel Tarih Fikri* tezinde (geçerli ayrımlarıyla birlikte) tartışılmış eski bir Alman teorisini tekrarlamıştı. Kant, görgü ve kibarlık anlamında yeterince medeni olduğumuzu, sanat ve bilimlerdeki başarıları takdir etmeye yetecek kadar da kültürlü olduğumuzu düşünüyordu; fakat gerçekten ahlaki birer yaratığa d n şmemiz için hâlâ önümüzde uzun bir yolun olduğuna inanıyordu. Sonraki Alman filozofları da kültür ve medeniyet arasında ayrımlar yaptılar ama bunu farklı şekillerde gerçekleştirdiler: Spengler'in yöntemi Wilhelm von Humboldt'unki değil, Alfred Weber ve Ferdinand Tönnies'in kiydi. Özellikle de geleneğe dayalı organik toplum (*Gemeinschaft*) ile mekanik, parçalı ve atomlara ayrılmış toplumu (*Gesellschaft*) ayıran Tönnies'i takip etmekteydi.

Spengler'a göre medeniyet, yaratıcılığın kuruması ve kültürün sessizce  l m d r. Kültür, entelektüel ve teorik anlamda sofistike değildir. Tarihi kayıtlarda okuduğumuz ve gördüğümüz her şeyin içinden çıktığı tarihe ait bir  n fenomendir. Tarih kültürü değil, kültür tarihi doğurur: Kültür olanaklılık ve gerçekliktir. Dolayısıyla olası kültür (*m gliche Kultur*), tarihin olanaklılığıdır

ve gerçek kültür (*wirkliche Kultur*), tarihin kendisi veya tarihe dönüşmüş kültürdür. Çünkü dünya, karşımıza her zaman doğa ve tarih olarak çıkar. Doğal dünya sebep sonuç ilkeleriyle, tarihsel dünya da kör ve açıklanması imkânsız bir kaderle yönetilir. Kültürün hiçbir sebebi yoktur. Bize güzellikler sunan ama kesinlikle bizim için var olmayan bir çiçek gibi büyüüp serpilir. Kültür kendisini yansıtmaz veya açıklamaz: Destegini inançtan, kendiliğinden oluşmuş bir anlamlılıktan ve var olma arzusundan alır. Diğer yanda, medeniyet var olmayı değil, kendisini ve tüm dünyayı mükemmel bir şekilde açıklamayı ister: Bu dünyada var olmanın anlamlılığıyla ilgili her tür duyudan yoksun, boş, ruhsuz bir entelektüellik ve öz-yorumlama çabalarıyla ölümün yuvasıdır.

Medeniyet, döngüsel olarak var olan bir kültürün son aşamasıdır, onun sessizce çıktığı ve öldüğü aşamadır. Peki, bu nasıl gerçekleşir? İnanç sönümlenir, felsefe ölür, sanatlar yozlaşır. Kültür formları artık hiçbir tarzla aşılınmış değildir. Hepsi gevşek ve laçkadır. Keyfi değerlendirmeler ve hazlarla yönetilirler. Felsefe, gerileyip kapatılmış bir aktiviteye dönüşür. Felsefe profesörlerinden ziyade bilim insanları, finans uzmanları ve devlet adamları arasında daha çok filozof vardır. (Spengler'a göre aynı ABD'li siyasetçilerin bariz bir şekilde Roma senatörlerini andırmasında, böylece döngüsel bir şekilde tekerrür eden bir tarihin sona erdiğini gözler önüne sermesinde olduğu gibi. Bu durumda George Soros gibi felsefe yapan finansçılar, muhtemelen Spengler'a bu görüşü destekleyen bir olgu olarak görünecekti.) Sanat, ileri tekniklerin yorucu ve anlamsız bir gösterisine, yahut zehirli ve kendi kendisini yok eden ifade tarzlarına dönüşmüştür. Kültürün artık tarih ve varoluşla hiçbir ilişkisi kalmamıştır. İnsanlığın deneyimlediği ve gerçek anlamda acı veren tek sorun, hayatın kendisidir. Ya da daha kesin bir ifadeyle geçinmek ve sağ kalmaktır. Onunla hemfikir olmamak çok zordur.

Spengler, kültürün ruhuna ve içindeki temel içkin fikre inanıyordu. İşte burada Faustçu ruhun (Avrupa kültürü) sınırsızlığı-

nın kaynağı yatar. Spengler'in bakış açısına göre, Apolloncu ruh (antik Yunan kültürü) henüz sınırsızlık fikrine sahip değildi. Bu, Faustçu ruhla ortaya çıkmış ve aslında onun özü olmuştu. Avrupa'nın modern matematiğine, fiziğine, perspektif resimlerine ve Barok müziğine sirayet etmişti. Özellikle birden fazla temanın sınırsızlığa dönüştürülmesini sağlayan kontrpuan ilkesinin yarattığı müziğe nüfus etmişti. Beste formunun ihtiyaç duyduğu tek şey, her şeyin güçlü bir kodayla [final] ta landırılmasıydı. Spengler, Johann Sebastian Bach'in kantatelerini, f jlerini, koro  vert rlerini ve konçertolarını ayırıyordu ama aynı zamanda müzikte sınırsızlığın tezahürleri olarak *concerto grosso* formu ile *tema con variazioni*'yi vurguluyordu. Ludwig van Beethoven'ın hayatını anlattığı biyografide, Romain Rolland'ın sonat formunu nerdeyse özdeş bir şekilde, müzikal sonsuzluk fikrini sergileyen bir şey olarak tarif etmesi çok ilginçtir.

Her şeye karşın, Spengler'in düşüncesinde politik anlamda tehlikeli, teorik açıdan zayıf ve eleştiriye karşı alabildiğine kırılğan bir yan vardır: Kültürlerin kapalı olduğu ve birbirinden yalıtılması gerektiği düşüncesi. Akla; ırkçılığın babası Kont Joseph Arthur de Gobineau'yu ve ırkları karıştırmanın beyaz ırkı ve Avrupa'yı tamamen yok edeceğini söyleyen iddiasını getirmektedir. Kültürlerin paralel ömürler s rd rd ğu ve asla etkileşime girmediğini, başkalarının kültürel yaşamını sürdürme çabasının her zaman ps domorfozla sonuçlanacağını (yani formların aldatıcı bir dağılımı ve reddetmenin reaksiyonu, aynı Rusya'daki Slavofil  rneklerin, Rusya'nın asla Avrupa  lkesi olmadığını ve hiçbir zaman olmayacağını göstermesi gibi) söylemek kışkırtıcı bir çekiciliğe sahiptir; ama yine de t kezzemekte ve kültürler arasındaki derin diyalogu, tarih boyunca birbirleriyle i  içe geçmelerini kavramaktan aciz kalmaktadır. Burada ayrıntılı bir teoriye hiç gerek yoktur: Eğer hakikatten bahsedeceksek, antik Yunanların, Romalıların ve Yahudilerin  tesinde Arapların, Farsların, Türklerin, Ermenilerin ve Rusların kültürel etkileri olmasaydı,  ağdaş Avrupa kurgusal bir yapıdan fazlası olamazdı.

Spengler, temel varoluş sorularına yanıtlar veren güçlü bir teorinin yanı sıra, güçlü bir politik ve ahlaki kelime dağarcığına ihtiyaç duyulduğunu, kaygılarla dolu zamanlarda sağcı entelektüellerin açığa çıkacağını, hatta popüler hale geleceğini öngörmüştü. Rusya'da keskin sorulara güçlü yanıtların verildiği benzer bir sendrom, Marksizm'in tarihsel zaferiyle ve radikal, devrimci bir Rus entelijensiyasının oluşmasıyla sonuçlanmıştı. Bu entelijensiyanın üyeleri; dramatik ve trajik şeyleri, denemeleri *Vekhi*'de (Yön Levhası) toplanan ve 1909'da Rus edebiyatı tarihçisi Mikhail Gershenzon'un editörlüğünü yaptığı yedi yazarın (özellikle Nikolai Berdyaev'in) affedemeyeceği şekilde ölümcül bir sadeleştirmeye uğratmışlardı. Güvensizlik, belirsizlik ve emniyetsizlik (modernliğin bu kötü üçlüsü) Rusya'da devrime yol açmış ve bu devrim, uç bir sol totaliteryanizmin taşkın kapaklarını açmıştı. Batı'daysa bu üçlü, aşırı sağcı totaliteryanizme yol açmıştı (fakat gerçekte her ikisi de politik yelpazeden düşmüş ve aşırı sağla aşırı solun tanımlaması güç bir alaşımına dönüşmüştü).

Kendimizi kandırmayalım. Yüzeyden bakıldığında daha sakın ve güvenli zamanlarda yaşıyormuşuz gibi görünmemize rağmen, aslında yirminci yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da gelişenlere benzer bir durumun içindeyiz. Bir kez daha özgürlüklere karşıt bir şafakla karşı karşıyayız. Kuşkulu sorular yönelten, şüpheleri olan ve karmaşık nitelendirmeler yapan düşünürler, yine Avrupada çok az kişiyle ikna edebiliyorlar. Liberal görecilik, (aşırı sağ ve teorisyenleri tarafından gayet itici bulunan insan merkezci tutumu ve insan hakları ideolojisiyle birlikte) giderek popülerliğini kaybetmektedir. Henüz üzerinden yüz yıl bile geçmemiş o dönemle aramızdaki farklılıklar, bugün iyilik daha fazla ve hümanizm daha iyi bir noktada olduğundan değil, kötülüğün zayıflığı, çaresizliği ve geçiciliğinden kaynaklanmaktadır. Bugünlerde kötülük, vücut bulmak için Hitler veya Stalin gibi kişileri seçmek yerine, duyarsızlığın ve tanımamanın anonim formlarına bürünmektedir. Günümüzde kötülüğü ayırt etmek çok daha güçtür. Bugün herhangi bir kamuflaj olmadan çıplak

bir şekilde dururken değil, yarı liberal retorikler saçan çeşitli anonim maskeler altında gizlenirken daha başarılıdır.

Günümüzü bir kurgu ve ölüm olarak, geleneği tehdit eden bir unsur olarak reddedecek (yeri gelmişken, geleneği yeniden inşa etmek ve kurmak için hiçbir çaba yoktur ve gelenek yalnızca son derece modern retoriklerle pratiklerin süslenmesinde kullanılmaktadır) ve yeni bir ahlaki panik tellallığının destekçisi olacak sağcı entelektüeller bir kez daha revaçtadır. Dahası şiddete, toplumsal değişime ve şahsi davranışlardaki değişikliklere (sosyologların kanıtladığı bir fenomendir) y nelti miş abartılı bir tepki yüzünden bu gayretler örgütlü bir şeye dönüşmüş, politikanın parçası olmuş, kamuoyuna korku, çok ve meşru bir nefretin güvenli nesnelerini tedarik eder olmuştur. Toplumun en zayıf üyeleriyle “ahlaki çoğunluğun” anlayış ve empati göstermediği insanlar, bariz bir şekilde bu nesnelere dönüşmeye en uygun kişilerdir.

Ne olursa olsun, Spengler’in ağında Shakespeareci bir dram yaşandı: Birinci Dünya Savaşı, ardından 1919’da Weimar Cumhuriyeti’nin kurulması ve 1930’dan sonra çökmesi, liberal demokrasinin nerdeyse evrensel bir krize yakalanması ve Nazilerin iktidara gelişi. Spengler, Avrupa siyasetindeki bu tektonik kırılmalara, tarihi ve dünyayı esaslı bir biçimde değiştirmiş kırılmalara tepki göstermişti. Gösterdiği aşırı muhafazakâr tepkilerde kesinlikle yalnız değildi: Diğer sağcı entelektüellerin arasında, siyasi kahramanı Walther Rathenau’nun yanı sıra genç Thomas Mann ve Arthur Moeller van den Bruck de vardı. Bunlar kimi açılardan çağlarının ilerici düşünürleri değildi fakat Nazilerin  nc leri de olmamışlardı. Aksine Spengler ve özellikle de Thomas Mann  rneğinde, Alman muhafazak rlığı için yeni temeller arayan muhafazakâr entelekt ellerdi.

Dünyanın sonu bir kereden çok yaşandı. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünyanın çoktan sona erdiğinden şüphe etmenin kıymeti olmadığını gözlemlemiş Tomas Venclova’ya katılıyorum. Kehanette bulunacak ve korkulacak hiçbir şey kalmamıştır çünkü olabilecek en kötü şey çoktan yaşanmıştır. şimdi tek tehlike,

bunu sistematik ve bilinçli bir şekilde unutmak veya onu kasıtlı bir biçimde önemsiz, kaba, çarpık bir şeye dönüştürmektir. Bundan ötürü hâlâ ortada olan şöyle bir soru var: Tehlikenin büyüğü nerede saklı? Trajedide mi unutulmasında mı? Dünyanın sonunda mı abartılmasında mı? Yani hafızada tutmak için değil de, seçmen sayısını arttırıp seçimleri kazanmak için sürekli dünyanın sonunu ilan edip fikri değersizleştirmek mi?

Neredeyse dünyanın sonunu veya en azından Avrupa'nın çöktüğünü ilan etme noktasına gelen bir politik yozlaşmışlığa girdiğimizi söylemek mümkündür ve bu ilana uygun görsel materyallerin eşlik ettiği düşünüldüğünde ciddiye alınıp kamusal bir şahsiyete dönüşme şansınız hiç yoktur. Bu durum, Voltaire'in *Candide veya İyimserlik*'te aktardığı on yedinci yüzyıl Hollanda'sına, Jansenistlerin (aşağılayıcı bir tabirle, ihtilalci denmekteydi) ancak dünyanın sonunu ilan ettikleri anda Amsterdam sokaklarının ilgisini çekebildiği döneme benzer bir atmosfer yaratacaktır. Aslına bakılırsa Avrupa'nın ölümünü ve dünyanın sonunu ilan eden duyurularda, seküler, mezhepleri andıran yapay bir teoloji gizlidir: S. N. Eisenstadt'ın her çeşit türüyle çağdaş dini köktencilerin çarpıcı bir biçimde on yedinci yüzyıldaki eskatolojik mezhepleri andırdığını, ancak bu ikinci grubun hiçbir devleti yönetmediği ve kitlesel imha silahlarının olmadığını söylemesinde şaşılacak bir yan yoktur.

Dolayısıyla kötü haber, Avrupa'nın yaklaşan sonu değildir. Aksine üzücü olan, bir zamanlar çokça tartışmaya sebep olmuş provokatif ve ilginç bir teorinin, bugün kızgın vasatlıkların kafalarında ve yazılarında ahlaki paniği yayan bir araç olarak gölgeli bir varlık sürdüren politik bir anekdota dönüştürülecek olmasıdır. Korkarım bu durum, Oswald Spengler'in ölümünden sonra yaşadığı dramdan ibaret değildir. Belki aynı zamanda yazmadığı gerçek Avrupa trajedisine de alakalıdır.

Her ne olursa olsun, bugün çok daha fazla önem verilen soru, piyasalarda paniğin nasıl yaratılmayacağı ve yatırımcılara nasıl doğru sinyallerin gönderileceğidir. Bazen insan gülmekten ölmektedir. Başka zamanlardaysa kahkahalar ölümü kovmakta-

dır. S zlerinizin Kutsal Piyasalara mesaj yolladığı bir dönemde yaşıyoruz. Bu piyasanın mizahınızı takdir etmesi olasıdır. Belki bunu toparlanmanın ve gücün işareti olarak görecektir.

Kasvetli bir gecede Joseph Vissarionovich Stalin'in Mikhail Afanasyevich Bulgakov'u  ağırp, Sovyetler Birliği'nden iltica etme isteğinin doğru olup olmadığını sorduğu bir öykü vardır. "Hayır, yoldaş Stalin" diye cevap vermiştir Bulgakov. "Ben bir Rus yazarıyım, anavatanım ve dilim benim için en önemli şeylerdir. Fakat kimse oyunlarımı almazsa ve eserlerimi sahnelemezse nasıl hayatta kalacağım?" Stalin muhtemelen ölümün karşısında gösterdiği cesareti takdir etmişti, çünkü şunları söylemişti: "Moskova Sanat Tiyatrosunu arayın, muhtemelen fikirlerini değiştireceklerdir." Bulgakov, çok beklemeden söyleneni yapar. Tiyatronun edebiyat bölümü başkanı, titrek bir sesle, "Mikhail Afanasyevich, siz misiniz?" diye sorar. "Neden oyunlarınızı bize getirmiyorsunuz, sabırsızlıkla bekliyoruz."

Ölümün karşısında yürekli ve kendinden emin bir şekilde durmak felaketi öteler. Her şey çoktan başka yerlerde görülmüş veya işitilmiştir. Yine de her şey hep ilk kez yaşanır. Ve belki de son kez.

Uzun sorumu veya daha çok sorular ve provokasyonlardan oluşan zinciri işte size takdim ediyorum Zygmunt. Doğru, bu aynı zamanda Spengler'in genel politik kaygılarının da parçasıydı ve kasvetli kehanetleriyle sonuçlanmıştı. Ancak tüm bağların koptuğu, anesteziyle uyuşmuş ve sanal kalabalıklar, anonim duygularla flört ettiğimiz çağımızın yeni kültürel karamsarları, kültür felsefesinden yoksundurlar. Çünkü onlarınkisi, küresel ekonominin faydalarını homojenliğin cazibeleriyle nasıl birleştirecekleriyle ilgili bir düştür. Başarısız olmaya mahkûm bir d ş. Bu noktada küreselleşmenin yarattığı, bir yanda yabancı ve ucuz işgücünü kullanma iradesinin (ve zorunluluğunun), diğer yanda bu işgücünün kültürünü benimsememe ve kendi kültürel, kimliksel alanını koruma çatışmalarının olduğu devasa bir gerilim alanı içindeyiz.

İyi bir yaşam ve yabancı işgücünün kullanımı, tanıdık bir kültürün, dilin ve tarihsel kimliğin sürdürülmesiyle nasıl birleştirilebilir ki? İşte bu günümüzde, Alain Finkielkraut'un ferasetli bir şekilde "hazırlıksız Amerika" diye tabir ettiği Avrupa'nın içine düştüğü gizli dramdır. Doğrusu, Avrupa kimi zaman başarısız bir Amerika gibi işitilip görülmektedir. Bu metafiziksel, eğitsel ve dini temellerinden mahrum kalmış bir iktidar meselesinden başka bir şey değildir. Yahut *Kulturmorphologie*'den yoksun ve neticede sömürgecilikle "beyaz adamın yükünün" geri dönülmez bir biçimde reddedilip feci halde itibarsızlaştığı bir çağda, güç istemi veya özlemiyle sınırlı kalmış bir Spenglercilikten fazlası değildir. Veya dilerseniz, başka hiçbir mantığı kabul etmeyen bir dünyada iktidarı ve nüfusu kaybetmenin yarattığı acı verici bir dram da diyebilirsiniz.

Medeniyet bundan dolayı bir referans noktasıdır ve korkular, kaygılarla dolu bir dünyada kendimizi arkasında bulduğumuz bir metafordur. Artık kültürel başarılarla gönderme yapan bir kavram değildir. Norbert Elias'ın bir zamanlar berrak ve ikna edici bir şekilde belirttiği gibi, *das rein Geistige* (*Kultur* ve *Bildung*'un alanında yaşayan saf ruhsallık) dünyasına yabancı bir şey olarak Almanca *Zivilisation* kavramıyla da hiçbir alakası yoktur. Medeniyet artık kazançla ilgili bir şey değildir. Aksine kayıpla bağlantılıdır. Tüm büyük kentlerde görülen, modern yalnızlık ve yabancılaşmayla dolu dünyalara veya bir dizi başarıya hiçbir göndermede bulunmamaktadır. Daha çok, gizlediğimiz hoşnutsuzlukların, korkuların, nefretin, savaş beklentilerinin ve yıkım kaygılarının yorumsal bir çerçevesi olarak belirir.

Medeniyetin artık kazançlarla değil de kayıplarla bağlantılı hale gelmesi mümkün müdür? Batı'nın veya Avrupa'nın tüm söylemleri hâlâ kıymetli bir varlık mıdır, yük müdür? Spengler'in bugünlerde alışıldık politik kanaatlerin parçası gibi görünen *Kulturpessimismus*'la uğraşırken kullanılan bir referans noktasına dönüşmesi mümkün müdür?

Zygmunt Bauman Gerçekten başım döndü sevgili Leonidas... Bu derece keskin, yakıcı ve aydınlatıcı düşüncelerle karşılaşmalı çok uzun zaman olmuştu. Çağdaş sosyal bilim yazılarında benzerlerini bulmak için çok çabalamanın gerekeceği ve çok büyük ihtimalle boş yere kürek çekmiş olacağımdan, cidden nefes kesici bir *chef d'oeuvre*, gerçek bir şaheser. Spengler yeniden hayat buluyor; eğlendirici bilgilerin tüccarlığını yapanların tezgâhlarında geçen onca yıldan sonra kabalaştırılmış, çarpıtılmış, anlaşılır olmaktan çıkmış ve tümüyle idrak edilemez hale gelmiş olan mesajı, sayenizde bir kez daha el değmemiş parlaklığına, özgünlüğüne ve ölümsüz güncelliğine kavuştu.

Spengler'in kaderi ona özgü olmaktan çok uzaktı. Kıyamet Günü'nün peygamberleri, halkın sempatisine bel bağlayamazlar ve kamunun ilgisini (bırakın üzerlerinde tutmayı) çekme şansları, vizyonlarını köy fuarlarındaki falcıların düzeyinde tutmazlarsa veya 2012'de sona eren Maya takviminin otoritesiyle hikâyeler uydurmazlarsa sıfıra yakındır. Arthur Koestler 1954'te, Avrupa'nın uyurgezer bir halde Hitler'in mezbahasına girişini ve oradan çıkışını (Avrupadan geriye ne kaldıysa artık) hatırlayıp değerlendirirken şu gözlemlerde bulunmuştu: " 'Tarih tekerrür eder' sözünün sığ hakikati, arkasında insanları ayartıp kendi trajik hatalarını tekrarlattıran bilinmez güçleri saklar... Her seferinde aynı hataları yapan ve her seferinde bunlardan sıyrılmayı uman nevrotikler aptal değillerdir. Sadece hastadırlar. Nitekim yirminci yüzyılda Avrupalılar politik nevrotiklere dönüşmüşlerdi."¹ Fakat hemen sonrasında, nevrotiklerin yüzyıla yayılmış bu krizin özgünlüğüne bir kez daha kafa yormuş ve hemen hükmünü değiştirmişti: "Amos, Hosea, Jeremiah oldukça iyi propagandacılar ama yine de halklarını sarsıp onları uyarmada başarısız olmuşlardı. Cassandra'nın sesiyle duvarları parçaladığı söyleniyordu ama her şeye rağmen Truva savaşı patlak verdi." Sırf insan olmakta nevrotik bir yan yok mudur? Nerede ve hangi zamanda olursa olsun?

1. Arthur Koestler'in her şeyi açıklayan *Görünmez Yazılar* başlığıyla topladığı hatıralardan, *The Invisible Writing* (Vintage, 1969), s. 232 ve devamı.

Günther Anders, muhtemelen insanlığın düzelmesi imkânsız hastalığını adlandırmak için “kıyamet körlüğü” terimini yaratmıştı. Fakat bu hastalık, dünyada insani bir şekilde var olmanın ayrılmaz bir özelliği değil midir? Özel laboratuvarlar, teknolojik araştırma ve tasarım ofislerinin dar zamanlarıyla mekânlarına hapsedildiklerinde, aldatıcı derecede tertipli görünen sebep-sonuç zincirleriyle başka bir gerçeklik arasında, (Harald Welzer’in çığır açıcı *İklim Savaşları*’nı tekrar alıntılırsak) “bugün yapılabilecek şeylerin on yıllarca görünür veya somut hiçbir sonuç yaratmadığı”, “sebeple sonuç arasındaki zamansal, bölgesel ve biyografik uyumsuzluk” (s.132) arasında bir ölçsüzlük vardır. “Onları görünür kılma ve ustalaşma kapasitesini aşan beklenmedik, teknolojik, doğal ve toplumsal felaketler” yaşanmıştır ve bolca yaşanmaya da devam edecektir. “Teknolojik, doğal ve toplumsal felaketlerin... *akıl almaz derecede* büyük olduğu, onları idrak etmemizi sağlayacak ve eskiden kalma hiçbir referans çerçevesinin olmadığı görülmektedir.” O halde sorayım, insanlığın Kıyamet günü geldiğinde (burada “eğer”e yer yoktur) onunla baş etme becerisine duyduğu özgüvenin sonucu ne olacak? Ve kişinin akıl sağlığı için ya da en azından hedonist kalıntılar nedeniyle yaklaştığını gösteren işaretlere gözünü yummanın ayartıcılığı ne sonuçlar doğuracak? Felaketlerin psikolojik etkisi, kendi içinde ve kendisini pekiştiren bir potansiyele ve insanı şaşırtan, etkisiz kılan, engelleyen bir kapasiteye sahiptir. Tekrar Welzer’dan alıntı yapalım: “Toplumsal felaketler toplumsal kesinlikleri yok eder: Gündelik yaşamda verili kabul edilen şeyler aniden güvenilmez hale gelir. Davranışlara çizilen formüller işlemez olur, kurallar hükümsüz kalır” (s. 135). İdrak edilebilecek olsa bile bu etkiden kaçmak, etkisiz kılınanı yeniden aktif kılmaya ve sersemleyip kafası karışmış kişileri teskin etmeye yetmez. Bunun sebebi, “tarihin gerçekleştiği anda insanların ‘mevcut gün’ü deneyimliyor olmasıdır”. “Tam da eşi görülmeyişi için özgün hadiseler algımızdan kaçır; insanlar yaşadıkları şeyleri mevcut referans çevrelerine sokmaya çalışır”; “bir hadiseyi o anda yaşayanlar,

gelecekteki gözlemcilerin o gün olan biteni ve yarının tarihini nasıl göreceklerini hiç bilmezler” (s. 143-4).

Bilgelik, Franz Kafka’nın Mesih’i gibi, ancak vard ktan sonraki gün gelecektir...

Fakat Spengler’in tepeden yönetimi kırmaya ve prosedürü tersine çevirmeye çalıştığı kahramanca girişiminin ölümünden sonra izlediği seyri ifşa eden, harikulade *ex post facto* yorumu dönelim...

Kulturpessimismus (kültürel pesimizm) kampının akidelerini ve izlediği dramatik yolları bu denli canlı bir şekilde çizdikten sonra, beni de i lerine koyabilirsiniz... En azından çoğu okurumun ve dinleyicimin yaptığı şey bu. Son yıllarda çok seyahat ettim ve birçok ülkede seminerler verdim; ama ülke ve kitle ne olursa olsun, semineri takip eden tartışmalarda nerdeyse değişmeksizin şu soru soruldu: “Efendim, neden bu kadar karamsarsınız?!” Ancak semptomatik bir istisnayla: Seminerimin konusu Avrupa’nın içinde bulunduğu koşullar ve onu bekleyen olasılıklar olduğuunda, seyircilerin içinden biri muhakkak çıkıp, neden bu kadar iyimser olduğumu sormaktadır...

Zihinsel ve belki aynı zamanda duygusal olarak, Avrupa’ya “hazırlıksız Amerika” denerek yapılan suçlamaya isyan ediyorum. Benim açımdan Avrupa, daha çok dayatılan veya dört kolla karşılanan Amerikalılaşma dalgasına direnmeye (kısmen olsa da önemli derecede direnmeye) hazır olduğu için takdir edilmelidir. Aksini gösteren, bol sayıda ve oldukça üzücü kanıtların varlığını kabul etmeye hazır olsam da, Avrupa’nın tükendiğini veya sıfırı tüketmeye ve kendi aşırı Avrupai ivmesini bitirdiğini bir şekilde kabul edemiyorum. Adına “Avrupa” veya “Avrupa medeniyeti” denen büyük ve eşsiz tarihsel maceraya yazılmış ölüm ilanlarının, Mark Twain’in n ktedanlığından yararlanacak olursam (aşırı derecede olmasa da) abartılı olduğuuna ve sayısız kusuruyla kabahatine rağmen Avrupa’nın müthiş derecede kıymetli, hatta paha biçilmez beceriler ve teknik bir birikim elde ettiğine, bunu sağ kalmak için onlara her zamankinden fazla ihtiyaç duyan gezegenin geri kalanıyla paylaşabileceğine inanıyorum hâlâ.

İddiamı kanıtlamam çok güç. Doğrusu sadece gelecek (tanımı gereği henüz var olmayan gelecek) bunu yapabilir. İnancımı umuda, yani erişilebilen *Weltanschauungen* ayrımında iyimserliğe karşı karamsarlık ikiliğini kapsamlı olmadığı için hatalı bulan o *üçüncü* tutuma dayandırıyorum. Dahası, bu umudu Avrupa'ya ve sadece Avrupa'ya bağlıyorum. Çünkü dünyada insanın kendisini eleştirerek ve kendisine saldırarak var olduğu, *sürekli olma* hali içinde yarattığı ve Ernst Bloch'un dobra tabiriyle *gelecek doğrultusunda yaşadığı* ilk ve şimdiye dek tek var oluş tarzını Avrupa icat etti. Benzer yapıya sahip olan tüm Avrupa dışı örnekler, Avrupa'dan ithal edilmiştir ve/veya tüm yerel tuhaflıklarına rağmen, Avrupa'dan gelen esinin ve etkinin silinmez izlerini taşımaktadır. Diğer medeniyetler gözlerini dondurmaya ve kemikleştirme çabalarına dikip, sezgilerini, zekâlarını ve zoraki hünerlerini buna odaklarken, Avrupa çözülerek ve eriyerek yaşamaktadır. Nitekim bunda kimsenin aşık atamayacağı bir öncü olmuştur ve hâlâ da en büyük ustasıdır. Bazı başka medeniyetler, tarihi sabitleme kapasitesinde ve istikrarlılıkta Avrupa'ya fark atmış olabilirler; ama Avrupa bir şeyleri harekete geçirme, bütünüyle elden geçirme, yenileme ve yeniden diriltme kapasitesi ve uyum sağlama becerisinde hepsini solda sıfır bırakmaktadır (Spengler'in karanlık önsezilerini parlak bir şekilde mücadele çağrısına dönüştürmeniz, Avrupa'nın olağanüstü kabiliyetinin ve hünerinin bir başka keskin tezahürüdür). Nitekim gezegenin mevcut koşulları içinde (Antonio Gramsci'den ödünç aldığım bir terimle bu koşulları özetle "interregnum" [fetret] dönemi olarak adlandırmaktayım) tüm insanlık için hızla ölüm-kalım meselesine dönüşen şey, tam da bu beceri ve onun yokluğudur.

Avrupa'nın karşılaştığı ve şimdiye dek çözümsüz bırakılan veya düpedüz kenara atılıp ihmal edilen sayısız açmazdan bahsettiniz. Haklısınız. Kolektif eylemin miras alınmış ve mevcudiyetini sürdüren faillerinin yok olup gitmesine, bu tür eylemlerin gerçekleşmesinde kullanılan, görünüşte test edilmiş ve uygulaması mümkün araçların iflas ettiğine işaret ettiniz. Yine haklısınız. Ne yazık ki kaçınılmaz olarak ve hiç kabahati-

niz olmadan  izdiğiniz tablo doğru olduğu gibi, itici ve cesaret kırıcı. Gelgelelim, yaptığınız şey Avrupa'nın başarısız olmasının kaçınılmazlığını veya çökme ihtimalini değil, bugün Avrupa'nın karşısına çıkmış görevin görkemi ve heybetini açığa sermektir. Adına "Avrupa medeniyeti" denen eşsiz yaşam biçiminin ayırt edici özellikleri, içindeki saldırganlık, artık içgüdüsel bir şekilde henüz olmayan şeyleri hedefleme eğilimi, halihazırda yapılmış şeylere soğuması, bu soğukluğu o şekilde davrananlara yükle-nen bir aşağılanmaya dönüştürmeye içkin bir şekilde dirençli olması, tam da önümüzdeki güçlüklerle etkin bir şekilde yüz-leşmenin zorunlu koşullarıdır (bir ihtimal yetersiz kalsalar bile, bu olasılığın denenmeden sınanması imkânsızdır). Dünyada var olmanın mevcut yöntemlerini bugün yeniden düşünme, inşa etme ve baştan yaratma ihtiya ıyla aciliyeti, Avrupa'nın tarihinde kötü sonuçlar yaratma potansiyeli olan ilk meydan okuma değildir. Ve hiç olmazsa bu gerçek, umutlu olmak için bir sebep sunmaktadır.

Dahası, bugün Avrupa Birliği'nin geleceği üzerinde kara bulutların dolaştığı inkâr edilemeyecek olmasa bile böyledir. İlk başta ulus-devlet düzeyinde eklemlenmiş bir topluma hizmet etmesi için tasarlanmış ve miras alınmış mevcut politik kuruluşlardan hiçbirinin, Avrupa'da bu role uygun olmadığı, bırakın geleceği günümüzün görevlerinin hacmi ve ağırlığıyla baş edecek kaynaklara dahi sahip olmadıkları her geçen gün netlik kazanmaktadır. Birçok ülkede, hatta aralarında kaynakları en bol olanlarda bile yurttaşlar her gün bir şeyler yapmak, yapmayı sevdikleri şeylerin yasaklanması ve özellikle vatandaşlarının kendilerinden yapmalarını isteyip talep ettikleri şeyleri gerçekleştirmek için "piyasalara" veya "yatırımcıların kararlarına" (döviz ve borsa spek lat rlerinin takma ismi) bakan hükümetlerin eğiticilikten uzak gösterilerine maruz kalmaktadırlar. Bugün gerçekçi olanı gerçekçi olmayandan ayıracak çizgilerin pazarlığında ilk ve son sözü söyleme hakkını "piyasalar" gasp etmiştir (elbette çaresiz ve talihsiz hükümetlerin suç ortaklığıyla, hatta açık veya örtük onayı ve desteğiyle). Nitekim "piyasalar"

adresli olmayan anonim ve suretsiz güçler için verilen kısa bir isimdir: Kimsenin seçmediği, kimsenin sınırlama, kontrol etme ve yön verme imkânının olmadığı güçler.

Şöyle bir düşünce giderek yaygın ve sağlam bir izlenime dönüşüp yavaş yavaş uzman görüşü haline gelmektedir: Seçilen milletvekilleri ve anayasa gereği meclislerin yönetmesi, izlemesi ve denetlemesi zorunlu hükümetler, işlerini yapamaz haldedirler. İşlerini yapma konusunda yerleşik siyasi partilerin de geri kalır bir durumu yoktur. Şairane seçim vaatlerini bıraktıkları, liderleri bakanlık makamlarına girdiği ve kendilerini, görünüşte “egemen” ulus devletlerin organları ve kurumlarına atfedilmiş ve/veya lütfedilmiş yetki alanının dışındaki piyasa güçleriyle borsaların ezici ve dokunulmaz edebiyatıyla karşı karşıya bulunduğu anda bu herkesin bildiği bir gerçeğe dönüşür. Derin ve giderek derinleşen *güven krizi* bundandır. Ulus-devlete ait kurumların yetkinliğine güven duyma dönemi, yerini devletlerin hareket etme becerisine duyulan güvensizliğin ve hâkim kuşkların çağına bırakmaktadır.

Teritoryal devletlerin egemen olma fikri; 1555 yılına, Hıristiyan Avrupa’yı paramparça etmiş, uzun süre onu kana boğmuş ve yıkıma uğratmış din savaşlarından çaresizce çıkış yolu arayan veya en azından soluk almak isteyen savaşçı hanedanların Augsburg’ta düzenlediği bir toplantıya dayanır. Bu toplantıda *cuius regio, eius religio* formülü (hükümdar, hükümdekilerin dinini belirler) icat edilmişti. Bu formülde ifadesini bulan, Machiavelli, Luther, Jean Bodin (Augsburg anlaşmasından yirmi bir yıl sonra yayınladığı ve son derece etkili *De la Republique*’yle) veya Hobbes’un ayrıntılandığı egemenlik fikri, kralların hükmettikleri (çeşitli tanımlarıyla güç uyguladıkları, üstünlük kurdukları veya hâkim oldukları) toprak parçasında yaşayan herkesi bağlayacak yasaları ilan etmek ve uygulatmak için tam ve sınırsız haklara sahip olması demekti. Egemenlik, *bir toprak parçası içinde* üstün, dışardan gelecek müdahalelerle sınırlanmayan ve bölünmez yetkilere sahip olmak demekti. Politik dağarcığa girdiğinden bu yana, egemenlik kavramı teritoryal

sınırların içinde olan şeylere ve teritoryal sınırlarla sabitlenmiş haklara karşılık gelmiştir. Machiavelli'nin iddia ettiği ve isimlerini hak eden tüm siyasetçilerin sonrasında tekrar ettiği gibi, Prens tek yükümlülüğü *raison d' tat* yani devlet  ıkarlarımaydı. "Etat" sınırlarıyla tanımlanmış, değişmeyen ve teritoryal bir yapı olarak kabul edilmekteydi. *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*'nin belirttiği gibi, "egemen otorite, sınırlar içinde uygulanır; ama aynı zamanda, tanımı gereği egemenin yönetimine müdahale edemeyecek  etekilerle ilgilidir." Bu " etekiler", belli ki yine teritoryal sınırları sabit olan ama sınırların diğer tarafında bulunan yetki alanlarıdır. Dolayısıyla egemenin yönettiği toprak parçası üzerindeki i leyi e burun sokmaya dönük her girişim, yasadışı, kınanacak bir *casus belli* [savaş sebebi] olur. Augsburg formülünü, aynı anda hem modern devlet egemenliğinin kurucu fiili hem de modern devlet sınırları kavramının metinsel kaynağı olarak okumak mümkündür.

Augsburg formülünün tavsiye ettiği  u prensibin, Avrupa'nın toplumsal ve politik gerçekliği içinde sağlam bir konuma gelebilmesi için nerdeyse yüzyılı a an katliamlar ve yıkımların yaşanması gerekmi  ve ancak 1648'de "Westphalia egemenlik" anlaşmasının müzakere edilip imzalandığı yıla, bir önceki yıl imzalanan Osnabrück ve Münster anlaşmasıyla mümkün olmuştu: Her hükümdarın hâkim olduğu topraklar ve o toprakların sakinleri üzerinde tam egemenliğe sahip olması, yani hükümdarın tek tek tebaası tarafından yapılacak tercihlere baskın gelen, hatta inanmak ve ibadet etmek zorunda kaldıkları Tanrı'nın tercihlerine bile ağır basan tercihleriyle "pozitif" kanunlar dayatma hakkı. İ te "religio" [din] yerine "natio" [ulus] kavramını koymak gibi basit bir     ml , kısa sürede yeni açığa çıkan modern Avrupa'nın (seküler) politik düzenini yaratıp yürürlüğe sokacak zihinsel çerçeveyi veya kalıbı kazara sunmaya yazĐılı formül buydu: *Ulus-devlet* modeli. Bu ulus-devlet, devletin "bizi" "onlardan" ayırma egemenliğinden yararlanan, bir bütün olarak ülkeyi bağlayacak düzenin tasarlanmasında tekelci, vazgeçilmez ve bölünmez hakları kendisine ayıran bir *ulusla*, ulusal tarih,

kader ve refahın ortaklığından dem vurarak tebaasının itaatine layık olduğunu iddia eden bir *devletten* oluşmaktaydı. Modelin bu iki kurucu unsurunun teritoryal sınırlar içinde çakıştığı varsayılmakta ve/veya kabul edilmekteydi.

Diğer makul, hayata geçirilebilir ve mantıklı düzenleyici ilkeler arasından seçilen ve tarihsellik içinde oluşmuş olan bu model, takip eden yüzyıllarda Avrupa'nın büyük kısmında (açıklama gerektirmeyen ve sorgulanmayan bir statü bahşedilerek) "doğallaştırıldı" ve Avrupa merkezli dünya imparatorlukları tarafından gezegenin tamamına yavaş ama kararlı bir şekilde dayatıldı. Bu, aşırı derecede direnç gösteren yerel gerçeklikler karşısında açılmış uzun savaşlar içinde ve bu savaşlar yoluyla gerçekleşti (örneğin, içlerindeki aşiret kavgalarını güçbela zapt edebilen post-kolonyal devletlerin kaba ve açık bir şekilde yapay olduğu belli "ulusal sınırlarını" yahut Yugoslavya'nın yıkılmasından sonra kurulan cumhuriyetlerin kanlı alını yazısını düşünün). Yirminci yüzyılın otuz yıla yayılmış korkunç dünya çatışmalarından sonra, gezegenin genelinde sürdürülmesi mümkün ve rızaya dayalı, barışçıl bir ortak yaşam düzeni kurmak için ilk tarihi girişimde bulunulduğunda, bu Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin temel aldığı Westphaliacı egemenlik modeli olmuştur. Kolektif bir şekilde bu barışçıl ortak yaşamı gözetlemeye, denetlemeye ve dışlarıyla tırnaklarıyla korumaya çağrılan egemen devletlerin yöneticileriyle oluşmuş bir meclis. Bu Sözleşme'de yer alan Madde 2 (4) diğer devletlerin "siyasi bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne" yapılan saldırıları yasaklarken, Madde 2 (7) egemen bir devletin içinde olan bitenler ne kadar korkunç olsa da, dışarıdan müdahalede bulunma olasılığını keskin bir şekilde kısıtlamaktadır.

Cuius regio, eius natio kuralının, eklemlenmelerini koruma, sürdürme ve güçlendirme çabası veya mücadelesi veren toplumsal yapılarda açtığı ve açmaya devam ettiği iyileşmemiş (belki de iyileşmeyecek) yaraları sarmakla meşgul bir "post-Westphalia çağında" yaşıyoruz hâlâ. "Westphaliacı egemenliğin" gölgesinden kurtulup özgürleşme süreci uzun bir süreçtir ve

Şimdiye dek çok acılı olmuş, yekpare bir nitelik ta ımamı tır. Birçok g c (finans, ticari çıkarlar, bilişim a ları, uy urtucu ve silah ticareti, suç ve terör), bu hayalete kafa tutma ve onu göz ardı etme  zg rl  ne çoktan sahip olmasına rağmen, politika (g clerin nasıl ve neden konu landırılaca ına karar verme becerisi) teoride olmasa da pratikte hâlâ onun kısıtlamalarıyla cebelle mektedir. Bu g clerin çoktan ula mı  olduğu erişim ve kapasiteyle açık atabilecek küresel politik kurumların belirgin bir şekilde olmayışı ve üzerlerinde kaybettiği kontrolü yeniden kazanamaması, muhtemelen bizi insanlar arasındaki yeni küresel ba ımlılıklara karşılık d  en “kozmozopolit bir bilince” ulaştıracak sert ve sarsıntılı yoldaki temel engeldir.

Belirtildiği gibi Birleşmiş Milletler, bazı egemen ulus-devletlerin başka ulus-devletlerin egemenliğine karşı saldırgan eylemlerde bulunmasıyla çıkan savaşlara tepki göstermek adına kurulmuş bir kurum olarak ve “küresel politik yapı” fikrine en yakın kurulu  olarak, Sözleşmesine yazdığı Westphaliacı ilkenin tahkimatı ve amansız savunucusudur. BM’nin teşvik etmekten ve hayata geçirmekten ka ınamayaca ı, dahası gerçekten küresel bir politika için adım atmaktan uzak bir şekilde, teşvik edip yürürlüğe sokmasına izin verilecek olan “uluslararası” (yani devletler arası, hükümetler arası, bakanlıklar arası) politikaların, uygulanmaları halinde bu yolun önüne dikilmiş en büyük engeller oldukları görülecektir. Bir bakıma daha a a ı ama yapısal açıdan benzer biçime sahip bir düzeye, avronun kaderine ve her biri kendi ülkesinin egemenlik haklarını temsil edip savunmak zorunda olan on yedi maliye bakanının hizmet edip ayakta tuttuğu ortak bir para biriminin sa malı ına bakalım. Birbirinden ayrı, tamamen heterojen, koordinasyonsuz ve dolayısıyla uzla tırılması zor iki otorite merkezinin (ulusal olarak sınırlandırılmış bir seçmen kitlesi ile çoğu kez onların amaçlarına aykırı bir şekilde hareket etme talimatı almış ulus- st  Avrupa kurumları) baskılarıyla cebelle en yerel (ulus-devlet) politikalarının a ırılıklarına maruz kalmış avronun durumu,  ifte açmazların sayısız tezahüründen sadece biridir. Bir yanda

Westphaliacı devlet egemenliğinden kalma hayaletin, diğer yanda küresel veya tam küresel olmasa da ulus-üstü bağımlılığın gerçeklerinin kısılcacında, hareketsiz ve çaresiz bir şekilde sıkışma hali. Bu kelimeleri yazarken, Avrupa Birliği'nin yirmi yedi üye ülkesinin avroyu, Yunanistan'ı ve belki Avrupa Birliği'nin kendisini nasıl kurtaracaklarını konuşacakları müzakere, Yunanistan ve Fransa'daki parlamento seçimleri yapılıncaya dek askıya alınmıştı (geri dönülmez noktaya gelmenin ciddi sonuçlarıyla karşılaşma riskini alarak ve borsa kumarbazlarıyla kur spekülâtorlerine serbestçe hareket etmeleri için koca bir ay daha vererek Avrupâda daha fazla tali hasarın oluşmasını garanti ederek).

Kısaca özetlersek, küresel düzeyde bizler hâlâ dedelerimizin ve büyük büyük babalarımızın iktidar ve politika arasındaki evliliği kurtarmak için teritoryal ulus-devlet düzeyinde icat ettikleri, tasarladıkları ve yürürlüğe soktukları kurumların muadillerinden veya benzerlerinden yoksunuz: Farklı çıkarların ve görüşlerin yan yana getirilip koordine edilmesine hizmet edecek veya buna hizmet etme niyetini taşıyıp bu baskıyla hareket ettirilecek kurumlardan ve bu kurumların yönetsel organların pratikleri, yargısal prosedürler ve herkesi bağlayacak hukuk kurallarında düzgün bir şekilde temsil edilip yansıtılmasından yoksunuz. Bize kalan tek şey, bu güçlüğün aşıp aşılamayacağını, çok farklı bir beşeri entegrasyon seviyesine (ulus-devlete) hizmet etmesi ve bu seviyeyi "tepeden gelecek" her tür müdahaleye karşı koruması için yaratılıp yetiştirilmiş mevcut politik kurumlarla bu işin yapıp yapılamayacağını merak etmektir. Her şeyin; Hristiyan Avrupa'nın monarklarının, Papaların hâkimiyet alanlarını denetleme iddialarını bertaraf etme mücadeleleriyle başladığını unutmayalım...

Birkaç yüzyıl boyunca bu miras alınmış düzen, çağın gerçekleriyle görece uyum halindeydi. Tomurcuklanan ulus-devlet düzeyinde iktidar ve politikanın birbirine kenetlendiği, *Nationalökonomie* ile Aklın *raison d'état* ile özdeşleştiği dönemin gerçekliğiyle bağdaşmaktaydı. Fakat artık durum böyle değildir.

Karşılıklı bağımlılıklarımız çoktan küresel bir düzeye ulaşmışken, kolektif eylem araçlarımız ve irademizi ifade ediş şeklimiz hâlâ yerel nitelikte olup genişlemeye, ihlallere ve/veya sınırlamalara cesurca direnmektedir. Bağımlılığın  leği ile ona hizmet etmesi için görevlendirilen kurumların erişim kapasitesi arasındaki uçurum çoktan k r bir derinliğe ulaşmıştır ve gün gün genişleyip derinleşmektedir. Bu uçurumu doldurmak veya üzerinde köprüler kurmak, benim açımdan çağımızın “meta-güçlüğüdür.” Yirmi birinci yüzyıl sakinlerinin birincil uğraşı olması gereken bir şeydir. Daha  nemsiz olsa da ondan türeyen ve ayrılması imkânsız diğer güçlüklerin samimi, düzgün ve etkin bir şekilde ele alınabilmesi için, yeterince üzerine düşülmesi zorunlu bir güçlüktür bu.

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten hemen sonra, Robert Schuman, Jean Monnet, Paul-Henri Spaak, Konrad Adenauer ve Alcide De Gasperi’nin Avrupa coğrafyası üzerinde politik bir üstyapı kurmak amacıyla yaptıkları girişimi, Avrupa’nın kendine duyduğu güvenin bariz bir şekilde çökmesine gösterilmiş bir tepki olarak yorumlamak için sağlam sebepler vardır. Bu aklı başında aktivistler açısından, görece küçük ve zayıf, her halükârda yeterince güçlü olmayan teritoryal ulus-devletlerin dağınık, koordinasyonsuz ve çoğu kez tutarsız eylemleriyle, Avrupa’nın dünyadaki konumunu muhafaza edemeyeceği bariz bir gözleme dönüşmüş olmalıydı. Avrupa’nın dünyadaki konumunu yeniden inşa etmeye girişmeden önce yapılması gereken ilk şey, savaşan ulus-devletleri uzlaştırmaktı.

Bu tarihsel girişimin sonuçlarını özetlemek için daha çok erkendir. Neticede politik Avrupa’nın kurucu ataları büyük bir işe kalkışmışlardı: yüzlerce yıl boyunca kimliklerini komşularıyla nifak tohumları ekerek ve düşmanlıkları körükleyerek teyit etmiş, kendiliğinden olsa da tarihsellik içinde oluşmuş ve kökleşmiş yerel dayanışma ağlarını birleştirme niyetiyle pan-Avrupacı, ulus-ötesi bir dayanışmanın inşası. Kimi zaman “Avrupa kimliği algısı” olarak da bilinen bu ulus-ötesi dayanışmanın mümkün olup olmadığı hakkında şüphe edenler vardır. On-

lara göre ulus ve devlet, Tanrı'nın ve tarihin huzurunda ilk ve son olarak birleşmiş olup, ancak bu çerçeve içinde insan dayanışması, beşeri ortak varoluşun doğal bir tutumu olabilir. Tarihsel düzlemde oluşmuş ulusal bir alinyazısı olmadığında, sadece sıkıcı pazarlıkların ve hevesli bir şekilde kabul edilmese de makul uzlaşmaların sonucunda girilen kırılğan, istikrarsız, doğası gereği geçici ittifaklar kurulabilir.

Jürgen Habermas, demokratik düzenin illa alinyazısı ve kaderin oluşturduğu pre-politik bir topluluk olarak yerleşik bir "ulus" fikri tarafından desteklenmek zorunda olmadığına, demokratik anayasal devletin gücünü, tam da yurttaşlarının politik katılımıyla toplumsal entegrasyonu yaratıp üretme potansiyelinden aldığına işaret ederek, bu görüşe karşı en sıkı tezlerden birini ortaya atmıştı. Ulusal topluluk, politik topluluğun *üstünde* değildir: Onun sürekli ve bitmek bilmez bir şekilde yeniden üretilen *ürünüdür*. İstikrarlı ve kendisini idame ettirebilen politik bir sistemin birleştirici bir etno-kültürel yapı olmadan var olamayacağı iddiası; en az, etkili bir politik mekanizmanın yardımı olmadığında hiçbir etno-kültürel yapının birleştirici olma ve kendisini idame ettirecek güce ulaşma şansının olmadığı iddiası kadar ikna edicidir.

Bu birbirine karşıt görüşlerin göreceli değerleri hakkında yapılacak spekülasyonların faydalı olma şansı çok azdır; çünkü bu tartışmaya otoritesiyle son verebilecek ve bu tartışmayı gelecekte kapatacak tek şey, ne kadar ince veya mantıklı olursa olsun felsefi mülahazalar değil, Avrupalıların politik iradesi ve kurumsal başarılarıdır (ne yazık ki şimdiye dek önemli olduklarını sadece görünmez olmalarıyla hissettirmişlerdir). Şununla yüzleşelim: Avrupa'daki politik birliğin kaderi, hâlâ jürinin varacağı hükmü beklemektedir ve bu anlamda ilerlemenin mi yoksa gerilemenin mi olacağını söylemek zordur. Lizbon Anlaşması'ndan ve Avrupa Başkanlığı ile Avrupa Diplomasisi Başkanlığı gibi makamların oluşturulmasından sonra, iki pozisyon da netlikten ve otoriteden yoksun olmalarıyla ayırt edilen bireylerle dolduruldu... (Son zamanlarda her zamanki gibi Avrupa genelinde seminerler

vermek için bol bol seyahat yaparken, insanlara s k sık Avrupa Başkanı ve Diplomasi Başkanının isimlerini soruyorum ama hâlâ boşuna yanıt bekliyorum.) Bir k hin olmadı ımdan ve sosyolojik ara tırmalarımın k hin olmamı sağlayacak vasıfları kazanmadı ımdan, vaktinden evvel yargılarda bulunmaktan ka ınaca ım. Ancak sizinle, sosyolojik te hislerin bana verdiği yetkiyle yapt ım bir gözlemi paylaşmak isterim. İktidarının kökenleri veya kaynağı nerede yatarsa yatsın, politik entegrasyonun uyarıcısı ve ilerlemek için zorunlu etmen, *ortak bir kolektif misyon tasavvurudur*. Bu, eşsiz bir misyondur ve daha önemlisi, mevcut veya planlanmış bir politik yapının yazgılı olduğu bir misyondur. Dahası, ancak ve ancak böyle bir yapının başarıyla ger ekle tirebilece i bir misyondur. Peki, Avrupa'mızda böyle bir misyonu 2012 yılı itibarıyla nerede bulacağız?

G r n     göre ve ne  anslıyız ki, bunu ne askeri kuvvetlerde ne de (  in'den Latin Amerika'ya varıncaya dek gözlerimizin önünde yaşanan ekonomik mucizeleri dikkate alırsak) ekonomik g  te bulacağız. Avrupa'nın tarihsel deneyimi ve elde ettiği becerilerle rakipsiz olduğu başka bir alan vardır. Nitekim bu alan, abartısız bir şekilde gezegenin geleceği için bir ölüm kalım meselesi olduğundan, biz Avrupalıların hızla küreselleşen bir dünyayı donatmak için bırakabilece imiz miras hafife alınamaz. K reselle mi  bir dünya, yani evrensel ba ımlılıklarla örülen bu dünya, Immanuel Kant'ın *allgemeine Vereinigung der Menschheit* olarak tanımladığı (tüm insanların birlik olması)  eye esin olmak ve bunun uzantısıyla evrensel, dünya barı ına ulaşmak için her şeyden çok buna ihtiyaç duymaktadır. Bu miras, Avrupa kültürünün tarihsel bi imleni i ve bugün ona yapt ımız katkıdır.

Avrupa, ötekilerle yaşama sanatını   renebilmi  ve hayata geçirmişti. " tekinin", yan dairede veya koridorun karşısında yaşayan kom ularla aynı anlama geldiği yer, diğerlerinden çok Avrupa'dır ve Avrupalılar isteseler de istemeseler de onları ayıran farklılıklara ve  tekili e rağmen komşuluk hukukunu müzakereye açmak zorundadır. Bu fırsatın önemini ve Avrupalıların

bunu gerçekleştirmek için göstereceği kararlılığın vahametini abartmak imkânsızdır. Doğrusu, insani bir ortak yaşama dair istikrarlı yapıları ancak dostlukların ve sağlam (günümüzün deyişiyle *proaktif*) bir dayanışmanın sunabileceği bir dönemde olmazsa olmaz bir şarttır. Bu tür gözlemlerin ışığında, biz Avrupalılar kendimize şu soruyu sormalıyız: Bu görevi gerçekleştirmek için hangi adımları atacağız?

Kuşbakışıyla izlendiğinde, günümüz dünyası adeta diasporaların oluşturduğu takımadalar gibidir. Doğaları gereği diasporalar; kimliğin ve yurttaşlığın veya yaşam alanının, ruhun ve mekânın, ait olma hissinin ve toprak parçasının birbiriyle kaçınılmaz bir şekilde içi içe geçtiğini söyleyen ve şimdiye dek hiç sorgulanmamış varsayımlar üzerine büyük bir soru işareti koymaktadır. Avrupa'nın tamamı, gözlerimizin önünde, farklı bölgelerde ve farklı hızlarda diasporaların mozağine dönüşmektedir (yahut daha kesin bir ifadeyle, birbiriyle çakışan ve kesişen etnik takımadalar koleksiyonuna dönüşmektedir). Zorla asimilasyonun dayatıldığı politikalar olmadığından, kişinin ulusal kimliğini anavatanında olduğu gibi diaspora adalarından birinde de etkin bir şekilde koruması mümkündür. Belki de çok daha etkin bir şekilde muhafaza etmektedir çünkü bu kimlik, sürgündeyken (adına ister sığınmacılık, ister göçmenlik, ister sınır dışı edilme diyelim) Martin Heidegger'in söyleyeceği gibi, bariz ve "verili" bir şeyden (*zuhanden*) sürekli ilgi ve enerjik çabalar gerektiren bir "göreve" (*vorhanden*) dönüşmektedir. Dahası, arzulanan kimliklerin pazarlığını yaparken, birbirine komşu olmuş veya birbiriyle kesişmiş diasporalar güçlerini azaltmak yerine, birbirlerini zenginleştirip büyüyebilirler.

Kolektif belleğimize şu gerçeği tekrar sokmanın zamanı gelmiştir: Farklı kültürlerin çatışmadan ve birbirlerine faydalı olacak şekilde ortak bir yaşam sürdürmesi, yüzyıllar boyunca "merkez" olarak tanımlanmış Avrupa coğrafyasının büyük bir bölümünde norma dönüşmüş, çok yakın zamana dek de bunu korumuştur. Roma İmparatorluğu'nun yükseliş tarihini anlatan ve *Ab urbe condita*'yı yazan tarihçi Titus Livius'a inanacak olursak,

Roma'nın mütevazı bir başlangıçtan altı yüzyıl sonra ekümenik bir heybete ve imparatorluğun görkemine yükselişi; fethettiği ve ilhak ettiği toprakların halklarını daima tam yurttaşlık haklarıyla donatması ve genişleyen ülkenin en yüksek makamlarına şart aramaksızın onları getirmesi, bunu yaparken yeni gelenlerin ibadet ettiği tanrılara saygı gösterip onları Roma panteonu içinde eşit konuma getirmesi sayesindeydi. Farklı kültürlere ve teamüllere, yaşam formlarının yekpareliğinden çok, çoğulluğuna saygı gösteren (çünkü dayanışma, farklılıklar *yüzünden* değil, farklılıklara *rağmen* kurulur), imparatorluğun serpilmesine zemin oluşturmuş Roma geleneği, ileride görüleceği gibi Roma İmparatorluğu'nun mirasçıları tarafından devralınmamış veya Avrupa tarihinin ileri safhalarında gözetilmemişti. Bir tortu olarak varlığını sürdürdüğü yerler, Avrupa'nın güç dengeleri içinde rakipleriyle üstünlük yarışı veren mutlak monarşilerin çok uzağında, yıkılmış imparatorluğun eteklerinde kalan noktalardan ibaretti.

Batı Avrupa, irsi düşmanlıkların tohumunu atarak yanlı ve yıkıcı din savaşlarıyla geçecek bir yüzyıla dalarken, Avrupa'nın Elbe'nin doğusundakı kalan önemli bir kısmı kardeş katlinden uzak kalabilmiş, böylece dini (dolayısıyla *avant la lettre* kültürel ve cemaatsel) hoşgörü mirasını koruyabilmişti. Westphalia sistemine alternatif olan olağanüstü örneklerden biri, Polonya-Litvanya Birliği'ydi. Bu, topraklarına yayılmış etnik, dilsel ve dini azınlıklara kendi kendilerini idare etme hakkıyla bağımsız kültürel kimlikler verme konusunda cömertliğiyle tanınmış bir Polonya-Litvanya devletiydi. Bu yolla batıdaki talihsiz komşularının başına gelen ve bıraktığı yaralar yüzyıllar boyunca iyileşmeyen katliamlardan ve diğer dini gaddarlıklardan kaçındılar. Ancak açgözlü komşularının (örtük veya açık bir şekilde ulusal ihtirasları olan hanedanların) bölücülükleri, bu eşi benzeri olmayan Polonya-Litvanya Birliği'ne ölümcül bir darbe indirdi. Kültürel otonomiler, talihli çoğunluklar ve talihsiz azınlıkların hepsi; doğuda zorla Ruslaştırmaya maruz kalırken, batıda belki çok daha acımasız bir şekilde gerçekleşen, Ortodoks ve Lutherci

kiliselerin anti-Katolik saldırılarında görüldüğü gibi aralıklı din savaşlarıyla tamamlanmış bir Almanlaştırmanın kurbanları oldular. Sadece Polonya-Litvanya Birliği'ninkine yakın ilkeler benimsemiş bir monarşinin ilhak ettiği güney bölgeleri, ortak bir alinyasından kurtulabildi.

Tarih kitapları hoşgörü ilkelerinin teşvik edilmesini *ex post facto* bir şekilde modern tarihe atfederler; ancak kültürel hoşgörüszlüğün, modern girişimler arasında birbiriyle sıkı sıkıya iç içe geçmiş iki önemli şeyin, ulus inşası ve devlet inşasının ayrılmaz yoldaşı olduğuna hiç şüphe yoktur. Ulusal diller yerel şivelerin boğulması ve gayrimeşru kılınması için çağrılarda bulunmuşlar, devlet kiliseleri dini "mezheplerin" bastırılmasını talep etmiş ve "ulusal bellek" yerel, kolektif hafızanın imhasını şart koşmuştur. Avrupa'nın coğrafi merkezine yakın olan tek büyük Avrupa monarşisi, bu popüler eğilime Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği âna kadar karşı koyabildi. Bu, çeşitli kültürleriyle sayısız etnik grubun doldurduğu büyük bir alanı yöneten ve o dönemde Avrupa felsefesine, psikolojisine, edebiyatına, müziğine, görsel ve dramatik sanatlarına uzun erimli ve olağanüstü katkılar yapmış kültürel bir sera ve gelişim alanı olan Viyana'dan yönetilen Avusturya-Macaristan'dı.

Ulusal/şahsi özerklik önermesine dayanan (en meşhur savunucularından Marksist yazar Otto Bauer'ın söyleyeceği gibi *persönlich Prinzip*) bir politik entegrasyon teorisinin veya programının orada kök salması şaşırtıcı değildi. Karl Renner'in *Staat und Nation* denemesine/manifestosuna gönderme yapan Otto Bauer, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie* kitabını sekiz yıl sonra yayımlamıştı. Kitap, bu önermeyi "ulusları teritoryal yapılar olarak değil, bireylerin özgür birlikleri şeklinde örgütlemenin" yolu olarak sunmaktaydı. Başka bir ifadeyle, bir ulusun varlığını teritoryal önkoşullara bağımlı olmaktan, *politik* entegrasyonu *ulusal* kimliklerden kurtarma veya ayırmanın yolu olarak görmekteydi. Benzer bir ilke, Yahudi Emek Birliği'nin üyesi olan ve kendi açısından Polonya-Litvanya Birliği'nin deneyimlerine atıfta bulunan Vladimir Meden tarafından formüle

göre, Avrupa Birliği sakinlerinin sayısı (şu an 400 milyon civarındadır), önümüzdeki elli yıl içinde 240 milyona gerileyecektir. Bu da alışmış olduğumuz ve sürdürmeye çabaladığımız yaşam tarzlarını hükümsüz kılacaktır. Dahası, nüfusbilimciler, en az 30 milyon yabancı Avrupa'ya yerleşmezse, Avrupa sisteminin sağ kalamayacağını söylemektedirler. Bu tahminlerde hakikat payı varsa, bir bütün olarak Avrupa'nın genelinde yaşanabilecek olan (*ein Volk, ein Reich* ilkesinin dayatmasıyla trajik sonuçlar yaratarak kaynama noktasına gelmiş) bu duruma kendimizi hazırlamak zorundayız. Tekrar edecek olursam, hepimiz farklı hızlarla olsa da dosdoğru, Hannah Arendt'in "karma nüfuslar bölgesi" dediği şeye dönüşüyoruz.

Bu yeni koşullara verilen "proaktif" tepkiler çok az, ağırkanlı ve acı verici derecede yavaştır; ancak ara ara kabilelere has duygularla alevlenip baskıyla veya şantajlarla öne çıkarıldığı için aman aman hevesli bir şekilde önerilmemektedirler. Ancak Avrupa'nın politik ve kültürel varlığı, Avrupa tarihinin son dört yüzyılına ait eğilimlerin yeniden düşünülüp tersine çevrilmesine bağlıdır. Coğrafi açıdan Avrupa'nın orta kısmına ait geçmişin, Avrupa siyaseti ve kültürünün geleceği olup olamayacağını düşünmenin zamanı çoktan gelmiştir. Doğrusu, Avrupa medeniyetimizi koruma kapasitesine sahip tek gelecek bu olamaz mı?

LD

Michel Houellebecq'in *Bir Ada İhtimali*: Özgün Bir İkaz

Michel Houellebecq'in *Bir Ada İhtimali*, yirmi birinci yüzyılın ikaz edici romanıdır. Bu terim, ütopyacı anlatıları, temaları ve konuları kullanan, ardından bunları mantıklı sonuçlarına taşıyıp ütopyanın neticede nerede sona erip gerçekliğe dönüşeceğini gösteren edebiyat eserleri (basitçe distopyalar) için kullanılmaktadır. Bu ütopyaların gerçekten uygulanıyor olması, Nicholas Berdyaev tarafından çok iyi şekilde kavranmıştı: Ütopyaları düşünme zamanının değil, insanlığı bu ütopyaların gerçekleşmesinden koruma zamanının geldiğini söyleyen ifadesi, Aldous Huxley'in distopyası *Cesur Yeni Dünya*'nın özdeyişi olmuştu.

İkaz edici romanlar, modern dünya tarihinin yörüngesini, döngüsel tarih ve kültürle ilgili karanlık teorileriyle kültürel karamsarlardan çok daha iyi öngörmüşlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yevgeny Zamyatin'in *Biz*'i, eğer modernliğin totaliter ve tümüyle zincirlerinden kurtulmuş versiyonu durdurulmazsa, topyek n gözetleme sistemlerine, Őeffaf cam binalara, ailenin yok olu una ve beşeri araştırmalar içinde *humanities*'in yok edilmesine yol açacağını söyleyerek insanlığı uyarmı  ilk ikaz edici romandı. Bunların tümünün erken modernlik döneminde sevgi ve arkadaşlık olarak bilinen Şeylerin kaybolduğu, adeta teknolojik bir proje gibi yönetilen bir toplumda ya anaca ı söyleniyordu.²

Zamyatin'in, insanlığın gerçek cehennemini göstermede yansıtı ı parlak fikirleri,  ekoslavaklara özgü hassasiyeti ve inceliği olmasaydı, Huxley'in romanı da George Orwell'in 1984'  de çok zor yazılırlardı. G r ld  u gibi, ikincisi her zaman hüsranla sonuçlanmış toplumsal vizyonlar ve d  şlerde, ani Şiddet ve vah et krizlerinde değil, toplulu umuzun engellenmiş gücünde, insanlı ımızın ketlenmi  ba larında, öldürücü yalnızlıkta ve eski sevgilinin ihanetle, nefretle yahut en kötüsü soğuk bir kayıtsızlıkla ölmesinde saklıdır. Bu açıdan Michel Houellebecq, ezici keskinliği ve nerdeyse tuhaf kaçan bir edebi sadakatle dystopaların ba lattı ı içi sürdürüp, insanlığı yuvarlandı ımız y n ve yakında deneyimleyece imiz Şeyler hakkında uyarmaktadır.

Genelde Rus Serapion Karde lerden biri olarak sayılan (i lerinde Mikhail Zoschenko, Viktor Shklovsky, Vsevolod Ivanov, Veniamin Kaverin ve Lev Lunts gibi etkileyici yazarlar ve edebiyat alimleri vardı) Zamyatin, totaliteryanizmin açığa çıkışını  ng rd  u ve gelecek mega-makine çağının hedeflerini tahayyül ettiği için övgüyü hak etmektedir. Bana göre çok daha önemlisi, *humanities*'in ölümünü  ng renlerden biri olması ve kuşkusuz duygular dünyasının geçip gittiğini ilk keşfeden olmasıydı. Bu yeni dünyada artık Avrupa kültürünü neyin ya-

2. Yevgeny Zamyatin, *We*,  ev. Mirra Ginsburg (Harper Voyager, 2001).

ratıp desteklediğini kavramanın imkânsız hale gelmesiydi. Ne Dante ve Shakespeare, ne de Rönesans ve Barok dönemin büyük edebiyatı kavranabilecekti.

Mikhail Bulgakov, Şeytan'ın insanlık karşıtı bir modernizm kılığında dünyaya gireceğini öngörmüştü; fakat *Usta ve Margarita*'da Karanlık Woland Prensi hâlâ elyazmalarının yanmadığını söyleyebiliyordu. Fakat sonrasında, sadece yanmakla kalmayıp artık insanlara bir anlam ifade etmediğinin anlaşılacağı zamanlar gelecekti. Bunun sebebi, onları kimsenin okumamış olması değildi. Orwell, totaliteryanizmin er ya da geç büyük edebiyat ve felsefe metinlerini tanımamızı sağlayan dille hassasiyet alanlarını yok edeceğini tahmin etmişti. Modernliğin rüyalarımızla alternatiflerimize ev sahipliği yapan iki şeye, geçmiş ve belleğe karşı mücadele edeceğini kavramıştı. Fakat Zamyatin'in önümüze açtığı hakikat (psikolojik ve sosyolojik fikirlerin dehası Michel Houellebecq'in sağlam bir şekilde geliştirdiği hakikat), Dante ve Shakespeare'in yakında bize hiçbir anlam ifade etmeyeceğidir; çünkü artık bu ölümsüz eserlere kaynaklık etmiş hisleri ve beşeri dramaları yaşamamaktayız.

Bir Ada İhtimali, bu tersyüz olmuş modernlik incili, Friedrich Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'üyle kıyaslanabilir: Houellebecq'in anlatıcısı Daniel, kendisinden o günkü orta sınıfın Zerdüşt'ü olarak bahseder; ama Nietzsche'nin Zerdüştü'nün "son insanlar" dediği kişileri tarif eder. Houellebecq'in romanı, Tanrı'nın ölümünü çok daha beklenmedik bir şekilde açığa serer: Toplumsal ve insani bağlar yok olunca Tanrı da ölür.

İlginç bir şekilde, romandaki bu felsefi çıkarım (sizin düşüncelerinizle çok yakındır Zygmunt), Giambattista Vico'nun Tanrı'nın varlığını beşeri toplulukla sivil toplumun güçleri üzerinden kanıtladığı *La Scienza Nuova*'ya uzanmaktadır: Toplumsallık, dil ve duygular. Kısaca, insanın sosyalliğine temel olan şeyleri, dil ve duyguların alanını zayıflatır veya yok ederseniz, insanları Şeytan'a teslim etmiş olursunuz: İşte bu, *Yeni Bilimin* teolojik ve felsefi çıkarımıdır. Vico aynı zamanda, her şeye kayıtsız olan, tarihin sonunda geri dönüşler ve tekrarların ardından (*ricosti*)

ortaya çıkan yeni barbarlardan, *bestioni*'den bahseder. R ne-sans edebiyatında popülerliğini korumuŗ devleri hatırlatan bu barbarlar, Houllebecq'in romanında daha çok yeni insanlığın fertleridirler: Hiçbir Şeyle birbirine bağlanmayan insanlar, salt zek dan oluŗan ama duygular ve hislerden yoksun kiŗiler. Top-lumsallığın ölümü, gerçekten Tanrı'nın ölümü müdür?

Michel Houllebecq'in *Bir Ada İhtimali*, Oswald Spengler ile Egon Friedell'in (ve onlardan önce Nietzsche'nin) felsefede ifade etmeye  alıŗtıęı Şeyin edebi karŗılıęıydı ve Thomas Mann bunu edebiyatta ifade etmiŗti. Thomas Mann'ın ağabeyi Heinrich Mann'ın baŗını çektiği *Zivilisations-literaten* d ŗ ncesini akılda tutarsak,  ağımızın *Bildungsroman*'ı veya daha keskin bir ifadeyle *Zivilisationsroman*'dır (buna rağmen ileride Thomas Mann'ın kendisi, gençliğinde hor gördüğü tipte seküler, rasyonel, "kök-söz" ve kozmopolit bir dünya yazarı olacaktı). Houllebecq'in sadece bu yazma biçiminin suyunu çıkararak tam da bu yazar tipini somutlaŗtırdıęını iddia etmek mümkündür. Theodor W. Adorno'nun belirttiği gibi, kendi formuyla gerçekliği yadsıyan ve sadece kendi ölümüyle mevcut Şekliyle gerçeklik içinde var olmanın imk nsızlığını doğrulayan avangart müzik gibi, Houllebecq'in romanı da kendisini yok eden bir eser.

Peki, nasıl bir dünyayı ortaya sermektedir? Yarının bugünden bir gün sonra geldiğini göz ardı ederek, "Yarın bugündür" diyen Slawomir Mrozek'i hatırlayacak olursak, bizi yarın karŗılayacaęı Şeylerle değil de (Houllebecq'in tarif ettiği ve ruhlarının derinliklerinde nerdeyse kimsenin ihtimalinden Şüphe etmediği küresel nükleer yıkım), halihazırda bugün gözlerimizin önünde yaŗanan Şeylerle sarsacak bir dünyayı tahayyül etmeye  alıŗabiliriz. *Bir Ada İhtimali*'nin gerçekliği, bireyin topyek n yalıtlmasıyla buna toplumsal parçalanma ve atomizasyonun eŗlik etmesidir. Bu terimleri okuyup iŗitmekte ve ne anlama geldiğini bilmek-teyiz; ama adlandırdıkları fenomenle süreçlerin, basit bir teorik olasılık soyutlaması değil de mevcut gerçekliğin parçası olduğu d ŗ ncesini aklımızdan koymaktayız.

Burada bu süreçlerle doğrudan yüzleşiyor ve nelere yol açtıklarını görüyoruz. İnsani bağlardan geriye kalan tek şey, her şeyi kuşatan ve felç edici ölüm korkusudur. Ve ötesinde, sadece boşluk ve yok olmanın dehşeti vardır. Houellebecq'in *Bir Ada İhtimali*, toplumun ölümüyle ilgili sosyolojik bir teoridir. Edebi formda aktarılmış ve ikna edici bir anlatıyla geliştirilmiş bir teori. Geç modernlik içinde toplumsallığın ölümü hiç de hayal ürünü değildir. İnsanlar artık birlikte olmayı istememektedirler. Artık birbirleriyle kalmak için hiçbir sebepleri yoktur. Yeni toplu göç, küçük ve yoksul ulusların dağılması yeni ve sansasyon yaratacak bir haber değildir. Sadece Litvanya'ya, hatta daha belirgin başka bir örneğe, Ermenistan'a bakın.

Houellebecq'e göre Marksizm nasıl onu seküler devlet dinine dönüştürmüş ülke tarafından öldürüldüyse ve İslam nasıl doğduğu yerde, modernliğin sirayet ettiği Orta Doğu'da ölecekse; cinsellik devrimi, kadınların özgürleşmesi ve tüketim kültürleri de, gençlik, birey, özgürlük, başarı ve duyumsal hazlar da, ulusalcılık ve kolektif ideallerle düşlerin peşinden koşan arayışlar da eskiden güçlü ve canlı oldukları yerlerde yani Avrupa'nın küçük uluslarında kurban edilecektir. Bu ülkeleri artık, insanların uğruna kendilerini feda ettikleri ve daha sıklıkla başkalarını öldürdükleri teolojik ve felsefi öğretiler yahut dogmalar birleştirmemektedir. Onları birleştiren, yaşlanma korkuları ve yaşlı bedenlere duydukları horgörüdür. Houellebecq'in sade bir satırda sarkastik bir şekilde ifade ettiği gibi, "yaşam ellisinde başlar, doğru. Kırkında sona erdiği ölçüde."³

Bugün kültürümüz; kendi kayıtsızlığını, kendisini ve başkalarını tüketmesini, yüzlerden ve gözlerden kaçıp güvenle kendisini yalıtmış olduğunu gizlemek için eşitlik ve insan haklarıyla ilgili kaygıları, bu uğurda verilen mücadeleleri bir maske olarak kullanmaktadır. Dolayısıyla kültürümüz ihtiyarlık hariç her şeye yaşamaya hazırdır. Er ya da geç bu kültür; pedofili, yamyamlık ve ensest gibi son tabuları da yıkmaya çalışacaktır. Bizi en derin

3. Michel Houellebecq, *The Possibility of an Island* (Phoenix, 2006), s. 16.

yerimizden sarsan Şeyler bunlar değildir. Kalplerimizde esas dehşet yaratan ölüm ve sona ermeftir. Özellikle bilimin, teknolojinin ve genetiğin bizi yaşamın üretilmesiyle ölümsüzlüğe her zamankinden çok yaklaŐtırdıęı bir  ağda. Daha korkuncu, hepimizin ölecek olması değil, fakat genetikçilerin zengin s perinsanlar ırkı üreteceği zamanları on-yirmi yılla kaçıracak olmamızıdır - ki, dünyanın sonunu bekleyen eskatolojik bir tarikat Şeklinde karşımıza çıkacak olan bu s perinsanlar, sahip oldukları tüm zenginlikleri bir teknolojik ve sosyal mühendisler grubuna devredecektir (Houllebecq'ın hayalindeki Elohimites gibi).

Philippe Aries *L'Homme devant la mort* (İngilizcesi * l m m z n Saati*) adlı çalıŐmasında, modern Batı'nın, ölümü klinik bir olguya çevirip yalıtıttığını yazıyordu. Şimdi aynısı, sürekli yok olma korkularımızı diriltten ölümün girizęahı yaşlılık için yapılmaktadır. Ölüm en basit ifadeyle, gençliğe susamış modern biri için artık kabul edilebilir bir Şey değildir. EŞit ölçüde kabul edilmez olan diğer bir Őeyse,  l m n kaçınılmazlığını acımasızca hatırlatan ihtiyaarlık halidir. Modernlik, metafiziksel gençliğin (eros, seks, arzu, tutku) metafiziksel ihtiyaarlığa (arzulardan kopuk, insanın kendisini ve başkalarını kullanarak alacağı sarhoŐluk hissinden yoksun, heyecansız ve neşesiz) karşı verdiği savaŐtır. Dolayısıyla Daniel25, (hik yenin anlatıcısı olan) Daniell'in DNA'sını taşıyan genetik soydaŐı bir ihtiyaarın yaşamını sürdürür. Aklın ve yalıtılmıŐlıęın duygulara, tutkulara, arzulara ve hislere misilleme yapması bundandır. YaŐlılar, gençlerden bu Şekilde intikamlarını alırlar.

Çağdaş kültürün ve denetimin özü, arzuları kıŐkırtmak, onları alevlendirip azami noktaya ulaŐtırmak ve aşırı kısıtlamalarla gemlemektir. Şeytan, havuç ve sopa arasında gelip giderek modern toplumla işte böyle oynar. Mesele, kıŐkırtmak ve yasaklamak, her Şeyi kuşatan cinsel bir arzuyu uyandırıp ardından bunun tatminini bastırmaktır. Bir bireyi dosdoğru arzuların ve özlemlerin kollarına atmak, ondan hem kendisini kontrol etme, hem de başkalarının haysiyetini kendine mal etme

becerisini almaktır. Artık kendisine hiç benzemeyen, bozulmuş ve arzuyla kızıışmış ama başarıyla kontrol edebileceğiniz biridir. Arzuları uyandırdınız ve o kişinin en çok neye özlem duyduğunu, herhangi bir anda nasıl baştan çıkarılacağını biliyorsunuz. Bunu bilmenize rağmen, ona nereye gideceğini söyleme ve bu sayede özsaygısıyla haysiyetinin son parçasını da elinden alma imkânınız var.

Aşka ve erotizme ne oldu peki? Yerini mastürbasyon, yani “gerçekten sevdiğim tek kişiyle yapılan seks” aldı (Woody Allen’a atfedilen ama muhtemelen Jacques Lacan’a ait bir tabirdir). Artık başka bir beden ve ruhla karşılaşma ânı olmaktan çıkmış, pornografi yoluyla kişinin kendisini tahrik ederek ve uyararak teknolojik insanın kendi kendine yeter yapısını sürdürmesine dönüştü. Ölmekte olan toplumsallığın erosu, duygusuz seksten ve derin deneyimlerden yoksun bir cinsel yaşamdan ibarettir. İçinde kahkahaların, gözyaşlarının, kıskançlığın, akma ve var olma isteğinin olmadığı mekanik bir birlikteliktir. Kişinin kendisini ve başkalarını etkili bir şekilde kullanıp suistimal etmesi, yaşamın tek stratejisine dönüşür. Hepimizin bir başlangıcı ve sonu vardır. Dolayısıyla son kullanma tarihimiz geçmeden önce birbirimizi kullanalım: Bu, apaçık bir sırdır fakat çağdaş yaşamda insanların karşılıklı ilişkilerine uygun tek stratejiymiş gibi görünmektedir.

Houllebecq, başka bir güncel fenomene daha açıklık getirmektedir: Yeni belirlenimcilik. Rasyonel, eleştirel ve serbest zihinli insanların bile medeniyetin yönünü değiştiremeyeceğine inanma hali. *Bir Ada İhtimali*’nde hiçbir ayaklanma, isyan, anlaşmazlık ve fikir ayrılığı yoktur. Bu dünyada bireysel deneyimlerini politik ve kamusal bir deneyime dönüştürme kararlılığına sahip, protestolar yapan veya muhalif kimse de yoktur artık. Yani hiçbir aydını yoktur bu dünyanın. Geriye sadece kızgın ve zehirli bir mizah kalmıştır. Bu, nefretin gizli formu olup, romanın (anti) kahramanı ve anlatıcısını zengin bir adama dönüştürdüğü için kazançlı ve faydalı bir girişimdir. Ufak çaplı toplumsal eleştirilerde bulunan ama zaman zaman riskler

alan ve hatta bıçak sırtında yürüyen Daniel, İsraili Yahudiler ve Filistinli Araplarınki gibi derin d  manlıklar ve nefretlerin yanı sıra, Avrupalı alt-orta sınıflarla Avrupa'ya başarılı bir şekilde g  enler arasındaki karşılıklı antipatinin içinden alabildiğine müstehcen bir mizah çıkarır. Dolayısıyla başarılı ve tanınmasına vesile olan açık seçik   k ler bundan ötürü politik imalarla i  içedir: Filistinli Araplar, orospular, İsrail pornografisi vb.

Mesele  u ki, tüm dünya politikle mi  durumda. Dahası bu, birincil deneyimlerin dikte ettiği basmakalıpları ve budalalıkları yok etmiştir. Onlarla birlikte mizah da sahneyi terk edecektir; çünkü mizah, basmakalıplar ve güvensiz (başka bir ifadeyle çaresiz) bir dünyada güvenli bir budalalık halesinden başka hiçbir yerde do mamı tır. Oysa politika g   kazanmaktır; bundan ötürü çaresizlikten nefret eder. Yahudi mizahı, iktidar sahasının dışında olmanın m kemm l bir örneğidir. Oysa bugün iktidarla güvenle fl rt n  sürdüren politik mizah, tam anlamıyla politikanın kendisidir. Mikha l Bakhtin'in s yleyebilece i gibi artık anti-yapısal veya dilsel bir karnaval değildir. Politik yapıların ve iktidar sahasının yaz meltemi kadar hafif, kibar bir uyarlamasıdır. Aynı zamanda burada siz beyefendilerin yalnız olmadığını hatırlatan etkili bir uyarıdır: Biz de iktidar istiyoruz, ya paylaşın ya da yok olun.

Houllebecq, politik tabuları reddetme oyununu oynar. Bugün kadın d  manlı ının kitabı karşılığı olan Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche ve Otto Weininger gibilerine eskiden kötü şöhret kazandıran utanç verici ve sarsıcı hususları  ne çıkarır. Houllebecq'in sözleriyle, "kadınlar genel olarak mizah duygusundan yoksundurlar, bu nedenle mizahı erkeksi niteliklerden biri olarak g r rl r" Hemen hemen aynı şey *Cinsiyet ve Karakter*'de Otto Weininger tarafından da öne sürülmüştür. Buna yapacağımız ekleme, Weininger'in kadınlar ve Yahudilerde (psikolojik-tarihsel tür açısından benzer bulmaktaydı) mizah duygusunun olmadığından, dolayısıyla kaba ve kindar olduklarından hiç şüphe etmemesiydi. Weininger'e göre aynı zamanda, ne kadınların ne de Yahudilerin estetik formları algılayacak duyuları vardı. Bundan dolayı i lerinden Van Dyck gibi büyük

grafik sanatçıları çıkmıyordu. Bu ve benzer ifadeler, bugün açık ve çirkin bir anti-Semitizmle kadın düşmanlığının örnekleri olarak okunurlar; ama Houllebecq, yazarın bizi sınırlara itme oyununu oynadığı ölçüde nefret konuşmalarından ve benzer suistimallerden aklanabileceğine inanıyor gibidir. Sanki hepimiz artık yeter demek, ahlaken kötü ve politik anlamda ikircikli bir edebiyatın nefret siyaseti kadar zehirli ve tehlikeli olduğunu söyleyen bir mesaj iletmek zorunda kalacakmışız gibi.

Bu şeyler kesinlikle tesadüfi değildir. Yeni belirlenimcilik, kadercilik ve karamsarlık, bizi dosdoğru Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşüne ve İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki büyük Viyana kültürünün (Spenglerci *Schicksal*'i, Freudyen hoşnutsuzluklarıyla birlikte) yok olmasına götüren Batılı entelektüel konulardır. Çağımız; belirlenimciliğin, kaderciliğin ve tam bir alternatifsizliğin çağıdır. Ne olursa olsun kişinin kendi kaderine duyduğu sevgi, Oswald Spengler'in *Bati'nın Gerileyişi*'ndeki *amor fati*'dir. Zygmunt, sizin de söylediğiniz gibi, *Bir Ada İhtimali*, *Bati'nın Gerileyişi*'nin yenilenmiş bir versiyonudur. Tarihsel tasavvurlarımızdaki yıkıntılarına ait dinamiklerin izlerini, bütüncül, yekpare yapılardan parçalara; ulusal rasyoneliteden bireyselleşmiş rasyonaliteye; katı modernlikten akışkan aşamasına takip etmektedir.

Elbette Spengler'i reddetmek ve onu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demode ve yüzeysel bir düşünür olarak silmek, daha çok düşüncesinin aldığı formu terk etmektir: Neticede Spengler, Thomas Mann okuyan ve onun *Sihirli Dağ*'ını ciddiye alan *Bildungsroman* düşkünleri ve kültürel karamsarların yanı sıra, Nietzsche'yi deli biri ve anti-filozof olarak kenara atmamış kişiler tarafından kabul görmüştü. Ancak bundan sonra Batı nominalizmi ve metodolojik bireycilik kendi görevlerini ifa edebildi: Akademisyenler, Spengler'in sadece biyolojik metaforlardan yararlanma ve izomorfizmle analogiler arama eğilimini değil, kültür felsefesinin morfolojik derinliğini, kültürel zaman ve mekânla ilgili incelikli yorumlarını da reddettiler. Kurunun yanında yaş da yandı.

Houllebecq, birçok bakımdan Spengler'in yaptığını yapmaktadır, tabi farklı bir şekilde.  ağı artık tarihin döngüsel bir şekilde yorumlandığı ve *Bildungsroman*'ın  ağı değıldir. Houllebecq, sosyolojik perspektife sahip anlatıların ustası olduğı gibi, sosyolojikleştiren bir romancıdır. Veya belki de kültür krizinin bir sosyoloğı, kendisini bir kurgu yazarı olarak maskeleymiştir. Houllebecq'teki  onerilerin gücü, çağının dilini kavramasından ileri gelir: Ölüm ve yok olma korkusunun, haz ve tüketim kültürünün ele geçirdiğı bir dünyanın yorumcusudur; (bir oksimorona başvurursak) hassas bir siniktir; derisi ve açık sinirleri olmayan ama bir g c sahasına sahip, hakaretlerle bezeli ve etrafı mizahla sarılı nefretini bir metaya ve başarı aracına dönüştürmüş biridir.

Bireyin  zg rleşmesi, büyük dinlerin çöküşüne yol açar. Houllebecq, sadece Hristiyanlığın halihazırda yaşanmakta olan günbatımını değıl, İslam'ın yaklaşan sonunu da öngörmektedir. Bundan dolayı Müslümanlardan nefret edenler ve tüm kötülüğü İslam ile özdeşleştiren paranoyaklar rahatça oturabilirler: Onları iyi haberler ve büyük bir tatminkârlık beklemektedir. İslam, feminizm ve cinsel devrimle yok edilecektir. Dünyada sağı kalma şansı olan tek şey, kendi yapay dinine sahip bir mezhep olarak alabildiğıine manipülatif, h zcı ve ölümsüzlüğü g c yetirebilecek "Elohimite" hareketidir. Onunla şunların tümü varlığını sürdürecek ve üstünlüklerini arttıracaktır: Kadercilik, belirlenimcilik, ölümsüzlük düşleri ve teknokratik elitin insanlığı özgürlüğün dayanılmaz yükünden,  l me açık olma halinden ve sınırlı olmalarının getirdiğı bilinçten kurtarma vaadi. Ölümsüzlük d ş ; haz kültü; teknolojik toplum; kendisinden gizli gizli nefret ederken gençlik kültüne ve yaşlıların damgalanmasına koşulsuzca inanan bir denetim gücü - bunların hepsi bu tek düğümde i  i  girip birleşir. Yaşlanan kişilere horgörüyle bakmak, kolayca kendi karikatürüne dönüşür: Dünya, gerçek yaşlarını gizlemenin ve genç bir partnerle başarılı bir cinsellik yaşamanın her şeyden önemli olduğı, yetmiş yaşında genç adamlar ve aynı yaşta genç kadınlarla doludur.

Houllebecq, belirlenimciliğin mantığını beşeri ilişkilere de taşır. Bu ilişkiler aynı bedenler, toplumlar ve kültürler gibi doğar, olgunlaşır, sönümlenir ve ölürler. Erkekler ve kadınlar arasında sözcüklerle, bakışmalarla, dokunmalarla, soyunmalarla, itiraflarla, erotik fantezilerle, cinsellikle, sonsuz ve ölümcül gerilimlerle ifade edilen ilişkiler ve bir ilişkiye başlayıp onu sona erdirmeye ve hayal kırıklığına uğrama ihtimali olmazsa, beşeri ilişkiler Houllebecq'e göre her halükârda son bulmaya yazgılıdır. Beşeri ilişkiler tarihi her zaman döngüseldir: Başlarlar, gelişirler, sonra sönümlenirler ve sessizce kaybolup giderler.

Sadece bir sevgili veya dost bu döngüyü kırıp onun hakkından gelir. Beşeri ilişkilerin ve ölümlerinin döngüsünü fethetmek, aşk ve dostluğun esas özünü oluşturur. Çünkü Malcolm Muggeridge'in yazdığı gibi bıkkınlık ve beyhudelik hissi teknolojik insanın kaderidir. Nitekim belirlenimcilik ve kadercilik de, teknolojik topluma (Houllebecq'in söyleyeceği gibi yeni insanlığa) ait olan unsurlar yahut onun zorunlu koşullarıdır. Bu çağın ve kendini yok eden ruhunun hiçbir alternatifi yoktur. Kimse bizim ötemizde kalan veya en azından kendimizden farklı bir şeyler için yaşamadığından, yaşamın kendisi hariç hiçbir şey büyük bir varoluşsal kaygıya veya meydan okuyuşa dönüşmemektedir.

Aynısı Spengler tarafından da tasdik edilmiştir. Bu medeniyet Batı'nın sessiz sedasız yok olmasıyla son bulacak ve buna dramatik öz-yorumlar eşlik edecektir. Yaklaşan ölüm hissi yorumcu kapasitesini alabildiğine büyütmemektedir. Dışımızdaki gerçekliğe değil, kendimize yönelmiş yorumlardır: Başkalarıyla aramızdaki bağları değil kendimizi somutlaştıran, günlük öz-keşiflerimizin yarattığı psikolojik kültürdür. Toplumdan geriye kalan tek şey, birliktelikler kurma gücünü kaybetmiş, atomlara ayrılmış, yalnız ve parçalanmış bireylerdir. Canlı bir kültür, kendi yaşam formlarını yaratır; ölen bir kültürse artık yaratmayı bırakıp sadece kendisini yorumlar. Atasözlerinin bize söylediği gibi, mutlu kişiler saatleri saymazlar. Bu, felsefi düzlemde şu Spenglerci-Houllebecqçi fikre tekabül eder: Zaman sadece bedeli ne olursa olsun kendi yaşamını sürdürmekten başka hiçbir hedefi

veya anlam kaynağı olmayan yahut saatin ürkütücü tik-taklarının dakikaları değil saniyeleri saydığını hisseden kişiler için sorundur. Zaman bir hastalıktır ve hızlanan temposu ölümün keskinleşmiş bir hissidir.

Tek sorun yaşamın kendisi olduğuunda, kişinin ömrünü uzatması (bunu ulusa veya devletin kendisine yansıtıp, sözde eşsiz tarihsel yapılarla yarattıkları eşsiz formlarla ilgili bir kaygı olarak yansıtarak onları biyolojik sağkalım meselesine dönüştürmesi) ve aşkın vaatlerle değil; bilim, genetik, teknoloji, araçsal rasyonallite ile elde edilecek ölümsüzlük düşleri tek önemli gerçeklik olur.  zg rl k veya insanın kendini gerçekleştirmesi değil, dünyevi yaşamını uzatması ve mekanik bir ölümsüzlük önem kazanır. Elbette bu mümkünse.

Hayır, bu; yaratıcılık, aşk, çocuklar, dostlar, başka insanların ve onlara ait düşüncelerin kişinin kendi hassasiyeti veya yorumuyla genişletilmesiyle oluşan bir ölümsüzlük değildir. Nasıl iyi teknoloji uzmanları bir binanın, yapının, makinenin veya enstrümanın uzun ömürlü olmasını veya sürekli yenilenmesini sağlıyorsa aynı şekilde kazanılmış ve sürekli kendini yenileyen  l ms zl ğ m zd r. Böyle bir ölümsüzlük hayali, sadece dinin öldüğüne, inancın tükenmişliği ve dağılmışlığına değil, toplum-sallığın kuruyup tükenmişliğine de şahitlik eder.

Peki, Houellebecq'ın romanında Daniel'in ve sevgili köpeği Fox'un (arkalarından gelen tüm reenkarnasyonlarıyla birlikte) dünyaya gönderdikleri mesaj nedir? Bizlerin yani yeryüzündeki son insanların artık kimseyi sevmediğidir. Hayvanları sevdiğimizdir. Çünkü köpekler de insanlar gibi yenilenmektedir. Bir köpeğin, sahibinin ayakları dibinde ölüp gitmesi, yerine bu köpeğin (o da bir gün ölecek olan) aynısının geleceğini sahibi bildiğinde, üzücü bir deneyim olmaktan çıkar. Alıştığınız ve zevk aldığınız bir şeyin başka bir yaşam paketiyle yenileneceğini bilmenin farkındalığına dönüşür sadece. Burada Faust  ruhun özüne yaklaşırız. Sadece sınırsızlık fikrine değil, ölümsüzlük için duyulan açlığa yaklaşırız. Bu, şeytan'la anlaşma yapmanın ötesinde, bilim ve teknolojiye kendimizi adamamızı sağlamış şeydir

(farklı bir anlatıyla aynı şeye indirgenebilir: Ölümsüzlük, sınırsız bir bilgi ve sınırsız aşk adına aranmamakta, başka hiçbir şeyle değil kendi terimleriyle tanımlanan aynı ömür adına aranır).

İmal edilmiş yaşam, Faust'un en büyük temasıdır. Ortaçağ'daki *Theophilus Mucizesi*'ni, Christopher Marlowe'un *Doktor Faustus*'unu ve Rönesans'ın *homunculus* fikrini hatırlayalım. Houllebecq'in ikaz edici romanında bunların hepsiedebi fikirler olmaktan çıkıp gerçekliğe dönüşür. Fabrikalarda imal edilen bir yaşamın dünyası ve insanlığı, sonuçlarını Mikhail Bulgakov'un *Ölümcül Yumurtalar* ve *Bir Köpeğin Kalbi* adlı öykülerinde çoktan açığa sermiştir. İkinci öykünün kahramanı biyolog Profesör Filip Filippovich Preobrazensky (ismi, Rusça'da dünyayı şekillendirme gücüne sahip bir büyücü anlamına gelmektedir), bir köpeği insana dönüştürmeye değil (bu, şans eseri yapılacak bir keşifti, yani beklenmedik, plansız bir bilimsel keşif ya da bir yan etkinin keşfe dönüşmesiydi), bir insan organizmasını canlandırmaya girişmişti. Nitekim bu, dünya ve profesörün büyük misyonu için iyi haberdi. Spengler'in söyleyeceği gibi, Fuastçu ruhun içeriği (sınırsız bilgi, matematiksel sonsuzluk, sonsuz kümeler, müzikte polifoni ve resimde perspektif gibi fikirler) şimdi sonsuza dek yaşama, finansal olarak sağ kalma ve politik başarısızlığa düşmeme hayallerine dönüşmektedir.

Hâlâ umut var mı? Başka bir alternatif var mı? Neticede klasik teoloji teorilerine ve etiğe de dönsek, tümüyle seküler kötülük yorumlarına da gitsek, kötülüklerin dünyası insani sempatinin, şefkatin, aşkın ve dostluğun hiç olmadığı bir diyardır. Yine de Houllebecq bize bir umut bırakmaktadır. Aynı kaçınılmaz bir şekilde gerçek yeteneğe her zaman naifliğin eşlik ettiğini söyleyen parlak sezgisinde olduğu gibi (işbirlikçi ve manipülatif biri nadiren beceriklidir), aşktan arzu ve şefkatin karışımı olarak bahseden sözleri akışkan modern insanın umudu olmaktadır. Houllebecq'ten alıntı yapacak olursak, kaçınılmaz bir şekilde yaklaşan ihtiyarlık ve ölüm karşısında aşkın arzu ve şefkatin kaynaşması olduğunu söyledim.

Daniel'in Esther'e duyduğu kısa ve mutsuz a k, Fox'a duyduğu içten ba lılık gibi umut vericidir. Toplulu a, topluma ve toplum-sallı a ait g   lerin ölçümü, dünyanın sonunun ba langıcıysa ve birbirini görüp dinlemeyi değil de birbirlerini kullanmak isteyen bireyler karşılıklı öz-yıkımı hızlandırıyorsa, bu döngü geçici bile olsa ancak belirlenimcili e karşı kazanılan bir zaferle a ılabılır: Örneğin beklenmedik bir şefkat ifadesiyle. Daniel25'in tahmin edilebilen ve değiştirilmesi imkânsız bir durumdan kendisini çekip, Yüce Kız Kardeş ve Yedi Kurucunun mahkûm ettiği yeni insanlara katılması, bir umut edimine dönüşür. Daha  ncesinde Maria23' n kendini  ekmesiyse bir protesto ve meydan okuma olur. Dolayısıyla Platon'un içinde Aristofanes'in sevgi kavramını yorumladığı *Semprozumu*'nu arkada bırakmak da böyle bir şeye dönüşür. Daniel25'in her şeye rağmen zamanında okumayı başardığı, kolayca ufalanan bir elyazması.

     Michel Houllebecq'in söyleyeceği gibi, beşeri ilişkiler tarihi her zaman döngüseldir: Var olurlar, gelişirler, ardından sönümlenirler ve ölürlür. Fakat umut, öncesinde de söylediğimiz gibi, bu döngüyü kırıp onu mağlup edecek birinin, bir sevgilinin veya dostun varlığında saklıdır. Canlı beşeri ilişkiler döngüsünü ve ölümünü bu şekilde açmak, a k ve dostluğun özünü meydana getirir. Ve Dylan Thomas'ın söylediği gibi, " l m n üzerinde tahakküm kuramayacağı" umudun özüdür.

ZB Houllebecq'in distopyacı mesajlarıyla ilgili a ıklamalarınza daha fazla katılamazdım. Gerçekten de Houllebecq'in büyüklüğü, hepimizin yapması gereken ama u ra madığımız bir i i ger ekle tirmesinde kendisini açığa vurmaktadır: Bu i  ele alınıp halledilmeye  alı ılmadığında gelmesi kaçınılmaz olan şeylerin biçimi üzerinde kafa yormak.

Hakikaten, ya şöyle olursa...?

Korkunun en boyun e mez, engelleyici ve fethedilmez kalesini, yani insanların  l ml l   n  fethederek, korkudan muaf bir varoluşun d   yle bu d   n tamamen gerçek olmasını sağlayacak c retk r projede ya başarılı olursak?

Biz modern bireylerin zahmetlerden, rahatsızlıklardan, yenilgilerden ve endişelerden muaf bir yaşam için yaptığımız yürüyüş ya ufkuna varır ve geriye bize sıkıntı verip savaşılmaya zorlayacak hiçbir güçlük veya bela kalmazsa?

Dünyayı insanlık için daha konuksever bir yere dönüştürme projesi ya tamamen ve geri dönüşü imkânsız bir şekilde terk edilirse ve kaygılardan muaf bir var oluş için konforlu yerleşkelerimizi (yani tanımını itibarıyla kaygılardan muaf meskenlerin olması gerektiği gibi tek bir sakinin oturacağı malikâneler), vahşilerin saldırısına uğrayan ve yabani, yabancı ve yabancılaştırmış bir dünyanın ortasında kurmaya razı olursak?

Kendimiz dışında kalan şeylerin sorumluluğunu tüm lekeleriyle temizlediğimiz için ya ellerimizi artık kirletmemize gerek kalmazsa?

Ya sıkıntı verecek şeyler ve tüm endişe kaynaklarıyla doğrudan yüzleşmek yerine, kendimizi onlardan ayırmak ve yalıtılmak için verdiğimiz mücadele açık veya gizli hedeflerine ulaşmak suretiyle başarılı olursa ve bu şekilde yaratılmış “yeni insanların” *Lebenswelt*’i (“Aristo’nun teorisi ve Sokrates’in pratiğinde yaşamak için polis’e ihtiyaç duyan insanlara karşı “yeni”) artık gürültülü komşuların, işgüzar yabancıların, huysuz kavgacıların ve içi dışı bir, kollarını sarılmak için açmış yakın arkadaşların belasından nihayet özgürleşirse?

Houllebecq’in *Bir Ada İhtimali*; gerçekten de akışkan, kural-sız, tüketimi saplantı haline getirmiş ve bireyselleşmiş modernliği ölçmeye yazgılı ve bunun için yazılmış, dahası şimdiye dek rakibi çıkmamış ilk büyük distopyadır...

LD

Sadakat, İhanet, Durumsal Bilinç ve Duyarlılığın Yitirilmesi

Sevgili Zygmunt, akışkan modernitedeki duyarlılık kaybına, modern etik ve politik hassasiyetlerden koparılması imkânsız iki fenomenin (sadakat ve ihanet) kaderi açısından bakmak istiyorum.

İnsanların tümüyle i lerinde bulundukları durumlarla belirlendikleri ve kendilerini çaresizce yeniden birleştirmeye  abalamadan önce sürekli parçalara ayırdıkları bir dönemde yaşıyoruz. Ernest Gellner, bu modern kahramanlara, 1960’larda İngiltere’de popüler olan mobilyalara atıfta bulunarak *modüler insan* adını verdiğinde hedefi on ikiden vurmuştur.⁴ Fikir oldukça basitti: Mobilyanın parçaları istediğiniz gibi montajlanıp bir araya getirilebiliyordu. Eğer maddi kaynaklarınız izin veriyorsa, masayı, sandalyeleri ve çekmeceleri yapmaya yetecek kadar parça alabiliyordunuz. Eğer bütçeniz sınırlıysa, daha az sayıda, bir yatağa yetecek kadar parça alıyordunuz. Hiçbir şey sabit değildi. Ertesi gün her şey kökünden değişmiş olabiliyordu.

Gellner’e göre modüler mobilyaların yazgısı modern beşeri kimliğin başına geldi. İstediyiniz şekilde üretilmesi mümkün oldu. Bir yanda, bu; modernlik projesi ve onun büyük vaadinin bir parçasıdır: İnsanlar artık yaşamları boyunca ve tüm şahsiyetleriyle hiçbir şeye veya hiç kimseye ait olmayacaklar, dolayısıyla kendi topluluklarını, birlikteliklerini ve örgütlerini özgürce seçecekler. Bir daire kiralayacak olsanız ve ev sahibine tüm kirayı ödedikten sonra başka bir daire kiralasanız, bu kararınızın bırakın ihaneti, bir güven ihlali ve sadakatsizlik olduğunu söyleyecek kimseler çıkılmaz. Aynı mantık; kulüplere, topluluklara ve derneklere katılımınız için de geçerlidir.  zg rce katılırsınız ve yine aynı özgürlükle, kendinizi illa haklı çıkaracak bir mazeret aramadan veya damgalanıp şerefineze leke sürdürmeden ayrılabilirsiniz.

Diğer yanda ve çelişkili bir şekilde, hayatlarımızdan yaşam tarzını, toplumsal ortamı ve hayat arkadaşlarını seçmemizi sağlayan bize özgü yöntemlerin kaybolması, modern varoluş içinde sahici bir devrime sebep olmuştur. Bir kulüp veya topluluk  yeli i katı bir şekilde sabit değilse ve kolayca de iştirilebiliyorsa, kaçınılmaz bir şekilde hayatımıza belki hiç istemediyimiz şeyler girer ama bunlar modernlik paketinin içinde gelir. Ya alırsınız

4. Bkz. Ernest Gellner, “The improtance of being modular”, yer aldığı eser: John A. Hall (der.), *Civil Society: Theory, History, Comparison* (Polity, 1995), s. 34.

ya da bırakıp gidersiniz. Modüler, özgürce yaratılan ve yeniden üretilen kimliklerimizle bizler, aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde birbirimizi değiştirebilme gerçeğini de kabul ederiz. Tek seferlik ve temel bir ahlaki kararla hiçbir kurum sizin olmaz. Kendinizi bir veya iki yolla bir ulusun parçası olarak bulursunuz: Ya hükmen yani üzerine hiç düşünmeden, varoluşsal bir yanıtın verilmesini gerektirecek acı verici tüm ikilemlerden uygun bir şekilde kaçınarak parçası olursunuz *ya da* onu bir bellek ve duygu topluluğu oluşturma projesi olarak tercih ederek, tabiri caizse hayalleri takas ederek ve bu yolla kendi biyografilerinizi daha büyük bir şeyin tarihine katarak parçası olursunuz.

Gellner, açık bir şekilde on dokuzuncu yüzyılın modüler insanını *milliyetçi* yaftasıyla adlandırmıştı. Uzun süre liberal proje gerçekten milliyetçiliğin sadık bir dostu, hatta kardeşi gibiydi. Ama sonrasında Sosyal Darwincilik ve ırkçılığın etkisiyle, radikal milliyetçiler; milliyetçiliğin içindeki sevimli Romantik unsuru alıp, bir ulusu harekete geçiren şeyin imparatorluklara duydukları nefretten, insanlığı bir araya getiren bir özgürlük ideali için mücadele edip ölme kararlılığından ziyade, biyolojik bir ilke, kan ve toprak çağrısı, dilin en güzel kullanımlarıyla mührü vurulanlardan daha güçlü bir kader, kültürel sadakat, ülkenin özgürlüğüne ve refahına bağlılık olduğunu düşünmeye başlayınca düşmana dönüştüler. Milliyetçilik; imparatorlukları dağıtmış, monarşileri alaşağı etmiş ve Avrupa'nın aristokrasisine son darbeyi indirmişti: Görkemli Avrupa kültürünün emperyal güçlerin, geleneklerin ve inançların üzerine inşa edildiği, başka ulusların ve ülkelerin zapt edilmesi anlamına gelen bir temel üzerinde durduğu açıklık kazandığı anda, eski Avrupa var olmayı durdurdu.

Aynı zamanda modüler insanın çağı, modernliğin karanlık yüzünü gizleyen toplumsal, politik ve kültürel maskeler üretti. Özgürlükle birlikte toplumsal hareketlilik geldi ve beraberinde sınıf, inanç, kanunlar, yani kavramın klasik anlamıyla sadakatle değil (yargısal ve politik alanın diğer tarafında değil bu tarafında olmak sayesinde); dille, her gün aynı gazetelerin okunmasıyla,

ortak bellekle ve teritoryal (artık bölgesel ve yerel değil, devletin toprakları içinde), tarihsel bir bağlılık hissiyle bağ yaratma fırsatlarını getirdi.

Buna kamusal yaşamda, sadece geçmiş formaları ke fetmekle kalmayıp sıradan insanlarla kendileri arasında sözde yakınlıklar bulan yeni polemik ileri ve gazetecileri ekleyin. Oysa sofistike sol eğilimli bir gazetecinin veya asilzade muhafazak ar bir tarih inin kaleminden çıkan pasajlar; çoğu kez, hakikati aradıklarına ve hakikat adına mücadele ettiklerine dair kendilerini ikna etmeye  alı salar da kendi i lerinde dayanışma arayı ından veya imalatından başka bir şey değildir. Peki, tarihçi olmayanlar için tarih nedir? Doktrinel ihtilafların, kilise kanunu uzmanlarının yahut teologların değil de sıradan insanların gözünde d n    ğ  şeyi hatırlatmıyor mudur?

En basit tabirle cin  i eden çıkmıştır. İstedieiniz şeye d n   ebilirsiniz. Ulusunuz se tiieiniz bir şeydir. Modern kimliiein diğer temel formlarından biridir sadece. Topluluğumuzun gücü zayıfladıkça ve kültürümüzün bağlayıcılığı azaldıkça, kimliieimizi daha hararetli bir şekilde aradığımızı söyleyen kayda değer yorumunuzun kaynağı budur. İnsan olmanın özü, öz-tanımlamalarda yatmaz. Toplumsallıieımız sakatlanmı sa ve artık cemaatlere özgü hiçbir güce sahip değilsek, kimlik anlamsız bir maske arayışına dönüşür. Çünkü kimlik, neticede sadece başkalarıyla ili kilenme sayesinde anlam kazanır. Kimlik,  zde leşmek istediieimiz kişilerle benzerliklerimiz ve onlarla aramızdaki farklılıklarımız hakkında kurduieumuz yumuşak d  lerimizdir. Ayrıca diğerlerinin hakkımızda d  lediie, düşündüğü ve s ylediie şeylerdir.

Dolayısıyla modernlik için, modüler insanın dışında bir m kemmell metafor daha vardır. Belki de koca bir öykü vardır. Bu, sizin gözünüzde modernliiein gerçek kahramanı olan (*Kimlik: Benedetto Vecchi ile S yle iler*'inizi hatırlayacak olursak), Don Juan'dır. *Chi son'io tu non saprai* ("Kim olduieumu bilmeyeceksiniz"): Mozart'ın *Don Giovanni* operasından alınan ve librettist Lorenzo Da Ponte tarafından (Don Juan'ı iki bin kadınla ilişkiye sokan kişi) yazılan bu sözcükler, modern manip lat rdeki

asimetrinin özünü açığa sermektedir. Beni görmeyeceksiniz çünkü benim için burada kalmak güvenli olmaktan çıkınca ve gizlediğim acılarımı zaaflarım ortaya dökülmeye başlayınca kendimi çekecek ve sizi terk edeceğim. Kim olduğumu asla bilmeyeceksiniz ama ben sizin hakkınızdaki her şeyi öğreneceğim (elbette bu, erkeğin trajik bir yanılgısıdır: Bir kadın hakkında asla bir şey öğrenemez. Tek yapabileceği, onu incitmek ve mutsuz etmektir).

Bu, Charles Baudelaire'in *A une passante*'nin son mısrasında söylendiği gibi, kenti dolaşan; onu deneyimlemeye çalışan; hevesle yoğun, tutkulu, yakıcı yahut tam tersi mütevazı, gizli ve hızlı bakışlar yakalamaya çalışan *flaneur*'u değildir: "Car j'ignore où tu fuis, tu ne sais où je vais, Ô toi que j'eusse aimée, ô toi qui le savais!" (Çünkü bilmiyorum nereye kaçtığınızı, bilmiyorsunuz nereye gittiğimi, ey sevdiğim insanlar, ey bilen insanlar!). Bu, tanınma korkusudur; çünkü hain bir plan yapmaktasınızdır ve bundan ötürü elinizi açık edemezsiniz. Diğer yanda, değişimi ve arayışı durdurma korkusudur. Don Juan neticede mutluluğu değişimle eşit tutar. Mükemmel güzelliğe sahip kadını arar. Dolayısıyla herhangi bir kadınla uzun süreli bir bağ kurmak yahut ona uzun süre bakmak, er ya da geç bir yerlerde başka köşelerin arkasında daha güzel bir kadının olup olmadığıyla ilgili şüpheler doğurur. Mutluluk, bundan ötürü hızlı, etkili, tanınmaz olmanın ve en önemlisi hiçbir derin taahhüdün sorumluluğuna girmemenin bahtiyarlığına bağlıdır.

Size göre Don Juan veya Don Giovanni modernliğin kahramanıdır; çünkü ona göre hazzın ve varoluşun anlamı hız, değişim, değişkenlik ve hep baştan başlama fırsatıdır. Sanki beşeri ilişkilerde süregelen sohbetler olmadan, hisler paylaşılmadan, iletişim kurulmadan ve insanlar kendilerini açmadan anlamlı bir şeyler elde etme mümkünmüş gibi. Don Juan hızlı, yoğun, güçlü deneyimlerin, hazzın ve baştan çıkarmanın şampiyonudur (yani başkalarının güvenini manipüle etmede ve sömürmede ustadır).

Burada karşımıza şu soru çıkar: "Çağımızda sadakat ve ihanet gibi temel şeylere ne olmakta veya daha doğru ifadeyle

bunlar neye dönüşüyor?” İkisinin de var olmaya devam ettiğini söyleyen gözlemlerle başlayalım; ancak beşeri ilişkilerin bu temel formlarını net bir şekilde tanımak, isimlendirmek ve tarif etmek çok zordur. Neden mi? Çünkü bu kavramlar artık bizi harekete geçirmemektedir. Bize daha derin deneyimler bırakmamaktadır. Zenginliğini ve gücünü iki büyük kızına, Goneril ve Regan’a bırakmış, ailesindeki tek gerçek şeyi en küçük kızı Cordelia’yı evlatlıktan reddetmiş ve sonunda Soytarısıyla baş başa kalmış Kral Lear gibidirler.

Durumsal insanın sürekli kendisini ve öyküsünü (veya çöküş efsanesini) değiştirdiği bir çağda, sadakat rahatsız edici bir ahlakçılığa, demode, katı, geçersiz, hayatı gereksiz yere zorlaştıran bir şeye dönüşür. Sadakatin derinliğini sezme becerisinden yoksunluk bundan kaynaklıdır. Çünkü bağlılık bir zaaf olmadı-ğından, hiç kuşku yok ki iş dünyasından guruları dinlemek veya moda dergiler okumak için toplanan günümüz insanların farz edeceği gibi bir zayıflık, riskten kaçınma ve değişikliğe gitme korkusu değildir. Aksine kendini ifşa etmenin tehlikeleriyle yüzleşecek ve kişinin kendisiyle ilgili nihai bilgiden sağ çıkma-sını sağlayacak güçtür.

Vefa, Don Juan'ın temsil ettiği şeyle alakasız, derin bir paradoksla bir asimetri üzerinde temellenir: Kişinin bitmek bilmez değişimlerin yol açtığı güçsüzlüğünü sergilememek isterken, zaaflarını ve sınırlılıklarını sevdiği birine açma cesaretidir. Bir başka deyişle, insanın; sadece kendisine yönelmiş olan, karakterini ve aşkla dostlukların zeminini bozacak olan yoğun değişimlerden kaçınmasıdır. Bu, popüler kültürümüz içinde mutluluğun anahtarları olarak görülen yoğun ve yeni deneyimlere değişime karşı dirençtir.

Vefa ve aşkın formülü şöyledir: İsmimi öğrenecek ve hakkımdaki her şeyi kesinlikle öğrenmiş olacaksın; ama ben kendim hakkımda her şeyi bilmek isteyip istemediğimden hiç emin değilim. Hele bu keşif sensiz oluyorsa. Ama senle oluyorsa, o zaman tamam, ben hazırım.

Sandro Botticelli, aşk hakkında, modeli Simonetta Vespucci üzerinden şunu söyleyecektir: “Ebedileştirdiğim şeyi seviyorum, insanlığın bakışlarını çeviremeyeceği, benim gözlerimle gördüğü şeyi seviyorum.” Pedro Almodovar, filmleriyle şöyle diyecektir: “Konuşmak istediklerimi seviyorum, gördüğümde haklarında konuşmaktan kendimi alamadığım şeyleri seviyorum.” Sanırım David Lynch de şunu derdi: “Haklarında şaka yapmak istediğim kişileri, gülümsemelerini özlediğim, kahkahalarını duymak istediğim kişileri seviyorum.”

Bağlılık, kişinin kendisi ve etrafındaki dünya hakkında konuşma, şakalar yapma, düşüncelerini sunma ve bunu seçtiği bir başkasıyla yapma arzusudur. Yalnız değil, herhangi biriyle değil, sevdiği biriyle. Sadakat, bu dünyayı birlikte keşfetme stratejisidir. Milan Kundera, yaşamanın, sevdiğiniz kişinin gözlerinde var olmak olduğunu yazmıştı. İhanet, kişinin silah bırakması, teslim olması ve kendisiyle beşeri potansiyelini başka bir insanın refakatine açmada başarısız olmasıdır. Kendinizi artık bütüne dönüştürülmesi imkânsız olan parçalara ayırmaktır. Kendinizi bir insanla, sevgili veya dostla keşfetmekten kaçıştır. Yahut ihanet, tüm gücünüzle saklamaya çalıştığınız zaaflar kısa sürede ifşa olacak korkusuyla yenilginize dönüşür. Bu noktada ufak karşılaşmalar yardımcı olur: Tesadüfi partnerlerle (onlara dost veya sevgili deseniz bile) ne kadar sık ve kısa süreyle birlikte olursanız, kendinizle çok uğraşmanızı gerektirecek uzun vadeli ilişkiler kurma acziyetinizi saklamak o kadar kolaylaşır.

Bir insanın bilinmezliği (daha doğrusu, kendi özgür katılımları olmadan, birilerini fiziki bir obje veya doğanın parçasından daha fazla tanımayı reddetme), Tanrı’nın kendisini insanların içinde beşeri bağlar, aşk, dostluk, topluluğa ve toplumsallığa ait güçlerle açığa vurduğunu söyleyen inanç, bizi başka şeyler aramak için yola düşmekten alıkoyan dürtülerdir. Sevilen kadın, en güzel kadın olur; henüz bakışları sizinkilerle karşılaşmamış, kalabalıklar içinde henüz görmediğiniz, hayali kurulan ama henüz ruhunuzu allak bullak etmemiş kadın değil. Diğerini tanımayı tamamen reddedersiniz; çünkü bu, adeta Tanrı’yı

tanıyabileceğınızı düşünmek demektir. Neticede O'nun yaratıkları bizlerizdir.

Sadece kendi metinlerinizi veya yarattıklarınızı tanıyabilirsiniz. Yahut Giambattista Vico'nun on sekizinci yüzyılda düşündüğü gibi, genel olarak insanlığın yarattığı kültürel ve tarihsel formları tanıyabilirsiniz. Dünyayı tanımaya dönük Kartezyen projenin başarıyla ta lanıp insanları mutlu edeceğine inanmamı tı. İnsanın kendisini anlamasını sağlayacak hakiki yol, matematik ve doğayı keşfetme arayışı değil, insanın toplumsallığında yatan bilmeceyi dil, politika, retorik, edebiyat, ritüeller ve sanatlarla c zmeye c lı maktır. Sadece kendi eserlerimizi yorumlayabiliriz. Her halükârda Tanrı, topluluğa ve toplumsallığa ait gücümüzle bizim içimizdedir: Sevgi ve bağlılık, O'nun bizde saklı olan dilidir. Fakat bir insan hakkında her şeyi c ğrenmeyi umamaz ve onları sonuna dek tanımayı d   nemezsiniz; c nk  bu yolla onların c zg rl ğ n  ve e sizliğini yok edersiniz. Üstelik kişinin dokunulmazlık hakkı vardır ve bundan c t r  hiç dile dökülüp tartı ılmaması gereken sırlarını kimseye açmak istemeyecektir.

Bruno Bettelheim'in, Charles Perrault'ya ait *Bluebeard* masalı için yeni bir yorum c nermesi boşuna değildir: Acımasız cezalar veya intikamların arkasında bir ihanet dramının yattığını tahmin etmiştir.⁵ Ona göre yasaklanmış oda, başka bir insanın haysiyetini ihlal etmeden girilmesi imkânsız olan şeyleri temsil etmekteydi. İnsan başka biri hakkında her şeyi bilmemelidir; c nk  bu, onların bütünlüğünü, c zg rl ğ n  ve dokunulmazlığını yok etmektedir. Ayrıca diğer insanlarla kurduğumuz ili ikleri de bozmaktadır. Bettelheim'in kanaatine göre, Bluebeard'in kapalı kapılarının arkasında bir sadakatsizlik ve ihanet dramı yatar, bu ihanet bize başka yasak şeyleri anlatacak ve bizi bilge, ahlaklı bir insanın bastırmaya c lı tığı dürtülerle g c lere maruz bırakacaktır.

5. Bkz. Bruno Bettelheim, *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales* (Penguin Books, 1991), s. 300.

Ötekisi hakkında her şeyi bilmek gayrimeşru ve tehlikelidir. Ya da kendimiz hakkındaki her şeyi. Kendinizi tanımak istiyorsanız, bunu sadece başkasıyla ve başkası aracılığıyla, onların gözlemi ve katılımıyla, başka bir deyişle sevgiyle yapmak manidardır.

Başkalarından yalıtılmış bir öz-bilgi; mantık ve hayal gücünün canavarlarını yaratır. Bilinmez ve görünmez kalmaya çalışırken başkalarını tanımak, anlayışı ve beşeri sempatiyi yoker. Başka birini tanımak istiyorsanız, bunu diğerini bir gözlem sahası, veri dizisi veya öğreti aracı haline getirmek yerine empati ve sevgiyle yapabilirsiniz. Bir insanı seviyorsanız, onun hakkında her şeyi bilmeyi reddedeceksiniz. Bu, Don Juan'a özgü olan şeyi yadsıyan bir dürtüdür. Bilge bir kişi, sevdiği kişinin katılımı olmadan kendisi hakkında her şeyi bulmaktan özellikle uzak durur. Çünkü sevgi ve sevgili olmadığında, içinizde er ya da geç bir canavar keşfedersiniz.

Fakat Don Juan bu ahlaki mantığa yabancılığını sürdürür. *Chi son'io tu non saprai*. Ben biliyorum ama sen bilmiyorsun. Ben deneyimliyorum ama sen deneyimlemiyorsun. Seni görüyorum ama sen beni görmüyorsun. Karşılığında kendimden ufak da olsa bir şey vermeden ve ruhumun içinde bulunduğu sahici koşulları, hislerimi veya acılarımı açmadan, hatta bazen ismimi dahi söylemeden, başkalarının kendilerini açmalarını ve ifşa etmelerini beklerim. Güç asimetrisi, tutkunun maskesini üzerine geçirir. Başkalarını kategorilere sokma, bir duygu illüzyonu ve tutku menkıbesi yaratırken karşımızdakileri sınıflandırma arzusu. Duygulara ve tutkulara sahipmiş ve onları kaybediyor-muş gibi yaparken, onları hissedememe hali. İşte bunlar, Don Juan'ın dolambaçlı ana fikrinde ve daha sonra yapılan, Tirso de Molina'nın özgün versiyonuyla ortaçağdaki atalarından bir nebze uzaklaşmış yorumlamalarında bulabileceğimiz modern muğlaklığın formlarıdır.

Stefan Zweig; Don Juan ve Giacomo Kazanova üzerine yazdığı zekice denemesinde, bu iki Avrupalı (anti) kahraman arasındaki bağdaşmaz farklılıkları ikna edici bir şekilde açığa sermekteydi.

Don Juan aslında sevmediği kadınların koleksiyonunu yapan biridir. Onun için önemli olan fethetme, oracıkta o kadınlara sahip olma, bedenlerinden ve fiziksel güzelliklerinden yararlanma, kısaca erişilebilir kılma ve manipüle etme ilişkisi kurmaktır. Öte yandan Kazanova, Zweig’a göre, kadınlara tüm kalbiyle vurulur ve onları adeta kraliçe gibi hissettirir. Onlara aşık olduğuna gerçekten inanmaktadır ve bir kadına olabildiğince haz ve zevk vermeye çabalar. Kazanova mükemmel bir açıktır ve kısa ömürlü aşk hik yelerinin virt  z d r. Don Juan da kısa ömürlü ilişkiler kurar ve ardından kendisini çabucak  eker, ama gerçekten aşık olmaz ve bir kadından kalıcı bir şekilde ayrıldığında kalbi hiç sızlamaz.

Uсталıkla kısa süreli ilişkiler kurmaları bakımından ikisi de modernliğin kahramanlarıdır. Bugün kısa ömürlü beğenilerle mucizeler yaratmak ve çok sayıda insan tarafından hoşlanmak için işletmecileri, idarecileri, iletişim uzmanlarını ve üreticileri seferber etmek zorunda kalmamız oldukça ironiktir. Oysa Don Juan ve Kazanova, gördüğümüz gibi kendilerine has yöntemleri olsa da, gelip geçici ilişkiler kurmaya yarayan bu tekniğin gerçekten de klasik  nc leriydiler.

Kendiniz ve geleceğiniz hakkında her şeyi bilemezsiniz. Kaderini  ğrenmek, İskoç savaşçı ve soylu Macbeth’i öldürmüştür. Cadıların kehaneti olmasaydı, William Shakespeare’in trajik kahramanı taca ve iktidara kavuşmak adına suçlar işlemez, kralı Duncan’a ve en yakın dostu, silah arkadaşı Banquo’ya ihanet etmezdi. Kaderini  ğrenmeye veya her şeyi açığa çıkarak kendisini kanıtlamaya çalışması (popüler kültürümüzde bu, her şeyi deneyimlemek “her şeyi deneyimlerken” başkaları tarafından görülmek demektir): Bu  l mc ld . Macbeth, kaderini dostlarının yokluğu içinde ortaya çıkarır ve bundan ötürü yalnızlığu trajik bir şekilde onlara ihanet eder. Çünkü dostlar, k r bir talihe alternatiftirler. Ve Macbeth’in bu alternatife sarılacak cesareti yoktu.

Günümüzün istihbarat örgütlerinin, her şeyi bilme ve ardından insanları şantajla yok etme saplantıları, Barok edebiyattaki

Şeytani bir temanın çağımızda gerçeğe dönüşmesidir. Luis Vélez de Guevara'nın romanı *El Diablo cojuelo*'yu hatırlamak yeterlidir. Sonrasında daha meşhur versiyonu *Le diable boiteux* adıyla Alain-René Le Sage tarafından yaratılmıştır. Öncesinde belirttiğim gibi, Şeytan, bu romanlarda insanların hanelerinde olan biten her şeyi, sırları ve mahremiyetleriyle ilgili tüm ayrıntıları bilir. Hissettikleri, ihanetleri, canavarlıkları, hilekârlıkları, parayla ve mirasla zehirlenmeleri, iflas ve başarı tarihleri, cümbüşleri, zamparalıkları ve aşklarından haberdardır. Şeytan, onu bir sihirbazın büyüünden kurtaran öğrencinin önüne, Madrid'in gece yaşamının tüm panoramasını serer.

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda kişinin mahremiyetinden ve özel yaşantısının kendisinden koparılıp başkalarına ifşa edilmesinin Şeytani bir eylem olarak görülmesi ilginçtir. Bugünlerde insanlar bunu televizyonlardaki çeşitli realite şovlarında ve politikacılara, yıldızlara, mağdurlara veya skandalların esas aktörlerine dönüştüklerinde seve seve yapmaktadırlar. Barok edebiyatın ahlaki çıkarımlarına inanacak olursak, Şeytan'ın "değerlerini" benimseyen ve modern şeytan çıkarma formlarını hayata geçirsek ve başkalarını kendi inancımıza çekmek için sert araçlara başvursak bile bu değerlerle yaşayan bizleriz.

Niccolo Machiavelli'nin çağından bu yana, bir şahsiyete bürünme sürecinde sessiz bir devrim yaşandı. Başkalarının yanı sıra Thomas Aquinas'ın da ortaya koyduğu hakikat tanımı ve kriterleri (bir şeyin zekâyla örtüşmesi: *adaequatio rei et intellectus*) bilim ve felsefede işlerliğini korusa bile, pratik yaşamda ve siyasette kesinlikle geçerliliğini yitirmiştir. Bu alanlarda iktidarın Tanrı'dan geldiğine ve politikanın doğası gereği erdeme meskenlik ettiğine, bir bilgelik formu olduğuna artık kimse inanmamaktadır. Machiavelli'nin siyasi düşüncesiyle mühendisliğini yaptığı modern devrim, en iyi hakikati pratiğe, daha doğrusu pratik eyleme dönüştüren *verita effettuale* (etkin hakikat) kavramında somutluk kazanmaktadır. Politikada hakikate, eylemde bulunan ve sonuçlar alan insan ulaşır; bu eylemi ve sonuçları

tanımlayan, ifade eden, sorgulayan (erdemın ışığında) veya inceleyen (klasik kanunlar bağlamında) kişi değil.

Kalıcı bir pratik yaratan, bir fikri eyleme dönüştüren ve bu fikri kurumsallaştıran politikacı, hakikati safına çekmiş kişidir. Politikacının bunların tümünü nasıl yaptığı tali  oneme sahiptir. Hedef doğru, tarihsel ve ölümsüz olduğu düşünülen araçları haklı çıkarmaz; her dönemde ve her çeşit kültürde kendisinden şüphe edenleri ve eleştirenleri aynı siyasetle yaşam formu içine sıkıştıran aktörler haklı çıkarır. Hakikat hatırlanmaya devam eden şey olarak sayılırken, başarısızlık hem  l me hem de fiyasko ve utanç kaynağı olarak damgalanmaya mahkûm edilir. Hakikat başarıdır ve tam tersine başarı da hakikattir. Erdem ve yüce ahlak pahasına sağ kalmak, modern dönemin ilk günlerine ait bir ses olarak  ınlar. Ancak sonrasında bu ses, Sosyal Darwinciler ve ırkçılar tarafından sağ kalma mücadelesinin sembolik merkezi olarak karikatüre edilmiştir.

Devleti merkezileştiren ve rakiplerini tasfiye eden, tiran ulusunun kurucu atası olur; ama aynı şeyi yapmaya çalışıp yenik düşen veya hedeflerinin tamamına ulaşamayan, despot evrensel bir horg r ye layık görülüp etkin bir şekilde unutulur. Bir darbeyi veya devrimi başarıyla hayata geçirmiş g  ler gericilere, ahlaken iflas etmiş kurumlara karşı isyan eden kahramanlara d n ş rl r; ama başarısız olurlarsa komplocu veya asiden öte bir şey olmazlar. Utanç ve damga; bir erdemın reddedilmesiyle, kötülüğün benimsenmesiyle veya aktif bir şekilde kötülüğün tercih edilmesiyle ilişkilenmez. Aksine iktidarın yitirilmesi, onu elde tutamamak, yenilgiye uğramakla ilişkilidir. İktidar, şerefliidir; ama nihai anlamda iktidarsızlık, hatta basit zayıflıklar, kendisine ait felsefi bir kavramı ve herhangi bir şekilde sempatiyi hak etmez. Bu paradigmada sempati ve şefkat, sadece iktidar sahasına katılmış kişilere gösterilir. Eğer içindeyseniz sizi ya başarı ya da ölüm ve yitip gitme beklemektedir. Ölüm basit bir unutululşa dönüşebilir: Hepsi aynıdır.

Bu modern ara salcılık paradigmasında ihanetin kolayca meşru kılınması bundandır: İktidarın ele geçirilmesi ve geniş-

letilmesiyle sonlanırsa, onu devlet adına veya büyük ve ortak bir amaç yahut ideal adına yapılmış acı bir fedakârlık olarak konumlandırmak kolaydır. Ama ihanet başarısızlıkla sonuçlanırsa ve komplocular fiyaskoya uğrarsa, sembolik otorite ve devlet aygıtının yardımıyla ve güvenle, devlete karşı işlenmiş en büyük sadakatsiz kategorisine, *vatana ihanet* kategorisine sokulurlar. Eğer komplo iyi yürütülmüşse, devletin veya ilgili kurumun başındakiler tasviye edilmişler, yahut en azından ödün vermeye zorlanmışlarsa, komplocular vatanpervere ve devlet adamlarına dönüşürler. Fakat eski sistem galip gelir ve komployu tezgâhlayan herkesi süpürürse, ikincisi sadece yok olmakla kalmaz, tarihe birer hain ve sadakatten yoksun, yani etraftaki herkesten daha aşağı kişiler olarak geçerler. Son olarak, ihanetin bir metafiziği de vardır: Eski arkadaşlara, eşlere, yoldaşlara ve ideallere duyulan hayal kırıklığı olarak da açıklanabilir ama bu meselenin özünü değiştirmez. Kendisini bu şekilde yorumlayan bir ihanet, kendi kendisini ortaya seren bir hayal kırıklığının ve yeni bir dünyanın keşfinin naif bir tutsağı gibi işitilir; ama derin sebepleri başka yerlerde yatmaktadır.

Günümüzde ihanet, beşeri özünden ve diğer insanlardan ayrılıp yalıtılmış, pragmatik ve araçsal bir durumsal insanın şansı, talihi ve pratiğine dönüşmüştür. Çok iyi bilindiği gibi, bugün pişmanlık ve suçluluk hissi kamusal iletişim oyununda, aynı ölçülü nefret dozları gibi politik bir metaya dönüşmüştür. Belki sadakatsizlik, araçsal bir akıldan ve durumsal bir erdemden çok ticari bir kaleme dönüşmüştür.

Beşeri bağların kesik kesik olduğu, sözlerin ve yeminlerin bolca verildiği bir dünyada sadakatsizlik artık şoke edici değildir. Sadakat, kişiliğimizin merkezi ve insanın kimliğini bütünleştiren bir güç olmayı bıraktığında, ihanet durumsal bir “norm” ve “erdem” dönüşür. İhanet adeta tersyüz olup çağdaş politikanın erdemi ve normuna dönüşmüştür. Tek farkı, Gellner’in modüler insanı ve onun sürekli değişip dönüşen “taahhütleri” gibi kısa ömürlü ve durumsal olmasıdır.

      i anet kavramı ve ondan türeyen pratikler, anlamını ancak gerçek sadakatle ilişkisi içinde bulur. Sadakatin ve vefanın olmadığı yerde, i anet; kişinin her gün sözlerini    neyip yalan söylediği koşullarda yaşanan bitmek bilmez ve dramatik değişimlerin (sözde veya gerçek), “yeni güçlüklerin” ve “ ng r lmedik koşulların” haklı çıkardığı basit bir rutinden ibarettir.

Bulundu umuz dünya, bizi yavaş yavaş küçük Don Juanlara dönüştürmektedir. Mesele sadece duygusuz cinsel ilişkiler, sevgisiz fiziksel yakınlıklar ve her şeye sinen, ilişkinin kırılgan olduğunu, bundan ötürü bir şey yapmazsak böyle bir kar ıla manın mucize gibi görülmesi gerektiğini söyleyen bir hissiyatla birlikte olmak değildir. Aynı zamanda kişinin başarısını ve kendi menkıbesini diğer insanların pahasına oluşturması, onları kendi projesinin koşulları, parçaları ve tikel unsurları olarak kullanmasıdır.

O halde, er ya da geç *Don Juan* ve *Don Giovanni*’deki Ta tan Ziyaret iyle yani Donna Anna’nın babasıyla ne şekilde veya ne formda kar ıla aca ımızı sormayalım. Bumerang gibi atıcısına dönen, bu küresel gençlik çağında ve genç bedenlerin kültünde açıkça g ld   m z şeyler gibi çıkacaktır karşımıza: Ya lılıkla, yalnızlıkla ve unutulmayla.

İnsanlık tarihinde hiçbir şeyin onu fethedemedi ini hatırlamakta fayda vardır. A k, dostluk, sadakat ve onların dürüst, vefalı ebesi yaratıcılık ruhu hariç.

Elinizdeki eser Zygmunt Bauman tipik bir sosyolog olmadığının en büyük kanıtlarından. Leonidas Donskis'in tabiriyle Bauman gündelik yaşamın filozofu: "Üst düzey teoriler, düşler ve politik vizyonlar, insanlığın istatistiki birimine ait kaygılar ve ıstıraplar, küçük erkekler veya kadınlar, ustura gibi keskinliği ve ezici acımasızlığıyla dünyanın muktedirlerine yöneltilmiş katı eleştiriler, onların can sıkıcı fikirlerini, beyhudeliğini, ilgi ve popülerlik için verdikleri abartılı mücadeleyi, duyarsızlıklarını ve kendilerini kandırmalarını ele alan sosyolojik analizler." Hepsi adeta örümceğin mükemmel bir şekilde dokuduğu ağ gibi iç içe geçip, okuru gündelik yaşamın içinde felsefi bir yolculuğa çıkarıyor.

Bauman'ın sosyolojisi her şeyden önce hayal gücünün, hislerin, beşeri ilişkilerin (aşk, dostluk, çaresizlik, kayıtsızlık, duyarsızlık) ve bunlardaki içten deneyimlerin sosyolojisidir. Bauman her zamanki gibi söylemler arasında geçişler yaparak günümüzün en yakıcı deneyimlerinden birine sosyolojik bir mercek tutuyor. Ahlaki körlüğümüzün kökenlerini, sonuçlarını ve yarattığı deneyimleri irdeliyor. Reklamların, SMS mesajlarının, kişisel gelişimci yaşam koçlarının, siyasetçilerin, iş insanlarının, siyasetçilerin, Facebook yorumlarının ve sosyal medya paylaşımlarının içerisinde geçerek bu körlüğü yüzümüze çarpıyor. Hem de zaman zaman modern edebiyatla felsefi klasiklerin diline dönen bir sosyolojiyle. En yakıcı ve güncel ahlaki sorunlarımızdan bazılarını kafa yoran okurlar için büyük bir şans.

AYRINTI • İNCELEME

ISBN: 978-605-314-253-9

9 786053 142539

KDV'den muafır. 34 ₺